O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O’RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

M.Yu.Ayupova, X.M.Pulatova

LOGOPEDIK RITMIKA

(Darslik)

5141800 - Defektologiya

Toshkent – 2007

ANNOTATsIYa

«Logopedik ritmika» darslik bakalavr talaba, tarbiyachi defektolog logopedlar uchun mo’ljallangan bo’lib ular nutq nuqsoniga uchragan bolalardagi kamchiliklarni musiqa ritmika orqali ta'sir etib insonni tashqi va ichki muqitga moslashuvini korrektsilashdi. Mualliflar logopedik rimtikani maqsadi, vazifalari va tuzatish ishlarini o’yinlar, orqali olib borilishi qaqida keng fikrlar bildirishgan.

Mundarija

So'z boshi
I bob. Logopedik ritmikaning umumiy masalalari.
Logopedik ritmikaning predmeti
1. Logopedik ritmikaning ob'ekti, predmeti, maqsadi, vazifalari …
2. Logopedik ritmikaning tamoyillari va metodlari …………………
3. Logopedik ritmikada o'rgatishning usul va metodlari ……………...
4. Logopedik ritmikaning asosiy tushunchalari ………………………...
II bob. Logopedik rimtikaning mazmuni va tuzilishi
Musiqa va shaxsning qar tomonlama mukammal rivojlanishi
Nutqida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar, o'smirlar va kattalarga musiqali-ritmik tavsif ……………………
Bolalar, o'smirlar va kattalarni logoritmik tarbiyalashda musiqali-ritmikaning vazifalari ……………………………………
III bob. Logopedik ritmikaning vositalari
Logopedik ritmika vositalarining tavsifnomasi ………………….
turli yo'nalishlarda yurish va xarbiycha yurish ……………………….
Nafas olish, ovoz va artikulyatsiyani rivojlantiruvchi mashqlar …...
Muskullar tonusini tartibga soladigan mashqlar …………………..
Diqqat-e'tibor faollashtiruvchi mashqlar …………………………...
Sanoq muskullari …………………………………………………….
Musiqasiz so'z mashqulotlari ………………………………………..
Musiqiy o'lchov yoki metr tuyqusini shakllantirishga oid mashqlar ..
Musiqiy temp qissini shakllantirish mashqlari ……………………
Ritmik mashqlar ………………………………………………………
Musiqiy asboblarda o'ynash ………………………………………….
Mustaqil musiqiy faoliyat ……………………………………………
O'yin faoliyati ………………………………………………………..
Ijodiy tashabbuskorlikni rivojlantiruvchi mashqlar …………….
Yakunlovchi mashqlar ………………………………………………..
Savollar va topshiriqlar
IV bob. Duduqlanishni bartaraf etish bo'yicha psixologik-pedagogik ish va tibbiy tadbirlar majmuaviy tizimdagi logopedik ritmika
Maktabgacha, kichik va o'rta maktab yoshidagi duduqlanuvchi bolalarda qarakat qissiy-irodali doiralarning va erkin xulqning buzilishi
Duduqlanuvchilar bilan olib boriladigan logopedik ritmika mashqulotlarining mazmuni …………………………………………...
Duduqlanuvchilar bilan olib boriladigan korrektsion ishda logoritmik ta'sirning aqamiyati …………………………………….
V bob. Dislaliya, rinolaliya, dizartriya va ovoz buzilishlarin oldini olishda logoritmik va musiqali-ritmik vositalardan foydalanishning xususiyatlari
1. Dislaliya, rinolaliya, dizartriya va ovoz buzilishlari mavjud bolalarning, motor, emotsional-irodaviy doirasi va ixtiyoriy xulqining buzilishi ……………………………………………………
2. Dislaliya, rinolaliya, dizartriya, ovoz buzilishlarini bartaraf etishda logoritmik va musiqaviy ritmik vositalarning xususiyatlari ………………………………………………………..
VI bob. Alaliya nutq kamchiligiga ega bolalar bilan ishlash tizimida logopedik ritmika
1. Alaliya nutq kamchiligiga ega bolalarning qarakat, sensor, emotsional-irodaviy va ixtiyoriy ulqining buzilishlari ………….

2. Alaliya nutq nuqsoniga ega bolalar bilan logopedik ish jarayonida logoritmik vositalarni bosqichma-bosqich qo'llash ………………….
VII bob. Nutq kamchiligiga ega bolalar muassasalarida logoritmik tarbiya bo'yicha tashkiliy metodik ko'rsatmalar
1. Musiqaviy raqbar faoliyatining mazmuni va vazifalari …………..
2. Kadrlar tayyorlash. Mashqulot uchun xonani jiqozlash ……………….

LOGOPEDIK RITMIKANING UMUMIY MASALALARI

BIRINChI BO’LIM
LOGOPEDIK RITMIKANING PREDMETI

Logopedik ritmika faol terapiyaning o’ziga xos shakllaridan bo’lib, o’quv fani va uslubining majmuiga ta'sir vositasi qisoblanadi.
Logopedik ritmikaning dastlabki tushunchasi so’z, musiqa va qarakatning uyqunlashuviga asoslangan. Ko’rsatilgan komponentlarning o’zaro munosabati ulardan birining yoki ular orasidagi aloqaning ustunligi bilan turli-tuman bo’lishi mumkin.
Logopedik ritmikaning ikkinchi tushunchasi uning istalgan reabilitatsion uslubiga tarbiya, ta'lim va turlicha anomaliyali rivojlanish qamda nutq buzilishi bo’lgan odamlarni davolashni kiritishni shart qilib qo’yadi.
Logopedik ritmika o’quv fani sifatida talabalarning bilimini korrektsion ishlar uslubi bilan boyitadi.

LOGOPEDIK RITMIKANING OB'EKTI, PREDMETI, MAqSAD VA VAZIFALARI

Logopedik ritmikaning ob'ekti nutqiy nuqson, nutqida patologiyasi bo’lgan shaxslarda nutqiy buzilishlar va nutqqa taalluqli bo’lmagan psixik funktsiyalar tuzilmalari qisoblanadi.
Predmeti – psixomotorli, sensor funktsiyalar va qarakat tizimining turli-tuman buzilishlarini musiqa qamda so’z bilan uyqunlashtirish.
Maqsadi – nutqiy buzilishlarni nutqiy va nutqiy bo’lmagan psixik funktsiyalar va yakuniy natijada insonning tashqi va ichki muqitga moslashuvini korrektsiya qilish qamda rivojlantirish yo’li bilan bartaraf etish.
Logopedik ritmikaning vazifalari soqlomlashtiruvchi, ta'limiy (anglash), tarbiyalovchi, korrektsiyalovchi sifatida belgilanadi.
Nutqida buzilishi bo’lgan odamlarda soqlomlashtiruvchi vazifani qal qilish natijasida suyak-muskul apparatlari mustaqkamlanadi, nafas olish, motor, sensor funktsiyalar rivojlanadi, muvozanat tuyqusi, to’qri qad-qomat, qadam tashlash, chiroyli qarakat tarbiyalanadi.
Ta'lim beruvchi vazifaning amalga oshirilishi qarakat malakasi va ko’nikmasining shakllanishiga, makon tasavvurlari va qobiliyati ixtiyoriy ravishda borliqda boshqa odamlar va predmetlarga nisbatan siljish, epchillik, kuch, chidamlilik, bir qarakatdan boshqasiga o’tish, qarakatlarning uyqunlashuvi, tashkilotchilik qobiliyatining rivojlanishiga imkon beradi. Ta'limiy vazifalarni amalga oshirishda nutqiy patologiyasi bo’lgan odamlar metroritmika, musiqiy madaniyat, musiqiy idrok va ta'sirchanlik soqasidagi nazariy bilimlarni o’zlashtiradilar. Tarbiyaviy vazifalarni qal qilish nutqiy patologiyasi bo’lgan odamlarda aqliy, ma'naviy, estetik va meqnat tarbiyasida yordam ko’rsatadi. Tarbiyaviy vazifalarni qal qilish aynan quyidagilarga ko’maklashadi:
oqangni sezish, musiqada, qarakatda va nutqda oqang ta'sirchanligini qis qilish qobiliyatini rivojlantirish;
musiqiy obrazlar va malakani ushbu obraz bilan mos ravishda oqangli, ta'sirchan qarakatlantira olish qobiliyatini rivojlantirish, ya'ni yangicha shakl olishni uddalash, badiiy-ijodiy qobiliyatni ko’rsata olish;
ijobiy shaxsiy sifatlar, jamoatchilik tuyqusi, turli faoliyat turlarining qoidalarini o’rganish va boshqalarni tarbiyalash.
Mashqulotlarning korrektsion yo’nalishi nutqiy buzilishlar mexanizmi va tuzilmalarini, logopedik ishning bosqichliligi va majmuaviyligini qisobga olishni shart qilib qo’yadi.
Logoped patsientning yoshi va shaxsiy xususiyatlarini, uning qarakat tizimi qolatini, nutqiy va nutqiy bo’lmagan jarayonlarning buzilish xarakteri va darajasini: praksis, gnozis jarayoni, eshitish va ko’rish idroki, diqqati, xotirasi va q.k. larni inobatga oladi.

Bu barcha topshiriqlar maxsus muassasa turiga boqliq: nutqiy bolalar boqchasi; ommaviy bolalar boqchalaridagi nutqiy guruq, bolalar uyida – maktabgacha muasasa, maktab; ommaviy umumta'lim maktablaridagi logopedik punkt; bolalar, kattalar poliklinikalarida, psixonevrologik dispanserlardagi logopedik kabinetlar; statsionar, yarimstatsionar, sanatoriya.

LOGOPEDIK RITMIKANING TAMOYILLARI VA USULLARI

Logopedik ritmika pand-nasiqat va o’ziga xos tamoyillarga quriladi. Ular o’zaro boqlangan va tarbiya, rivojlanish va nutqida buzilishi bo’lgan odamlarning funktsional tizimi korrektsiyasining yagonaligini belgilaydi.

Umumdidaktik tamoyillar. Tizimlilik tamoyili logopedik ritmikaning butun kursi materialini, nazariy qolatlar va ularning amaliy ishlanganligini ketma-ket bayon etishni shart qilib qo’yadi, kurs mavzularini yortish va uning ichidagi materiallarni taqsimlashni belgilaydi. Bu tamoyil turli-tuman nutqiy patologiyasi bo’lgan shaxslarga nisbatan foydalaniladigan tadbirlarning barcha logopedik va logoritmik majmui uchun majburiy qisoblanadi. Tizimlilik uzluksizlikda, muntazamlikda, turlicha nutqiy buzilishlarda (qarakatlanish doirasi, mimikaviy muskullari, nozik ixtiyoriy motorika, eshitish diqqati, nutqiy eshitish qobiliyati, nutqning prosodik komponentlari va q.k.) u yoki bu funktsiyalarni tarbiyalash va qayta tarbiyalash, rivojlantirish uchun ma'lum bir korrektsion jarayonning rejalashtirilganligida o’z aksini topadi.

O’z xarakteri bo’yicha logoritmik mashqlar (ertalabki qarakatli nafas-ovozli zaryadka, relaksatsiyaga mashqlar, unli tovushlar va qisqa qo’shiqlarni kuylash, qarakat va nutq ritmining uyqunligiga mashqlar va q.k.) bolalar va kattalarni belgilangan avaylaydigan-soqlomlashtiruvchi tartibga o’rgatadi. Muntazam ravishda olib borilgan logoritmik mashqulotlar ta'siri ostida organizmda va psixomotorikada turli tizimlarning ijobiy qayta qurilishi sodir bo’ladi, masalan, yurak-qon tomir, nafas olish, qarakatlanish, nutqiy qarakatlanish, sensor va boshqalar.

Logoritmik korrektsiya ishlab chiqilgan qarakatlanish malakalarini takrorlab turishni talab qiladi. Faqatgina sistematik ravishda ko’p marotaba takrorlash orqaligina soqlom qarakatlanishning dinamik stereotiplari yuzaga keladi. Samarali takrorlash uchun o’zlashtirilganlarni takrorlash jarayoni variativ xarakter olishi: mashqlarni, bajarish shartlarini, usullarning turli-tumanligi, mashqulotlarning mazmunidagi farqlarni o’zgartirish uchun yangilari bilan uyqunlashtirish zarur. Mashqlarning variativligi mo’ljalli-tadqiqot refleksini, qiziqish, qissiyotni uyqotadi, e'tiborni oshiradi. Ishlab chiqilgan dinamik stereotipga yangi qo’zqatuvchilarni kiritish asta-sekinlikka amal qilish sharti bilan, shiddatli o’zgarishlarsiz amalga oshirilishi darkor. I.V.Pavlov ta'kidlashicha, pedagogika (demak, logopedik ritmikada qam) asta-sekinlik va mashq qilish (trenirovka) ni asosiy fiziologik qoida deb qisoblash zarur.

Onglilik va faollik tamoyili. Nutqiy buzilishi bo’lgan shaxslarni logoritmik tarbiya va qayta tarbiya jarayonida bolalarning, kattalarning (maktab yoshidan boshlab duduqlanuvchi bolalarga nisbatan) o’z faoliyatiga ongli va faol munosabatigatayanish muqim. Bolaning mustaqil, faol qarakati berilgan topshiriqning unda qiziqish uyqotishiga, uning ongli idrokiga, maqsadni tushunishi va bajarish qobiliyatiga boqliqdir. Logoritmik mashqulotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligi pedagogning qissiyotchanligi, musiqaning obrazliligi, turlicha o’yinlar yoki o’yin usullari va mashqlari bilan raqbatlantiriladi. Maktab va undan katta yoshda esa, bundan tashqari, to’qridan-to’qri yo’riqnoma (buyruq, musobaqa elementlari, mukofotlash va q.k.) lardan foydalaniladi.

Aniqlik tamoyili insonni bevosita atrofdagi borliq bilan boqlab turuvchi barcha analizatorlar ko’rsatkichining o’zaro keng ta'sirini shart qilib qo’yadi. Istalgan bilim qissiy idrokdan boshlanadi. So’z va musiqa bilan uyqunlikda qarakatlarning shakllanishi, ularning o’zaro boqliqligini o’rganish barcha retseptorlar: ko’rish, eshitish organlari vestibulyar, propriotseptiv, qarakatlanish apparatlari va boshqalar ko’rsatkichi bilan amalga oshiriladi. Funktsiyalarning buzilishida korrektsiya maqsadida aniqlik tamoyili pedagog tomonidan

qarakatlarni ko’rsatish yo’li bilan amalga oshiriladi. Bevosita ko’rish aniqligi estetik idrok, qarakatning aniq tasavvuri, to’qri qarakatlanish qissi va uni yuzaga chiqarish istagining tuqilishiga mo’ljallangan. Bevosita aniqlikdan tashqari, bevosita idrokdan (masalan, afaziyali kasallar, duduqlanuvchi kattalar bilan ishlashda kinofilmlar, qarakatlanish grafigi, magnitofon yozuvlari, musiqiy asarlardan foydalanish) yashirin bo’lgan qarakatning aloqida detallari va mexanizmlarini tushuntirish zarur bo’lganda bilvosita aniqlik qam katta rol o’ynaydi.qarakatlanish tasavvuri bilan boqliq bo’lgan va qarakatning aniq bir obrazini tuqdiradigan obrazli so’z qam katta aqamiyatga ega. Aniqlikning bunday o’zaro aloqa shakli anglashning qissiy va logik bosqichining birligi, birinchi va ikkinchi tizimning o’zaro qarakati bilan ta'riflanadi.

Tushunarlilik va individualizatsiya tamoyili nutqida buzilishi bo’lgan shaxslarning yosh xususiyatlari va imkoniyatlarini qisobga olishni ko’zda tutadi. U kattalar va bolalarning fiziologik va biomexanik jiqatdan turlicha rivojlanishlari, logoritmik mashqulotlar qurilishiga turlicha uslubiy yondoshuvlar, turlicha vositalar, shakllar ta'siri va q.k. Tushunarlilikning maqbul chorasi nutqiy buzilishi bo’lgan shaxslarning yosh va qarakatlanish imkoniyatlari, nutqiy buzilishning ular shaxsiga ta'siri va topshiriqning murakkablik darajasi bilan aniqlanadi.

Tushunarlilikning shartlaridan biri qarakatlanish, nutqiy va musiqiy topshiriqlarning vorisligi qisoblanadi. Bunga amaliy jiqatdan korrektsion kurs davomida materialni to’qri taqsimlash bilan erishiladi. Turlicha oqzaki-musiqiy-qarakatlanish uyqunligini ketma-ket o’zlashtirish va patsientlardagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda barcha qarakatlanish va nutqiy qarakatlanish tizimini uyqunlashtirish va takomillashtirish qobiliyati rivojlanadi. Patsient unga boqliq vazifalarga kuchi etsa, bu vazifalar organizmning funktsional imkoniyatlaridan oshib ketmasa, ya'ni yosh va individual xususiyatlariga mos kelsa, unda talabni kuchaytirish ijobiy natijalarga olib keladi.

Individualizatsiya tamoyillariga amal qilish uchun zaruriy shart patologik jarayon xarakterini: etiopatogenetik, simptomatik, tashqisiy tekshiruv, shuningdek, shuqullanuvchining reabilitatsion imkoniyatini aniqlash daslabki oydinlashtirishdan iborat. Individual yondoshuv yuqori asab tizimi faoliyati, yoshi, jinsi, kasbi, qarakatlanish maqomi turlarini qam qisobga olishni ko’zlaydi.

Talabni asta-sekin oshirish tamoyili shuqullanuvchilar oldiga birmuncha murakkab bo’lgan yangi topshiriqlar qo’yishni belgilaydi: qarakatlanish, musiqiy, oqzaki. Ularni bajarish jarayonida qarakatlanish malakasi va ko’nikmasi kengayadi va boyiydi, ixtiyoriy va nutqiy motorika takomillashadi, nutq tempi va oqangi berilgan musiqiy temp va oqangga muvofiq ravishda normallashadi. Yangi topshiriqqa o’tish shakllangan malakalarning mustaqkamlanishiga ko’ra asta-sekinlik bilan amalga oshiriladi. Bola (kattalar) ning qarakatlanish doirasida unga nutqiy faoliyatni qam boshqarishga yordamlashuvchi moslashuvchan qayta qurish ro’y berishi uchun muayyan vaqt talab qilinadi.

Barcha ko’rib chiqilgan umumdidaktik tamoyillarni ularning o’zaro aloqasi bo’lgan sharoitdagina amalga oshirish mumkin.

O’ziga xos tamoyillar. Rivojlanish tamoyili ko’pgina parametrlarni inobatga olishni ko’zda tutadi: nutqiy buzilishi bo’lgan inson shaxsining rivojlanishi; patologik nutqiy bo’lmagan va nutqiy jarayonlarning o’zini; saqlangan funktsional tizimlar va nutqida buzilishi bo’lgan odamning organizmida, qarakatlanish doirasida va nutqida bo’ladigan o’zgarishlar.

Rivojlanish tamoyili aqliy, ma'naviy, estetik va sensor tarbiyaning qarakatlanish faoliyati jarayonida bir vaqtning o’zida amalga oshirilishini shart qilib qo’yadi.

qar tomonlama ta'sir tamoyili butun organizmga ta'sir ko’rsatadi. Ritmik va logoritmik vositalar organizmning umumiy malaka qosil qilishini ko’taradi, organizmning funktsional tizimlariaro yangi o’zaro munosabatni yaratgan qolda asab reflektorlari mexanizmini boshqarishni takomillashtiradi.

Etiopatogenetik tamoyil nutqiy buzilishning patogenezi va sababiga boqliq ravishda logoritmiy mashqulotlarning differentsiatsiyalangan qurilishini tushuntiradi. Duduqlanishda,

dislaliya, dizartriya, rinolaliya, afaziya va boshqa buzilishlarda mashqulotlar turlicha tuziladi. Masalan, duduqlanishda logoritmik mashqulotlar motor buzilishlarini korrektsiyalashga, diqqatni, tormoz qurilmalarini, ixtiyoriy axloqni, nutqiy va umumiy motorika aro aloqani, duduqlanuvchining nutqiga tegishli maxsus vositalar ta'sirini tarbiyalashga yo’naltirilgan; rinolaliyada esa eshitish diqqatini, oqiz va burun nafas olishni differentsiatsiyalash, burunlashishni olib tashlash va q.k. larni tarbiyalashga aloqida e'tibor qaratiladi.
Simptomatikani qisobga olish tamoyili nutqiy patologiyasi bo’lgan odamlarning jismoniy imkoniyatlarini, duduqligi, alaliya, paralich va parezi (yoki boshqa asabiy simptomatikasi) bo’lgan, alaliyada, afaziyada, dizartriyada, tayanch-qarakat apparatida buzilishi bo’lgan bemorlarning qarakatdagi cheklanishi qisman yoki o’rtacha darajada namoyon bo’lgan bolalarning darmonsizlanishini aniqlaydi.
Komplekslilik tamoyili logopedik ritmikaning tibbiy-psixologik-pedagogik ta'siri va musiqiy faoliyatning asosiy turlari (musiqani tinglash, kuylash, musiqiy-ritmik qarakat va q.k.) bilan aloqani ko’zda tutadi. Masalan, duduqlanuvchilar bilan logoritmik mashqulotlarda psixoterapiya seanslari vaqtida va logopedik mashqulotlarda ular olgan ko’rsatmalarga tayanish yoki dizartriyasi bo’lgan bolalarda dorilar terapiyasi yoki fizioterapiyadan keyin me'yorga yaqinlashuvchi muskullar tonusi qolatidan foydalanish lozim.

Logopedik ritmikaning usullari
Logopedik ritmika o’rganadigan savollar doirasi etarli darajada kengdir. Shuning uchun tadqiqotda pedagogik usullar bilan bir qatorda tutash fanlar – sotsiologiya, psixologiya, fiziologiya va boshqa fanlarda foydalaniladigan usullar qam qo’llaniladi.
Logopedik ritmikada adabiy ma'lumotlar, pedagogik tekshiruv va tajribalarni umumlashtirish qamda taqlil qilish usulidan foydalaniladi.
Adabiy ma'lumotlarni umumlashtirish va taqlil qilish usuli. Logopedik ritmika bo’yicha qar qanday tadqiqot bibliografiya bilan tanishishdan boshlanadi. Tadqiqotchi muammolar bo’yicha adabiy manbalarini tizimlashtiradi, qar bir muammoning ichida material muayyan bo’lim bo’yicha bo’lib chiqadi. Adabiy manbalarni umumlashtirish va taqlil qilish nafaqat nazariy, balki eksperimental tadqiqotlarda qam qo’llanadi. Nazariy tadqiqotda bu usul yagona bo’lishi mumkin, chunki aynan uning yordamida masalan, u yoki bu korrektsion usul, u yoki boshqa reabilitatsion uslub qanday shakllanishini kuzatish mumkin. Eksperimental tadqiqotda bu usul ushbu muammo qanchalik o’rganilganligini, maxsus adabiyotlarda qay darajada yoritilganligi, qaysi savollar tekshiruvni talab qilishini aniqlashga yordam beradi.
Logopedik ritmika uchun muqim bo’lgan ko’pgina ma'lumotlarni logopedlar, maktabgacha tarbiya muassasalari va maktab tashkilotlari xodimlari tomonidan tuzilgan qujjatlardan olish mumkin. Bunday qujjatlarga qaftalik ish rejasi, musiqiy va logopedik mashqulotlarning reja-konspektlari, bolalar ertaligining reja-stsenariyalari, metodist, logoped, tarbiyachilarning kundaligi, pedagogik yiqilishning bayonnomalari, ko’rib chiqilgan logopedik, musiqiy-ritmik mashqulotlar taqlilining bayonnomasi, bolalar va kattalarning jismoniy rivojlanishi, soqlik qolatini qisobga olish jurnallari, nutqiy xaritalar, kuzatish kundaliklari, korrektsion ta'sir va boshqalar dinamikasining jurnallari. Shu kabi qujjatlar taqlili natijasida aniqlangan ma'lumotlardan tadqiqot gipotezasi sifatida foydalanish mumkin.
O’smirlar va kattalarning psixomotor, nutqiy rivojlanishi qaqidagi dalillarni olish uchun savol-javoblar, so’rovnomalar, suqbatlardan foydalanish mumkin. Ularni tadqiqot boshlanishida ishlatish mumkin. Birmuncha aniqroq materiallar oldindan ishlab chiqilgan reja bo’yicha suqbat davomida yiqilishi mumkin. Suqbatni rejalashtira turib, tadqiqotchi sinalayotgan shaxsning yosh, shaxsiy, psixologik xususiyatlarini nutq, motorikaning xarakteri va buzilish darajasini, patsientning nuqsonga munosabati va boshqa ko’pgina jiqatlarni inobatga oladi.
Pedagogik tekshiruv asoslari. Eng avvalo, ular maxsus tashkil etiladigan va qisqacha qilib anglatilgan vazifa, kuzatish predmeti, shuningdek, omillarni qayd qiluvchi tizimga ega bo’lgan pedagogik kuzatuvni o’z ichiga oladi. Bunda tadqiqotchi pedagogik jarayon oqimiga

aralashmaydi. Ishchi gipotezani aniqlab qo'ygach, tadqiqotchi uning farazlarini tasdiqlovchi yoki rad etuvchi dalillarni yiqadi. Pedagogik kuzatuvning shunisi bilan qimmatliki, u ob'ektni o'rganishni tabiiy sharoitda o'rganish imkoniyatini beradi. Faqat dalillarni qayd qilishning aniq usulidan keng foydalanish zarur: fotos'emka, kinos'emka, magnitofon yozuvlari, stenografiyalash va boshqalar. Xronometrirovaniya usuli bilan qarakatni, qarakatli o'yinni, raqsni bajarishga sarflangan vaqtning mashqulotni bir qismi yoki butun mashqulotni egallagani aniqlanadi. Kuzatuv natijalari jurnalga, bayonnomaga, kundalikka kiritiladi. Olingan ma'lumotlarga ishlov berishda tasodifiy dalillar tushirib qoldiriladi, qonunchilik aniqlanadi, xulosalar va umumlashtirishlar qilinadi. Agar dalillar etarli bo'lmasa, unda qayta pedagogik kuzatuv o'tkaziladi.

Tadqiqotchining topshiriqi bo'yicha o'z-o'zini kuzatish katta qiziqish tuqdiradi. O'z-o'zini kuzatishga, masalan, "suggestiv taassurot" deb nomlanuvchi jarayonda, qachonki oyna oldida artikulyator mashqlarni, qo'shiq kuylash, osoyishtalik va qarakatda nutq jo'rligisiz va nutq jo'rligida va q.k. da bajarishda ko'rish, taktil, kinestetik qislarni kiritish zarur bo'lganda murojaat qilinadi. Faqat bir narsani yodda tutmoq lozim, o'z-o'zini kuzatishni kattalardagina qo'llash mumkin; o'z-o'zini kuzatish asosan faoliyat va qarakatlar – ularning osonligi, qiyinligi, natijalari ustidan olib boriladi; o'z-o'zini kuzatish bilan shuqullanayotgan shaxs o'z-o'zini kuzatish va uning natijalarini qayd qilish uslubi qaqida atroflicha yo'riqnoma olishi zarur. O'z-o'zini kuzatish ma'lumotlarini umumlashtirishda patsientning shaxsiy xususiyatlari bilan birgalikda sinaluvchining o'z-o'zini kuzatishning moqiyati va tashkil etilishi yuzasidan muloqazalarini qam inobatga olish zarur.

Logopedik ritmika bo'yicha tadqiqotlarda ochiq va yashirin kuzatuvni uyqunlashtirish maqsadga muvofiqdir.

O ch i q k u z a t u v qiziqayotgan ko'rinishning qamma tomonlarini qamrab olish imkoniyatini ko'proq namoyon etadi, biroq shu bilan birgalikda tadqiqotchining ishtiroki samaraning salbiy ta'siriga ko'proq duchor bo'ladi: musiqiy-ritmik mashqulot, qo'shiq kuylash, logopedik ritmika va q.k. o'tkazilyaptimi, begona odamning ishtiroki shuqullanuvchilarni, ayniqsa, o'smirlar va kattalarni, qarakat va nutqiy muqitida yaqqol nuqsoni bo'lgan shaxslarni tang aqvolga solib qo'yadi. Shuqullanuvchilarning faoliyati ustidan ya sh i r i n k u z a t u v esa ularning nazorat ostida ekanligi tuyqusidan xalos etadi va ko'pincha qo'shimcha ma'lumotlar beradi.

Kuzatuvning turli-tumanligiga axloqning bitta aktini yoki qarakat malakasini egallashning butun jarayonini uzluksiz va diskret tekshirib turish kiradi. Kuzatuv uzluksiz, agar u masalan, qarakatli o'yinlarda bo'lsa ko'rinishning boshlanishi, rivojlanishi va yakunlanishini aks ettiradi. Shuning uchun uzluksiz kuzatuvni qisqa vaqt oraliqida qam olib borish mumkin. Masalan, dramatik o'yinlarni o'tkazish, xor kuylash usullari va q.k. Logoritmik mashqulotning qurilishini o'rganishda kuzatishning tugallanish vaqti 45-50 daqiqani tashkil etadi. Biroq uzluksiz kuzatuvni uning predmeti birmuncha davomli jarayonlar bo'lgan qollarda olib borish mumkin emas. Bunday qollarda diskret (bo'linadigan) kuzatuvga murojaat qilinadi. Tadqiqotchi go'yoki sharoitni "poylab turadi" yoki uni maxsus yaratadi va o'rganilayotgan jarayon "kadri"ni kuzatadi. qarakatning turlicha turlari: muskullarni umumiy mustaqkamlovchi yoki rivojlantiruvchi aloqida guruqlar, logoritmik atamalar bilan shuqullanuvchilarni tanishtirish, nutq bilan qarakat uyqunligini egallash va boshqalarda diskret kuzatuvsiz bo'lmaydi.

O'ziga xos kuzatuv – izlash. U yoxud oz yoki ko'proq o'zaro boqliq bo'lgan pedagogik ko'rinishlarni keng qamrab olish, yoxud kuzatuvchining bir ob'ektdan ikkinchisiga ko'chishi bilan olib boriladi. Masalan, turli tashkilotlarda (nutqiy guruq, nutqiy statsionar, nutqiy sanatoriya, nutqiy maktab, poliklinika va q.k.) turli yoshdagi duduqlanuvchilar bilan logoritmika bo'yicha mashqulotlar o'rganiladi yoki bir xil yoshdagi, biroq turlicha nutqiy buzilishlari (dislaliya, dizartriya, alaliya) bo'lgan bolalar bilan logoritmik mashqulot qurilishi o'rganiladi. Ushbu qolda bolalarning yosh psixilogik xususiyatlari bilan aniqlanuvchi turlicha

nutqiy nuqsondan, masalan, dizartriya va duduqlanishdan kelib chiquvchi maxsus farqlar, mashqulot qurilishining umumiy qonunchiligini yuzaga chiqarish zarur.
Ko'p vaqt va katta analitik ishni talab qiluvchi izlovchi kuzatish ko'plab topilmalarni berishi va logoritmik tarbiya uslubini sezilarli tarzda boyitishi, logoritmikani tutash fanlar, musiqiy tarbiya bilan murakkab aloqasini ochib berishi, ularning nutqiy buzilishga ta'sirini yuzaga chiqarishi mumkin.
Korrektsion ishlar natijalari ustidan muddati uzaytirilgan kuzatuvni amalga oshirish o'ta muqimdir. Ushbu qolatda gap nafaqat kuzatuv turli-tumanligining usul sifatidaligi, balki uning o'rganilayotgan ob'ekt bilan vaqt asosidagi aloqasi qaqida boradi. Tadqiqotchi doimiy ravishda muddati uzaytirilgan kuzatuv olib borishi zarur, shunda u reabilitatsion uslub va uning bo'limi – logopedik ritmika samaradorligini xolisroq baqolaydi.
Logoritmik tadqiqotda dalillarni ijtimoiy usulda: intervyu va so'rovnomalar o'tkazish, o'zaro ta'sir, reyting, o'z-o'zini baqolash, juftlab qiyoslash taqlili yordamida qam yiqish mumkin.
Intveryu va so'rovnomalar faqat tadqiqotning dastlabki davrida (muammoni ifodalash, ishchi gipotezani ilgari surish, tadqiqot rejasini yaratish) tuziladi. Intervyu, qoidadagidek, so'rovnomalardan oldin o'tkaziladi. Nostandart, standartlashtirilgan va yarim standartlashtirilgan intervyular farq qiladi. Birinchi qolatda savollarni ifodalash va ketma-ketligi suqbat davomida o'zgarishi mumkin. Ikkinchi qolatda savollar muayyan ketma-ketlikda taqdim etiladi. Bunday intervyularning natijalari ro'yxatga, miqdoriy ishlov berish va qiyoslashga oson tushadi. Ushbu usulning kamchiligi sifatida egiluvchanligi, vaziyatga chuqur kirish imkoniyatining yo'qligini aytish mumkin. Yarimstandartlashtirilgan intervyular esa o'zgartirish kiritilmaydigan, aniq ifodalangan savollar bilan birgalikda tadqiqotchi erkin o'zgartira oladigan savollarni o'zi ichiga oladi.
So'rovnoma jarayonida tadqiqotchini bilvosita nima qiziqtirishini, ya'ni qator shaxsiy savollar, ikki ma'noli so'zlar va o'ta uzoq ifodalashlardan qochgan qolda aniqlab olish lozim. Intervyuni yozib borishni uni olib borayotganda yoki tugallanishi bilan amalga oshirish lozim. So'rovnoma bir vaqtning o'zida tadqiq etilayotgan shaxslarning katta miqdoriga qaratiladi. Biroq so'rovnoma o'tkazishning kamchiligi intervyu o'tkazishdan kra ko'proqdir. Chunki bunda vaziyat noaniq, responden savollarga javob qaytaradi, u bilan bevosita aloqa o'rnatib bo'lmaydi, so'rovnomaning qancha qismi to'ldirilgan qolda qaytarilishi ma'lum bo'lmaydi.
O'zaro ta'sirni taqlil qilish yordamida tadqiq etilayotgan nutqida patologiyasi bo'lgan shaxslar qarakatli potentsialining tashqi ko'rinishi, ularning axloqi, aloqa imkoniyati va usullari, rozilik va norozilik ko'rinishi, jamoa va nogironlarga munosabati o'rganiladi. Tadqiqotchi nutqida patologiyasi bo'lgan odamlarni turlicha faoliyatda (shu jumladan, qarakatli, nutqiy) kuzatarkan, faollik darajasini, jamoada o'zaro qarakatning mazmuni va maqsadini, o'zaro ta'sir vositalarini, ishtirokchilar faoliyatining chegarasini, ularning jismoniy va ijtimoiy-psixologik to'siqlari, simpatiya va antipatiyalari, vaziyatning davomliligi, ushbu vaziyatda odatdagi axloqdan oqishni o'rganadi.
R e y t i n g – baqolash usuli, bilvosita kuzatish – bevosita uni kuzatuvchi odamning qar tomonlama baqolashi orqali ko'rinishni o'rganishdan iborat, bu ba'zida uzoq yillar davomida bo'lishi mumkin. Shunday qilib, patsient to'qrisidagi ma'lumotlarni reyting usuli bilan uni davolovchi shifokordan, tarbiyachi, ota-ona va boshqalardan olish mumkin. Usulning kamchiligi shundaki, xulosalar sub'ektiv fikrlar asosida chiqariladi, axir tadqiqotchining o'z kuzatuvi qam sub'ektivlikdan xoli emas. Reyting sharoitida kuzatishning natijasini ma'lumotlarni qisoblash va taqlil qilishda matematik apparatni keng qo'llash imkoniyatini beruvchi turli baqolash shkalalaridan foydalangan qolda son qisobida aks ettirish mumkin.
O'z-o'zini baqolash usuli nutqiy patologiyasi va qarakat buzilish bo'lgan odamlarning real axloqini ko'rsatadi, qarakat potentsiali, umumiy va nutqiy motorikaning buzilish darajasini, bu buzilishlarning axloqqa, atrofdagilar bilan o'zaro munosabatga ta'sirini yuzaga chiqaradi.
Juft qilib qiyoslash usuli ijtimoiy belgilar va ob'ektlarni taqqoslash mavjud bo'lgan ikki qator bo'yicha juft-juft qilib olib borishni o'z ichiga oluvchi aloqida texnikani ko'zda tutadi. Agar ular o'zaro "teng" bo'lsa, bir bilan belgilanadi, agar qaysidir element ustunlikka ega bo'lsa,

unda ikki ball bilan belgilanadi. Sifat ko'rsatkichi darajasi bo'yicha yon beruvchi ob'ekt nolni oladi. Juft qilib qiyoslash usulida asos qilib insonning bittagina tavsifnomasi olinadi, masalan, umumiy motorikaning qolati. Asosiy belgilar aniqlanadi: qarakatning statik va dinamik uyqunlashuvi, qarakatning ravonligi va boshqa qarakatga ko'chishi, tonusi. Bu sifatlar boshqa bir odamning xuddi shu sifatlariga solishtiriladi. Juft qilib qiyoslash usuli anchagina sodda usul, vakolatli sudlardan foydalanish imkonini beradi, material yiqishda vaqt masalasida iqtisod, uning natijalariga statistik ishlov berish mumkin, qo'llashning keng muqitiga ega (vazifasi yoki qolati bo'yicha shaxslarni guruqlash, tajribani qurish uchun umumiy va nutqiy motorika orasida turlicha boqlikliklarni aniqlash, e'tibor va qarakatning biridan ikkinchisiga o'tishi, nutqning qolati bilan logoritmik ta'siri o'rtasidagi va q.k. interval shkalalarini yaratish uchun).

Tadqiqotning eksperimental usullari. Tabiiy eksperimentda mashqulot logopedik ritmikaning odatdagi mashqulotlaridan chekinmagan qolda o'tkaziladi. Laboratoriya eksperimenti sun'iy sharoit yaratish va ikkinchi darajali ta'sirlarni bartaraf etishdan iborat. Eksperimentlar muayyan dalillar yoki ularning boqliqligini yuzaga chiqarish maqsadida (absolyut eksperiment) yoki qandaydir ko'rsatkichlarni taqqoslash uchun (qiyosiy eksperiment) o'tkazilishi mumkin. qiyosiy eksperimentda ikki yoki bir qancha bir turdagi guruqlar (jinsi, yoshi, nutqiy buzilishi, qarakat maqomi va q.k. bo'yicha) ishtirok etadi. Ulardagi mashqulotlar qaysidir birgina belgisi bilan farq qiladi, masalan, ma'lum bir guruqdagi muskullarni mustaqkamlovchi mashqlarni kiritish. Eksperiment, odatda, bir necha bosqichda olib boriladi. Natijalarning yanada ishonchli bo'lishi uchun "qar tomonlama eksperiment" deb nomlanuvchi sxemalar qo'llaniladi. Masalan, birinchi eksperimentda bitta guruq birinchi usul bo'yicha shuqullanadi, boshqasi – ikkinchisi bo'yicha. Ikkinchi eksperimentda guruqlarda uslublar o'zgaradi.

Eksperimental tadqiqotlarning turli-tumanligi test – test – tajriba, sinov, tadqiqot qisoblanadi. Logopedik ritmikada testlardan nutqida buzilishi bo'lgan odamlarning qarakatli, qarakatli-nutqiy topshiriqlarni belgilangan vaqt (yoki chegaralanmagan vaqt) da bajarganlaridagi natijalarni qiyoslash uchun foydalanish mumkin. Logopedik ritmikada testlashtirish namunalari bo'lib N.I.Ozeretskiyning bolalar va kattalarda motor qobiliyati qamda motorikani ommaviy baqolash tadqiqoti uchun metrli shkalalari, M.V.Serebrovskiyning bolalar motorikasining yosh xususiyatlarini yuzaga chiqarish vazifalari, G.A.Volkova, A.Yu.Panasyuk maktabgacha muassasa yoshidagi me'yorda gapiruvchi va duduqlanuvchi bolalarning shaxsiy xususiyatlarini aniqlash uchun "test-nizo" uslubi va boshqalar xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot va amaliy ishlarning boshqa qar qanday uslublari kabi test qam o'z yutuqi va kamchiligiga ega. Testning yutuqi shundan iboratki, unda ifodalangan dastlab chuqur o'ylangan va eksperimental tekshirilgan barcha vazifalar eng kam darajadagi qisqa muddatda qamda tadqiqotchini qiziqtirayotgan kompakt shakldagi belgilarni ochib beradi. Shu o'rinda test aynan shunday belgi va xususiyatli tekshiruvlarning istalgan boshqa usulidan ustundir.Testning yana bir boshqa muqim yutuqi – bu uning xolisligi. O'z ishida testlardan ilk bor foydalanishga qaror qilgan tadqiqotchi: a) o'zi test ishlab chiqishi; b) testning qoniqarli ishonchliligiga erishishi; v) testning qoniqarli natijasini olishi zarur.

Testning vazifalari qisqa, lo'nda va ikki ma'noda muqim, chunki ularning qech birida boshqasining javobi bo'lmagan qolda ifodalanishi zarur. Testlashtirishda ishonchlilik tushunchasi ikki aqamiyatga ega: bir tomondan muayan instrument sifatida testning ishonchliligi nazarda tutiladi. Boshqa tomondan, o'lchash lozim bo'lgan o'sha predmetning nisbatan o'zgarmasligi. Testning ishonchliligini baqolashda uning bir turliligidan kelib chiqiladi. Albatta, o'lchashda foydalanilgan bir qism boshqa bir qismdagi kabi natijani beradi. Testni tekshirish uchun shunday usul qo'llanadi: testni qandaydir tanlov bo'yicha o'tkaziladi. Keyin juft va toq topshiriqlar aloqida ishlanadi. Natijada qar bir sinaluvchi yuzasidan juft va toq topshiriqlar qarori olinadi. Ikki qator ma'lumotlari o'zaro korrelyatsiya qilinadi. Testning ishonchliligi olingan koeffitsientga boqliq ravishda baqo oladi. Test Q 0,75 q Q0,80 dan past

bo'lmagan koeffitsientda etarli darajada ishonchli deb tan olinadi. Ishonchlilik bo'yicha eng yaxshi testlar korrelyatsiyada Q0,90 va yuqoriroq koeffitsientni beradi.

Validlik testning o'z vazifasiga muvofiqligi darajasi qaqida gapiradi. Validlik faqat testning natijalarini undan tashqarida bo'lgan, odatda, "tashqi mezon" deb nomlanuvchi qandaydir mezon, qaysidir baqo bilan taqqoslashda chiqarilishi mumkin. Validlik va ishonchlilik orasidagi aloqa ko'rib chiqiladi. Past ishonchli bo'lgan test yuqori validlikka egalik qilishi mumkin emas. Shuning uchun tashqi mezonni tanlash muqim qisoblanadi. Mezon quyidagicha bo'lishi kerak: a) ishonchli (testga nisbatan qam shu atamaning ayni mazmuni bo'yicha); b) "toza", ya'ni test vazifalarini baqolashda gap faqat testda yuzaga chiqariladigan belgi qaqida masalan, umuman qarakat funktsiyalarining rivojlanishi qaqida emas qarakatlarning statik uyqunlashuvi qaqida borishi kerak; v) to'liq, ya'ni tashqi baqo test yordamida ayon bo'ladigan bilimlarning doirasini kerakli to'liqlik bilan qamrab olishi zarur. Albatta, testning tuzishda e'tiborni eng yuqori darajada tadqiq etiladigan predmetga qaratish va bu mazmunni test topshiriqlarida birmuncha to'la aks ettirish kerak.

Testlar defektologik tadqiqotlarda, shu jumladan, nutqiy patologiyasi bo'lgan shaxslarning logoritmik o'rganishda qali sezilarli joyni egallagani yo'q va ularni joriy qilish soqalarini qandaydir cheklab qo'yishga erta bo'lardi. Bizning nazarimizda testlar qarakat potentsiali, psixik funkitsya, shu jumladan, diqqat-e'tibor, shaxsiy xususiyatlarni tadqiq etishda, shuningdek, turli uslublar samarasini aniqlashda foydali bo'ladi. Masalan, turli uslublar samaradorligini aniqlash uchun reja quyidagicha bo'lishi mumkin: ikkita bir xil nutqiy buzilishi bo'lgan shaxslar guruqi olinadi: biri – nazorat, boshqasi – eksperimental bo'ladi. qar ikki guruq qarakatli muqitining qolatini aniqlovchi testdan o'tkaziladi. Shundan so'ng bitta guruq yangi uslub bo'yicha shuqullanadi, boshqa guruq bilan esa mashqulotlar odatdagidek olib boriladi. Korrektsion kursdan keyin yana test o'tkaziladi va qar ikki guruqning natijalari taqqoslanadi. Olingan materiallarga ishlov berish guruqlarni miqdoriy solishtirish va aynan qaysi bo'limlarda guruqlar o'rtasida sezilarli farqqa ega ekanligini aniqlash imkonini beradi.

Testlarni nisbatan cheklangan logoritmik vazifalarni qal qilish uchun qam qo'llash mumkin, masalan, umumiy motorika qolatini yoki qo'l va barmoqlarning ixtiyoriy motorikasini, yoki mimik qarakatlarni aniqlashda. Niqoyat testlardan qarakat va nutqiy materialni o'zlashtirishning individual tavsifnomasini taqlil qilish uchun foydalanish mumkin. Masalan, nutqiy patologiyasi bo'lgan ba'zi shaxslarda korrektsion maqsadda shakllanuvchi qarakat malakasi va ko'nikmalarini egallashda otrda qolishi yuzaga chiqadi. Testlashtirishni o'tkazish foydalidir. Logoped va logoritmist testlashtirilgan aloqida vazifalarnini bajarilishini taqlil qilib, o'zlashtirilmaganlikning taxminiy sabablarini aniqlashadi. Natijada qar bir qolatda bunyodga keluvchi real qolatlarga asoslangan individual ish rejasi teziladi.

Testlar yordamida miqdoriy qisob tadqiqotchiga turli nutqiy buzilishlardan azoblanuvchi shaxslarning qarakat potentsialini qiyoslash, umumiy va nutqiy motrika buzilishlari o'rtasidagi mumkin bo'lgan aloqalarni yuzaga chiqarish, etarlicha qarakat imkoniyatini aniqlash, logoritmik korrektsiya yo'llarini belgilash imkonini beradi. Miqdoriy ma'lumotlarga ishlov berishda statistik usullarni qo'llash tadqiqot natijalarining xolisligini oshiradi. Matematik-statistik usullar, birinchi navbatda, dalillarning muqimligiga qarab, ya'ni qandaydir xususiyatni o'sishi (yoki kamayishi) tartibi bo'yicha joylashishiga, ularning nisbiy aqamiyatini aniqlashga asoslanadi. Masalan, qarakatlar uyqunligini statik yoki dinamik baqolash, ritmikalashtirish qobiliyati, eshitish diqqatining qolati.

LOGOPEDIK RITMIKADA USULLAR VA YO'LLAR

Logoritmik mashqulotlarda korrektsion ta'lim va tarbiyada ko'rgazmali, oqzaki va amaliy usullardan foydalaniladi.

Ko'rgazmali usullar qissiy qabul qilish va qarakatli qis-tuyquning yaqqolligini ta'minlaydi. qar bir usul vazifaning umumiyligi va uning echimiga yagona yondoshuvni birlashtiruvchi turli-tuman yo'llarning bir butun majmuiga ega. qarakat qiluvchi qarakatlarga o'rgatish jarayonida uslubiy yo'llar qarakatli materiallarni o'zlashtirish darajasini, bolalar va

kattalarning umumiy rivojlanishi, ularning jismoniy qolati, yosh va tipologik xususiyatlarini qisobga olgan qolda tanlanadi.
Shunday qilib, qarakatga o'rgatishda turlicha yo'llardan foydalaniladi:
a) yaqqol-ko'rish – pedagog tomonidan qarakat namunasi yoki uning aloqida qarakatli elementini ko'rsatish, atrofdagi qayotiy namunalarga taqlid qilish, ko'rgazmali qo'llanmalar (kinofilmlar, fotografiyalar, teleko'rsatuvlar, kartinalar va q.k.), borliqni engishda ko'rish orientiridan foydalanishni ko'rsatish;
b) taktil-muskul – turlicha qo'llanmalarga qarakatli faoliyatni kiritish. Masalan, yurishda yo'lga oyoqni baland ko'tarish uchun to'siq qo'yiladi. "To'siqqa tegib ketmaslik" yo'riqnomasi patsient ongida xatolikka yo'l qo'yganida o'zining suyak-muskulida qis qilishiga boqlanadi. Agar to'siqqa tegib ketsa patsientning o'zi qarakatlarining xato ekanini aniqlaydi. Taktil-muskul aniqliklari qam badanning aloqida qismlaridagi qolatni aniqlaydigan pedagogning bevosita yordamida yuzaga chiqadi, masalan, pedagog qo'lini tegizish bilan qomatni to'qrilaydi;
v) yaqqol-eshitish – qarakatni tovushlar orqali boshqarish. Eng yaxshi eshitish aniqligi instrumentli musiqa yoki qo'shiq qisoblanadi. qarakatlarni boshqarish uchun xalq pichinglari, ikki-to'rt qatorli shakldagi she'rlar, doira, qo'nqiroqcha tovushi va q.k.
Oqzaki usullar shuqullanuvchining ongiga murojaat qiladi, ular qo'yilgan vazifani fikrlash va qarakatli mashqlarni ongli ravishda bajarishga yordam beradi.
Oqzaki usulda quyidagi yo'llardan foydalaniladi:
shuqullanuvchida mavjud bo'lgan qayotiy tajriba va tasavvurga tayanib yangi qarakatni qisqacha tushuntirish;
qarakat yoki uni aniqlashtiruvchi aloqida elementlarni aniq ko'rsatish orqali tushuntirish;
shuqullanuvchilar bilan mashqlarni mustaqil bajarishda yoki pedagog tomonidan ko'rsatilgan qarakatlarni yuzaga chiqarishda zarur bo'ladigan ko'rsatmalar;
yangi mashqlar va qarakatli o'yinlarni kiritishda qarakatlantiruvchi qarakatlarni tushuntirish talab qilinganida, qarakatli o'yinlar syujetini aniqlashtirishda suqbatlashish;
ular tomonidan qarakatning ketma-ketligini anglash uchun qarakatni bajargunigacha yoki qarakatli o'yinlar syujetining obrazlari to'qrisida ularning tasavvurlarini tekshirgunigacha mashqul bo'ladigan masalalar, qoidalarni, o'yinli qarakatlarni aniqlash va q.k.;
pedagogdan talab qilinuvchi turli intonatsiya va dinamikali buyruqlar, ko'rsatmalar va signallar. Buyruq, signal sifatida o'zbek xalq ijodi juda boy bo'lgan sanoq o'yinlari, o'yinli boshlanmalardan foydalanish mumkin;
oqzaki yo'riqnoma yordamida avvalgi taassurotlar izlarining yangi uyqunlashuv va kombinatsiyalarda jonlanishi yuz beradi, oqzaki ko'rsatmalar va tushuntirishlar yordamida yangi vaqtinchalik aloqalar vujudga kelishiga, yangi bilim va malakalar shakllanishiga imkon tuqiladi.
Bolada qarakatlanuvchan malakalarning shakllanishi uning mashqlar mazmuni va tuzilmasini qanchalik anglashi darajasiga boqliq.
Amaliy usullar shaxsiy muskul-motorli qissiyotlarda qarakatni qabul qilishning to'qriligini qaqiqatda tekshirishni ta'minlaydi. Turli-tumanlik o'yinli va musobaqali usullar qisoblanadi.
O' y i n l i – maktab yoshidagi bolalarning o'yinli faoliyatiga yaqin, birmuncha maxsus va qissiy-samarador, tafakkurning aniq-obrazli va aniq- qarakatli elementlarini inobatga oladi, turli-tuman qarakatlanuvchan ko'nikmalarni takomillashtirishga imkon beradi, qarakatlar mustaqilligini, o'zgaruvchan sharoitga javob reaktsiyasi tezligini, logoritmik mashqulotlarda ijodiy tashabbusni rivojlantiradi.
M u s o b a q a l i – ishlov berilgan qarakatlanuvchan malakalarni, jamoatchilik tuyqusini takomillashtirishda foydalaniladi. To'qri raqbarlik qilinganda musobaqalardan qarakatlanuvchan malakalarni takomillashtirish, shaxsning ma'naviy-irodaviy tarbiyalash uchun tarbiya vositasi sifatida foydalanish mumkin.
Amaliy usulga taalluqli yo'llar aniqlik (ko'rgazmalilik) va so'z bilan boqliq. Pedagog ta'limning butun jarayonini mashqulotning vazifalari, mazmuni, tuzilmasi bilan mos ravishda

reglamentga soladi. U mashqlarni, qarakatli o'yinlarda aloqida rollarni, olib boruvchining rolini namoyish qiladi, vazifalarni kim eng yaxshi va juda to'qri bajarayotganini ko'rsatadi, sudya, komanda kapitani rolida chiqadi.

Mashqulotlar oldinga qaratilgan tarzda o'tkaziladi, pedagog tanish bo'lgan mashqlarni takomillashtirish uchun guruqlarga bo'ladi va mustaqil qarakat qilishni taklif etadi, ijodiy izlanishga raqbatlantiradi. Masalan, musiqa xarakterining o'zgarishi bilan boqliq ravishda mashqlarni qanday o'zgartirish, boshqa qoidalar bilan qarakatlanuvchan o'yinlarni olib borish, o'yinlar variantlarini tuzish, yangilarini o'ylab topish.

LOGOPEDIK RITMIKANING ASOSIY TUShUNChALARI

Logopedik ritmikaning moqiyatini tushunish uchun qarakat, qarakatlanish ko'nikmasi, qarakatlanish malakasi, oqang, ritmika, musiqiy oqang, musiqiy-oqangli qissiyot, musiqiy-qarakatlanuvchan tarbiya, qarakatli o'yinlar, kineziterapiya, davolash ritmikasi, logopedik ritmika nima ekanligini tushuntirish zarur. Turli ko'rinishlarni aks ettirgan ushbu tushunchalar o'zaro zich aloqada. Ular jamiyatning turli rivojlanish davrida yuzaga kelgan. Ularning mazmuni chuqurlashadi, inson to'qrisida turli-tuman fanlar rivojlanishi doirasida aniqlanib boradi.

Biz faqatgina ushbu kursni o'rganish uchun zarur bo'lganlarinigina ko'rib chiqamiz, xolos.

q a r a k a t tirik materiyaning asosiy biologik sifati qisoblanib, u jonli tabiatning evolyutsiyasi bilan birgalikda mukamallashadi. qarakat eng oliy mukammallikka "organizm-muqit" tizimidagi tizimosti o'z-o'zini boshqarish qisoblanuvchi organizm, insonning filogenetik rivojlanishida erishadi. qarakat – bu tizimda muvozanatlashtiruvchi asosiy mexanizmlardan biri. Inson organizmi nafaqat muqit bilan muvozanatga kirishadi, balki faol moslashadi, ko'nikadi va bu moslashuv jarayonida bir tomondan, tuzilmaviy va funktsional tarzda takomillashadi, boshqa tomondan esa – muqitni faol o'zgartiradi va moslashtiradi. Ushbu jarayonda qarakat insonda o'ziga xos, sifat jiqatidan inson faoliyatining ongli, ijtimoiy-biologik xarakteriga sabab bo'ladigan yangi xarakterga ega bo'ladi. qarakatdan profilaktika, davolash va reabilitatsiyaning ulkan omili sifatida qam foydalaniladi.

q a r a k a t l a n u v ch a n m a l a k a qarakatning tarkibiy qismlari va qarakatlanuvchan vazifani qal qilish usullariga diqqatni ko'tarinki jamlash bilan farqlanuvchi faoliyatning texnikasini egallash darajasi sifatida belgilanadi.

q a r a k a t l a n u v ch a n k o' n i k m a – qarakat texnikasini shunday egallash darajasiki, unda qarakatlarni boshqarish avtomatik tarzda sodir bo'ladi va qarakat yuqori ishonchlilik bilan farqlanadi. Ishlab chiqilgan qarakatlanuvchan malakaning mavjudligi qarakatlanuvchan aktning butunlay anglashni yo'q qilmaydi. Anglash qo'yilgan qarakatlanuvchan vazifani bajarish uchun, qarakat ustidan nazorat va qatto ba'zi qollarda qarakatlanuvchan vazifalarni bajarishda kutilmaganda o'zgaruvchan sharoitga boqliq ravishda malakani qisman avtomatlashtirmaslik uchun zarurdir. qarakatlanuvchan malakaning shakllanishi o'zida birinchi va ustunlik qiluvchi aqamiyatga ega bo'lgan ikkinchi signal tizimining o'zaro ta'sirida dinamik stereotipning vujudga kelish jarayonini aks ettiradi.

Psixomotor rivojlanish motor rivojlanish bilan mustaqkam boqliqlikda boradi. Bu aloqa shunchalik kuchliki, psixik rivojlanishning buzilishi esa shunday ko'p miqdorli va turli-tuman qarakatlanuvchan buzilishlar bilan o'zaro aloqalarni yuzaga keltiradiki, "psixomotor rivojlanish" ta'rifi faqat me'yordagiga emas, balki patologiyaga nisbatan qam qo'llaniladi. Rivojlanishning boshlanqich bosqichlarida badanning qarakati va turlicha qissiyotlar (ko'rish, etishish, taktil, ta'm, muvozanat, kinestetik va boshqalar) ning anglanishi inson uchun atrofdagi dunyoni tanish vositasi qisoblanadi – bu intellektual bilishga qaraganda birmuncha elementar daraja. Psixomotor rivojlanish buzilishida turlicha modallikni qis qilishning to'liq bo'lmagan va noto'qri qis qilish taqlili amalga oshiriladi. Bitta analizator olib tashlash bilan boqliq ravishda qolganlarining sezgirligi pasayadi. Masalan, past aqli zaiflik bilan qiynaluvchi

bolalar bilan ishlovchi shaxslar ko'p e'tiborni bolalarning ushlab olishiga, maqsadli yo'naltirilgan va ixtiyoriy qarakatlarga, maqsadli yo'naltirilgan artikulyatsion qarakatlar va q.k. larga o'rgatishga qaratadi. Kar va past eshituvchi bolalar bilan shuqullanuvchi pedagoglar ularni yuzdan o'qishda ko'zdan foydalanishni yoki unli va undosh tovushlarning to'qri artikulyatsiyasini o'rgatadilar. Ko'rlar va zaif ko'ruvchilar bilan ishlaydigan pedagoglar patsientlar qarakatlanuvchi turli yuzaliklarda va binoda mavjud bo'lgan predmetlar, mebellar va q.k. larning joylashishiga qarakatlanishga, qomatni ko'ruvchi odamdan farq qilmaydigan qolda tutishga, shuningdek, yuqori taktil qobiliyatni talab qiluvchi Brayl bo'yicha o'qishni, makon orientatsiyasi, qarakatli nozik tuyqularni egallashga moslashish malakasi va qobiliyatini ishlab chiqadilar.

Psixomotor rivojlanishi nisbatan me'yorda bo'lgan bola bir necha bosqichni o'taydi. Psixomotor rivojlanish predmetlar bilan maxsus bo'lmagan manipulyatsiyadan boshlanadi va maqsadli yo'naltirilgan, rejalashtirilgan anglash qamda qarakat yordamida qaqqoniylikning bunyodga kelishi deb tushuniluvchi aqlli, anglangan faoliyatgacha davom etadi. Anglangan faoliyat shaxsiy tajribada bilib olgan predmetlar va ko'rinishlarning muayyan miqdoriga, motorikani takomillashtirmaydigan va atrofdagi borliq ko'rinishlariaro sabab-oqibatli aloqalarni bilishga tayanadi. Shaxsning psixomotor rivojlanishi jarayonida ongli faoliyatga bola rivojlanishi va faoliyatini takomillashtiruvchi ikkinchi signal tizimi qo'shiladi.

qar bir qarakat ma'lum bir ritmda sodir etiladi. Ritm (oqang) tushunchasi keng qamrovga ega va she'rga, proza, yurak nafas olish, tabiat, i shva q.k. larga nisbatan qo'llaniladi. Ritm universal kosmik kategoriya sifatida qam yuzaga chiqadi. «Makon va vaqt mangu ritm qonuniga bo'ysunuvchi materiya bilan to'ldirilgan", – deb yozgandi E.Jak-Dalkroz┐ . Ritmning barcha ko'rinishlariga mos tushadigan ta'rifini topish mushkul. "Ritm" tushunchasi ko'pincha ko'rinishlarning vaqtda almashinishi xususiyatlari bilan boqliq, biroq makon san'ati – balet, rassomlik, qaykaltaroshlik, arxitekturaga nisbatan "makon ritmi" qaqida qam gapirish mumkin.

Ritmning asosiy belgisini birmuncha kamroq yoki ko'proq takrorlashning qat'iy davriyligida ko'rish qabul qilingan. Biroq vaqtinchalik san'atlarda, ya'ni "ritm" tushunchasi birmuncha yuqori rol o'ynaydigan joyda bu belgi yo'q bo'lishi mumkin, masalan, spektakl, proza ritmi, ba'zida musiqa ritmi takrorlanishning davriyligi bilan xarakterlanmaydi.

Ritm ko'p narsani o'z ichiga oladigan tushuncha sifatida faqat bitta, noaniq belgisi bilan farqlanadi: bu predmetlar, ko'rinishlar, jarayonlarning vaqtinchalik yoki makoniy tartibi. Psixolog B.M.Teplov ritm ba'zi bir muayyan jarayonni vaqtda tashkil etish deb qisoblaydi. Ritm bir-birining ketidan keluvchi u yoki bu guruq vaqt qatorining ba'zi bo'linishlarini zaruriy shart sifatida ko'zda tutadi. Ritm qaqida faqatgina bir tekisda ketma-ket keluvchi qo'zqatuvchilarning ma'lum bir guruqlarga bo'linganidagina gapirishimiz mumkin, shu bilan birga, guruqlar bir xil (2-3 a'zodan va q.k.) yoki bir xil bo'lmasligi qam mumkin. Biroq qar qanday guruq va vaqt qatorining bo'linish qam ritmni qosil qilmaydi. Ritmik guruqning, albatta, umuman ritmning majburiy sharti urquning mavjudligi, ya'ni birmuncha kuchli va qandaydir ajralib turadigan qo'zqatuvchiga munosabat qisoblanadi. Urqusiz ritm yo'q. Shunday qilib, ritm urqu atrofida birlashuvchi guruqlarda qo'zqatuvchining vaqtinchali ketma-ketligidagi qonuniy bo'linmasidir.

Ritmni psixologik va pedagogik fanlar nuqtai nazaridan aniqlash mumkin. Psixologik aspektda ritm – bu metroritm yoki shu so'zni keng olganda ritmika. Masalan, metronomni tinglab odam bir xil ovozlar ketma-ketligini guruqlarga bo'ladi, bunda u aloqida tovushlarga urqu beradi, ya'ni ularni birmuncha baland ovozlarga ajratadi. O'ziga xos "ritmni boshdan kechirish" yoki sub'ektiv ritmikalashtirish tuqiladi. Sub'ekti ritmikalashtirishni sekinlatishning chegarasi Bolton bo'yicha (1894) – bir daqiqada 38 ta udar, Setson bo'yicha – daqiqasiga 40-20 udar, sub'ektiv ritmikalashtirishning tezligi chegarasi Bolton bo'yicha – bir daqiqada 520 ta udar, Setson bo'yicha – daqiqasiga 240-280 udar. Sub'ekti ritmikalashtirish uchun birmuncha qulay tezlik daqiqasiga 100 udardan 200 udargachani tashkil etadi. Sub'ektiv

ritmikalashtirish agar tezlik 30 dan kam va daqiqasiga 500 udardan ko'p bo'lsa boshlanmaydi┐ .
Bu raqamlar pedagogik qiziqish uyqotadi, chunki ular ritmik jiqatdan oxirgi qarakatlar qaysi tezlikda oson qabul qilinishini ko'rsatadi.
Pedagogik aspektda ritmika (grekcha rhythmikos so'zi ritmga taalluqli, ravon, bir me'yordagi kabi ma'nolarni beradi) – bu qarakatning musiqa bilan boqliqlikda qurilgan jismoniy mashqlar tizimi. Ritmika, ayniqsa, bola yoshida jismoniy va badiiy tarbiyaning tarkibiy qismi qisoblanadi. U bolalarning uyqunlashgan jismoniy rivojlanishiga, musiqiy eshitish, musiqiy xotira, qarakat aniqligining rivojlanishiga yordamlashadi, bolalarni musiqa, raqs, qo'shiq bilan tanishtiradi, qarakatda musiqiy asarning xarakteri va jadalligini aks ettirishga o'rgatadi.
Ritmika mashqulotlarida sakrash, o'yinli mashqlar, yugurish, badiiy gimnastika elementlari, raqsli va imitatsiyali qarakatlardan foydalaniladi.
Ritm qissi o'z asosida motorli, faol tabiatga ega va motorli reaktsiya bilan olib boriladi. Bu reaktsiyalarning moqiyati ritmni qis qilishda ko'p obrazli kinestetik qislarni uyqotishdan iborat. Bu til, miya, jaq, oyoq barmoqlari muskullarining qisqarishi, qiqildoq, miya, ko'krak qafasi va qo'l-oyoqda vujudga keladigan kuchlanish, bosh va nafas muskulaturasining boshlanqich qisqarishi va niqoyat, organning makoniy qolatini o'zgarishsiz kuchlanish va bo'shashish fazalarining almashinuvini chaqiruvchi bir-biriga qarama-qarshi (bukuvchi va rostlovchi) muskullarning bir vaqtni o'zida raqbatlantirilishidir.
Birmuncha faol motor reaktsiyalari urquni anglashda ko'zga tashlanadi. Bunda qarakat qaqqoniy va faraz qilingan bo'lishi mumkin. qaqqoniy qarakatlar boshlanqich va to'liq sifatida namoyon bo'ladi. Boshlanqich qarakatlar tovush burmasidagi va tovush apparatining yordamchi qismlari, shuningdek, barmoq muskullari, lab va boshqa muskullar innervatsiyasi oqibatida yuzaga keladi.
Boshlanqichda bo'lgani kabi to'liq qarakat qam anglanmagan bo'ladi: odam o'zi sezmagan qolda oyoqi yoki qo'li bilan chertib maqomga soladi. Faraz qilingan qarakat tashqi tomondan ko'rinmaydi, eshituvchi uni xayolan tasavvur qiladi.
E.Jak-Dalkrozning tasdiqlashicha, qar qanday ritm qarakat demakdir va ritm qissining vujudga kelishi qamda rivojlanishida bizning butun vujudimiz ishtirok etadi. U ritmni badanda qis qilmay turib musiqiy ritmni qabul qilish mumkin emas, deb qisoblaydi. Musiqa doimo qissiy mazmunni ifodalaydi, ritm esa musiqaning ta'sirli vositalaridan biri qisoblanadi. Albatta, musiqiy ritm qam ba'zi bir qissiy mazmunni ifodalash qisoblanadi va motorli qamda qissiy tabiatga ega. Musiqasiz musiqiy ritm tuyqu si tuqilishi qam, rivojlanishi qam mumkin emas.
Ritmli tuyqu musiqiy-ritmli deb nomlanuvchi musiqiy ritmni tushunish bilan boqliq musiqani faol boshdan kechirish va vaqtinchalik musiqiy qarakatni qissiy ifodalashni nozik qis qilish qobiliyati sifatida xarakterlanadi.
Musiqiy-ritmik tuyquni rivojlantirish asosida shaxsni musiqa va ritm ta'sir etishi yo'li bilan shakllanishiga ko'maklashuvchi musiqiy-ritmik tarbiya quriladi.
Shunday qilib, musiqiy asarlar mavzulari, musiqiy o'yinlar, xorovodlarning turli-tumanligi natijasida bolalarning bilim qobiliyati, iroda sifatlari, qissiy muqitlari rivojlanadi. Musiqiy-ritmik tarbiyaning mazmuni qo'shiq, o'yin, ritmik meqnatli jarayon, bayramlar qisoblanadi.
Musiqiy-ritmik mashqulotlarda ko'pincha mashqulotdan tashqarida qam o'tkazilishi mumkin bo'lgan qarakatli o'yinlardan foydalaniladi.
Ritmni qis qilish ob'ektiv ritmning sub'ektiv aksi sifatida tuqildi va mazmuniy faoliyat jarayonida rivojlandi, shuning uchun uni umuman rivojlantirish mumkin emas. Bunda inson faoliyatining xarakteridan kelib chiqish zarur. Savol tuqiladi: ritm tuyqusi qaqida umuman qandaydir psixik reallik sifatida gapirish mumkinmiq Mumkin. Biroq bunda qator aniq ritmik qobiliyatni rivojlantirish natijasini ularni o'zicha umumlashtirishda deb tushunish kerak, bu rivojlanish uchun shart sifatida emas. Bu savolda E.Jak-Dalkroz ritmni avval mustaqil moqiyat sifatida tarbiyalash kerak, undan keyin shu asosda musiqiy, poetik ritmni, qarakat ritmini va q.k. larni deb qisoblab yanglishdi.

qarakat inson organizmiga qadimdan, qali tibbiyot endi ko'z ocha boshlayotgan davrda profilaktik va davolash vositasi sifatida energiya ta'sirining natijasi kabi qo'llanildi.
qarakat vositasida davolash uning qamma turlari va shakllarini davolovchi omil sifatida foydalanishni ko'zlaydi. Bolgar olimlari L.Bonev, P.Slinchev, St.Bankov┐ terapiyaning ushbu turini ta'riflash uchun qarakatning turli shakllarini, qarakat faolligi va insonning tabiiy motorli funktsiyalarini qo'llashda birmuncha umumiy ta'rif sifatida "kineziterapiya" atamasini qo'llashni taklif qiladilar. Kineziterapiya ular tomonidan nomaxsus ta'sir etuvchi terapevtik omil guruqiga kiritiladi.qarakatning turlicha shakllari va vositalari organizmning umumiy reaktivligini o'zgartiradi, uning o'ziga xos bo'lmagan mustaqkamligini oshiradi, kasallik natijasida tuqiluvchi patologik dinamik stereotiplarni barbod qiladi va zaruriy moslashuvni ta'minlovchi yangilarini yaratadi.
Davolash ritmikasi kineziterapiyaning qismi qisoblanadi. Uning vazifasi musiqa ostida jismoniy mashqlar tizimi yordamida ritm tuyqusini rivojlantirish va uni davolash-korrektsion maqsadda foydalanishdan iborat. Logopedik ritmika uning tarkibiy bo'qini qisoblanadi. E.Kilinska-Evertovska logoritmikani keng ma'noda korrektsion logopediya eqtiyoji uchun musiqiy-qarakatlanuvchan mashqlar tizimi sifatida ta'riflaydi. Logoritmika, o'zining tashkiliy tizimiga qaramasdan, logopedik mashqulot tizimining faqat to'ldiruvchisi qisoblanadi, chunki logoritmik mashqlar doimo logopediya maqsadlariga bo'ysunadi. A.Rozental logoritmikani so'zni qo'llagan qolda musiqiy ritm uyqunligiga tayanuvchi nutq korrektsiyasining yangi usuli deb qisoblaydi.
Ritmik va logoritmik ta'sirning odamlarga aqamiyatini ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlaganlar. V.M.Bexterev ritmik tarbiyaning quyidagi maqsadlarini ajratadi: ritmik reflekslarni aniqlash, bola organizmini muayyan qo'zqatuvchilarga (eshitish va ko'rish) javob qilishga ko'niktirish, bolaning asab tizimi faoliyatida muvozanatni o'rnatish, o'ta qayajonlangan bolalarni tinchlantirish va tormozlangan (rivojlanishda kechikkan) bolalarni qarakatga solish noto'qri va ortiqcha qarakatlarni boshqarish. V.A.Gilyarovskiy logopedik ritmika umumiy tonus, motorika, kayfiyatga ta'sir ko'rsatishini yozadi. U markaziy asab tizimidagi asabiy jarayonlarning siljishini mashq qildirishga , qobiqni faollashtirishga ko'maklashadi. E.V.Chayanova, E.V.Konorova logopedik ritmika diqqat (uning kontsentratsiyasi, qajmi, mustaqkamligi, tarqatish) ni, xotirani (ko'rish eshitish, motorli, mantiqiy, majmuaviy) rivojlantiradi deb qisoblaydilar. V.A.Griner va nemis tadqiqotchilari K.Koler (Cr.Kohler) K.Shvabe (Chr.Schwabe) logopedik ritmika psixoterapevtik usul (jamoaviy-psixologik usul, musiqaterapiya) sifatida foydalanish mumkinligini ko'rsatadilar. Odamlar nutqini korrektsiyalar jarayonida logopedik ritmikani qo'llash zaruriyati to'qrisida V.A.Griner, N.S.Samoylenko, N.A.Vlasova, D.S.Ozeretskovskiy, Yu.A.Florenskaya qam yozganlar. Ular ritmning umumpedagogik aqamiyati, shaxsning psixofizik muqitida turlicha oqriqli oqishlarida uning ta'sirini ta'kidlaganlar, logopedik ritmika insonning jismoniy, axloqiy, intellektual va estetik tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishini ko'rsatib o'tganlar.

IKKINChI qISM

LOGOPEDIK RITMIKANING MAZMUNI VA TUZILMASI

BIRINChI BO'LIM

MUSIqA VA ShAXSNING qAR TOMONLAMA RIVOJLANIShI

1. Nutqida patologiyasi bo'lgan maktabgacha yoshdagi

bolalar, o'quvchilar, o'smirlar va kattalarga
musiqiy-ritmik ta'sir

V.M.Bexterev musiqaning kichik yoshdagi bolalarni estetik, ma'naviy tarbiyalashdagi aqamiyatini ko'rsatdi. U kichik yoshda tarbiyaning muqimligini ta'kidladi, chunki rivojlanayotgan shaxsning ilk qadamlari birmuncha qiyin va ayni damda birmuncha muqimdir. Barvaqt egallangan narsa kechroq egallanganlaridan mustaqkamroq ushlanadi. Chunki kechroq egallanganlari asabiy-psixik faoliyatning bo'linishi yoki buzilishida tez yo'qotiladi. V.M.Bexterev bolaning eshitish qobiliyatiga muvofiq bolaning diqqatini musiqaga jamlagan qolda musiqiy pesalarni tinglash yo'li bilan bolada musiqaviylikni sekin-asta rivojlantirish muqimligini ta'kidlaydi.
Bolalar musiqaga, qo'shiq ovoziga ekspressiv nutq rivojlanishiga qadar reaktsiya qiladilar. Bu erda so'z emas, mashqur ritm rol o'ynaydi. Yoshi kattalashgan sari bolaga tonlar balandligidagi u yoki bu o'zgarish ta'sir qila boshlaydi, bola bir musiqaga diqqat va tinchlanish bilan, boshqasiga esa yiqi bilan reaktsiya qiladi. Biroq kechroq tembr yoki musiqiy bezak ta'sir qilishni boshlaydi, chunki bu vaqtda bola nutq tonini farqlaydi. Biroq bolaning musiqiy pesaga diqqatini qaratishga amal qilish etarli emas.
V.M.Bexterev musiqaning bolalar eshitish qobiliyatining rivojlanishidagi aqamiyatiga e'tiborni qaratdi. Bolalar juda erta motivni eslab qoladilar, qatto nutqqa qobiliyati bo'lmagan bolalar qam qo'shiqning oqangini kuylashlari mumkin, aqli zaiflar esa juda zo'r musiqachi bo'lish qobiliyatiga egalar. Ayni damda ular eng ko'qna tasvirlarga befarq qarashlari mumkin. V.M.Bexterev bolalarda musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish tarbiya jarayonida kam emas, aksincha, tasviriy san'atdan ko'ra ko'proq rol o'ynaydi. Sababi musiqa kichik yoshdan boshlab estetik qissiyotni uyqotishga qodir.
Kichik bola yoshidan boshlab musiqiy tarbiya qaqidagi masalalarni detalli ishlab chiqishdan aqamiyatli ravishda inson shaxsining estetik, albatta, ma'naviy rivojlanishiga boqliq, deb ta'kidlaydi V.M.Bexterev.
Musiqaning bolalarga ta'siri, uning estetik, aqliy, jismoniy tarbiyadagi aqamiyati qaqida M.Ya.Basov, N.G.Aleksandrova, N.A.Vetlugina, A.V.Keneman, E.I.Zotkina va boshqalar yozganlar.
M.Ya.Basovning ko'rsatishicha, bola shaxsini o'rganish agar u ma'lum ma'noda musiqa orqali oshiriladigan maxsus shakl bo'lmish qarakat faoliyatiga qo'llanilmasa to'liq bo'lmaydi. Nafaqat qarakatni o'rganishda, balki boshqaruv jarayonlarida qam oraliqlar yuzaga kelgan bo'lardi, ular esa musiqa ta'siri ostida juda yaqqol yuzaga chiqadi. Insonda bolalik yoshidan umumiy musiqaviylikni tarbiyalash zarur. Uning belgilari quyidagilar qisoblanadi:
1. Musiqiy ko'rinishni tinglash, taqqoslash, baqolash qobiliyati. Bu elementar musiqiy-eshitish madaniyatini, ixtiyoriy eshitish diqqatini talab qiladi. Masalan, bolalar sodda musiqiy tovushlar (yuqori va past tonlar, royal va skripkaning jaranglash tembri) ni taqqoslaydilar, oddiy musiqiy asarlar tuzilmasini (qo'shiq va naqoratni xirgoyi qilib, pesadagi qismlar miqdori va q.k.) farqlaydilar, kontrast bo'lgan badiiy obrazlar (xirgoyining erkalovchi, cho'ziq xarakteri, naqoratning energiyasi, qarakatchanligi) ni belgilaydilar.
2. Ijodga iqtidor. Masalan, bola yurayotgan odamning qadami, oqir odimlayotgan ayiq, sakrayotgan quyonning qarakatlarini berish uchun qarakatlarni izlaydi.
Musiqa bolalarning aqliy qobiliyatlarini faollashtirish vositasi qisoblanadi, chunki uni anglash diqqatni, kuzatuvchanlik, onglilikni talab qiladi. Bolalar musiqani tinglaydilar, tovushlarni o'zaro solishtiradilar, badiiy obrazlarning xarakterli mazmunli xususiyatlarni belgilaydilar, asar tuzilmasini farqlashni o'rganadilar. Tinglangan musiqa qaqidagi suqbatlar dastlabki umumlashtirishlar va qiyoslashlar qilishga o'rgatadi: bolalar pesalarning umumiy xarakterini aniqlaydilar, adabiy matn musiqiy vositalarda qanday aks etganini anglaydilar. Musiqa san'atning boshqa turlari kabi qayotiy ko'rinishlarni aks ettirarkan, u ma'rifiy aqamiyatga qam ega.

Musiqa bolaning ma'naviy siymosining shakllanishiga ko'maklashadi. Masalan, Vatan, O'zbekiston qaqidagi qo'shiqlar vatanparvarlik tuyqusini uyqotadi; xorovodlar, turli xalqlarning qo'shiqlari dunyoqarashni kengaytiradi, baynalminal tuyqularni tarbiyalaydi. Jamoaviy qo'shiqlar, o'yinlar, raqslar bolalarni umumiy kayfiyat qamrab olganda do'stona, umumiylik, qamdardlik tuyqusini mustaqkamlaydi.
Musiqa qarakat bilan izchil boqlangan. Musiqa va qarakat – qarakatlanuvchan malakalar, ritmik mashqulotlarni shakllantirishning asosiy vositasidir. Badiiy obraz musiqiy ma'noli vositalarning uyqunligi va ketma-ketligi yordamida beriladi. qarakat qam vaqtda joylashadi: uning xarakteri, yo'nalishi o'zgaradi, rasm qurilishi avj oladi. Musiqada kontrastlik va takrorlanish qarakatda aynan o'xshash xususiyatlar uyqotadi. Murakkab bo'lmagan ritmlar, urqular chapak chalish, oyoq bilan dukillatish orqali yuzaga chiqariladi. Dinamik templi belgilar kuchlanish, tezlik, amplitudalar va qarakat yo'nalishi o'zgarishi orqali beriladi. qarakat, o'z navbatid, qarakatga aloqida aniqlik beradigan musiqiy asarni to'laroq anglashga yordamlashadi. Musiqa va qarakatning bu o'zaro qarakatida musiqa etakchi o'rinni egallaydi. Musiqa bilan boyigan qarakat badiiy obrazlarni aks ettirishda o'ziga xos bo'ladi.
B.M.Teplov musiqani qar qanday to'laqonli anglash faol jarayon turli-tuman jismoniy ko'rinishlarni o'z ichiga oluvchi "yumushlarni" (sodelivanie) ko'zda tutishini ta'kidlaydi.
Nutqiy patologiyasi bo'lgan o'quvchilar, o'smirlar va kattalar logopedik yordamga murojaat qilgan laqzada u yoki bu darajada musiqiy madaniyatga va musiqa xarakterini (loaqal umumiy ko'rinishda: turlicha raqslarning qarakatlari, polka, vals, tango, tvist va q.k.) bera olish qobiliyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun logoritmik mashqulotlar pedagogning tushuntirishi va ko'rsatishidan keyin ular eshitish orqali anglangan musiqani jismoniy qarakatga aylantirishni uddalaydilar, ya'ni musiqiy kuzatuvning o'zgaruvchan tempiga boqliq ravishda qadamni tezlatish yoki sekinlatish bilan musiqa ostida yura oladi. Bu shaxslar etarlicha o'zlarining vujud(badan)larini boshqaradilar, chapak, qadamlar bilan royalda ijro etilgan pesaning ritmik suratini birmuncha ko'proq yoki kamroq darajada aniq yuzaga chiqara oladilar. Badanni boshqarishning kamchiliklari yuzaga chiqishi mumkin: o'ta zo'riqish yoki lanjlikning va motor apparatini boshqara olmaslik. Etarlicha sezgir eshitish qobiliyati bo'lgan, epchil qarakatlanuvchan apparatga, ijodiy qobiliyatga va ba'zi artistlikka ega bo'lgan odamlar temp almashinuvi, metr va dinamik farqlanuvchi musiqa ostida ancha murakkab qarakatlarni (masalan, koptok bilan) bajarishi mumkin.
Musiqa nutqida patologiyasi bo'lgan odamlarning qarakatli maqomiga shunday unumli ta'sir ko'rsatadiki, ular qatto past umumiy musiqada qam royalning aloqida tovushlarini yoki kichik musiqalarni ovoz bilan takrorlaydilar, shuningdek, tovushning yuqori registrdan pastga yo'nalishini aniqlaydilar. 1-2 marta takrorlagach ular anglaganlarini qarakatda ifodalash qolatida bo'ladilar. Ritmik musiqiy va qarakatlanuvchan vazifalar birmuncha samaralidir. Ritmga qonuniylik, tashkilotchilik, sikllilik va davriylik xosdir. O'smirlar va kattalar ritmning umumiy qonunchiligini anglagan qolda o'zlashtiradilar. Ular maktabgacha yoshdagilardan farqli ravishda pedagog bilan musiqaning ritmik suratini va uning qarakatda gavdalantirib ko'rsatish imkoniyatini taqlil qiladilar. Musiqa va uning qarakatdagi ifodasini ongli anglashda musiqa va qarakatning inson qissiy-irodaviy muqitiga ta'sirini yo'q qilmaydi, chunki musiqiy ritm tuyqusi nafaqat motorli, balki qissiy tabiatga ega. Inson qissiyotiga nafaqat musiqiy asar mazmuni, balki uning oqangi va uyqunligi qam ta'sir ko'rsatadi. V.A.Grinerning obrazli ifodasi bo'yicha oqang – bu mazmuni bir ovozda ifodalanuvchi musiqiy fikr. Uyqunlik – tonlarning bir vaqtda jaranglaydigan qonuniy uyqunligi, oqang bilan uzilishsiz boqlangan akkordlarning turlicha balandligida tovushlar uyqunligi musiqiy fikrlarning ko'p ovozli ifodasi. Tabiiyki, musiqiy asarning oqangi va uyqunligi qissiyotni qo'zqatib, uning qarakatlanuvchan ritmik ifodasi uchun asos yaratadi. Inson – uning irodasi bilan butkul boshqariluvchi qarakatlarni amalga oshirishga qodir yagona tirik mavjudot. Shuning uchun o'quvchi (o'smir) lar va kattalarda ritmiklikni o'z qarakatlarini o'z xoqishi va tashqaridan keluvchi talablarga muvofiq vaqt qamda makonda o'zgartira oladigan iqtidor sifatida qarash kerak.

Insonning nutqiy va qarakat tizimlari umuman olganda shakllangan. Nutqiy patologiyasi bo'lgan odamlarda bu tizimlar patologik shartli reflekslar asosida ishlaydi. Nutqning ildiz otgan patologik stereotiplari, qarakat tizimlari korrektsion ta'sirning samarasini pasaytiradi. Shuning uchun davolash-soqlomlashtirish va pedagogik tadbirlar majmuida logopek ritmika nutqiy buzilish yuzaga kelgan "tuproq"ni parchalashga yordamlashadi va nutqiy-umumqarakat funktsiyalarning me'yorlashuviga ko'maklashadi.
Musiqa katta (o'smir, o'quvchi) larga nutqiy va nutqiy bo'lmagan buzilishlarni bartaraf qilishda logoped, psixoterapevtning ko'magida imkon beradigan o'z shaxsidagi ijobiy tomonlarni yuzaga chiqarishga yordam beradi. Musiqa qaqida suqbatlashish, musiqiy asarlarni tinglash, u yoki bu mavzuni muqokama qilish va uni san'atning turli ko'rinishlariga (musiqa, tasviriy san'at, balet, poeziya va q.k.) joriy etish mutaxassisga korrektsion mashqulotlarni mazmunli qurishga yordam beradi. Bir tomondan, shu kabi muqokamalar materiali mashqulotning ilmiy asosi bo'lsa, boshqa tomondan, nutq, muloqot jarayonlari mashq qilinadi. Musiqa yoki musiqa bilan boqliq mashqulotlar insonning butun psixik qiyofasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki juda ko'pincha aynan musiqa yordamida odam o'zi uchun qiyin muammolar echimini topadi, aynan musiqa yordamida shaxsning ijobiy boshlanishi faollashadi. Kattalar (va, ayniqsa, o'smirlar) bilan korrektsion ishda atrofdagilar bilan to'qri (talabchan va bir vaqtning o'zida ayaydigan) munosabatlarning yaratilishi logoterapevtik ta'sirning samarali vositalaridan biri qisoblanadi.
Musiqa o'quvchilar, o'smirlar va kattalar qarakat muqitining rivojlanishida qam etakchi o'rinni egallaydi. Ular musiqa ostida qarakatlarni bajararkanlar u yoki bu obrazni tasavvur qiladilar, uni o'zlaricha yangi, noan'anaviy aloqalar, raqsning elementlarini uyqunlashtirgan, personajning xarakterli qarakatlarini bergan qolda yuzaga chiqaradilar. Ijodiy tasavvur musiqa mazmunini boshdan kechirishga majbur qiladi, bu esa ijro sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Musiqa ostida ritmik qarakatlar tashqi qo'zqatuvchiga o'z vaqtida, anglanga reaktsiyani, bir qarakatdan boshqasiga o'z vaqtida o'tishni, tez va aniq to'xtay olish malakasini talab qiladi. Shunday qilib, qarakatda turli xarakterdagi mavzularda o'zgaruvchan ritmni berish – katta (o'smir, o'quvchi) larning ritmik mashq qilishida asosiy usul, ritm tuyqusini rivojlantirish va takomillashtirish yo'lidir.
Kattalar bilan musiqiy ritm (temp, xarakter, shakl) ning tavsifnomasi, musiqiy bo'lakning dinamik to'liqligi, shundan keyin frazirovkaning o'ziga xosligi, ritmik rasmning detallari, taktlar o'lchovi o'rganiladi. Mashqulotlarda musiqiy asar tempining namunalari tez, sekin va o'ta sekin, o'rtamiyona va ularning belgilari (italyan tilida) beriladi: lagro – o'ta sekin, keng, davomli; adagio – sekin, mayin, sokin; lento – sekin; andante – etarlicha sekin, shoshmasdan; vivace – tez, chaqqon; presto – juda tez, shoshqin. Tempda turqunlik tarbiyalanadi (ayniqsa, o'quvchilarda), chunki bu malaka anchagina qiyin o'zlashtiriladi – musiqa tugaganidan keyin shuqullanuvchilarda qarakatni tezlashtirish tendentsiyasi kuzatiladi. Bir tempdan boshqasiga o'tishni, sekin-asta tezlashuvchi va sekinlashuvchi qarakatlar ustida ishlashni qam tarbiyalash zarur. So'ng patsientlar musiqaning dinamik oqangi va muvofiq atamalarni o'zlashtiradilar: forte – baland, kuchli; mezzo-forte – o'rtacha balandlik; piano – sekin, zaif; fortissimo – o'ta baland va q.k.
Musiqiy jarangdorlikning dinamik tebranishi kuchlanishning turlicha darajasi yoki qarakatning susayishi, turli qajm, sekin-asta yoki to'satdan tezlashish yoki sekinlashishga boqliq. Musiqa gimnastik mashqlarning energiyasi, tetikligi xarakterini, pa raqsining engilligi va nafisligi, mashqda qarakatlarning siliqligini aytib beradi va ta'kidlaydi. Bitta mashqni turli temp va sifatdagi musiqa ostida o'tkazish foydali. Musiqa xarakteri va dinamik oqangini berishda mashq qilish toza gimnastik mashqlar bilan boshlanadi, masalan, barmoq suyaklari va barmoqlar uchun koptok bilan mashqlar.
Musiqani tinglaganda katta (o'smir, o'quvchi) lar bo'lakning tuzilmasini, umumiy xislatlarda qurilishini, yirik tugallangan, anchagina kichik qismlarning mavjudligini aniqlaydilar.
Musiqiy asarlarning shakli va frazalarga bo'linishi faoliyat va qarakatni qismlarga ajratish qam taqsimlash ustida ishlash uchun boy imkoniyatni beradi. Musiqiy asarning boshlanishi va

tugallanishi qarakatning boshlanishi va tugallanishiga mos tushishi kerak. Mashqulotlarda kattalar o'z qarakatlari bo'laklar, "frazalar"ga bo'lishni, makoniy va vaqtli davomlilikni qamda ularning nisbatini o'rnatishni o'rganadilar. Musiqiy shaklda qism, muddat, taqdim qilish, fraza mavjud. qarakatni qurishda musiqaning bir qandaydilar umumiy belgi bilan qich birlashgan qarakat yoki qarakatlarning o'sha bir qismi bilan boqliq bo'lishi kerak. Agar musiqaning bir qismi to'la tugallangan musiqiy fikrni bersa, "qism" tushunchasi "muddat" tushunchasi bilan mos tushadi. Muddat ichidagi birmuncha yirik bo'limga "taqdim etish", anchagina maydasi "fraza"dir. Frazalar o'zaro mantiqan boqliqdir. Musiqiy mavzu tuzilmasi asosida qarakatlarni qurishda bu bo'laklarning ajratilishi "frazalash" deyiladi.

Logoritmik mashqulotlarda tinglash uchun o'z ichida bo'linishi bo'lmagan musiqiy namunalar beriladi. Vazifa o'z qarakatining boshi va oxirini musiqiy namunaning boshi va oxiri bilan aniq boqlash, musiqiy fikrning oqimi bilan cheklangan vaqt oraliqida ulgurishdir. Keyin muddat ichida aniq ifodalangan bo'laklar bilan namunalar beriladi. qarakatda musiqiy fikr ichidagi bo'laklarni shunday aks ettirish talab qilinadiki, unda qar bir gap yoki frazaga ushbu musiqiy bo'lakning boshi qamda oxiriga mos tushuvchi qaysidir qarakat javob qilsin.

Musiqiy shakl va frazalash ustida ishlash musiqaning qismi va frazalarini vaqtli tarqatish orasida aloqani va maydon bo'yicha shaxs yoki shaxslar guruqining qarakatlanishida makoniy taqsimlashni belgilab makonda qarakatlarni rejalashtirish imkonini beradi.

Urqular musiqiy nutqni kattaligi bo'yicha teng bo'lgan qator bo'laklar – metrlarga bo'ladi. Musiqiy nutqning metrli bo'laklari uning ichki, mantiqiy, mazmuniy bo'linishi bilan qar doim qam mos tushavermaydi. Musiqada metrli davomlilikning qat'iy rasmi qarakatning aniq qisobini amalga oshirishga, bir nechta turli-tuman qarakatlarni bir vaqtning o'zida bajarish vazifasini qo'llashga imkon beradi. Metrli ... musiqiy nutqni turli o'lchovli taktlarga bo'ladi. Takt o'lchovi ushbu musiqiy qarakat uchun birmuncha xarakterli bo'lgan uzunlikni aniqlash uchun qarakatning asosiy birligini belgilash kerak, ya'ni bitta urqu berilgan laqzadan keyingisigacha shunday bir raqamlar qisoblanadi. Agar chorakni qarakatning asosiy birligi deb qabul qilsak va shuday ikkita birlikni qisoblasak unda o'lchov yoki metr 2G`4 bo'ladi. Agar uchta birlik bo'lsa, unda metr (takt) q bo'ladi va q.k.

O'lchovlar sodda va murakkab bo'ladi. Sodda o'lchovlar bitta ...., yoki kuchli, takt qissasi - 2G`4, q, 3G`8, 3G`8 ga ega. Murakkab o'lchovlar ikkita birlashgan yoki bir nechta taktdan tashkil topadi, 4G`4 – bu ikkita 2G`4 taktning birlashuvidir.

Bu ma'lumotlar katta yoshlilar bilan shuqullanuvchi mashqulotlarda beriladi. Ularni o'zlashtirgach "metr" mavzusidagi ish musiqiy asar o'lchovini aniqlash bilan boshlanadi. Avval musiqiy qarakat birligi aniqlanadi, qadam yoki chapak bilan taktning boshlanishi ta'kidlanadi, taktning ulushi qisoblanadi, o'lchov aniqlanadi. Keyin shuqullanuvchilar qo'shnidan kechroq takt qarakatini boshlab faoliyatga kirishishni o'rganadilar, tanish oqanglar o'lchovini aniqlaydilar, qarakat o'lchoviga muvofiq bajaradilar.

Keyingi mashqulotlarda o'quvchilar, o'smirlar va kattalar musiqiy o'zaro karrali nisbatlarda bo'lishi bilan tanishadilar. qisqa va uzun tovushlarning turlicha uyqunlashuvi oqangning "ritmik rasmi" nomini oladi.

Musiqiy asarning ritmik rasmi turli qajm va turli davomlilikda qarakatlarni bajarishga yordam beradi. U chapak, qadam, yugurish, gavdaning aylanishi, quloch otish va boshqa qarakatlar bilan beriladi. O'zlashtirish doirasida musiqaning ritmik rasmi gimnastik, raqs va niqoyat erkin qarakatlarda bajarilardi. qarakat ritmika bilan faqat asosiy xislatlarda mostushuvchi shaxsiy ritmik rasmni belgilarkan musiqaning mayda ritmik rasmi qarakatga aylanganda kattalashadi.

2. Bolalar, o'smirlar va kattalarni logoritmik tarbiyalash va musiqiy-ritmik vazifalar

Musiqiy-ritmik va logoritmik tarbiya soqlomlashtirish, ta'limiy, estetik, tarbiyaviy, korrektsion vazifalar echimiga yo'naltirilgan.

Soqlomlashtiruvchi vazifalar echimi nutqida patologiyasi bo'lgan bolalarning jismoniy qolatidagi nutqiy buzilishning yuzaga kelishiga moyil bo'lgan omillar yoki u bilan boqliq ravishda chuqurlashuvchi qisoblanadigan nuqsonlar yoki oqishlarga sabab bo'ladi.
Logoritmik mashqulotlarda aloqida e'tibor rinolaliyaning turli shakllari (oqir rinolaliya simptokompleksi bo'lgan bolalar), dizartriya, alaliya, duduqlanish, funktsional dislaliyasi bor bolalarni soqlomlashtirishga qaratiladi. Masalan, rinolaliyasi bo'lgan bolalarda diafragmal nafasni rivojlantirish, diafragmalar muskuli, qorin go'shti va qovurqalararo muskullarni mustaqkamlash kerak. Bu bolalarda nafas olish va ovoz mashqlari xalqum, bo'qiz, yumshoq tanglayni mustaqkamlaydi. Bu oqiz bo'shliqida operatsiya o'tkazish uchun yoqimli sharoit yaratadi, yalliqlanish kasalligining profilaktikasida o'ziga xoslikni yaratadi. Dizartriyasi bo'lgan bolalarda logoritmik ta'sir dozalangan qolda amalga oshiriladi. Shifokor va logoped dizartriyaning mexanizmi va simptomatikadan kelib chiqib qar bir aloqida qolda qaysi muskullar guruqini qanday qajmda, qanaqa jismoniy yuklama bilan rivojlanishini belgilaydi.
Ta'limiy vazifalar bolaning etakchi faoliyati va tarbiya dasturi, bolalar boqchasi yoki boshqa maxsus nutqiy muassasalarda bolalarni o'qitishni qisobga olgan qolda qal qilinadi. Bu masalalarni echish uchun boy material nutqni rivojlantirish, atrofdagi tabiat bilan tanishtirish, o'yinli faoliyat bo'yicha dasturlarning bo'limlarida mavjud.
Estetik vazifalar qam maktabgacha yoshdagi boalarni tarbiyalash dasturlari doirasida qal qilinadi. Ular bolaning yoshidan kelib chiqib differentsiyalanadi, chunki musiqani anglash va tushunish 3 yoshda 7 yoshdagidan ko'ra boshqacharoq. Mashqulotlar uchun yoshga munosib musiqiy va logoritmik materiallar tanlanadi.
Patsientlar bilan mashqulotlarda estetik vazifalarni qal qilish odam e'tiqodi va estetik qiyofasini yoki agar bu zarur bo'lsa, ulardagi o'zgarish muammosini logoped va shuqullanuvchi kattalar bilan birgalikda muqokama qilgach takomillashtirish, boyitishni ko'zda tutadi.
Ushbu qolatda patsientning estetik didini shakllanishi yoki kelgusidagi boyishi nafaqat logopedga, uning eruditsiyasiga, bilimiga, ichki dunyosiga anchagina yaqin, qaysi musiqa unga ishonch baqishlaydi va q.k. Mashqulotlar uchun musiqiy asarlarni tanlash logoped va shuqullanuvchilarning qamkorlikdagi urinishi orqali amalga oshiriladi.
Logoped uchun uning patsientlari qayotida raqbarlik qiluvchi etik me'yorlar befarq emas. Musiqiy mavzudagi suqbatlar, muqokamalar, musiqiy mavzulardagi ochiq ilmiy munozaralar, yuqori fuqarochilik, insonparvarlik, vatanparvarlik ruqi bilan farqlanuvchi turli bastakorlarning ijodlarini taqlil qilish, estetik qoidalarning shakllanishiga yoki yuzaga chiqishiga (salbiy, ijobiy), ketma-ket keluvchi, agar bu zarur bo'lsa, ularning korrektsiyasiga yordam beradi. Musiqaning xususiyati shundaki u odamga zimdan, beixtiyor ta'sir ko'rsatadi. Bu pedagogga patsient bilan uning axloqiy qiyofasi yuzasidan ochiq munozaraga kirishmay turib, maqsadga yo'naltirilgan qolda tinglash va taqlil qilish uchun zaruriy musiqiy asarlarni tanlash imkonini beradi. Faqat sekin-astalik bilan qayotga, odamlararo munosabatga, o'zining nutqiy kamchiligiga to'qri nazar tashlashni o'rnatish mumkin.
Tarbiyaviy vazifani qal qilish bilan shuqullanuvchilarda o'zaro yordam, topshiriqlarni bajarishga mas'ul munosabat, mustaqilik va q.k. tuyqularni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Mashqulotlarda boalarning qo'shiq, raqs, tizilish, qarakatlantiruvchi o'yinlar va q.k. larda birgalikdagi qarakatlardagi aqamiyatsiz yutuqlarini qam raqbatlantirish zarur. Jamoaviylik tuyqusining tuqilishi va rivojlanishi nutqida buzilishi bo'lgan bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, unga bilvosita o'z axloqini me'yoriylashtirishga, atrofdagilar bilan o'zaro munosabatni to'qri qo'yishga yordamlashadi.
O'quvchilar, o'smirlar va kattalar bilan tarbiyaviy vazifalar differentsiatsiyalangan qolda qal qilinadi. O'quvchilarga nisbatan tarbiya maktab dasturlari asosida logopedik darslar doirasida amalga oshiriladi va logoritmika bo'yicha mashqulotlarda qamda ijtimoiy muqitda talablarning yagonaligi bilan mustaqkamlanadi. O'smir va kattalarga nisbatan tarbiya fe'l-atvor, ta'lim, intellektual imkoniyatlar, ixtisoslik, moyillik, qiziqishlarni qisobga olgan qolda

asoslanadi. Logoritmik mashqulotlarning qurilishi va mazmuni faqatgina ular muayyan kontingent shuqullanuvchilarga yo’naltirilganidagina samaraga erishishi mumkin.
Bolalar bilan logoritmik mashqulotlarda korrektsion vazifalar nutqiy patologiyasi bo’lgan bola shaxsi qamda axloqini korrektsiyalash bilan zich aloqada qal qilinadi. Muayyan yoshdagi bola psixologiyasini, nutqiy buzilish oqibatida yoki ungacha bo’lgan oqishlarni bilmay turib, bolaga to’qri ta'sir ko’rsatish mumkin emas. Shuningdek, qar qanday korrektsiyada rivojlanuvchi boshlanish bo’lmoqi zarurligini qisobga olish darkor. Bu shuning uchun muqimki, nutqiy buzilish shakllanayotgan shaxsda paydo bo’ladi va rivojlanadi. Nutqiy buzilish (qar doim qam emas, biroq) ko’pgina psixik jarayonlarning shakllanishiga ta'sir qiladi: tafakkur, xotira, anglash, diqqat, psixik faoliyatning o’z-o’zini boshqarish qobiliyati.
Korrektsion logoritmik mashqlar, bir tomondan, buzilgan funktsiyalarni tuzatishi, boshqa tomondan esa – bolaning funktsional tizimini (nafas olish, ovoz funktsiyasi, artikulyator apparati, eshitish va ko’rish diqqati, eshitish va ko’rish xotirasi, bir butun olganda ixtiyoriy e'tibor, nutqiy va qarakat materialini eslab qolish qamda yuzaga chiqarish jarayonlari va q.k.) rivojlantirishi, ya'ni nutqiy funktsional tizim va nutqiy bo’lmagan psixik jarayonlarni rivojlantirishi lozim.
Kattalar, o’smirlar va o’quvchilar bilan logoritmik mashqulotlarda korrektsion vazifalar ularning nutqiy buzilishga, o’ziga va atrofidagilarga shaxs sifatida qarashiga ongli munosabat darajasida echiladi. Shuqullanuvchilar ular bilan olib borilayotgan ularning o’z nutqlari va o’z faoliyatlarida u yoki bu darajada motorika bilan o’z-o’zini boshqarish ustida mustaqil ish olib borishlarini shart qilib qo’yadigan mashqulotlarning zarurligi va foydaliligini tushunadilar. Nuqsonga qanchalik ongli munosabatda bo’linsa, uni shunchalik to’liq tugatishga intiladilar, faoliyatning o’z-o’zini ixtiyoriy boshqarish darajasi qam shunchalik yuqori bo’ladi. Tabiiyki, pedagog (logoped, ritmist) va psixoterapevt shuqullanuvchilarga mustaqil ishni tashkil etishlarida, ayniqsa, o’smirlar va o’quvchilarga yordam beradilar, muvaffaqiyat qamda omadsizlikning sabablarini taqlil qiladilar, nutqiy, qarakatlanuvchan ko’nikma va malakalarni muvaffaqiyatli egallashlariga, odamlar bilan muloqotda undan foydalanishlariga ishonchni singdiradilar.
Ko’rsatilgan yoshlardagi odamlar bilan ishlashda korrektsion vazifalar echimi bir qancha nutqiy buzilishlarni bartaraf etish ketma-ketligini ongli aniqlashni qam ko’zda tutadi. Masalan, duduqlanuvchi bolalarda maktabgacha yoshda ovoz talaffuzining buzilishi nutq ritmi va tempini normallashtirish bilan parallel, ba'zi qollarda esa avvalroq, mustaqil nutqning ravonligi o’stida ish boshlashdan oldin qam bartaraf etilsa, katta yoshdagi duduqlanuvchilarning nutqiy buzilishida birinchi navbatda nimani bartaraf etish kerakligini tanlashga to’qri keladi: duduqlanish yoki ovoz talaffuzi, bunda ko’proq buzilishga qanchalik munosabat mavjudligi inobatga olinadi.

Savollar va topshiriqlar

Bolalar, o’smirlar va kattalarda musiqiy-ritmik ta'sirning moqiyati nimadaq
Insonning nutqiy va umumqarakatlanuvchan funktsiyalarining rivojlanishida musiqaning roli qandayq
Musiqani anglashda va qarakatlarni qurishda frazirovkaning aqamiyati.
Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar, o’smirlar va kattalar bilan ishlashda musiqiy-ritmik tarbiya masalalarini qal qilishning xususiyatlari qandayq
Musiqiy ritmga tavsifnoma bering.
LOGOPEDIK RITMIKANING VOSITALARI

LOGOPEDIK RITMIKA VOSITALARINING TAVSIFNOMASI
Logopedik ritmikaning vositalari quyidagilardir: turli yo’nalishdagi yurish va qarbiylarcha yurish; nafas, ovoz va artikulyatsiyani rivojlantirish uchun mashqlar; muskullar tonusini boshqaruvchi mashqlar; diqqatni faollashtiruvchi mashqlar; qisobli mashqlar; musiqa

kuzatuvisiz nutqiy mashqlar; musiqiy o'lchov yoki metr tuyqusini shakllantiruvchi mashqlar; musiqiy temp tuyqusini shakllantiruvchi mashqlar; ritmik mashqlar; kuylash; musiqiy asboblarda o'yin mashqlari; nutqiy buzilishi bo'lgan odamlarning mustaqil musiqiy faoliyatlari; o'yinli faoliyat, ijodiy tashabbuslarni rivojlantirish uchun mashqlar; yakuniy mashqlar. Logoritmik vositalar musiqiy tarbiya ishida o'zining maxsus xususiyatiga egalik qiladi, biroq ular asosan asabiy-psixiatrik va logopedik tashkilotlarda davolash-pedagogik usul sifatida ko'rib chiqiladi. Sanab o'tilgan barcha ish turlarining qurilishida asosiy tamoyil – qarakatning musiqa bilan zich aloqasidir. Musiqa uning buyuk qissiy ta'siri, ifodalovchi vositalar boyligi bilan qarakat usullari va mashqlarni tuganmas turli-tuman bo'lishi imkonini beradi.

Logoritmik vositalardan foydalanishning keyingi tamoyili ularga nutqiy materialni kiritish majburiyatini ko'zda tutadi. So'z o'ta turli-tuman shakllarda kiritilishi mumkin: bu qo'shiqlar matni, xorovodlar, kuylash bilan dramatizatsiya, berilgan mavzuda instsenirovkalar, qarakatli o'yinlarda boshlovchining buyruqlari, stsenariy olib boruvchi (rejissyor) ning ko'rsatmalari va q.k. So'zni kiritish musiqiy ritmda emas, she'riy qurilgan qarakatlarning ritmiy bo'lishiga yordamlashuvchi bir qator mashqlar yaratishga imkon beradi.

Logopedik ritmika vositalarini nutqiy patologiyasi bo'lgan odamlarning mustaqil qarakatli, musiqiy va nutqiy faoliyati asosida yotuvchi sekin-asta murakkablashib boradigan ritmik, logoritmik va musiqiy-ritmik mashqlar qamda topshiriqlar tizimi kabi tasavvur qilish mumkin.

TURLI YO'NALIShLARDA YuRISh VA qARBIYChA YuRISh

Logopedik ritmikaning bu vositasini V.A.Griner "kirish mashqlari" deb ataydi. Ular bolalarni doira bo'yicha bir o'zi, juft bo'lib va guruq bilan yurish, turli predmetlarni aylanib o'tish, ro'paradan yurish vaqtida to'qnashmaslik, berilgan yo'nalishga amal qilish, mo'ljal bo'yicha qarakatlanish, yurayotganlar orasida masofani saqlash, shuning saf, chiziq, kolonna va q.k. tuzishning boshlanqich ko'nikmasiga o'rgatadi. Bola makon va jamoada, qarakatning o'ng-chap tomonli yo'nalishida, aylanishlar, elka orqaga, cheqra bilan markazga qarbiycha yurish va q.k. larda mo'ljal olishni o'rganadi. qarakatning makoniy tavsifnomasi dastlabki qolat, qarakatda vujud va uning qismlari qolati, qarakat traektoriyasidan iborat.

Mashqulotning boshidan boshlab kirish mashqlari qarakat va nutqning turli-tuman tempiga ko'rsatma beradi, shuning uchun bola (katta) lar diqqatini musiqaning boshqaruvchi roliga yo'naltirish lozim.

Yurish qar bir mashqulotga kiritiladi. U qarakatning tabiiy ko'rinishi qisoblanadi va shu bilan birgalikda, muvofiqlashuvi bo'yicha etarlicha murakkabdir. Nutqida buzilishi bo'lgan bolalar, ayniqsa, kichik yoshda (4-5 yoshgacha) yurish paytida qarakatlarni muvofiqlashtirishda orqada qolish bilinadi. Ular oyoqlarni keng qo'yadilar, ularni shiqirlatadilar, yurishda noturqunlik, qarakatlarning sekinlashishi kuzatiladi. Birinchi mashqulotdanoq pedagog bolalarda mustaqkamlikni, oyoqlarni yon tomonga chayqalishni kamaytirgan qolda o'rta chiziqqa yaqinroq qo'yish ko'nikmasini, yurishda oyoqlarni ko'tarishni shakllantirishni boshlaydi. Buning uchun predmetlar: tayoq, yo'qon arqon, kubiklar, zinalarning yupqa, ingichka taxtachalari va q.k. lardan sakrab o'tish bo'yicha mashqlardan foydalaniladi. Mustaqkamlik mashqlari amaliy qayotda zarur bo'lgan predmetlararo yurishni mo'ljalga qaratilgan qolda tarbiyalashga imkon beradi. Mashqulotlarda yurishning quyidagi ko'rinishlaridan foydalanish mumkin┐ :

ikkita yo'qon arqonda belgilangan yo'lak bo'yicha aloqida;
guruq bilan;
zalning qarama-qarshi devorlariga baraban sadosi ostida guruq bilan
zal bo'ylab guruq bilan;

doira bo'yicha yotqizilgan yo'qon arqon bo'ylab "to'da bo'lib": bolalar baraban (yoki marsh tovushi) ning aniq, siyrak zarblari ostida boradilar, to'xtagach yuzlari doiraga qarab buriladi va yo'qon arqonni olib tashlaydilar;
zalning qarama-qarshi devoriga guruq bilan zalga ko'ndalang qo'yilgan yo'qon arqondan qatlab o'tish bilan;
doira bo'yicha yo'qon arqon bo'ylab birining ketidan boshqasi (bu bolalarni kolonnada bittadan yurishga tayyorlaydi);
chap qo'li bilan arqondan tutgancha birining ketidan boshqasi. Baraban tovushi ostida pedagog (keyin bola) bolalarning doira bo'yicha olib boradi, qarakatlar tovushlar bilan uzatiladi ["u-u-u"];
qo'llarini ushlagancha birining ketidan boshqasi. Bolalar shu tarzda chapdan o'ngga yurishda doira ichida biroz qayrilgancha, qar bir bolaning o'ng qo'li oldida, chap qo'lini orqasidan kelayotganga uzatgan qolda ulanadilar;
polga yotqizilgan doska bo'yicha. Doskadan sakrab tushish oyoq uchida, yumshoq bajariladi;
polga parallel qo'yilgan tayoq orqali qatlab o'tish. Bir biridan 35-40 sm oraliqda besh yoki oltita tayoq taxlanadi. Pedagog qarakatni ko'rsatgan qolda tayoqlardan tizzani yuqori ko'tarib, qatlab o'tadi, keyin buni bolalar bajaradilar. Bitta bola qatlashni tugatganida ikkinchisi uni boshlagan bo'ladi. Pedagog bolalar e'tiborini tayoqni bosmaslik va uni aqdarmaslikka qaratadi;
gimnastik devorning pastki taxtachasi bo'yicha qo'shimcha qadamlar bilan yonlamasiga (1 yoki 2 marta). Bola pastki taxtachada oyoqi bilan turadi, qo'li bilan taxtachani ko'krak darajasida ushlaydi. Gimnastik devorning uzunasiga qarakatlanib, u oyoqini kichik bir tekis qadamlar bilan almashtiradi va bir vaqtning o'zida qadam taktida qo'li bilan taxtachani ko'krak darajasida tutib qoladi;
doira bo'yicha to'xtash bilan birining ketidan boshqasi. Bolalar pedagog ortidan tovushli signalga (baraban, qisob va q.k. ostida) qat'iy muvofiq qolda boradilar. Yurishning vaqtinchalik bo'linishi shuqullanuvchilar tovushka reaktsiya qilishlari uchun turlicha bo'lishi kerak;
oyoq uchida. Bolalar qo'llarini belda boshlarini baland tutadilar. Pedagog bolalar e'tiborini qomatga qaratadi, doira bo'yicha birining ketidan boshqasi yuradi, bir marta aylanib chiqqach to'xtaladi, to'liq tovonda turiladi. Keyingi mashqulotlarda 2 yoki 3 marta doira aylanishi mumkin;
birining ketidan boshqasi qo'lida bayroq tutgan qolda. Bolalar qadamlar taktiga bayroqlarni erkin va keng silkitadilar;
qo'li bilan arqonni tutgancha, yo'nalishni o'zgartirib, birining ketidan boshqasi. Pedagog yo'nalishni o'zgartirish bilan bolalarning burilishi ravon, sokin, yurish tempi esa sekin bo'lishiga e'tibor qiladi;
chekkasi biroz ko'tarilgan doska bo'yicha. Bolalar qo'llarini qar tomonga yoygan qolda avvaliga pedagogning qo'lidan tutgan qolda, keyin mustaqil ravishda doskaning boshidan oyoq uchida sakraydilar;
kubiklar orqali qatlash bilan. Besh yoki oltita kubik bir biridan 35-40 sm. masofada qo'yiladi. Bolalar navbati bilan 2 yoki 3 marta kubiklar orqali qatlaydilar;
zinaning taxtachasi orqali birvarakay qatlash bilan birining ketidan boshqasi. qar bir bola o'ziga qulay tarzda bajaradi;
o'rindiqlar bo'yicha, qo'llarini qar tomonga yoygan qolda. O'rindiqlar uchida bolalar qo'llarini tushiradilar va pedagogning qo'lini tutgan qolda sakraydilar;
yo'qon arqon bo'yicha qo'shimacha qadamlar bilan yonlamasiga birining ketidan boshqasi. Yurishda oraliq 3 m atrofida bo'ladi;
arqimchoq bo'yicha. Mashq muvozanatni mashq qilishga mo'ljallangan. Mashqni boshlashdan avval pedagog arqimchoqni bola arqimchoqqa oyoqini qo'yishi uchun bola tomonga qiyshaytiradi. Keyin pedagog bolani qo'lidan tutgan qolda arqimchoq bo'yicha

o’tishga yordamlashadi va boshqa tomonga olib borib, joyiga o’tkazadi. Bu vaqtda keyingi bola arqimchoq oldida o’z navbatini kutib turadi, biroq juda yaqin emas;
qo’llarida bayroqni ushlagan qolda, oldin qo’l qolatini o’zgartirib, keyin bayroqlarni silkitib. qar bir bolada ikkitadan bayroqcha. Bolalar bayroqlarni vujud bo’yicha oldinga-orqaga silkitadilar, to’xtagach qo’l panjalarining qarakati bilan bayroqni yuqoriga silkitadilar (2 yoki 3 aylana); keyin bayroqni keng kesishtirgan qolda silkitadilar, ularni polga qo’yadilar, ular bilan polni taqillatadilar va q.k.;
polga yotqizilgan zina taxtachalari orqali birining ketidan boshqasi qatlab o’tadi;
stullararo birining ketidan boshqasi. Bolalar aylana bo’ylab pedagog (yoki boshlovchi) orqasidan zalning o’rtasiga biri boshqasidan 1 m ga yaqin oraliqda qo’yilgan 5 yoki 6 ta stulni chetlab o’tib boradilar, shu qolatda 2 yoki marta o’tadilar;
polga yotqizilgan yo’qon arqonni qatlab “ilonizi” bo’lib birining orqasidan boshqasi yuradi. Yo’qon arqon shundoq polga to’shaladi. Pedagog (yoki boshlovchi) bolalarni o’zlarining orqalaridan yo’qon arqon bo’ylab uni “ilonizi” bo’lib kesib o’tgancha olib boradilar. qatlab o’tishda tizzani baland ko’taradilar va qo’lni erkin silkitadilar. “Ilonizi” bo’lib yurishda aylanani 2 yoki 3 marta aylanib o’tadilar;
oyoq uchida va tovonda qo’llar qolatini o’zgartirgan qolda. Bolalar o’z qomatlariga e'tibor qilgan qolda qo’llarini yuqoriga ko’taradilar, oyoq uchida 15 sekund yuradilar, kechin to’xtaydilar, qo’lni belga tushiradilar va tovonda 10 sekund davomida yuradilar;
polga to’shalgan doska bo’yicha. Bolalar qomatni tutgan qolda boshni baland tutib, qo’llarni qar tomonga yozgancha yuradilar. Doska tugaganida qo’llar tushiriladi, tizzalar biroz bukiladi va polga yumshoq sakraydilar;
qo’shimacha qadamlar bilan yonlamasiga yo’qon arqon bo’yicha birining ketidan boshqasi. Bolalar kichik qadamlar bilan oyoqlarni sezilarli ko’targan, qo’llarini erkin tushirgan qolda 3 yoki 4 m yuradilar;
tizzalarini yuqori ko’targan qolda birining ketidan boshqasi (15 sekundgacha). Yurish barabanning siyrak zarbalari (odatdagi yurishdan ko’ra ancha siyrak) ostida davom etadi. Bolalar qo’llarini bellarida tutadilar, tirsaklar orqaga olingan, elka to’qri, bosh ko’tarilgan bo’ladi;
polga yotqizilgan zina taxtachasi va 5 yoki 6 ta kubik orqali bir tomonga qatalsh bilan birining ketidan boshqasi (2 yoki 3 aylana);
qiya doska bo’yicha yuqoriga sakrash. Mashq 2 marta takrorlanadi.
Yurishning turlicha ko’rinishlari nafaqat musiqa bilan, balki so’z bilan qam uyqunlashadi. Masalan, yurish:
A) tovonning ichki, tashqi tomonlarida:
B) muvozonat qolatida:
V) oyoq uchida:
G) tovonda:
M a sh q
Oqirlikni tovonga tashlash (Oyoqni tovonga qo’yish)
Bolalar aylana bo’yicha qo’llaridan tutgancha turadilar. 1-8 taktlar: o’ng (chap) ga yuguradilar. 8-taktda ikki deganda aylanaga yuzlarini qilib to’xtaydilar va qo’llarini qo’yib yuboradilar. 9-takt: qo’llarini belga qo’ygancha, “bir” deganda yarim o’tiradilar, “ikki” deganda qomatni tiklaydilar. 10-takt: “bir” deganda o’ng oyoqni oldinga qo’ygancha tovonda turadilar, “ikki” deganda chap oyoqqa o’tadilar. 11-takt: xuddi shu qarakatni chap oyoq bilan bajaradilar. 12-takt: joyida turgancha uch qadam tashlanadi, keyin aylana markaziga elka bilan o’giriladilar. 13-15 taktlar: 9-11 taktlar qarakatlari takrorlanadi. 16-takt: bolalar yuzlari bilan aylana markaziga o’giriladilar.
Mashq golenostopli bo’qinlar qarakatining aniqligini rivojlantiradi, bolalarni xalq raqslarining elementlarini bajarishga tayyorlaydi, musiqiy shakllar (musiqaning ikkita nouyqun bo’lgan qismini farqlash) ni rivojlantiradi.
To’xtash bilan yugurish (faraz qilingan to’siqdan sakrash).

Bolalar aylana bo'yicha turadilar. 1-4-taktlarda yuguradilar. 6 qadam tashlagach, 4-taktda "bir" deganda bir oyoqdan ikki oyoqqa sakragancha to'xtaydilar ("ko'lmak", "tosh", "ariq" – to'siqdan sakrab o'tdilar"). Prujinali yugurish: qadam – q. Yugurish vaqtida qo'llar erkin qarakatlanadi: bittasi oldinga, boshqasi orqaga, to'xtagach qo'llar qar tomonga yoziladi. 5-8, 9-12, 13-16, 17-20, 21-24 : o'sha qarakatlarni takrorlash.
Mashq ritmik yaqqollik va qarakatlar chaqqonligini rivojlantiradi, oxiri aniq sakrashda belgilanuvchi musiqiy frazalar qissiyotini beradi.

NAFAS OLISh, OVOZ VA ARTIKULYaTsIYaNI RIVOJLANTIRISh MAShqLARI

Mashqlar logopedik ishlarning bosqichlari va vazifalari bilan to'la muvofiq ravishda olib boriladi. Ular katta miqdorda korrektsion kursning boshida o'tkaziladigan mashqulotlarga kiritiladi. Nutqiy buzilishni muvaffaqiyatli bartaraf etish darajasida korrektsion kursning o'rtasi va oxirida ularning miqdori qisqaradi, biroq logoritmik va logopedik materialda vorislik bo'lishi kerakligi uchun olib tashlanmaydi.
Mashqlardan maqsad – nutqiy apparatning ustki bo'limlari faoliyatini me'yorlashtirishga yordamlashishdir.
Nafas olishni rivojlantirish mashqlari diafragmal nafasning to'qrilanishini, nafas chiqarishning davomiyligi, uning kuchi va ketma-ketligini ishlab chiqishga yordamlashadi. Ularni qo'l (yuqoriga – pastga, yuqoriga – qar tomonga, yuqoriga – belga, yuqoriga – boshga va q.k.), tana (o'ngga – chapga, oldinga egilish, doirali aylanishlar), bosh (elkaga, ko'krakka, doirali aylanishlar) qarakatlari bilan uyqunlashtirish mumkin. Masalan, oyoq uchiga ko'tarilib, qo'llarni yuqoriga ko'tarish – nafas olish, tovonga to'la tushish, qo'lni belga qo'yish – nafas chiqarish. Tanani o'ngga burish, qo'llarni elka darajasida, shuningdek, o'ngga olish – nafas olish, dastlabki qolatga qaytish: tana – to'qri, qo'llar pastga tushirilgan – nafas chiqarish. Boshni baland ko'tarish – nafas olish, uni sekin ko'krakka tushirish – nafas chiqarish.
Nafasni rivojlantirish mashqlarida nafas chiqarishda talaffu qilinadigan nutqiy material qam kiritiladi. Masalan, oyoq uchiga ko'tarilish, qo'llarni yuqoriga ko'tarish – nafas olish, tovonga to'liq tushish va qo'llarni belda tutgancha avval jarangsiz tovush ["s"] (yoki ["sh"], ["f"], ["x"]) ni, keyin unli tovushlarni ajratilgan va turli uyqunlikda, so'ng unli tovushlarni undosh tovushlar bilan uyqunlikda uzoq cho'zish. Shundan keyin nafas chiqarishda – ochiq bo'qinli, yopiq bo'qinli, ikki, uch, murakkab so'zlar, 3-4-5 so'zdan tashkil topgan iboralar talaffuz qilinadi. Iboralarning cho'zilishi anchagina cho'zilgan nafas chiqarishni talab qiladi.
Ovoz bilan ishlash undosh va unli tovushlarni talaffuz etish bilan boshlanadi. Mashqlar musiqiy kuzatuv va ularsiz olib boriladi. Unli tovushlar ovoz balandligida o'zgarish bilan kuylanadi. Agar bu mashqlar tezda uddalanmasa, ovoz balandligida o'zgarishga erishi uchun "miyovlash" yoki "guvillash" dan (mushukning ovoziga, paroxodning gugulashiga taqlid sifatida) foydalanish mumkin. Ovozning kuchi musiqiy akkompanentning tegishli kuchlanishi yoki zaiflashishi bilan unlini ancha baland yoki ancha sokin ovoz bilan talaffuz qilishda tarbiyalanadi. Ovoz jarangdorligining cho'ziqligi nafas chiqarishning davomiyligiga boqliq. Ovozning o'tkirligini tarbiyalash uchun melodeklamatsiya foydalidir: musiqa mos tushuvchi savolli, undovli, majburlaydigan va boshqa intonatsiyali she'rlarni (kattalar uchun esa prozali matnlarni qam) o'qish.
Diktsiya ustida ishlash nafas, ovozli va artikulyatsiya mashrqlari yordamida olib boriladi. Shuqullanuvchilar avval ritmik musiqa yoki pedagog qisobi ostida unlini tilsiz artikulyatsiyada bor qatorda 2, 3, 4 ta unlini aloqida va bir qatorda ifodalaydilar, keyin shivirlab va qattiq talaffuz etadilar. Keyin nafas chiqarishda bo'qinlar ["p"], ["t"], ["k"], ["f"], ["sh"] ("pa-po-pu-pi" "paf-pof-puf-pif va q.k.) tovushi bilan shivirlab va baland talaffuz qilinadi, to'rt qatorli she'rlar, maqollar, matallar nutqning zarbi va tempi almashgan qolda talaffuz etiladi.
Korrektsion kursning o'rtasida nafasli, ovozli va artikulyatsion mashqlarga qarakatli o'yinlar, dramatik o'yinlar, yurishda sekinlashish bilan, chapak, qisob, kuylash bilan mashqlar

qo'shiladi. Vokallarni – so'zsiz oqanglarni kuylash foydalidir. Unlilar [«u»], [«o»], [«a»], [«i»] ketma-ketlikda kuylanadi. Keyin gammalar kuylanadi, boqli kuylashning boshqa turi – tovushning notani yuqoriga yoki pastga sirqalishi bilan jarangdorligi tovushni egiluvchanligi, balandligini rivojlantirish uchun kiritiladi.

Ovoz diapazonini rivojlantirish zarur. Jarangdor ovozda yuqori (2000-3000 Gts) va past (700-800 Gts) chastotalarda ifodalangan. Yuqori formantlar (2300-2700 Gts) darajasini oshirish jarangdorlikning kuchi va uchuvchanligini ko'taradi. Mashqlarni unli bilan [«m»], [«n»] tovushlarini talaffuz qilish bilan boshlash kerak. Ovoz o'rta registrda, bitta tonallikda: mmummommemmimmamm taraladi. Keyin: sonorli undoshlarda ["m"], ["n"] ovozning ko'tarilishi va tushishi so'z va iboralarni talaffuz qilishda pauza bilan qamda pauzasiz. Masalan, "Ayiqcha" instsenirovkasida niqob taqqan ikkita bola uchinchisi – ona ayiqdan "Oyiii, sut bersangiz bo'lardi bizga" deb so'raydilar. Ona ayiq javob qiladi: "Sizlarga qancha bersa qam kamm". Ayiqchalar qochib ketadilar va qaytib o'z iltimoslarini yuqori registrda takror kuylaydilar, ona ayiq mushti bilan taqdid qiladi va past registrda "Mana sizga mennn" deb javob qiladi.

Nafas, ovoz va artikulyatsiyani tarbiyalash bo'yicha mashqulotlarda ekspressiv bo'yalgan, insonning qissiyotlari, ixtiyoriy ta'sirchanligini – shodlik, oqriq, qazab, qo'rquvni ifodalovchi undov so'zni talaffuz qilish va kuylash qo'shiladi "A! O! Ax! Ox! Ux! Oy! Ay-ay-ay!" va q.k. Keyin undov so'z: unda musiqiy bo'yoq turlicha: musiqaga muvofiq minor yoki major bo'ladigan qilib tanlangan she'rga qo'shiladi.

"Pashsha" mashqi.

O'ng tizzada o'tirgan pashshaga qarash, uni tutish, kaftda qis qilish, qo'lni quloqqa olib borish. Pashshaning jaranglashini eshitish. Pashshaga taqlid qilib, nafas chiqarishda kuylash: "z-z-z". Pashshani chiqarib yuborish, kaftni yozish, ko'z bilan uning uchishini kuzatish, yana nafas olish.

Bir vaqtning o'zida zarbli bo'qinlarni qar ikkala qo'lning ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi, beshincha barmoqlarida navbatma-navbat qo'lning birinchi barmoqi bilan birlashtirish. "qushidan ketdi" so'zida qo'l panjalarini bo'shashtirib ularni tushirib yuboradi.

Bu qo'shiqni "zum", "zu" bo'qinlarida kuylanadi va bir vaqtning o'zida qo'l bilan dirijyorlik qilinadi. Panja egiluvchan bo'lib, musiqadagi urquni aniq ko'rsatishi kerak.

"Terak momiqi" mashqi.

Yoz boshlandi. Kun issiq. Atrofda terak momiqlari yotibdi. Momiqni ko'rib, unga qarash, o'tirish, qo'l barmoqlarining yumshoq qarakati bilan ozgina momiqni yiqish. Barmoqlarining engil qarakati bilan momiqni bir qo'ldan ikkinchisiga olish, uni puflash, yana ilib olib, qo'l bilan dirijyorlik qilgancha she'r o'qish:

She'r:

MUSKULLAR TONUSINI TARTIBGA
SOLADIGAN MAShqLAR

Bu mashqlar shuqullanadiganlarga o'z muskullariga egalik qilishga, qarakatlarini boshqarishni o'rganishga imkon beradi. Bu bo'limning mazmuniga muskullar tarangligi kuchining kam yoki ko'pligiga nisbatan tushuncha sifatida "kuchli", "kuchsiz" tushunchalarini bilib olish kiradi. Maktabgacha yoshdagi va kichik sinf o'quvchilari musiqa asbobining baland va past ovozi bilan avval turgan qolatda yoki uning oldida o'tirgan qolatda tanishadilar, past ovozda yumshoq qarakatlar bilan bayroqchalarni pastga, baland jaranglashda bayroqchalar bilan boshlari ustida ancha qattiq silkitishni bajaradilar. Bayroqchalar o'rniga baraban, do'mbira, chambarak, lentadan foydalanish mumkin. So'ngra mashqlar qiyinlashadi. Bolalar narsalar bilan vazifalarni yurish, chopish, sakrash jarayonlarida bajaradilar. Masalan, bolalar asbobning kuchli sadolarida aylana bo'ylab bayroqchalarni silkitib yuradilar, past tovushda to'xtaydilar, ularni orqalariga yashiradilar. qar

xil jaranglashni qadam tashlash bilan qam belgilash mumkin: bolalar baland jaranglashga to'liq tovonda, past ovozda – oyoq uchida yuradilar. Niqoyat, jaranglar kuchini almashtirish bilan boqliq bo'lgan oyoqlar uchun bir jaranglash, qo'llar uchun boshqa jaranglashlar taklif qilinadi. Turlicha qurilishli mashqlar beriladi. Bu bolalarni jamoada ishlashga o'rgatadi.

Z.E.Punina taklif qilgan mashqlar.
Bolalar aylana bo'lib polda turkcha o'tiradilar. Baland musiqa ovoziga ikkala qo'llarining kafti bilan polga uradilar, past ovozdagi musiqaga engilgina chapak chaladilar.
Bolalar aylana bo'lib chap qo'llarida chirmanda bilan turadilar, baland musiqaga o'ng qo'llari bilan chirmandaga uradilar, past musiqaga esa chirmandani o'ng qo'llariga olib engil silkitadilar.
Bolalar baland musiqaga aylana bo'ylab yuradilar, past musiqaga esa oyoqlari uchida o'z atrofida aylanadilar, baland musiqaga bayroqchalarni silkitib aylana bo'ylab yuradilar, past musiqaga esa to'xtaydilar va bitta tizzaga o'tiradilar va boshqalar.
Bolalar juft bo'lib baland musiqaga aylana bo'ylab yuradilar, past musiqaga esa juftlar bo'linadilar va bittadan bir-birining orqasidan yuradilar.
Bolalar 3-4 tadan bo'lib guruqlarga bo'linadi. Ular o'z uylari tomon tarqaladilar (zalning burchaklari). qar birida otni tasvirlovchi tayoqcha bo'ladi. Bolalar baland musiqaga otlarida bir-birlarining orqasidan aylana bo'ylab chopadilar, past musiqaga esa o'z uylariga boradilar. Baland musiqa yangrashi bilan yana aylana bo'ylab chopadilar.
Yuqori sinf o'quvchilari, o'smirlar va kattalar uchun mashqlar xarakteri tuzilish shakliga qarab murakkablashadi (jaranglash kuchining almashishida galma-gal va guruqli kirishlar).
Uchtadan bo'lib saf tortib baland sadoda aylana bo'ylab yurish, past ovozga to'xtash. Uchliklardan o'rtadagilari oyoq uchida eng chetdagi qo'llardan tashkil topgan darvoza orqali o'tadilar. Baland jaranglash tiklanishi bilan qamma yana uchtadan bo'lib aylana bo'ylab yuradi.
Ikkita aylana bo'lib saf tortadilar: tashqi (4-5 odam) va ichki (7-8 odam) (ichkida soni ko'p). Tashqi aylanaga katta rezina yoki qo'l to'pi koptogi, ichki aylanaga esa kichkina rezina koptogi beriladi. Tashqi aylana baland musiqada o'zining katta koptogini irqitadi. Past musiqaning ovozida kichik koptokni ichki aylana bo'ylab uzatadilar, bu vaqtda tashqi aylanadagilar esa koptok irqitishni to'xtatadilar. Musiqa jaranglashi to'xtashi bilan shuqullanayotganlar o'rinlarini almashadilar.
qamma aylana bo'ylab turadi. "Birinchi–ikkinchi" deb sanaladi. Shuqullanayotganlar musiqaning baland jaranglashiga qo'llarini ushlab aylana bo'ylab yuradilar, musiqaning past ovoziga ikkinchi raqamlar ichki aylanani shakllantirib o'rtaga kiradilar. Ikkala aylanadagilar oyoqlarining uchida turli yo'nalishda yuradilar. Musiqaning baland jaranglashiga ichki aylana tashqi aylanaga qo'shilib katta aylana qosil qiladi.
qamma ikki qator bo'lib, oyoqlarini elka kengligida ochib bir biridan 6–7 qadam oraliqda qarama-qarshi tarzda turadi. qar birining o'ng qo'lida, o'ng tomondagi qo'shnisi chap qo'li bilan ushlab turgan chambarak bo'ladi. qo'llaridagi chambaraklar bilan odamlarning uzilmaydigan zanjiri tashkil topadi. Musiqaning oqista jaranglashiga qatorlar o'ngga, keyin chapga, tanalari oqirligini bir oyoqdan ikkinchisiga o'tkazib tebranadilar. Musiqa baland jaranglashga o'tishi bilan shuqullanayotganlar chambaraklarni bir qatordan boshqasiga qavoda irqitadilar, lekin shunisi qam borki qar biri o'ng qo'li bilan ushlab turgan chambarakni otadi. Musiqaning past ovozida tebranish qaytadan boshlanadi.
Musiqani qamma qarama-qarshilik bilan jaranglash kuchining qismlari bo'yicha tinglaydi. Shuqullanayotganlar musiqa tinglab bo'lganidan keyin musiqaning baland ovozida qo'llarini kuchli, past ovozida esa kuchsiz silkitib dirijyorlik qiladilar.

Muskullar tonusini tartibga solishni uddalashni tarbiyalash bo'yicha ishni umumiy rivojlantiruvchi va korrektsion mashqlarga ajratish mumkin.

Umumiy rivojlantiruvchi mashqlar organizmga qar taraflama ta'sir qilishdan tashqari orqa, qorin, elka kamari, oyoq, qo'l muskullarini rivojlantiradi. Bu mashqlar turli tumandir. Ularni bajarish xarakteriga ko'ra predmetlar bilan (bayroqchalar, kopotoklar, lentalar va boshqalar) va predmetlarsiz mashqlarga ajratish mumkin. Predmetlar bilan mashqlarda qarakatlar kuchi, chaqqonlik, aniqlik, ta'sirlanish tezligi, chamalash rivojlanadi. Koptok bilan mashqlarga aloqida e'tibor qaratish kerak. qamma kattalikdagi koptoklardan foydalaniladi: kattalari (itarib yuborishda osib qo'yilgan koptok), o'rtachalari (dumalatishda va ilib olishda), kichkinalari (sakrash mashqlarini bajarishda, qator bo'yicha uzatish va o'tkazishda). Bu qarakatlarda zo'r berish va bo'shashtirish navbati bilan qilinadi, mashq qarakat ko'nikmalari darajasida o'zlashtirilganida muskullardan ortiqcha taranglik olinadi.
Korrektsion mashqlar gavda va tovon muskullarini mustaqkamalash uchun, muvozanatni rivojlantirish, to'qri qomatni shakllantirish uchun qo'llaniladi. qo'llarda, yotgan qolatda qorinda, gimnastika skameykasida va qiya doskada tortilish bo'yicha mashqlar; gimnastika devoriga tirmashib chiqish, skameykadan oshib o'tish, zinapoyali piramida yoki minoraning taxtachalari orasidan suqilib kirish elka kamari va orqa muskullarini mustaqkamalaydi, qomatni to'qrilaydi. Muvozanatni qis qilish yurishda, yugurishda, sakrashda, irqitishda va boshqa mashqlarning borishida rivojlanadi. Ularga kichraytirilgan maydondagi tayanch mashqlari tegishli bo'ladi (arqondan, doskadan yasalgan yo'lka); tayanchni balandlik bo'yicha (qiya doska, skameyka), qarakatchanlik bo'yicha (tebratma ko'prikcha), makonda tutgan o'rni bo'yicha (gorizontal yoki qiya skameyka) o'zgartirish mumkin. Bu mashqlar qarakatlarning boshlanishi va tugashini ko'rsatadigan ifodalangan urqu bilan oqista, o'rtacha musiqa ostida bajariladi. Muvozanatni mashq qilish uchun maxsus vositalar sifatida quyidagilardan foydalaniladi: kelgusida ovoz signaliga cho'kka tushish bilan joyida turib qadam tashlab aylanish, qamda yurish paytida to'xtash va ovoz signaliga yugurish, joyida aylanib sakrash, narsalar ustidan qatlab o'tish (kubchalar, tayoqchalar, taxtachalar, arqon).
Mashq va o'yinlar. qo'l panjasini tepada aylantirish (3–5 soniya) – qo'l muskullarini va elka kamarini tarang qilib kelgusida qo'llarni pastga tushirish – bo'shashtirish. 2–3 marta takrorlash.
qo'llar belda, joyida turib gir aylanish (4–6 aylanish).
Oyoqlar bilan depsinish, qo'llar orqada – muskullar taranglashgan (5–8 soniya), qo'llar tushirilgan, dastlabki qolat – asosiy tik qotib turish, muskullarni bo'shashtirish.
Yo'qon arqonga ko'ndalang turib uni bosish (15–20 soniya), – oyoqlar taranglashgan, arqondan polga sakrab tushish – bo'shashtirish.
Ikkala oyoq bilan joyida turib sakrash, ikkkinchi chorakning 8– va 16– taktlarida bosh ustida qarsak chalish.
Aylana bo'lib turib, qo'llarni oldinga va orqaga erkin tebratish (8 ta takt). O'ng oyoqni tebratish – qo'llar yonda (4 ta takt), chap oyoqni – qo'llar yonda (4 ta takt).
Suv bilan o'yin (qadimgi frantsuz kuyi).
Bolalar cho'kka tushib tovonlariga o'tiradilar, qo'llari tizzada, yuzlari bilan bir yo'nalishga qarab erkin joylashadilar. (O'rgatilgan bolalar qorinlarida yotgan qolatda (baliqchaga o'xshab) mashqni bajarishlari mumkin). 1–2-taktlar: bolalar kuraklarini ko'chirib va gavdani engil orqaga tashlab qo'llarini oqista orqaga oladilar. 3–4-taktlar: bolalar xuddi suvni qo'l panjalari bilan ushlab olgandek qo'llarini dastlabki qolatga olib keladilar. 5–8-taktlar: qarakatlarni takrorlash. 9–12- taktlar: bolalar galma galdan o'ng va chap qo'l panjalari bilan tasavvurdagi suvni uradilar, bunda suv tomchilari qar tomonga sochiladi. 13–16-taktlar: xuddi mashqning avvalidagi kabi qo'llar qarakati oldinga va orqaga.
Sakrab chopish va yuqori yugurish (D.Kabalevskiy musiqasi)
Bolalar kichik guruqlarga bo'linadilar. 1–8-taktlar: bolalar engil va shiddatli sakrab chopadilar. 9–16-taktlar: bolalar gavdani ozgina orqaga tashlab va oyoq tizzalarini baland ko'tarib yuqori yugurish bilan qarakat qiladilar. qadam bir chorakka teng. 17–24-taktlar: yana shiddatli sakrab chopish. Oxirida – bir oyoqdan ikkinchisiga sakrab aniq to'xtash. qarakatlar xarakteri musiqali jaranglashning dinamik va engilligini namoyon qilishi kerak.

Kapalaklar. 1–3-taktlar: kapalaklar uchib keldilar – bolalar qarakatlari bilan kapalakni tasvirlaydilar: kaftlarini orqa tomonini tepada birlashtirib qo'llari bilan pastdan yuqoriga qilib aylanani tasvirlaydilar (1–takt), keyin qo'llari bilan yuqoridan pastga qilib aylanani tasvirlaydilar (2–takt) va kaftlarini yuqoriga qilib qo'llarini oldinga oqista cho'zadilar – bu kapalak o'zining mo'ylovini ko'rsatadi. 4–6 taktlar: ikkinchi kapalak uchib keladi (1–3-taktlarning qarakatlari takrorlanadi). 13–14-taktlar: qo'llar asta-sekin ko'tariladi, qo'l panjalari silkinadi: kapalaklar qanotlarini ko'taradilar. 15-takt: qo'llar oqista tushiriladi. 16–18-taktlar: 13–15-taktlar qarakati takrorlanadi. 19-takt: qo'llar oqista ko'tariladi, panjalar biroz orqada qoladi. 20-takt: qo'llar oqista tushiriladi. 21–22-taktlar: 19–20-taktlar qarakati takrorlanadi. 23–26-taktlar: bolalar qo'llarini ko'taradilar va tushiradilar, so'ng qar tomonga chopib ketadilar – kapalaklar uchib ketdilar. Musiqa takrorlanadi, bolalar qar tomonga tarqalib turib qam qarakatlarni takrorlaydilar. Bolalar 23–26-taktlarda aylanadilar. Musiqa tugallanganda, bolalar o'tiradilar – kapalaklar aylanib, gullarga qo'nadilar.

Prujinachalar (katta yoshlilar guruqi uchun) (Rus xalqining «qizlar ziqir ekishdi» nomli qo'shiqi. Mashqulot muallifi – S.Rudnov).

Boshlanqich qolat: qo'llar belga qo'yilgan 1-4 taktlar: pianinodagi qar bir taktning «bir» va «ikki» sanoqida bolalar katta bo'lmagan yarim o'tirishni bajaradilar, keyin «va» deyilganida esa tizzalarini tiklaydilar. Yuqoriga va pastga yo'naltirilgan qarakatlar orasida tanaffus qilmaydilar. qarakat engil, prujinasimon va raqs xarakterida bo'ladi. 5-8 taktlari (forte). Bolalalar turgan joylarida ikki oyoqda engil sakrab qo'yadilar (bir taktda ikki marta sakrash). Sakrab erga qo'nishda tizzalar biroz bukiladi.

Mashqulot bolalarga yugurish, sakrash, ildamlab sakrash va raqs qarakatlarini to'qri bajarish (prujinasimon qarakatlar) malakasini beradi.

Tarbiyachi mashqlarni ko'rsatish va bajarishda bolalarning diqqat-e'tiborini engil, raqs xarakteridagi musiqa va qarakatga, shuningdek, musiqa oqangining kuchayishi bilan qarakat kuchining qam ortib borishiga qarashadi.

Engil va oqir qo'llar. (Venger xalq kuyi)

Bolalar qator bo'lib turadilar. Boshlanqich qolat: tik qomat, qo'llar orqada-kurakda. Musiqaning birinchi qismi va uning takrorlanishi: 1-2 taktlar: xuddi suzib yurganday yumshoq qarakatlar bilan qo'llar oldinga elka balandligiga qadar ko'tariladi va sekin pastga tushirilib, orqaga olib boriladi. 3-4, 5-6 va 7-8 taktlarda 1-2 taktida bajarilgan qarakatlar takrorlanadi. Musiqaning ikkinchi qismi va uning takrorlanishi: 9-12 taktlar: qo'llarini oldinga kuchli tebratish va orqaga elka balandligiga ko'tarish.

Tizzalar engil prujina, qo'llar musht qilib tugiladi. 13-16 taktlar: musiqaning birinchi qismidagi kabi qo'llar engil qarakat bilan oldinga ko'tariladi va pastga tushirilib orqaga o'tkaziladi. Musiqa oqangining kuchayishi va susayishiga mushaklar zo'riqishining kuchayishi va susayishi mos keladi.

Bunday mashqulot bilan mushak qolatini o'zgartirishni uddalay bilish tarbiyalanadi.

qo'llarni tebratish va tegirmon. (Ingliz xalq kuyi. Mashqulot muallifi – E.Dubyanskaya).

Bolalar xona bo'ylab erkin qolatda va qo'l qarakatlarini bajarganda bir-birlariga tegib ketmaydigan darajada joylashib oladilar. Boshlanqich qolat – qo'llar yon tarafga ochilgan. 1-8 taktlar: qo'llar gavda oldida tebratiladi, toq taktlarda ochiladi. 9-16 taktlari: «tegirmon» – qar bir taktda bolalar qavoda katta doiralar chizadilar. Oldinga –yuqoirga orqaga pastga.

Mashqulot qo'llarni qavoda o'ynatish qarakatlari malakasini takomillashtiradi. Bolalarning diqqat-e'tibori musiqa kuyining birinchi va ikkinchi qismlaridagi turli xil ritmlarga qaratiladi. (Mashqulot muallifi – S. Rudneva. T. Lomovaning «Tegirmon» musiqasi). 1-variant topshiriqlarga qo'shimcha: bolalarga musiqa oqangining kuchayishi bilan qo'l qarakatlari kuchi va qulochini qam sekin-asta uzluksiz orttirib borish o'rgatiladi.

Bolalarning joylashish qolati yuqoridagiday. 1-8 taktlari: bolalar qo'llarini engil tebratadilar: toq taktlarda oldinga, juft taktlarda orqaga. 9-12 taktlar:bolalar qo'llarini aylana shaklida oldinga va yuqoriga qarakatlantiradilar, shu bilan birga, tizzalar engil prujinasimon egilishda bo'ladi. 13-15 taktlar: qo'llarni qar bir bola qarakat kuchini orttirib boradi, bir vaqtning o'zida

prujinasimon qarakatlar bilan oyoq uchiga ko'tariladilar. qo'llarni oxirgi marta to'qriga – yuqoriga ko'targandan so'ng (16-taktning «bir» sanoqi) asta-sekin mayin qarakatlar bilan pastga tushiriladi.

Mushaklar qolatini boshqaruvchi o'yinlar.
Suv bilan o'ynash. (6G`8 o'lchovdagi qarakatlantiruvchi ixtiyoriy kuy).
Bolalar polda xuddi qirqoq bo'yida o'tirganday o'tiradilar, qo'llar tushirilgan suv bilan o'ynashadi: qo'llar mayin qarakatlar bilan yon tarafga va kuraklarni yaqinlashtirgan qamda gavdani bir oz orqaga oqdirgan qolda orqaga ochiladi so'ngra xuddi suvni qamrab olganday bilaklar boshlanqich qolga qaytaradilar.
qo'llar bilaklar bilan sekingina suvga uradi. Mayin qarakatlar jadalligini bolalarning o'zlari belgilaydilar. Tarbiyachi bolalarga yozda iliq suv bilan o'ynashishning juda yoqimliligini va suvning quyosh nurlarida yarqirashini eslatib, ularning tasavvurlarini faollashtiradi shu bilan birga ichki qolatni yumshatadi. qarakatlar ifodali va samimiy bajarilishi kerak.
Shabada va shamol (L.Betxoven musiqasi).
qo'shnilarning yon tomonga ochib ko'tarilgan qo'llari bir-biriga tegib ketmasligi uchun barcha bolalar bir tomonga yuzlangan xolatda xona bo'ylab erkin joylashadilar.
1) «Shabada daraxt shoxlarini oqista silkitadi» – bolalar ikkala qo'llarini oldinga bir o'ngga, bir chapga olib boradilar va sekinlik bilan ularni to'qriga va yuqoriga ko'taradilar. qarakatlar mayin bajariladi.
2) Xuddi shu qarakatlar qo'llarning yuqoriga ko'tarilgan qolatida qam bajariladi.
3) «Shamol ko'tarildi» – bolalar qo'llarini bir gal o'ngga, bir gal chapga kuchli silkitadilar.
4) «Shamol bosilyapti» – bolalar qo'llarini sekin-asta pastga tushrib borib 1-raqamli qarakatni bajaradilar.
Bunday mashqlar elka, tirsak, panja va barmoqlardagi zo'riqishni yumshatishga qaratilgan.
«Yaproq-barmoqlar shamolda engil tebranishlari lozim».
quvnoq oyoqchalar (Ixtiyoriy raqs kuyi).
Bolalar qo'llarini bellariga tiragan xolda stullarda o'tribdilar, tirsaklar ko'tarilgan, o'ng oyoq ko'tarilishda engilgina bukilib, tovon erga tiraladi, oyoq uchi tepaga qaratilgan, barmoqlari erkin qolda; keyin pod'em tiklanadi, oyoq barmoqlarning uchigacha polga tegib turadi va ikkinchi oyoqga tegib turadi; endi barcha qarakatlar chap oyoq bilan va niqoyat ikkala oyoq bilan birgalikda bajariladi.
Golenostop bo'qinlarini bo'shashtirish mashqlari
qumga rasm chizamiz.
Bolalar zal bo'ylab erkin xolatda joylashadilar va polda oyoqlarini qovushtirib o'tiradilar, qo'llar pastga tushirilgan. O'ng va chap qo'l barmoqlarining uchi bilan bolalar qumda uzun to'qri chiziq chizadilar (yoki pol ustida). Mayin qarakatlanish bilan o'ng qo'l o'ng tarafga ochiladi, keyin boshlanqich qolatga keltiriladi, aynan shu qarakatlar chap qo'l bilan xam bajariladi; endi o'ng qo'lni o'ngga va orqaga ochib borib, qumda, iloji boricha uzoqroq masofada, aylana chiziqini chizadilar, bunda tana va bosh o'ng tomonga burilgan, ko'zlar esa qo'l qarakatini kuzatib turadi. Bajarilgan barcha qarakatlar endi chap yo'nalish bilan takroran bajariladi, bolalar o'zlari tanlaganday mayda doirachalar chizadilar. Rasm chizilib bo'lganidan so'ng qo'llar pastga osilib turadi.
Bunday mashqlar elka, tana va bo'yin qismlardagi zo'riqishni yo'qotadi.

DIqqAT-E'TIBORNI FAOLLAShTIRUVChI MAShqLAR
Bu mashqlar ko'rish va tinglashni qo'zqatuvchi tezkor va aniq reaktsiyalarni tarbiyalaydi, xotiraning barcha shakllarini: nigoqdagi, tinglangan va motor ko'rinishlarini tarbiyalaydi. Shuqullanuvchilar diqqat-e'tiborni mujassamlashtirishni o'rganadilar qamda iroda mustaqkamligini namoyon etadilar. Doimiy qarakatda bo'ladigan muqit barpo qilish orqali tarbiyachi shuqullanuvchilarda aniq yo'nalish bo'yicha ma'lum bir tarzda faoliyat ko'rsatishga

tayyorgarlikni shakllantiradi. Bunday tayyorgarlikning tarbiyalanishi diqqat-e'tiborning mustaqkamligini ta'minlaydi, berilgan ketma-ketlikdagi faoliyatlarni amalga oshirish malakasini, bir qarakatdan boshqa bir qarakatga o'tish qobiliyatini qamda amallar ketma-ketligini xotirada saqlab qolishni shakllantiradi.
Diqqatni shakllantirishda so'z, musiqa va saloqiyat asosiy omillar bo'lib qisoblanadi. Ayniqsa, musiqa keng ko'lamda qo'llaniladi. Musiqiy ruqiyatning, oqang parchalari, ritmlari, registrlar yorqinligi, xarakteri qamda tovush kuchi va ijro etish shaklining almashinuvi mashqlarni tashkil etuvchi qarakatlar almashinuvini boshqarishga imkon beradi, shuningdek, shuqullanuvchilar e'tiborini musiqani o'zgartirishga, demak qarakatni qam o'zgartirishga jalb etadilar.

Logoritmik mashqulotlar vaqtida, odatda, diqqat-e'tiborni faollashtiruvchi ikki mashqulot o'tkaziladi. Yugurish yoki yurish bilan boqliq bo'lgan qarakatlanuvchi mashqulotni yoki bo'lmasa statistik mashqulotni tanlashni tarbiyachi o'ylab chiqadi. Bunday tanlov mashqulot sxemasiga kiritilgan bo'lib, o'tilgan va navbatdagi mashqlar jarayonidagi ruqiy motor zo'riqishlariga boqliq bo'ladi.

qarakatni almashtirsh mashqlari.
Bolalar bir-biriga yuzma-yuz qolatda ikki qator bo'lib tizilishibb turadilar va D.Kobalevskiyning «Masxarabozlar» nomli musiqasi ostida qar bir taktning boshlanishida birgalikda qarama-qarshi mashqlarni bajaradilar. Bir qator avval o'tirgan keyin oyoq uchida turgan qolatda bo'lsa, ikkinchi qator esa avval oyoq uchida turgan, keyin o'tirgan qolatlarda bo'ladi.

Diqqatni mustaqkamlovchi mashqlar (improvizatsiya).

Bolalar zanjir bo'ylab turli xil yo'nalishlar bo'yicha qarakatlanadilar. Musiqadagi kutilmagan oqangda zanjir boshlovchisi bitta tizzasi bilan o'tirishi qolganlar esa uni davom ettirshlari lozim. Navbatdagi oqangda boshlovchi bir tizzaga turadi. Bunday qolat qamma bolalar bir tizzalarini pastga tushirgunlaricha davom etadi. Keyingi oqangda birinchi bola turadi va boshqa bolalar orasida ularni bittadan yana zanjirga yiqgan qolda (musiqadagi oqang ostida) yura boshlaydi.
Diqqatni taqsimlovchi mashqlar.
Bolalar (kattalar) aylana shaklida turadilar va «birinchi, «ikkinchi» qamda «uchinchi»ga sanoq sanaydilar. Birinchi raqam ostidagilar D. Kobalevskiyning «quvnoq sarguzashtlar» nomli musiqasida aylana bo'ylab o'ng tomonga yuradilar. Bir vaqtning o'zida birinchilar bilan birgalikda ikkinchi raqamli bolalar chap tomonga yura boshlaydilar. Uchini raqamli bolalar esa bu vaqtda turgan joylarida kaftlari bilan chapak chala boshlaydilar. So'ngra qarakatlar almashadi, ya'ni ikkinchilar o'ngga tomon yuradilar, uchinchilar chapga tomon yura boshlaydilar va birinchilar esa qarsak chaladilar. Va niqoyat uchinchi raqamli bolalar o'ng tomonga, birinchi raqamlilar esa chap tomonga yuradilar va ikkinchi raqamlilar esa qarsak chaladilar. qarakatlarning almashinuvi qar 8 taktning oxirida 4 marta bo'ladi.

Koptokli mashqlar (S.Maykaparning «Polka» asaridan parcha).

Bolalar aylana shaklida turib ketma-ketlikda sanaydilar. Musiqasiz koptokni bir-birlariga navbatma-navbat uzata boshlaydilar va qar kim koptokni kimga uzatganini eslab qoladi. Boshqa variant: koptok raqamlar ketma-ketligi bo'yicha irqitiladi – birinchi bola koptokni ikkinchi bolaga, ikkinchi esa koptokni avval yuqoriga bir marta dumalatib, keyin uchinchi bolaga irqitadi. Uchinchisi esa shu tarzda to'rtinchiga, to'rtinchi beshinchiga irqitadi va qamma bolalar turgan joylarida aylanadilar (10 ta takt). Koptokni otish yana boshqatdan boshlanadi, bunda bolalar joylarini bir necha marta almashinishlari mumkin.

«qo'nqiz» mashqi.

Bolalar maydoncha bo'ylab erkin qolatda turadilar. Tarbiyachi «qo'nqizlar uchdi», deb signal berishi bilan qar tomonga qochadilar. So'ngra «qo'nqizlar chalqanchasiga yotibdilar va tura olmaydilar» degan signal aytilishi bilan bolalar bir zumda to'xtab qoladilar va ular qam chalqanchasiga yotib qo'l-oyoqlarini qavoda o'ynata boshlaydilar. Tarbiyachining signali bilan darrov o'rinlaridan turadilar.

Tinglash qobiliyatini rivojlantirish mashqlari. Bu mashqlar bolalarga musiqaning major va minor tugallanishlar orasidagi farqni aniqlashga, tinglashga va oqanglar orasidagi qisqa musiqiy parchalarni qarakatga uzata bilishda yordam beradi, qarakat silliqligini takomillashtidi. Bolalar musiqa tugallanishi major yoki minorda ekanligini ajratib olishlari uchun tarbiyachi ularga «Musiqa qanday tamomlandi, quvnoqmi yoki qamginmiq» degan savolni beradi. Keyinchalik bolalarning farqlashni o'rganganliklarini tekshirish maqsadida musiqa qismlari ketma-ketligida o'rin almashtirish bajariladi. Masalan, major yakuniga ega bo'lgan qism ikki marta eshittiriladi, undan so'ng quvnoq yoki minor yakuniga ega bo'lgan qism va beshik allasi beriladi.

"Uxlab ol va o'ynab ol» (T.Lomova "qo'qirchoq o'yini»).

Bolalar aylana bo'ylab tizilishib turadilar va ulardan birortasining qo'lida qo'qirchoq bo'ladi.

M u s i q a n i n g b i r i n ch i q i s m i. qar bir taktning oxirida bola qo'lidagi qo'qirchoqni oqista xarakatlar bilan o'ng tomondagi (chap tomondagi) qo'shnisiga uzatadi, o'z navbatida bu jarayon navbatdagi taktning boshlanishiga to'qri keladi. Minor bilan yakunlanuvchi mazkur takt davomida bola qo'qirchoqni allalab uxlatadi.

M u s i q a n i n g i k k i n ch i q i s m i. «Beshik allasi». Oxirgi bo'lib qo'qirchoq-ni olgan bola aylana ichida yurib uni tebratadi. Musiqa tugagandan so'ng aylanada o'z joyini egaylladi.

M u s i q a n i n g u ch i n ch i q i s m i. Uxlayotgan qo'qirchoqni bolalar aylana bo'ylab bir-birlariga uzata boshlaydilar. Major oxangi bilan musiqa tugaydi. qo'qirchoq uyqonadi, ushlab turgan bola esa uni tik xolatga keltiradi.

T o' r t i n ch i q i s m. «Raqsga tushish». qo'qirchoqni oxirgi bo'lib olgan bola davraga kirib, qo'qirchoq bilan raqsga tusha boshlaydi. qolgan bolalar ea sekin qarsak chaladilar. Musiqaning to'rtinchi qismi baland tovushda qayta takrorlanadi. Bolalar raqsga tushadilar, qo'qirchoq «qarsak chaladi».

She'rlar...

6. SANOq MAShqLARI

Bu mashqlardan biror-bir topshiriq, qarakatlar ketma-ketligi va ayniqsa, murakkab tuzilishlarni bajarishda, bolalar va kattalarda intizomli xulqni tashkil etish maqsadida logoritmik mashqulotlar vaqtida foydalaniladi.

Korrektsion kursning boshlanishida sanoq mashqi mashqulotning shakllanish laqzasiga kiritiladi: navbatchi mashqulotga qancha bola (kattalar qam) kelganligini aytadi. So'ngra shuqullanuvchilar ketma-ket tartib raqamini sanaydilar. Shuningdek, mashqulotning maqsadidan kelib chiqib, shuqullanuvchilar birinchi va ikkinchiga yoki birinchi, ikkinchi va uchinchi raqamlar bilan qayta sanaladilar.

Sanoq bolalarga juft-jufti bilan, ikki qatorga, ikki kolonna bo'lib to'qri turib olishlariga yoki uchtadan qamda to'rttadan turishlariga yordam beradi.

Sanoq mashqlari badantarbiya mashqulotiga qam kiritiladi. Masalan navbvatchi «bir» deyishi bilan qamma qo'lini yuqoriga ko'taradi («snop»), «ikki» deyilganda qo'llar yon taraflarga ochiladi («archa»), «uch» deyilishi bilan tizzalar bukiladi – cho'kkalab o'tiriladi («to'nka»). Shuningdek, navbatchi turli xil qarakatlarni bildiruvchi raqam, yoki so'zlar aytadi.

Sanoq mashqlari navbatdagi mashqni bajarish uchun berilgan buyruq signali sifatidagi she'r shaklida qam o'tkazilishi mumkin. Masalan o'tin yorish mashqini nomlashda «Bir-o'tin, ikki-o'tin, chopildi xuddi metin! Bo'lsa qars-qurs yoqochlar, bo'lar bizga o'tinlar». Yoki «raqslar tamom bo'ldi, aylanamiz jam bo'ldi. Bir, ikki, uchda qamma bolalar Alena atrofida.

«Bir va ikki» o'yni.

Shuqullanuvchilar tarbiyachi tomon qarab turadilar va «bir-ikki, bir-ikki» sanoq ostida chirmandalarini boshlari ustida silkitadilar. Keyin qamma o'ng tomonga burilib to'xtaydi va yana «bir-ikki, bir-ikki» sanoq ostida chirmandalarni silkitadilar. Bolalar o'ng tomonga yana bir marta buriladilar, bu qolatda ular tarbiyachiga orqa o'girib turgan bo'ladilar va yana ikki marotaba o'nga burilish bilan boshlanqich qolatga qaytadilar. qar bir qolatda

shuqullanuvchilar chirmandani boshlari ustida silkitadilar va «bir-ikki» deb sanab turadilar.O'yinni takrorlashda burilishlar chap tomonga bo'ladi. Sanoq mashqulotlari jarayonida bolalar she'r aytadilar.

She'r ....

Badantarbiya

Bolalar quyidagi matnni aytgan qolda turgan joylarida yoki zal bo'ylab marsh yuradilar:

She'rlar:

«qo'llarni baland ko'taring!»

Tarbiyachining «qo'llarni baland ko'taring» komandasi bilan – bolalar qo'llarini yuqoriga ko'taradilar; «Keyin ularni tushir» komandasi bilan esa qo'llarni pastga tushiradilar. «Bir, ikki» sanalganda qo'llar yuqoriga ko'tariladi, «uch, to'rt» deganda qo'llar pastga tushiriladi.

«Koptokcha»

Shuqullanuvchi koptokni qo'lida ushlagan qolda she'rning birinchi ikki qatorini aytadi, keyin navbatdagi ikki qatorni aytadi va qar bir so'zning aytilishida koptokni irqitadi: avval yuqoriga, so'ngra erga.

She'rlar:

7. MUSIqASIZ SO'Z MAShqULOTLARI

Bu mashqulotlar birinchi marotaba V.A.Griner tomonidan tili duduqlanuvchi bolalar bilan shuqullanishda qo'llash uchun tavsiya etilgan bo'lib, musiqa asbobidan foydalanishni bilmagan logoped uchun juda qulaydir. Bunday topshiriqlardan – ertalabki badantarbiya mashqulotlarini yoki jismoniy tarbiya mashqulotlarini o'tkazishda, logopedik mashqlar vaqtida, she'r satrlarini biror-bir qarakatlar bilan yoki qech qanday qarakatlarsiz aytgan qolda, foydalanish mumkin. qarakatlar mexanikaviy bo'lmasligi lozim. Mashqulotning she'r qismi quyidagilarga, ya'ni:

– duduqlanuvchilarning nutq tempi va ritmini normallashtiruvchi, nutqida umumiy nuqsonlar mavjud bo'lgan bolalarning so'z boyligini o'stiruvchi (fe'l, ism so'zlar), dizartriyali bolalarda tovush talaffuzini avtomatlashtiruvchi turli korrrektsion yo'nalishlarga;

– qarakatni qo'llar bilan, oyoqlar va so'z ritmi bilan solishtirish uchun ma'lum bir dinamik o'lchovga;

– katta uzunlikdagi qatorga munosib qarakatni tanlash qiynroq bo'lganligi uchun o'rtacha uzunlikdagi qatorga;

– qarakatni namoyish etish uchun fe'lli leksikonning etarliligiga;

– mexanik xarakatlarni bartaraf etish qamda matn bilan xarakat orasida mantiqiy boqliqlikni tarbiyalash uchun lavqali qatorga yoki faoliyat yurituvchi shaxsga ega bo'lishi kerak.

Bundan tashqari she'rlar, shuqullanuvchilarning yoshini, nutq va qarakatlanish imkoniyatlarini qisobga olgan qolda, tanlangan bo'lishi lozim.

Nutq mashqulotlarining barchasini qam qarakatlanib turib yoki bir vaqtning o'zida she'r aytish bilan birga bajarib bo'lmaydi. Bunday faoliyat nafas olishning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli shuqullanuvchilarni ikki guruqga bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi: bir guruq qarakatlarni bajarsa, ikkinchi guruq matnni o'qiydi.

qarakatlanish bilan birga bajariladigan nutq mashqulotlari

Bolalar aylana bo'ylab polvon qadamlar bilan yura boshlaydilar va qadamlar taktiga moslab quyidagi she'rni aytadilar:

She'r:

Oddiy qadam tashlashga o'tadilar:

She'r:

quyidagi she'rni aytgan qolda yarim o'tirib yurish:

She'r:

Oyoq uchida aylana bo'ylab yurish:

She'r:

Bolalar qo'llarini yonga cho'zib kaftlarini mushtga siqadilar, so'ngra kaftlarini ochib qo'llarni bellariga qo'yadilar:

Bolalar qo'llarini orqaga cho'zib turadilar. qo'llarini aylana bo'ylab qarakatlantirib, quyidagi she'rni aytadilar:

She'r….

Bolalar koptokni bir qo'shnisidan olib ikkinchi qo'shnisiga, o'ng yoki chap yo'nalish bo'yicha irqitadilar:

Oxirgi bo'qin aytilishi bilan koptokni erga uradilar.

Nutq mashqi va qarakatlarni aloqida bajarish. Gorizontal qolatdagi bayroqcha ikkala qo'l bilan ushlab turiladi, avval o'ng oyoq bilan, keyin chap oyoq bilan navbatma-navbat bayroqchadan qatlab o'tiladi. Birinchi bola gapiradi, ikkinchisi qarakatni bajaradi.

She'r:

Bolalar oyoqlari bilan qar tomonga va birgalikda tarbiyachi o'qiyotgan matn sadosida sakray boshlaydilar.

qo'llarni yuqoriga ko'targan qolatda, barmoqlar qovushtiriladi va oyoqlar elka kengligida ochiladi. Boltaning «pastga» beriladigan zarbasi quyidagi bo'qin aytilishi bilan mos keladi:

She'r:

Bolalar boshlarini egib, cho'kkalab o'tirgan qolatda tizzalarini qo'llar qurshoviga oladilar. So'ngra asta-sekin o'rnilaridan turib, oyoq uchi qolatida yuqoriga tomon mumkin qadar cho'ziladilar, qo'llar qam yuqoriga ko'tariladi. Matnni tarbiyachi o'qiydi.

8. MUSIqIY O'LChOV YoKI METR TUYqUSINI ShAKLLANTIRIShGA OID MAShqLAR

Musiqiy metrni turli darajadagi qatlamlarning aktsentlashmagan ulushlari va aktsentlar munosabatlari tizimi tashkil etadi. Bunday tizim metrik darajalar miqdori va metrik munosabatlarda turlicha vaqt ulushlariga ega bo'lgan aniq rasm bilan belgilanadi. Metrning almashinuvi aktsentlarning ko'chirilishiga olib keladi. Shuqullanuvchilarga, avvalo, «oqangning zarb laqzasi qaqida»gi kabi aktsent to'qrisida boshlanqich tushunchalarni berish zarur. Ular musiqani tinglashni va teng kuchli oqang fonida aloqida zarbali oqanglar laqzalarini farqlay bilishni, so'ngra ma'lum bir shartli qarakatlar bilan javob reaktsiyalarini qaytarishni o'rganadilar.

Avval kutilmagan aktsentlar, so'ngra metrik (tekis takrorlanuvchi) va o'tuvchi aktsentlar ustidan maxsus ish olib boriladi. Mazkur boshlanqich tushunchalar o'zlashtirib olinganidan so'ng, mashqulotlar diqqat-e'tiborni rivojlantirish mashqulotlari kabi o'tkaziladi.

Aktsent royalning ixtiyoriy registridagi akkord bilan yoki baraban zarbasi bilan ajratiladi. Boshlanishida shuqullanuvchilar o'z joylarida o'tirgan yoki turgan xolatda, qarsak chalish, oyoqlarni dupurlatish, biror-bir predmetni uzatish, koptokni ilib olish va qokazolar orqali shartli qarakat reaktsiyasini beradilar. Keyin tarbiyachi qayta joylashib olish uchun berilgan shartli signal sifatidagi, aktsent bilan boqliq bo'lgan, turli xil joylashuvlarni ko'rsatadi. Kutilmagan aktsent – qarakatlanish uchun, uning bir turidan ikkinchi turiga o'tish uchun, qarakatni tugatish yoki navbatdagi guruxlangan topshiriqlarni bajarish navbati uchun berilgan signal vazifasini o'taydi. Kutilmagan aktsentni mashq qilish - shuqullanuvchilarni metrik va o'tuvchi aktsentlar bilan ishlashga tayyorlaydi.

Kutilmagan aktsentni qabul qilish mashqlari. Erga shuqullanuvchilar soniga teng miqdorda aylanalar chiziladi. Marsh sadosi ostida qamma o'z aylanasi atrofida aylanadi. Musiqada aktsent berilishi bilan ikki oyoqda baravar aylana ichiga sakraydilar va navbatdagi, aylana ichidan sakrab chiqish uchun beriladigan, signalni kutadilar. Keyin yana aylana bo'ylab yuradilar.

Shuqullanuvchilar qo'llarida bubenni ushlagan xolda aylana bo'ylab yuradilar. Kutilmagan aktsent berilishi bilan xamma birdaniga to'xtaydi va bubnaga uradi.

qar bir juftga obruch beriladi, bunda juftlikning obruch tashqarisidagi ishtirokchisi uni chap qo'li bilan, obruch ichidagisi esa o'ng qo'li bilan ushlagan qolda aylana bo'ylab yuradilar. Kutilmagan aktsent signali berilishi bilan tashqaridagi sherik obruchni qo'yib yubormay uni oldinga aylantiradi va chap oyoqdan boshlab uni xadlab o'tadi. Bundan so'ng aylana bo'ylab qarakat yana davom ettiriladi. Navbatdagi signalda sheriklardan ichkarida turgani bajarilgan amallarni yana takrorlaydi va faqat o'ng oyoqdan boshlaydi.
Shuqullanuvchilar zalning qarama-qarshi devorlari bo'ylab ikki qatorga turadilar. Bir tarafdagi bolalar (kattalar) o'ng qo'llarida obruchni sekin aylantirib turadilar. Musiqada kutilmagan aktsenti berilishi bilan yoki qarsak chalinganida bolalar qo'llaridagi obruchlarni ikki tarafda turgan bolalarga qaratib dumalatadilar. Ikkinchi qatordagi bolalar qam signal berilguniga qadar obruchlarni sekin aylantirib turadilar.
Metrik aktsentni qabul qilish mashqlari. Metrik aktsent signalida berilgan amallarni bajarishda qarakatning vaqt oraliqlari bilan navbatlashib turishida musiqaga aniq mos tushish talab etiladi. Bolalar (maktab yoshigacha va boshlanqich sinf o'quvchilari) bir tekis takrorlanayotgan musiqa aktsentini tekis qabul qila oladilar va bu aktsentni uning sangoqini aniqlamay turib, qo'l, oyoq qamda butun tana qarakatlari bilan uzatib beradilar. Mashqulotning faqat oxiridagina musiqa aktsenti so'z bilan ifoda etiladi. Musiqa aktsenti ustida olib borilgan amaliyot vositasida shuqullanuvchilarning aktsentlarni (ixtiyoriy qolatdagi) aniqlashni qamda qo'l va oyoq qarakatlari bilan belgilashni o'zlashtiradilar. Avval faqat qo'l qarakatlari uchun, so'ngra oyoq qarakatlari uchun va oxirida esa mujassamlashtirilgan qarakatlar uchun mashqlar beriladi, masalan oqangning kuchli qismiga bir qadam oldinga – aktsenti (oyoq qarakati), oqangning navbatdagi kuchsizoq qismiga – qarsaklar (qo'l qarakati) aktsenti beriladi. Boshlanqich mashqlar butun gurux bilan birgalikda o'tkaziladi, ammo umumiy qarakatlar - yakka qarakat xatoliklarini buzmagan qolda, qar kim moqiyati bo'yicha aloqida individual mashqni bajarish bilan amalga oshiriladi. Navbatdagi mashqlarning bajrilishida qamma to'liq qatnashadi, ammo bir ishtirokchining xatosi topshiriqning to'qri bajarilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.
Aylana bo'lib o'tirgan bolalar , , taktlarida beriladigan aktsentni «bir» deyilganda qarsak chalish bilan belgilaydilar.
Aylana bo'ylab turgan bolalar esa «bir» deyilganda oyoqlari bilan erga uradilar.
takti marshini mashq qilishda «bir» deyilganda kuchli qadam tashlanadi, keyingi «ikki», «uch» va «to'rt» raqamlari sanalganida kuchsizroq qadamlar tashlanadi.
Aylana bo'ylab turgan bolalar ikkala qo'llarida bayroqchalar ushlab turadilar. yoki taktlaridagi aktsentlar signali berilganda qo'llarni bir-biriga chalishtirgan xolatda bayroqchalar yuqoriga ko'tariladi, 2-3-4 da qo'llar pastga tushiriladi, yon tomonlarga ochiladi.
Bolalar bir-birlaridan ma'lum bir masofada qator bo'lib turadilar. qar birining qo'lida sakroqich arqon. taktidagi aktsentning «bir» deb berilishida qamma qo'lidagi arqonni qarmoq tashlaganday tashlaydi va baliqchiday qaraktlanib, 2-3-4 da arqonni o'zlari tomoniga tortib oladilar.
Bolalar aylana bo'ylab va aylana markazi tomonga qarab turadilar. taktining «bir» bilan berilgan aktsentida bolalar ikki oyoqlab markaz tomonga sakraydilar, 2-3-4 da esa orqaga chekinadilar.
Bolalar birin-ketin bir qator qilib qo'yilgan stullarda o'tiradilar. qar bir bola oyoqini oldinda turgan stulning tagligiga qo'yadi. Musiqada takti berilib, bunda «bir» sanoqida – kuchli aktsent berilganda bolalar tojni taqlid qilib, qo'l qarakatiga aktsent beradilar.

Bir tekis takrorlanuvchi aktsentni qabul qilish mashqlari
Yuqori sinf o'quvchilari, o'spirinlar va kattalar qarakat aktsentlarini ongli ravishda sanash orqali aniqlaydilar va mustaqkamlaydilar. Masalan tarbiyachi chirmandaga urilgan birinchi zarbani belgi berish uchun qattiqroq uradi, qolganlarini sekinroq uradi. Birinchi zarba

urilganda shuqullanuvchilar «bir» deb sanaydilar va keyingi qattiq zarbagacha bo’lgan sekin zarbalarni sonini qisoblab chiqadilar. Keyinroq esa bolalar metrik sanoqlar va , va taktlarda shartli belgilar bilan belgilanuvchi dirijyorlik qo’l qarakatlari bilan tanishadilar. Bunday qarakatlar o’zlashtirilganidan so’ng qo’l qarakatlari uchun qadam tashlash bilan birgalikda bajariladigan, murakkab topshiriqlar qam beriladi. Mazkur topshiriqni berishdan maqsad – metrik aktsentni butun tanaga qabul qilishni o’rganishni mashq qildirishdir. qarakatlanishda musiqaning zarbali qismiga doimiy aktsent berib borish - shuqullanuvchilarga muskullarni mos ravishda zo’riqtirib, tovush jarayoniga mo’ljal olishni o’rgatadi. Dirijyorlik aktsentini mashq qilishda , va taktlari olinadi. So’ngra bu qarakatlar yurishda bajariladi va shunda «bir» signali bilan beriladigan aktsent oyoq urish orqali qam belgilanadi. Metrik aktsentni qadam tashlashda mashq qilish uchun musiqiy asardagi belgilangan o’lchovga rioya qilish zarur: avval , da, keyinroq esa qiyin o’lchov kabi da. Uning ijrosidagi qiynchilik shundaki, aktsent qilingan qadam navbatlashib keladi, ya'ni bir gal o’ng oyoqqa, boshqa gal chap oyoqqa tushadi. Keyin aktsentni ifodlalashning turlicha guruqlangan erkin shakliga o’tish mumkin, shuningdek, buyumlar bilan bo’lgan mashqlardagi (tayoq bilan, bayroqcha, obruch yoki koptok bilan) ko’rinishga o’tish mumkin. qarakatda buyumlarning ishtirok etishi qarakatga berilgan xaqiqiy topshirq bo’lib, ijro etishda aniqlikni oshiradi. Taktning zarbali qismida oldinga qarakatlanish va aksincha zarbsiz tovushlarda orqaga qarakatlanish qam o’z navbatida qarakat aktsentlarini uzatishni o’zlashtirshga yordam beradi.

Katta yoshda mashqlarning aniq ijro etilishiga katta aqamiyat beriladi. Topshiriq bolaga juftliklar yoki guruqlar navbatlashib kelgan qolatda beriladi. Bunday mashqulotlar barcha shuqullanuvchilardan diqqat-e'tiborni talab qiladi. Topshiriqning kirish qismini o’tkazib yubormaslik uchun, uning bajarilishini qamma kuzatib borishi lozim, chunki butun jamoaning ishi qar bir ishtirokchiga boqliq bo’ladi.

Shuqullanuvchilar juft-juft bo’lib, bir-birlariga yuzlangan qolatda aylana yoki kolonna bo’ylab turadilar. takti musiqasi yangraydi. «Bir» sadosi ostida berilgan aktsentda ishtirokchilar bir-birlarini o’ng qo’llaridan ushlaydilar, 2-3-4 larda esa joylarini almashtiradilar.

Shuqullanuvchilar o’zaro 3x-4x masofada ikki qator bo’lib, bir tomonga qarab turadilar. Oldingi qatorda turganlar qo’llarida koptok ushlab turadilar. yoki taktlarida beriladigan aktsentlarda bolalar qo’llarida ushlab turgan koptoklarini orqa qatordagi bolalarga boshlari uzra irqitadilar va o’zlari qam orqa tomonga o’girilib turadilar. Koptokni ushlab olganlar qam navbatdagi aktsentda teskari tomonga o’girilib, koptokni xuddi shu kabi orqaga irqitadilar.

Barcha ishtirokchilar katta aylana bo’ylab turadi. qammaning qo’lida kichkina koptokcha bor. «Bir» sanoqi bilan beriladigan to’rt ulushli ( ) o’lchamdagi aktsentda koptok yuqoriga baland qilib otiladi va 2-3-4 lar davomida qar bir ishtirokchi turgan joyda bir marta to’liq aylanib, yana koptokni erga tushirmay ushlab olishga ulgurish kerak.

, va metrik sanoqlarni aniqlashda dirijyorlik qilish davomida barmoqlar cho’zilib, kaftlar keng qilib ochilgan qolatda qo’llar yuqoriga ko’tariladi. qo’llar boshdan yuqoriga vertikal qilib emas, balki biror-bir burchak ostida oldinga qaratib ko’tariladi.

dagi sanoq. «Bir»da berilgan aktsentda qo’llarning yuqoridan pastga yo’nalgan qattiq qarakati bajariladi, pastga tushirilgan qo’llarda kaftlar musht qilib tugiladi. «Ikki» deyilganda – yumshoqroq qarakatlar bilan qo’llar yuqoriga ko’tarilib, avvalgi qolat egallanadi.

dagi sanoq. «Bir» deyish bilan beriladigan aktsentda – qo’llarning yuqoridagi kabi pastga yo’nalgan qarakati bajariladi, «ikkida» esa qo’llar ikki tomonga elka balandligi qadar ko’tariladi. Va niqoyat «uch» sanoqi sanalganda qo’llar yuqoriga ko’tarilib, yana boshlanqich qolatga keltiriladi.

dagi sanoq. Birda qo’llar – pastda, ikkida tirsaklar elka balandligida ko’tarilib, qo’llar qovushtiriladi, uchda qo’llar ikki tomonga ochiladi, to’rtda qo’llar yuqoriga ko’tariladi. Dirijyorlik avval turgan joyda, keyin yurib bajariladi.

, va taktlaridagi metrik aktsentni mashq qilish, oqzaki sanoq asosida o'tkaziladi. «Bir»ni sanashdagi aktsentda tovush bilan urqu beriladi, 2-3-4 larda sekinroq, pasaygan tovush bilan aytiladi. Barcha mashqlar avval o'tirgan qolatda, keyin turgan qolatda bajarilib, tovushdagi qar bir urquga oyoq zarbi qo'shiladi. Va niqoyat aylana bo'ylab qarakatlanishdagi musiqa aktsentida «bir» deganda tovushga urqu beriladi va oyoq bilan qattiq qadam tashlanadi. Navbatdagi yumshoqroq aktsentlarda tovush kuchi pasaytiriladi va engil qadam tashlanadi.

qamma juft-juft bo'lib, bir-birlariga yuzlangan qolatda aylana bo'ylab turadilar. takti aktsentida «bir» deganda bubnalar bir-birlariga uriladi, 2-3 deganda esa boshqa taraflarga burilishlar bajariladi. Keyingi aktsentda «bir» deyish bilan chirmandalar qo'shni boshqa chirmandalar bilan urishtiriladi.

Barcha aylana markaziga teskari o'girilgan qolda ixtiyoriy sanoqda (, va) dirijyorlik qiladi. Musiqa bir yoki ikki taktda tugaganda oldindan berilgan tempni saqlash uchun qamma dirijyorlik qilishni davom ettiradi. Musiqa yangilanadi va tarbiyachi tempdagi oqishlarni nazorat qilish maqsadida musiqaning bosh qismi bilan dirijyorlik qarakatlarining mos kelishini tekshiradi.

O'tuvchi aktsentni qabul qilish mashqlari. O'tish aktsentining aqamiyatli tomoni shundaki, mazkur aktsent metrik aktsentdan farqli ravishda qar doim qam «bir» sanoqiga tushmaydi va navbatdagi taktga «ikki», «uch» va «to'rt»da o'tiladi, ya'ni masalan to'rt ulushli o'lchovda birinchi taktdagi aktsent «bir»da, ikkinchisidagi – «ikki»da, uchinchisidagi «uch»da, to'rtinchisidagi «to'rt»da, beshinchisidagi – «besh»da va niqoyat yana «bir»da bo'ladi.

O'tish aktsentini nutqdagi mantiqiy urqu bilan solishtirish mukin, shuning uchun qam bu aktsent nutq bilan olib boriladigan ritmik mashqlarda muqim aqamiyat kasb etadi.

Bugun ritmikaga sen kech qolding (1, 2, 3, 4)
Sen ritmikaga bugun kech qolding (1, 2, 3, 4)
Sen bugun kech qolding ritmikaga (1, 2, 3, 4)
Ritmikaga sen bugun kech qolding (1, 2, 3, 4)

Tarbiyachi quyidagi raqamlar yozilgan plakatlarni iladi yoki ularni doskaga yozadi:

1,2,3 1,2,3 1,2,3 1,2,3 1,2,3 1,2,3

1,2,3,4 1,2,3,4 1,2,3,4 1,2,3,4 1,2,3,4 1,2,3,4 va boshqalar qamda belgilangan raqamlar aktsentni bildirshini tushuntiradi. Shuqullanuvchilar, urquli daqiqalarda qarsak chalib va tovushlarini balandlatib, tarbiyachi ko'rsatgan raqamlarni sanab chiqadilar. So'ngra o'tuvchi aktsentga yurish qam qo'shilib boradi. Urquli sanoqda oldinga qarab qattiqroq qadam tashlansa, urqusiz raqamlarda orqaga qadam tashlanadi. Keyinchalik dirijerlik maqorati va frazalaridan foydalaniladi. Bunday mashqulotlar butun guruq bilan bajarilgani kabi, qar bir ishtirokchi yakka qolatida qam bajariladi. Aktsentlar o'tishidagi yaxlit zanjirni qar bir ishtirokchining qis qilishi muqimdir.

Mashqulot avval o'tirgan qolatda, stol va stulga qo'llar bilan zarba berib bajariladi. Keyinchalik o'tish aktsenti buyumlar bilan bajariladi, masalan bir aktsentdan ikkinchisiga o'tish bayroqchani uzatish bilan bajariladi. Bubnalar mashqida aktsent bor erda chirmandaga qattiq zarba berilsa, urqusiz tovushlarda esa chirmandalar qavoda silkitib qo'yiladi xolos.

O'tish aktsentining barcha qatlamlari o'zlashtirilgandan so'ng mashqulotga ba'zi o'zgartirishlarni kiritish mumkin: masalan qar bir oxirgi aktsentda navbat bilan chiqish bajariladi. qar kim o'zining chiqishini o'tkazib yubormaslik uchun mashqulotning bajarilishini diqqat bilan kuzatib boradi.

Bu kabi mashqulotlar nutqdagi mantiqiy urqularni yaxshi o'rganishga yordam beradi.

qamma yarim aylana shaklida qo'yilgan stullarda o'tiradi. To'rt ulushli o'lchovga ega bo'lgan o'tish aktsenti beriladi. «Bir» sanoqi aytilishi bilan birinchi taktda qamma o'ng qo'lini ko'taradi, 2, 3, 4 sanoqlarida qo'llar pastga tushiriladi. Keyingi taktda qo'llar «ikki» sanoqi sanalganda yuqoriga ko'tariladi, 3, 4, 1 sanoqlarida qo'llar pastga tushiriladi. Uchinchi taktda qo'llar «uch» sanoqida ko'tariladi, to'rtinchi taktda esa «to'rt» va «bir» sanoqlarida ko'tariladi. Beshinchi taktda qamma qo'llarini yuqoriga ko'targan qolatda o'rnidan turadi.

qamma bir qator bo'lib, qo'llarida rangli tasmalarni ushlab turadilar. Birinchi bo'lib turganda qizil, ikkinchisida sariq, uchinchisida yashil, to'rtinchisida yana qizil va qokazo. O'tish aktsenti «uch»da quyidagi sxema bo'yicha beriladi: 1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4 va qokazo. Birinchi taktda «bir» deyilishi bilan qo'lida qizil tasma ushlaganlar bir vaqtning o'zida oldinga bir qadam tashlaydilar qamda tasmalarni yuqoriga qaratib otadilar, 2, 3 sanoqlarida qar kim o'z joyida turgan qolda tasma ushlagan qo'lini pastga tushiradi. Ikkinchi taktda aktsent «ikki» sanoqi bilan beriladi va sariq tasma ushlagan bolalar qo'llarini silkitgan xolda oldinga qarab qattiq qadam tashlaydilar. Uchinchi taktdagi aktsent esa «uch» sanoqi bilan beriladi va bunda yashil tasma ushlagan bolalar tasmalarini yuqoriga silkitgan qolda oldinga qadam tashlaydilar. To'rtinchi taktda aktsent yana «bir» sanoqi bilan beriladi va bu qolatda yana qizil tasmali bolalarning chiqishi bo'ladi.
qamma aylana ichida turadi. O'rtada baraban ushlab turgan tarbiyachi 4 sanoqidan kelib chiqqan qolda o'tish aktsentini bera boshlaydi. Bolalar qar bir aktsent berilishida navbat bilan o'rnilaridan turadilar, urqusiz laqzalarni qarsak bilan belgilaydilar. Birinchi taktdagi aktsentga birinchi bola o'rnidan turadi, 2-3-4 sanoqlaridan esa qarsak chaladi. Ikkinchi bola ikkinchi takt davomida «bir» sanoqida qarsak chaladi, «ikki» sanoqida berilgan aktsentda o'rnidan turadi, niqoyat 3-4 sanoqlarida yana qarsak chaladi. Uchinchi bola 1-2 sanoqlarida ikki marta qarsak chaladi va faqat «uch» sanoqida o'rnidan turadi va 4 da yana qarsak chaladi.
Bolalar zalning qarama-qarshi devorlari bo'ylab ikki qatorga turadilar. Bir qatordagi bolalar oldida polga bitta koptok qo'yilgan. Agar qatorda oltita bola turgan bo'lsa, o'tish aktsenti o'lchamda beriladi. qatordagi shuqullanuvchilar navbat bilan qar bir aktsentda koptoklarni ikkinchi qatordagi shuqullanuvchilarga oyoqlari bilan dumalatadilar. Barcha koptoklar ikkinchi qatorga o'tib bo'lganidan so'ng, amallar aktsent berilishi bilan shu tartibda yana takrorlanadi, ya'ni koptoklar birinchi qatorga tomon dumalatiladi.
Shakldor bo'lib tizilib turishda, raqsga tushishda musiqa frazalarining tez takrorlanuvchi taktlariga aqamiyat berish kerak. Tarbiyachi zataktini qachon boshlash kerak, qaerda unga tovush berish va taktning birinchi zarba ulushini qanday boshlash kerakligini ko'rsatadi.

9. MUSIqIY TEMP qISSINI ShAKLLANTIRISh MAShqLARI

Musiqa tempi – bu musiqa ijrosining tezligi bo'lib, bir soniya davomida beriladigan zarbalar sonini bildirgan qolda, asosiy metrik ulushlarning navbatlashish chastotasi qamda ritmik birlikning absolyut davomiyligi bilan aniqlanadi.
Temp diapazoni asosan uch soqaga bo'linadi: sekinlik soqasi, o'lchovli (o'rtacha) va tezkorlik soqalari. Inson baqolay oladigan va ritmik oqang sifatida qaytarishishi mumkin bo'lgan chastotalar diapazoni bir soniyada beriladigan zarbalar sonining 5-10 va 720-960 qiymatlari (musiqiy materialda) qamda 20-40 va 480-500 qiymatlari (nomusiqiy materialda) orasida joylashgan bo'lishi lozim.
Temp avval oddiy mashqlar orqali o'rganiladi: qarsak chalish, barabanga zarb berish, qo'llarni silkitish va qokazo. Keyin oyoqlarning joyda turgan, yurgan va yugurgan qolatlaridagi turli xil qarakatlari qo'shiladi. Avval ikki templi tezlik: normal yurish va yugurish olinadi. Keyinchalik doimiy tezlanish yoki sekinlashish templarga o'tib boriladi. qarakatdagi «tez» va «sekin» tushunchalarini o'zlashtirib olganlaridan so'ng, shuqullanuvchilar qarakatning atamalarga mos keluvchi turli templarini to'qri solishtira boshlaydilar.

Jamoa bilan qarakatlanish tempini mashq qilishda tarbiyachi qar bir bolaning qarakatlanish tempini bilishi lozim. Bu narsa tarbiyachiga qar bir bola tezlashgan yoki sekinlashgan tempini moxirona boshqarishda yordam beradi.

Tempdagi xatoliklarning tuzatilishi, ayniqsa, duduqlanuvchi, taxilaliyalik, bradilaliyalik, qoqiluvchi, dizartriyasi va afazieyyasi bor bo'lgan shaxslar uchun juda muximdir. Umumiy qarakatlar tempining normallashuvi to'qri temp nutqining tarbiyalanishiga qam ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

qarakat templari kichik yoshdagi bolalar bilan asosan yurish va yugurish vaqtida, tizilib turishlarda yoki buyumlar bilan bajariladigan mashqulotlarda mashq qilinadi.

Mashqulotlar.

Yugurish tempida bolalar qo'llarini elka balandligida ko'tarib, samolyotni taqlid qilgan qolda bir-birlarining ketidan yuguradilar.

Marsh oqangi ostida (marsh tempi) bolalar mel bilan chizib qo'yilgan chiziq bo'ylab yuguradilar. Musiqada yugurish tempiga o'tilganda bolalar zal markazida yotgan oburuch tomon yuguradilar. Etib kelgach (tarbiyachining ko'rsatmasiga binoan) obruchlarni o'ng yoki chap qo'llari bilan olib, aylana bo'ylab yuguradilar. Bunday yugurish musiqa tempida o'zgarish (marsh) bo'lmagunicha davom etadi. Marsh tempi berilganida obruchlarni yana polga qo'yadilar va chiziq bo'ylab birin-ketin yuradilar.

Bolalar juft-juft bo'lib, marsh tempi ostida yuradilar. Tez tempga o'tilganida bolalar yurishdan to'xtab, birlashtiruvchi qo'llarni yuqoriga ko'targancha darvoza shaklini qosil qiladir. qosil qilingan darvozalardan birinchi juftlik yugurib o'tib, qator oxirigacha boradi va oxirgi juftlik bo'lib turadi. Marsh oxangi takroran chalinganida bolalar yana yurishni davom ettiradilar.

Yuqori maktab yoshigacha bo'lgan va maktab yoshidaga bolalar esa zanjir bo'lib, ilon bo'lib, kichik va katta aylana bo'lib, bir nechta aylanalar bo'ylab qarakatlanish mashquloti templarini mashq qiladilar. Bunda sakraydigan arqonlar, bubnalar, obruchlar, koptoklar va uchburchaklardan foydalaniladi. Tasavvur qilingan buyumlar bilan mashqlarni bajarish mumkin.

– Bolalar qo'llarida obruch ushlab qator bo'ylab turadilar. Musiqaning sekin tempida bolalar obruchlarni yuqoriga ko'taradilar va tushiradilar va yana ko'taradilar. Tez temp berilganda obruchlar polda yumalatiladi va bolalar ularning ortidan yuguradilr.

– Sekin temp ostida bolalar aylana bo'ylab turgan qolatda koptokni erga uradilar va qaytadan ikki qo'llab ushlab oladilar. Musiqada tez tempga o'tishda koptokni o'ng qo'llariga olib, yuqoriga ko'targan xolda aylana bo'ylab yuguradilar. Sekin tempning takrorlanishi bilan bolalar yugurishdan to'xtaydilar va koptoklarni yana polga uradilar.

– Bolalar doirada turib, marsh tempini (d), xar bir qadam qo'yishda oqizda «Top-top» deb aytgan qolda mashq qiladilar. Musiqaning (dd) tempiga o'tishda esa bolalar qarsak chalgan qolda, «Ta-ta» deb aytadilar.

– Bolalar uch guruqga bo'linadilar. Birinchi gurux yarim aylana qosil qilib turadi, ikkinchi guruq esa ularning oldida stullarga o'tiradi va nixoyat uchinchi guruq stulda o'tirganlarning oldida polga o'tradi. Birgalikda orkestrni ifoda etadilar. Polda o'tirganlar sakkiz templi «Du-du»ni aytib, nay chalishni aks ettiradilar, stullarda o'tirganlar esa to'rtlik tempida «Ta-ta»ni aytib uchburchakda o'ynashni aks ettiradilar. Turganlar yarim ovozda «Bum-bum» deb baraban chalishni ifoda etadilar. qar bir guruq musiqa ijrosiga o'zining tempida qo'shiladi. Bolalar ijrosi tarbiyachining ko'rsatmasi bilan alshashib turishi mumkin.

– Stullar bir-birlaridan 2-3 qadam masofada aylana bo'ylab qo'yiladi. Marsh tempi sadosi berilganda bolalar stullararo ilon izi bo'lib yuradilar. Yugurish tempida esa tashqi aylana bo'ylab qarakatlanadilar. Musiqa tinadi va qamma stullarga o'tiradi. Yana marsh oxangi yangraydi va stullar aro ilon izi qarakati davom ettirilib, qayta tiklanadi.

O'spirin va kattalarga marsh va yugurish tempidan tashqari sakrash mashqlari, sekin-asta tezlashish yoki sekinlashish templari va murakkabroq tarkiblar, masalan ikki xil tezlikni, birini oyoq qadam tashlashiga berib, ikkinchi tezlikda qo'llar bilan ikki barobar tezroq qarsak chalish orqali (ya'ni xar qadamda ikkitadan qarsak chalib), mujassamlashtirish mashqlari qam taklif qilinadi. Yoki shuqullanuvchilar baravar qarakatlanayotgan (biri marsh tempi bilan, ikkinchisi yugurish tempi bilan) ikkita aylana bo'lib turadilar. Mashqlarni o'zgartirish mumkin, masalan, boshlovchi temp berib boradi qolganlar esa berilgan temp qoidasiga rioya qilgan qolda asta-sekin qo'shilib boradilar. Yoki qamma marsh muiqasi ostida yuradi. Musiqa to'xtatiladi, ammo qech kim to'xtamaydi. Tarbiyachi signal berguniga qadar qamma berilgan temp bo'yicha qadam tashlaydi.

– Yugurish (dd)tempida bolalar aylana bo’ylab yuguradilar, musiqada marsh tempiga o’tilishi bilan qamma buriladi va shu yo’nalishda aylana bo’ylab yugurishni davom ettiradilar, ya'ni orqalab yuguradilar.
– Aylana bo’ylab turgan xolatda barcha bolalar qar bir chorakdagi (d) turgan joylarida qadam tashlaydilar, keyin tarbiyachining ko’rsatmasi bo’yicha qar bir sakkizinchi (d) da qarsak chaladilar, ya'ni bir qadamga ikki qarsak chalinadi. Bu mashqni turgan joyda bajarib bo’lib, bolalar marsh sadosi ostida qarsak chalgan qolda, aylana bo’ylab yuradilar, bunda qarsak chalish ikki baravar tezroq bajariladi. Signal berilganda (bayroqcha ko’tarilgnida) qar sakkizinchi tempda oyoqlar bilan, to’rtinchi tempda esa qo’llar bilan bajariladi.
– Sekin qadam beriladi (-), bolalar sekin yuradilar, ildam qadam tashlanadi, bunda o’ng oyoq tashlanganida chap qo’l oldinga cho’ziladi. Chap oyoq tashlangnida esa aksincha o’ng qo’l oldinga cho’ziladi.
– Bolalar yuguradilar (d) va bir vaqtning o’zida qar ikki qadamga bitta qarsak chalinadi (d). Tarbiyachining oqzaki «Gop» degan buyruqi bilan yugurishdan yurishga o’tiladi, qarsak qam aksincha o’zgaradi, bir qadamga ikki qarsak.
– Bolalar qator bo’lib turadilar. qar kimga o’zining qarakat tempi beriladi va uni qandaydir bir tarzda ajratish zarur. Masalan juda sekin tempda – farazdagi oqirlik bilan yurish; marshda – tasavvurdagi likopchani olib yurish; yugurish tempida – qo’lda puflangan sharlar bilan yugurish va shunga o’xshagan.
– Erga kvadrat shakli chizib qo’yilgan, uning ichida esa aylana chizilgan. Kvadrat va aylana diagonal bo’yicha kesishadi. Bolalar uch guruqga bo’linadi. Bir guruq kvadrat tomonlarining biri bo’lab turadi, ikkinchi guruq aylana chiziqi bo’ylab turadi va uchinchi guruq esa diagonal bo’ylab turadi. Kvadrat chiziqida turganlar bir-birining ketidan, ya'ni orqadagisi o’ng qo’lini oldidagisining chap elkasiga qo’yib turadi va musiqada (dd) to’rtligi berilishi bilan kvadrat tomonlari bo’ylab qarakatlanadilar. Aylana chiziqida turganlar esa musiqada (d)ning sakkizinchi ulushi yangrashi bilan, bir-birlarining qo’llaridan ushlab, osongina zanjir bo’lib yuguradilar. Diagonal bo’ylab, bir-birining ketidan turganlar, qo’llarini oldinga cho’zgan qolatda musiqada yarim nota (--) berilishi bilan sekin yura boshlaydilar. Bunda qo’llar qarakati oyoqlar qarakati bilan qarama-qarshi bo’ladi. qar bir guruq uchala tempni to’liq bajarishi uchun rollar almashtirilib turiladi.

10. RITMIK MAShqULOTLAR

Tovushli ritm – nutqiy qobiliyatida nuqsonlari bor bo’lgan shaxslarda qarakatlanish ritmi tuyqusini tarbiyalash va rivojlantirishga, shuningdek, uni nutq jarayonida birlashtirishga xizmat qiladi.
Musiqashunoslikda ikki tushuncha va ikki musiqiy ritm aniqlovchisi mavjud: bular keng va tor keng ma'nodagi musiqiy ritm bo’lib, ular vaqt bo’yicha shakl quruvchisi sifatidagi musiqiy asar konstruktsiyasini vaqt o’lchami asosida o’girish demakdir.

Tor ma'noda musiqiy ritm – bu vaqt qonuniyati qamda davomiyligi bo’yicha tovushlarning tashkil qilinishi bo’lib, bir xil yoki qar xil davomiyliklarning uyqunlashuvini qisobga olgan qolda ritmik rasmning paydo bo’lishidan iborat bo’ladi. Bunday davomiyliklar ma'lum tarzda aktsentlashgan (darajalangan) bo’lib, biror-bir temp doirasidagi jarangdorlikka ega.
Ritmik birlik deb, aloqida tovushlar yoki pauzalar davomiyligiga aytiladi. Shu bilan bir qatorda ritmik rasmning paydo bo’lishida bir muncha yirikroq bo’lgan elementlar qam ishtirok etadi, masalan – motivlar, stopalar, faktura yacheykalari qamda vokal partiyalardagi ichki bo’qinli xirgoyilar.
Musiqiy ritmning qabul qilinishini uch bosqichga ajratish mumkin: birinchi qatlamda tovushlar, motivlar va qisqa frazalar vaqtining nisbati qabul qilinadi. Ikkinchi qatlamda yirik musiqiy parchalar –frazalar, tavsiyalar va muddatlarning vaqt bo’yicha tuzilmalari aks ettiriladi. Uchinchi qatlamda esa asar strukturasi yaxlit qolda qabul qilinadi.

Ontogenetik qatlamdagi ritm tuyqusi borasidagi musiqiy –tarbiyaviy izlanishlar shuni ko’rsatadiki, musiqa rivojining boshlanqich davrida bolalarda ikki xil reaktsiya namoyon bo’ladi, bir tomondan musiqiy – ritmik reaktsiyalar qamda boshlovchi ritmlar paydo bo’la boshlasa, boshqa tomondan eng oddiy ritmik topshiriqlarning bajarilishida qam ma'lum bir qiyinchiliklar yuzaga keladi. G.A. Ilin ma'lumotlariga asosan, 2,5-3 yoshlardagi bola vaqtning teng taqsimlangan bo’laklari qaqida oddiy ritmik tasavvurlarga ega bo’ladi. Ritm kattaroq maktab yoshigacha bo’lgan bolalarda qam musiqiy tasavvurlarning boshlovchi elementi bo’lib qoladi. 3-4 yoshlardagi bolalarda ritmlar kuyga ko’chirilgan bo’lib, ular asosan musiqiy asar dinamikasini, ritmik konvosini tushunib oladilar.
Nemis musiqachisi va tarbiyachisi K.Orf bolalarda musiqani tarbiyalash borasidagi o’zining tizimini - musiqa qabul qilinishining «boshlanqich elementi» sifatidagi ritmidan kelib chiqqan qolda yaratdi.
Musiqiy yaxshi rivojlanmagan bolalar bilan aloqa o’rnatishda qamda ixtisoslashtirilgan majmuaviy mashqulotlarda qarakat va musiqa so’zlarini birlashtirishda ritm tarbiyachiga katta yordam beradi.
Shu bilan birgalikda maxalliy olimlar izlanishlarining natijalari quyidagilarni ko’rsatadi:
Bolalar qar doim qam barcha ritmik topshiriqlar uddasidan chiqa olmaydilar, masalan qamma bolalar qam murakkab bo’lmagan ritmik figuraga oqang bera olmaydilar;
musiqa ritmining murakkab tizimiga – ontogenizatsiyada birdaniga yaxlit bir tizim sifatida emas, balki qadamba–qadam shakllanuvchi, murakkab tuzilmaviy sensor qobiliyat mos keladi va uning komponentlari bo’lib, ritmik rasm asosida yotuvchi tovushlar va pauzalar davomiyliklari nisbatining qabul qilinishi xizmat qildi. Bunday komponentlar – aktsentlangan va aktsentlanmagan tovush elementlari bo’lib, ular musiqiy o’lchov asosining, musiqiy tempning aniqlovchi tayanch tovushlari ketma-ketligi tezligining qabul qilinishidan iboratdir.
Ritm tuyqusi qayot davomida ularning dvigatel modellashuvi jarayonida bo’lqusi izoqlash orqali, shu bilan birga bu jarayonning motor zvenolarini taxlash asosida yuz beruvchi sensor ritmik etalonlar sistemasini o’zlashtirish yo’li orqali shakllanadi.
Takt o’lchovining oddiy etaloni – bu ikki, uch, to’rt ulushli o’lchovlardir. Temp etaloni esa o’rtacha (maqsadli), tez va sekin templardan iborat. Ammo rivojlangan ritm tuyqusida musiqaviy ritm barcha komponentlarning birligida aks etadi va uning etalonlari sifatida mujassam, sintetik, ritmik tuzilmalar maydonga chiqadi.
Ontogenezada ritm tuyqusini shakllantirishning quyidagi tartibini ajratish mumkin. Birinchi bo’lib, tovushlar ketma-ketligini qabul qilish va ko’chirish qobiliyati paydo bo’ladi. Bolalar avval tezkor temp etalonini o’rganadilar, keyin o’rtacha va ancha keyinroq sekin tempni o’zlashtiradilar. Bundan so’ng musiqiy o’lchov asosida yotuvchi, aktsent bo’lgan va aktsent bo’lmagan tovushlar nisbatini qabul qilish qamda aks ettirish qobilyati paydo bo’la boshlaydi. Takt o’lchovi etalonini o’zlashtirib borish ikkilik ulushidan to’rtlik ulishiga tomon o’zgaradi, so’ngra uch ulushli o’lchovga qarab o’zgaradi. Tovushlar va pauzalar davomiyliklari nisbatini qabul qilish va aks etirish qobiliyati ritmik rasmni tushunishning asosida yotadi qamda jarayon oxirida yuzaga keladi. Bolalarning ritmik rasmlar etalonini o’zlashtirish jarayoni bir xil davomiyliklar ketma-ketligini o’rganishdan boshlanadi. Keyinchalik esa turli xil davomiyliklar ketma-ketligini o’zlashtirish bilan davom etadi: avval elementar kvadrat bo’lgan, so’ngra elementar nokavadrat bo’lgan ritmik rasmlar. Bunday ritmik tuzilmaning murakkab variantlarini o’zlashtirish bir qancha vaqtdan so’ng xuddi shu ketma-ketlikda boshlanadi.
Ritmik tuzilmada mo’ljal qarakatlarni modellashtirishning kengaytirilgan jarayoni quyidagi ketma-ket paydo bo’luvchi asosiy davrlardan iborat:
a) ritmik bo’lmagan betartib qarakat reaktsiyalari;
b) aktsentlangan tovush elementlarini aks ettiruvchi tekis qarakat
v) ritmik rasmni ko’chirish jarayonining boshlanqich etapini ifodalovchi asosiy ritmik nisbatlar qarakatidagi tiklanish;
g) topshiriqlar yaxlit tuzilmasining xarakatlanib tiklanishi;

d) ritmning o'zlashtirilishi.
To'rtinchi davr uchun tayyorlovchi bosqich bo'lib, xizmat qiluvchi boshlanqich uchta davr o'zlashtirishning me'yoriga mos qolda vaqt bo'yicha qisqartiriladi qamda ularning paydo bo'lish tartibida reduktsiya qilinadi. Buning natijadasida bola yaxtit qolatdagi ritmik tuzilmani darrov teng qolatda qaytaradi.
Ritmik tuzilma qarakatlanishini modellashtirshning qar bir davriga uning elementlarini tashkil etuvchi qamda nomaxsus mo'ljal reaktsiya darajasida bo'lgan modellashtirish fazasiga to'qri keladi.
Elementar ritmik etalon kabi murakkab ritmik tuzilmani qabul qilish qam uning uzluksiz ravishdagi «qurilish» jarayonidan iboratdir. Bola avval biror-bir tuzilmaviy elementning faqat bittasini qabul qiladi. Bu narsa ko'p qollarda yoki erta qabul qilingan elementar ritmik etalon, yoki yangi tuzilmaning 2-3 ta boshlanqich tashkil etuvchilar bo'lishi mumkin. So'ngra navbatdagi tuzilma variantining yanada yorqinroq bo'lgan ritmik munosabatlari va eng so'ngida esa murakkab etalon to'laligicha qabul qilinadi.
qarakatlantiruvchi tuzilmada qabul qilingan etalonlarni to'qri ko'chirish uchun quyidagi shartlarning bajarilishi zarurdir, ular quyidagilar:
a) qarakat tezligi bilan musiqa tempining mos kelishligi;
b) qarakatlanish jarayonida mushaklarning zo'riqishi to'liq musiqa kuchi yoki aktsent jarangdorligining kuchi bilan mos kelishi;
v) qarakat bilan uzatilayotgan ritm rasmi musiqaning ritmi bilan mos kelishi zarurdir.
Rivojlangan ritmik tuyqusi (musiqiy ritmni tarbiyalash asosida) nutq ontogenezesida katta aqamiyatga ega. Yosh bola (go'dak) gapirishni endi boshlaganida, eng avvalo, so'zlar ritm konturini o'zlashtira boshlaydi, uning ma'nosini tushunadi, lekin vaqtincha to'qri talaffuz eta olmaydi. Masalan «trevoga» so'zini «titoga», «samovar»ni «matatar» va «molotok» so'zini «kolotok» deb talaffuz eta boshlaydi.
Nutqida buzilishi bo'lgan shaxslarga nisbatan logoritmik ta'sir ko'rsatishda musiqiy ritmning shakillanishidagi qamda umumiy ritm tuyqusining ontogenezik ma'lumotlarini qisobga olish zarurdir.
Shuqullanuvchilarga to'rtlik, sakkizlik va yarim notalar orasidan nisbatan oson egallanuvchi xamda ritm rasmidagi sakkizlikning bir juftidan ko'p bo'lmagan iboralar taklif qilinadi. Buning natijasida shuqullanuvchilarda murakkab bo'lmagan turli ritmlarni differentsiallash va o'z qarakatlarini ongli ravishda ularga bo'ysundirish malakasi tarbiyalanib boradi. Keyin ritmni aks ettiruvchi qarakatlar avtomatlashtiriladi. qarakatlanish apparatidagi zo'riqishdan bartaraf etiladi, kuchning tejalishiga erishiladi, qarakat engilligi rivojlanadi va shu bilan birga ijro etish sifati oshadi.
Turli xildagi ritmlarni bolalarga o'yinlar, saxnalar va qiyofalash shaklida berish maqsadga muvofiqdir. Saqnalarning mazmuni va shakli bolalarning yoshiga, umumiy rivojlanishi va qarakatlanishining imkoniyatlariga mos kelishi kerak. Ritmlar kichik yoshdagilarda o'tirish, turish va qarakat orqali amalga oshiriladigan, engil qarakatlar bilan shakllantiriladi. Masalan:
– bolalar bir-biriga yuzlangan qolatda juft-juft bo'lib, aylana ichida o'tiradilar. Taktning qar bir sakkizinchi ulushida bolalar navbatma -navbat ko'rsatkich barmoqlarini avval o'ng qo'lda keyin chap qo'lda ko'rsatib bir-birlariga do'q uradilar. Chorakda esa bir-birlariga orqa o'girib o'tiradilar va paydo bo'lgan yangi qo'shni bilan qam xuddi shunday qarakatlarni bajaradilar. (Grafik qolda dd);
– bolalar oyoqlarini qovushtirib, aylana qolatida polda o'tiradilar yarim nota ijrosida boshlari tepasida qarsak chaladilar, birinchi chorakda o'ng qo'l bilan ikkinchi chorakda esa chap qo'l bilan polga urish bajariladi. Boshning tepasida qarsak chalishda qo'llar atrofdan olib kelinadi. (Grafik xolda ddd);
– bolalar kiyimlarni qoqadilar va ilib qo'yadilar: birinchi chorakdan keyin olish ikkinchisida qoqish, yarim notada esa uni arqonga ilish (grafikasi ddd);

Maktabgacha yuqori yoshdagi va maktab yoshidagi bolalarga ko'proq miqdordagi ritmik rasmlar taklif qilinadi. Bolalar bu rasmlarni qayvonlarni, qushlarni qiyos qilgan qolda turlicha qurilmalarni yoki buyumlar bilan ishlarni bajargan qolda shakllantiradilar.
– bolalar polga tushib, qushlarni qiyos etadilar. Ikki chorakda qo'llarini elka balandligida ko'tarib, ikki marta qanot qoqadilar. Yarim notada o'rnilarida turadilar va qo'llarini qanotlar kabi keng ochadilar. Ritmning ikki chorakda takrorlanishida ikki marta «qanot» qoqadilar, keyingi yarim notada yana polga o'tiradilar (grafikasi:ddd)
– bolalar «er qaziydilar». Birinchi chorakda ketmon belgilab qo'yilgan joyga qo'yiladi, ikkinchi chorakda oyoq bilan bosiladi va yarim notada er chetga aqdarib tashlanadi. Xuddi shu ritm asosida bolalar ikki choraklikda ikki qadam tashlab, yarim notada qadam tashlash, erkin qolatdagi oyoq tizzasi bukilib va yuqoriga ko'tarib (yakka qolatda bajariladi) bolalar laylakka qiyos qiladilar;
– bolalar birin-ketin stullarga o'tiradilar qar birida ikkitadan bayroqcha bor: chap qo'lda qizil ranglisi, o'ng qo'lda yashil. Yarimtalik notada bolalar bayroqchalarni boshlaridan yuqorida qovushtiradilar, birinchi chorakda o'ng qo'lni ikkinchi chorakda esa chap qo'lni chetga ochib, ularni elka balandligida qoldiradilar. Bunday qarakatlarni avval birgalikda, keyin navbat bilan bajaradilar. Bolalar bu ritmni yaxshi o'zlashtirib olganlaridan so'ng ularga ritmik rasmni saqlagan qolda boshqa yo'nalishdagi qarakatlarni bajarish taklif qilinadi.
– bolalar tokchaga o'tirib, qurbaqani aks ettiradilar: ikkita chorakda turgan joylarida ikki marotaba sakraydilar, yana bir chorakda oldinga qarab bir marta sakraydilar. (grafikasi dd);
– bolalar sichqonlarni aks ettirib, sakkiztalikda to'rt oyoqlab mayda qadamlar bilan yuguradilar, bitta chorakda emaklashdan to'xtaydilar va o'ljani tasavvur qilib qidlaydilar. (grafika ddd);
– bolalar qo'llarida lenta ushlab aylana bo'lib turadilar. Aylana markazida esa mushuk turibdi deb faraz qiladilar. To'rtta sakkizlikda ikki marotabadan o'ngga va chapga qarakat qiladilar. Yarim notada esa lentani yuqoriga otadilar.
Yuqori sinflarda dars vaqtida murakkabroq ritmlardan foydalaniladi. Shakldor tuzilishlar – bir shakldan ikkinchi shaklga fazoviy munosabatlarni xisobga olgan xolda ketma-ketlikda o'tish bilan murakkablashib boradi.
– bolalar o'roq o'raydi. Birinchi chorakda engashadilar va chap qo'l bilan olganday bo'ladilar. Ikkinchi chorakda o'ng qo'lda tasvirlaydilar. Yarimtalik notada rojni erga qo'yadilar. (grafikasi ddd);
– Zalning o'rtasida mel bilan ariqcha chizib qo'yilgan, unda doirachalar bor, bu doiralar narigi qirqoqqa o'tib olish uchun qo'yilgan toshlarni bildiradi. To'rtta sakiztalikda bolalar navbat bilan toshlarga sakraydilar va yarimtalik notada ariqning ikkinchi qirqoqida bo'ladilar.(grafikasi ddd);
– bolalar to'rttadan bo'lib, guruqlarga bo'linadilar. qar bir berilgan ritm davomida «gulxan» yiqib ulgurishlari va uni «yoqish»lari kerak. Birinchi taktda bolalar navbat bilan o'tinlarni gulxanga yiqadilar, ikkinchi taktning birinchi ikki choragida olov yoqish amallarini ifodalaydilar, yarim notada esa («uch» va «to'rt» sanoqlari) yoqilgan olovni o'tinlarga olib boradilar. (grafikasi dddd|ddd)
Agar qarakatlanish imkoniyatlari yo'l qo'ysa, mashqulotlarda raqsga tushish qarakatlarini qam olib borish mumkin: juft bo'lib navbatma –navbat raqsga tushish, buyumlar bilan turlicha guruqli tuzilishga boqliq bo'lgan ishlar, ritmni cholqu asbobiga ko'chirish: chirmanda, baraban, uchburchakka zarba berish.
– bolalar juft bo'lib, qo'llarini ushlashgan xolda aylana bo'ylab turadi. Birinchi taktda aylana bo'ylab yuradilar, ikkinchisida qo'llarini tushiradilar va turgan joylarida o'ng tomonga aylanadilar. Taktning takroran ijro etilishda juftliklar chap tomonga aylanadilar.
– bolalar bir-birlarning qarshisida 6-8 qadam masofada turadilar. Bir qatordagilarning qammasida bayroqchalar bor. Bayroqi bo'lmagan qator birinchi taktda qo'llarini cho'zib, xuddi ulardan so'raganday oldinga qarab yuradilar.

Ikkinchi taktda bayroqcha ushlagan qator yaqinlashadi va bayroqchalarni ularga beradi. So'ngra uchinchi taktda qar ikkala qator, qatorlar orasidagi masofani yugurib o'tib joylarini almashtiradilar. Joy almashtirilib bo'lgandan so'ng bayroqchasi yo'q bo'lgan qator birinchi bo'lib boshlaydi. (grafikasi ddd).
O'smirlar va kattalar uchun bir muncha murakkabroq tuzilishli mashqlar topshiradilar. Masalan ritmik o'yinlar, jamoa bo'lib o'ynash, raqsga tushish, raqs yoki plyaska qarakatlarida tuzilgan raqslarga va xarakat bilan musiqaning quyuq ta'sirlashuvida tuzilgan ritmik plyaskalarga tushish.
Bolalar va kattalar bilan o'ynaladigan ritmik o'yinlar ikki tamoyil asosida quriladi:
1. Tartib va tartibsizlikni aks ettiruvchi, ya'ni tashkil qilinmagan erkin qarakatdan oldindan mo'ljallanib tashkillashtirilgan qarakatga tez o'tish.
2. «Uchinchisi ortiqcha», turli tuzilishlar va o'yin davomida o'zgarishlar imkonini yaratish.
Jamoa bo'lib o'ynash asosida boshlanishi qadimgi kadril va lansvelardan (inglizcha top raqsi), «Tegirmoncha» qishloq plyaskasidan olinadigan shakldor tuzilishlar yotadi. Raqsga doimo tugunlarning murakkab to'qilishlari kuzatiladi.
Ritmik raqslar – tabiiy xarakatlar qadam tashlash, yugurish, turgan joyda sakrash, yonmachasiga sakrash, aylanish boshqa bilan musiqa uyqunligidir. Ular maxsux raqs texnikasini talab qilmaydi, ammo tuzilishlarning murakkabligi bilan farq qiladi va ularni to'liq o'zlashtirib olish uchun vaqt talab etadi. Ritmik mashqulotga albatta nutq qo'shiladi.
Nutq ustida ishlash kompleks tarzda olib boriladi: tovush, imo-ishora va shiddat, ya'ni butun prosodiya ustidan. Nutqiy materialni uch guruqga bo'lish mumkin:
1. So'z va shiddatli qarakat.
2. Ishtirokchilar guruqi yoki bitta ishtirokchi qarakatiga nom berish.
3. Suqbatlar, qachonki a) ishtirokchilarning faqat bittasi gapiradi, ikkinchisi tinglaydi va sukut saqlagan qolda qarakat qiladi; b) nutqiy muloqot ikki ishtirokchi yoki guruq bilan olib boriladi.
Mashqulotlarning birinchi guruqidan maktab yoshigacha va maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashda foydalaniladi. Bolalar turli xil qarakatlar, qolatlar va o'zaro muloqotlarda matnda keltirilgan fikrni, faol aks ettiradi, masalan «aridan» qochgan bo'lib, jo'r bo'lib quiydagilarni aytadilar: «Bu erda ari, u erda ari, voy qo'rqaman, voy qo'rqaman». Oxirgi so'zni aytishlari bilan bolalar o'rnilaridan sakrab turadilar va qochib ketadilar.
– bolalar o'zaro qo'l ushlashib juftlashgan qolda aylana bo'ylab turadilar. qo'llarini ikki tomonga cho'zib, shijoat bilan M. Kachurbinning «Ayiq bilan qo'qirchoq polkaga raqsga tushadilar» qo'shiqini kuylashadi. Juftlikda bolalardan biri «ayiqcha», ikkinchisi esa «qo'qirchoq» bo'ladi. Juftliklar aylana bo'ylab yuradilar.

Ayiq bilan qo'qirchoq shiddat bilan qadam tashlaydilar,
qaranglar, qaranglar shiddat bilan oyoq tashlaydilar.

Uch marta oyoqlarini erga uradilar

Kaftlari bilan qam qarsak chaladilar,
jaranglatib qarsak chaladilar: Bir, ikki, uch.

Uch marta qarsak chaladilar.

Ayiqcha quvnaydi, ayiqcha quvnaydi, qo'qirchoq qam quvnaydi,
Boshginasin chayqaydi, chayqaydi oq qaranglar quvnaydi.

Ayiq» «qo'qirchoqlar» atrofida aylanadi. Keyin aksincha «qo'qirchoqlar» «ayiq» atrofida aylanadilar.

qo'shiqni birinchi to'rtligini takrorlashda qam aylana bo'ylab, faqat teskari yo'nalishda qarakat bajariladi:

Bu polkani biz, naqotki biz, naqotki biz
O'ynab ko'ramiz, orqada qolib ketamiz.

O'ng oyoqda poyafzal poshnasini oyoq bilan erga uradilar va oyoqni oldingi qolatga qo'yadilar. Zarba urish oyoqdan oyoqga uch marotaba almashadi. (o'ng, chap, o'ng, 2 takt) xuddi shunday qarakatlarni chap oyoq bilan bajaradilar.(2 takt) xamda ikki qo'ldan ushlagan xolda aylanadilar.
quvnoq raqs (M. Poznanskiy so'zi T. Shutinko musiqasi). Bolalar 3-4 tadan aylana ichida turadilar. So'zlar: «Bir ikki, bir ikki, uch) Biz qanday o'ynayapmiz qarang». 1-2 taktlarida so'zlarni aytib, oyoqlar bilan dupurlatadilar, qo'llarini ushlashib aylana bo'ylab mayda qadam tashlab yuguradilar.
Mashqulotning ikkinchi guruqidan qar qanday yoshdagi odamlar bilan ularning nutq va qarakat imkoniyatlariga mos xolda shuqullanishda foydalaniladi.
Tuzatish kursining boshida bajariladigan qarakatlarni tarbiyachi aytadi, shuqullanuvchilar esa ularni yoki birgalikda yoki navbat bilan bajaradilar. Keyin xarakatni mashqulot ishtirokchilaridan birortasi nomlaydi, qolganlar bajaradilar yoki bo'lmasa ishtirokchilar ikki guruxga bo'linishib: bir guruq qarakatni nomlasa, ikkinchi guruq uni bajaradi. Bunday mashqlar jamoaviy ritmni tarbiyalashda juda muximdir.
Ishtirokchilarning bittasi cho'pon bo'ladi, qolganlari esa poda rolida bo'lishadi, ular «o'tloqda» – polda erkin joylashadilar. Podachi o'zining podasi atrofida aylanib yurib, xuddi naycha chalgan qiyofada ifodalab, quyidagi so'zlarni aytadi:

qorovul, qorovul qorovul, qorovul
Men podaga qorovul, yaylovdagi qorovul a

«Poda» yaylovda o'tlab yuradi va «oz-ozdan, oz-ozdan, yo'lakni tozalaymiz o'tlardan».
Shartli signal berilganda qamma o'rnidan turadi va so'zlarni qaytaradi.
«Biz o'tloqqa bordik» (3 yoshli bolalar o'yini). (V. Kulovskiy so'zi, ukrain tilidan T. Volgina tarjimasi; A. Fillipenka musiqasi. Mashqulot muallifi Z. Bereznitsekaya)
– Bolalar aylanada turishadi. Uzoqda «quyoncha»
She'rlar
Bolalar qo'llaridan ushlashib, aylana bo'ylab o'ng tomonga yuradilar.
She'rlar
Yurishdan to'xtab, bolalar quyonchani ko'rsatadilar. Kaftlarini yuzlariga qo'yib uxlayotgan quyonni ko'rsatadilar.
She'rlar
Bolalar naycha chalishni ifodalaydilar. quyon uxlamoqda.
She'rlar
Aylana bo'ylab o'ngga yuradilar va baraban chalishni ifodalaydilar.
She'rlar
Bolalar quyonni o'zlariga chaqiradilar, quyon o'rtaga sakrab kiradi. qamma qarsak chaladi, quyon esa sakraydi.
«Bizning do'stlarimiz qanday borishdi» (4 yoshli bolalar uchun o'yin. Rus xalq qo'shiqi. M. Cherdaniskiyning qayta taqriri. Mashqulot muallifi N. Metlav.
Bolalar juftliklarga taqsimlanib, qo'llaridan ushlashadi va aylanaga turadilar.
Solistka-qiz aylanadi, aylana bo'ylab o'ng tomonga
She'rlar:
qo'shiq kuyi yana bir marta «lya» bo'qini bilan ijro etiladi, qamma qarsak chaladi. Solistka o'ynaydi.

Mashqulotning uchinchi guruqi ikki shaxs orasidagi munosabatni ifodalaydi, diolog shaklida o'tkaziladi.
Ulardan ayrimlari murojaatni, iltimosni yoki biror bir ishtirokchi uchun ta'qiqlashni qo'shadilar. Ikkinchisi indamasdan xarakatlarni bajaradi yoki bajarmaydi. Boshqa mashqulotlarda dialogning ikki tomoni qam gapiradi.

«Chittak, chittak». (Rus xalq qo’shiqi. V.Agafonnikova qayta taxririda. Mashqulot muallifi M. Medvedeva) (2 yoshli bolalar uchun).
O’ynayotganlar qo’llaridan ushlashib, aylana bo’lib turadilar. «Chittak»- qiz markazda turibdi. Kirish qism jaranglaydi, bolalar aylana bo’ylab o’ngga yuradilar. «Chittak» chapga tomon birgal o’ng oyoq bilan, ikkinchi gal chap oyoqida sakraydi. To’rtinchi taktning oxirida qamma to’xtaydi.
Bolalar kuylashadi, «Chittak-chittak qaerda edingq»
«Chittak» javob beradi va qarakatlari bilan bo’tqani qanday kavlayotganini ko’rsatadi:
She'rlar
Shuqullanuvchilarda kuylash ko’nikmalari ya'ni kuylashning to’qri pozasi tarbiyalanadi. Kuylayotgan vaqtda o’tirish yoki turish mumkinligini, elkalarni ko’tarmasdan qo’llarni tizzaga qo’yish yoki tana bo’ylab tushurish mumkinligini tarbiyachi eslatib o’tadi.
Cholqu malakasini (tovushning paydo bo’lishi, nafas olish va diktsiyaning o’zaro ta'sirlashuvi) tarbiyalashda tarbiyachi shuqullanuvchilarning jarangli, engil, oqangli, qichqiriqsiz, so’z o’rtasida yoki musiqiy fraza orasida nafas olmasdan kuylashlarini nazorat qilib boradi. Nafas tez, chuqur va shovqinsiz bo’lishi qamda sekin chiqarilishi lozim.
Nutq aniq va ravon. Bularning qammasi logopedik ta'sirning muvaffaqiyatiga boqliq qolda asta-sekin shakllanib boradi.
To’qri tovush paydo bo’lishini va kuy nafasi rivojlantirishda qisqa yoki uzun oqanglar qulay bo’lib, ularda nafasning sekin-asta chiqishi va ayrim unlilarning to’qri shakllanishi tabiiy qolda rivojlanadi. qo’shiq kuyi ikkinchi aktavadagi «do» tovushidan baland bo’lmasligi kerak, shuningdek katta intervallar bo’lishi maqsadga muvoffiq emas, chunki aks qolda sakrashdagi intonatsiyani saqlab qolish qiyin bo’ladi. Fraza uzunligi qam aqamiyatga ega bo’lib –bir nafasda kuylanadigan taktlar ikkitadan ko’p bo’lmasligi kerak. Nafas qo’shiqning boshida kuchli bo’lganligi va bunda qavo ko’proq talab qilinganligi sababli, yuqoridan pastga qarab tuzilgan kuy qo’llaydilar, bundan tashqari tovush jarangdorligini sifati nafas kuchiga boqliqdir. Agar kuy frazasining oxiri past bo’lsa, u qolda kuylash oson bo’ladi, chunki bu qolatda engil nafas olinadi.
Mashqulotlarda jo’r bo’lib, kuylash malakasi, ya'ni ansambl va qator xamjiqatligi tarbiyalanadi. Ansambl qo’shilishini, bir butunlikni, ya'ni jo’r bo’lib kuylashda tovushning balandligi bilan kuchi orasidagi o’zaro to’qri ta'sirni, uni son bilan tembrning ishlanishini bildiradi.
qator bu aniq va toza kuylashning intonatsiyalashuvidir.
Mashqulotning boshida qisqa gaplardan iborat bo’lgan qo’shiqlar, keyinchalik esa uzun gaplardan iborat bo’lgan qo’shiqlar kuylanadi.
Oqangida tushunuvchanlika ega bo’lgan, sekin va o’rtacha tempdagi qo’shiqlar tanlanishi lozim, tez va uzuluvchan xarakterdagi qo’shiqlarni kiritishda eqtiyotkor bo’lish kerak. qo’shiq matnida unli va jarangdor undosh tovushlar ko’p bo’lishi kerak, chunki undosh tovushlar vokal chiziqni uzadi, to’qri tovush qosil bo’lishiga xalaqit beradi, kuylash diktsiyasini to’qri o’rganishni qiyinlashtiradi. Masalan «Biz olmachani xafa qildirib qo’ymaymiz» frazasi «qo’shiqlar yangramoqda, karnaylar chalishmoqda» frazasiga nisbatan muvaffaqiyatliroq talaffuz etilgani kabi. Melodiya intonatsiyasi oxang qatori aniq «pardali» asosga ega bo’lgan, ya'ni navoda tonik uch ovozli tovushlar tez-tez uchrab turgan qolatda, oson o’zlashtiriladi.
qo’shiq tanlash uchun: yosh va mazmunning mos kelishligi, oxangning oddiy va esda qolarli bo’lishligi, urquli tovushlarga nisbatan matnning mantiqiy taqsimlanganligi, akkompanementning murakkab bo’lmasligi, qo’shiq matnini istsenirovka qilish imkoni qamda tuzatuvchi yo’nalishida bo’lishligi zarurdir.
qo’shiqni jo’r bo’lib, duet ko’rinishida yoki guruq tarkibida kuylash mumkin va mashqulotni qo’shiq bilan boshlagan maqsadga muvofiqdir.
qo’shiqni o’rgatishda quyidagi uslublar mavjud: qo’shiqni kuylashdan avval tarbiyachi uning mazmuni qaqida suqbat o’tkazadi, taqlil qiladi, ifoda etilgan tuyqularni va kayfiyatni oshkor etadi. qattoki tarbiyachining tovushi qam qo’shiqqa aniqlik kiritishda, asarning xarakteriga

boqliq xolda musiqa bilan bezatiladi. Masalan alla qo'shiqi qaqida iliq va muloyim gapiriladi; tantanavor marsh xaqida esa bayramona va tantanavor, ko'tarinki ruqda; raqs qaqida esa shaddot va quvnoq oqanglarda so'zlanadi. Shundan so'ng tarbiyachi qo'shiqni ifodali ijro etadi. Dirijyorlik maxorati va mimikadan foydalangan qolda aloqida kuylanuvchi laqzalarni (cho'zib yoki uzib kuylashni, kerak bo'lgan ifodani aniq ifodalay bilishni va boshqalar) ko'rsatib beradi. qo'shiqni kuylash jarayonida tarbiyachi o'zining artikulyatsiyasiga pastki jaq qismining qarakatlanishiga aqamiyat beradi. Ansambl bilan ishlashda qo'shiq ijrosi mazmunining aqamiyati ochiladi qo'shiq qatorining ustida ishlash vaqtida esa tarbiyachi kuylovchilarning eshita olish diqqatini, eshitishdagi o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantiradi. qo'shiq kuyini asta kuylash orqali tarbiyachi kuylovchilarni xuddi sozlab olganday bo'ladi, keyin esa qamma bolalar bilan birgalikda shu notadan boshlab kuylaydi. Keyingi mashqulotda esa tarbiyachi yozib olingan qo'shiqni eshitishni va uni mustaqil ravishda ijro etishni taklif qiladi.
qo'shiqdan tuzatish maqsadida foydalanishda quyidagi, nutqida turli xil nuqsonlari bo'lgan odam bilan logopedlik ishlarini olib borishda mavjud bo'lgan talablarga rioya qilish zarur: duduqlanuvchilar nutqining normallashuv bosqichlarini, tovushida organik nuqsonlari bor bo'lgan kasallar rejimidagi yumshatuvchi muddatlarini qamda rinolaliyalik shaxslarda burunlashish miqdorini qisobga olish lozim.

12. MUSIqIY ASBOBLARDA O'YNASh

Bolalar musiqiy asboblari bilan o'ynashdan logoritmik mashqulotlarda keng foydalaniladi. Unga aloqida rol beriladi, chunki bunday o'yinlar bolani musiqa olamiga chorlaydi, uning ijodiy qobiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ayrim musiqiy o'yinchoqlardan ko'rgazmali-didaktik qo'llanma sifatida foydalaniladi. Ular tarbiyachiga maktab yoshidagi va maktab o'quvchilarining nafaqat musiqiy – sensor qobiliyatlarini rivojlantirishda, balki ularni ayrim musiqiy savodxonlik elementlari bilan tanishtirish qam yordam beradi.
Musiqiy o'yinchoqlar voqelik va didaktik o'yinlarda ishlatiladi. Kichik yoshdagi bolalar ularni mamnuniyat bilan o'ynashadi, kichik orkestr tashkil etishadi.
Bolalar musiqiy asboblari va o'yinchoqlari tovushli va tovushsizlariga ajratiladi.
Tovushsiz o'yinchoqlar musiqiy asboblarni, masalan soqov klaviaturali pianino, torlari chalinmaydigan balalayka, momiqli bayanchiklar va boshqalarni aks ettiradi. Bu o'yinchoqlardan o'yin qolatini yaratishda, o'yinni ularga ko'chirish va o'tishda barmoqlar jadalligini rivojlantirishda foydalaniladi. Bolalar o'zlarini «musiqiy raxbar» deb tassavur qiladilar va tarbiyachining taklifi yoki tashabbus bilan «musiqiy mashqulotlar» olib boradilar. Bunday mashqulotlar bolalarda ijodiy va musiqiy-eshitish tasavvurlarini rivojlantiradi.
Tovushli o'yinchoqlar quyidagi turlarga bo'linadi:
1. Balandligi aniqlanmagan tovushlarga ega bo'lgan o'yinchoq asboblar (shaqildoq, chirmandalar, qoshiq o'yin va uchburchaklar).
2. Faqat bir balandlikda tovush chiqaruvchi o'yinchoq asboblar (nay, qamishsurnay, qo'bizcha).
3. Biriktirilgan kuyli o'yinchoqlar (organlar, musiqiy qutichalar, musiqiy yashiklar).
4. Diatonik yoki xromatik tovush qatorga ega bo'lgan o'yinchoq asboblar (metallofonlar, pianino, royallar, klarnetlar, fleytalar, saksofonlar, bayanlar, naqmalar, lab naqmaalari, qo'nqiroqlar, sitra va do'mbiralar, balalaykalar va boshqalar).
Bu asboblarda turli xil kuylar chalinadi. Mazkur asboblarga, ayrim shartlarga qaramasdan, oldindan mavjud bo'lgan quyidagi tasnifni qo'llash mumkin: torli sitralar, do'mbiralar, balalaykalar va boshqalar xalq asboblari titrdan, nafas bilan chalinuvchi-fleyta saksofon, klarnetlar, triolar; klavish-tilchali «Kuylar»-bayanlar, akkardeonlar, naqmalar; klavish-zarbali-o'yinchoq pianinalar, real, zarbali chirmandalar, qoshiq o'yinlar, uchburchaklar, likopchalar, barabanlar, ksilofonlar:
Mazkur asboblar tovushlarning balandligi, davomiyligi tembri va dinamikasi bo'yicha ajratish – musiqiy didaktik o'yinlarida keng qo'llaniladi.

Logoritmik mashqulotlar mashqulotlarda tovush balandligini eshitishni rivojlantirish uchun qar xil balandlikda tovush chiqaruvchi qo'nqiroqlardan foydalanish mumkin. Bolalar qaysi qo'nqiroq «baland», qaysinisi esa «past» kuylayotganligini farqlaydi. qiyalatib qo'yilgan metallofon «musiqiy zinapoya» bo'lishi mumkin: bolalar tovush zaryadining yo'nalishini qamda ular orasidagi masofani aniqlashadi. Ritmik tuyquni rivojlantirishda ko'p qollarda ma'lum bir balandlikda tovush chiqaruvchi zarbali asboblardan yoki ixtiyoriy musiqiy asboblardan foydalaniladi. Masalan bolalar «musiqiy aks-sado» o'ynini o'ynashadi, bolalardan biri o'zining ritmik rasmini chizadi, ikkinchisi esa uni aniq takrorlaydi. Tembr tinglashni rivojlantirish uchun, turli xil asboblarning tovushlarini solishtirish bilan chegaralanmasdan (zarbali, nafasli yoki torli) , balki tembr bo'yicha kiruvchi oqangning xarakterini farqlay bilish qam foydalidir, masalan, bubenchik va childirmaning, metallofon va uchburchakning va boshqalar. Dinamik eshitishni rivojlantirishda, bolalar tovushlarni o'yinlar qolatiga boqliq qolda mumkin bo'lgan ixtyoriy ravishda kuchaytirishi va susaytirishi imkonini beruvchi barcha asboblardan foydalaniladi.
Yuqorida qayd etilgan asboblardan bolalar tarbiyachi bilan o'rgangan qo'shiqlarni ijro etadilar. Mustaqil ijrodan avval san'at ustalari ijrosidagi vokal, cholqu musiqalarni eshitib olgan (tasmali yozuvdan foydalanib) foydadan xoli emas.
Musiqiy tarbiyalangan o'smir va kattalar, qar qanday asarlarni tarbiyachi bilan muxokama qilgandan so'ng, akkordionda, gitarada, balalayka fleyta, pianino va boshqalarda ijro etishlari mumkin. Ijro etilgan asar qaqida suqbat uyushtirish, kompozitor unda yoritgan fikrlarga qo'shilishi mumkin.
Maktab yoshigacha va maktab yoshdagi bolalarga «Kontsert» «Musiqiy mashqulot», «Orkestr» o'yinlarini o'ynash taklif qilinadi va bu o'yinlar esa bolalarning tajribasiga asoslangan bo'ladi. O'yin davomida bolalar boshlovchi raqbarligida bir necha nomerlarni bajaradilar, kontsertga qo'shiqni, raqsni va musiqiy asboblar ijrosini qam qo'shadilar.
«Musiqiy mashqulot» o'yinini o'ynashda bolalar tarbiyachi musiqiy raxbar, mashqulot ishtirokchilari rollarini bo'lishib oladilar. So'ngra o'yindagi bir necha xil faoliyatni birlashtiradilar. Masalan, sitrdagi, metallofondagi ijro, raqs va kuyning oqangi bo'yicha qo'shiqni aniqlash, jo'r bo'lish va boshqalar.
«Orkestr» o'yinida esa dirijyor, musiqachilar tanlab olinadi, qo'shiqni kuylash yoki bal raqsi uchun musiqiy asboblar belgilab olinadi. Orkestrni quydagi tarkib asosida qisoblash maqsadga muvofiqdir: sitr -6-8, metallofonda –5-7, akkordionda –12, triol-2-3, qoshiqli o'yin –2-3, uchburchak –2-3, barabanlar, chirmandalar, likopcha – bittadan asbob bilan.
Tarbiyachi bolalarni shunday joylashtiradiki, bunda o'ng tarafda past tovushli asboblar, chap tomonda esa yuqori tovushlilar, zarbali asboblarni esa orqa tarafda erkin qolatda joylashtiradi. Bu xolat asboblari eng ko'p bo'lgan orkestr ko'rinishini ifodalaydi, ammo qar doim qam asboblarning barcha guruqlaridan foydalanilmaydi. Mashqulot vaqtida faqat bir turdagi asboblardan tashkil topgan orkestr tashkil etish mumkin.
Musiqiy asboblar va o'yinchoqlarda o'ynash – qo'l qarakatini rivojlantirishda yaxshi yordam beradi, masalan, metallofon, sitra, mediatrga bolqacha bilan zarba berish triodlarda o'ynash davrida nafasni, qo'shiq aytish vaqtidagi artikulyatsiyani, tanish qo'shiqlarni tanlashdagi eshitishni, musiqiy asboblarda ijro etish uchun sanoqlarni, ritmik va melodik xirgoyilarni improvizatsiya qilish davrida nutqning prosodik tomonini normallashtirishda, umumiy dinamika, teng va o'yinga kirishishdagi zamonaviylikka rioya qilgan qolda ansamblda kuylaganda eshitishni rivojlantirishga zamin yaratadi.

13. MUSTAqIL MUSIqIY ISh

Mustaqil shaklda olib boriladigan musiqiy faoliyat – eshitish mo'ljalining (koordinatsiyasi), tovush va qarakatning, ton va ritmik tuyqularining rivojlanishiga musiqa va qo'shiqqa nisbatan muuxabbatni tarbiyalashga, bolalar va kattalarda qissiy qayotni boyitishga asos bo'ladi.

Nutqiy nuqsonlarga ega bo'lgan odamlar bilan olib boriladigan barcha musiqiy ishlarga - jamoaviy faollashtiruvchi va korrigiratsiya qiluvchi ruxiy terapiya (ijtimoiy raqbatlantiruvchi, ruxiy ortopedik, ruxiy tarbiyaviy ishlar) sifatida qarash mumkin. Mustaqil musiqiy faoliyat musiqiy o'yinlar bilan quyuq boqlanishga ega bo'lib, shuqullanuvchilar o'z tashabbuslari bilan kuylashadi, jo'r aytishadi, raqs ijro etishadi, bolalar uchun belgilangan yoki xaqiqiy musiqa asboblarida kuy tanlashadi.
Maktabgacha yoshdagi va maktab yoshdagilarning mustaqil musiqiy faoliyatlari bir necha manbalarga ega bo'lgan: musiqiy mashqulotlar bo'lib, ularda bolalar qo'shiq kuylashni, raqsga tushishni va xar xil o'yinlarni o'rganadilar. Mashqulotlarda olgan bilimlarini bolalar mustaqil faoliyatga ko'chiradilar, bular: bayramlar, ko'ngilochar mashqulotlardir. Ularda bolalar o'z o'yinlari qaqida darqol javob beradilar olingan taassurot qanchalik yorqin bo'lsa, bolalar uchun muzitsirovka qam shu qadar qiziqarli bo'ladi. Oilada qam mustaqil musiqiy faoliyatning turli xil manbalari mavjud. Ular orasida eng ko'p tarqalganlari bular – musiqiy radio va teleko'rsatuvlar.
Ota-onaning qo'shiqqa, musiqiy asboblarda o'ynashga, yozuv tasmalarini to'plashga bo'lgan muqabbati bolalarda musiqaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.
Musiqa qamda aqamiyatli personajlar ishtirokidagi multfilmlar bolalarda sevib tinglaydigan qo'shiqlarni qaytarib yurish odatini keltirib chiqaradi.
Tuzatuvchi (korrektsion) logoritmik ta'sirni amalga oshiradigan tarbiyachi bolalar musiqiy faoliyati manbalarini xisobga olishi va bu faoliyatni keyinchalik xarakat sensor va nutq funktsiyalarini me'yoriylashtirishda foydalanish yo'lida rivojlantirishga raqbarlik qilishi lozim.
Mashqulotlarda bolalar asosan bir turdagi qarakatlarni o'ylab topadilar, masalan chavandozlar otda yuradilar, uchuvchilar samolyotni boshqaradilar, o'tinchilar o'tin yoradilar, traktorchilar matorni yurgizadilar, tikuvchilar igna bilan ish qiladilar va boshqalar. So'ngra musiqiy-o'yin qiyofasi rivojlanishda yaratiladi, masalan, boqbon er qaziydi, ekin ekadi, ularni suqoradi, devorlarni oqartiradi, o'simliklarni parvarishlaydi (atrofdagi erni yumshatadi, begona o'tlardan tozalaydi, o'qit bilan erni to'yintiradi.), qosilni teradi va do'stlarini meqmon qiladi. Keyinroq bir necha personajlarning o'yinga qo'shilib borishi qisobiga musiqiy qarakat tobora murakkablashib boradi va niqoyat o'yinchilar qarakat kompozitsiyasini o'zlari yaratadilar.

Ijodiy kompozitsiyalarga turli xil laparlar, raqslar, xorovodlar, qo'shiqlar va musiqiy asboblardagi o'yinlar kiritiladi. Laparlar kombinatsiyalangan, ya'ni erkin o'ylab topilgan va biriktirilgan qarakatlarga ega bo'ladi. Ular uchun yorqin kontrast tuzilishiga ega bo'lgan ikki qismli asarlar xamda turlicha xarakterdagi ikki mustaqil p'esa tanlab olinadi. Erkin laparlar ijodiy xarakterga ega bo'ladi va xalq lapar kuylari bilan ijro etiladi. Lapar xarakteridagi jo'r aytishlar xalq qo'shiqlari bilan boqliq bo'lib, qo'shiqda kuylanayotgan voqeani saqnalashtirishni taqozo etadi, masalalan, "Karavay" qo'shiqi. Shuningdek, o'yinlarga bal raqslari qam qo'shiladi, yoki xarakterli raqslar, Petrushka, Bilmasvoy, Ayiqlar, qorqiz, qor malikasi, Buratino, va boshqalar.
Syujetli-rolli o'yinlarda bolalar o'yindagi qoyalarga mos keladigan qo'shiqlarni ijro etadilar. Masalan, "Parad" o'yinini o'ynashda o'qil bolalar M. Kracevani "baraban" qo'shiqi ostida baraban chaladilar va qadam tashlaydilar, qamda qo'shiqni qar bir kupletida qator tuzilishni o'zgartirib turadilar; aylana bo'ylab yoki juft xolatda ilon izi bo'ylab yuradilar bo'ladilar. qiz bolalar esa M. Kracevani "Bayu – bayu" qo'shiqi ostida qo'nqirchoq tebratadilar. Maktab yoshidagilar va kichik maktab yoshdagilar mustaqil faoliyatga musiqiy didaktik o'yinlarni qam qo'shadilar: "Musiqiy rota", "Kim kuylayotganligini top", "Ikki baraban", «Sekinroq – buben chalsin balandroq", "Rasmdagi qo'shiqning nomini top" va boshqalar. Masalan: "Ikki "baraban" o'yinida bolalardan biri barabanda ritmik rasm chizadi, ikkichisi esa uni aynan takrorlaydi, yoki oxang yo'nalishi va uning ritmini aks ettirgan qolda kuy ijro etadi. Bolalar o'zlarining mustaqil faoliyatlarida ko'pincha musiqiy o'yinchoq asboblaridan foydalanadilar: kuy, qo'shiq, ijro etadilar, o'zlari personajlar qarakatlarini yaratadilar va uni kuy ishtirokida

ijro etadilar, masalan, «Ayiqni kuchliroq qilib chunki u jaxldor, tulkini esa yumshoqroq qilib o'ynash kerak» ekanligini o'yinda qayd etadilar. Bolalarning mustaqil faoliyatlari boqchadagi bayramlarda, qo'qirchoq teatrlarida, qaqiqiy bayramlarda va yakka mashqulotlarda namoyon bo'ladi. Bolalar boqchalaridagi qar 2-3 oyda uyushtiriladigan bayramlar - muoloja tuzatish va logopedik tarbiyaviy ishlarini o'tkazuvchi mashqulotlarning to'liq kursi bo'yicha o'zgacha bir qisobotni namoyon etadi. Boqchada bayram tashkil qilish uchun bolalar bilan olib boriladigan barcha turdagi musiqiy ishlar materiallaridan foydalaniladi. Nutq materiallarini tanlashda mazkur ondagi bolaning nutq qobiliyatini qisobga olish lozim. Bayram saqnasi logoped, musiqiy xodim va shifokor bilan muqokama qilinadi. Utrenniklar batantarbiya bayramlari yoki bitiruv kechalari sifatida o'tkaziladi. Ularning davomiyligi 30-45 daqiqa davom etadi.

qo'qirchoq teatrlarini uyushtirishdan maqsad boshqa mashqulotlarda olingan bilim va malakani mustaqkamlashdir. qo'qirchoq teatrlari namoyishi yiliga 1-2 marta: ko'ngil ochar kechalar oyiga 1 marta tashkil qilinadi, masalan, tuqilgan kunni nishonlash. Turli xil mashqlar logoped tarbiyachi xamda musiqiy raxbar bilan birgalikda o'kaziladi. Barcha turdagi ko'ngil ochar mashqlar kvartal bo'yicha taqsimlanadi va bolalar boqchasidagi, statsionarlardagi, bolalar poliklinikalardagi nutqiy guruqlar uchun tuzilgan kelajak rejasiga qaratilgan bo'ladi. Masalan, birinchi chorak rejasiga kirtilgan quyidagi tadbirlarlarni kiritish mumkin:

1) mavzuli kontsert "kuz belgilari" (kattalar tomonidan ijro etilgan tabiat qaqidagi vokal, instrumental musiqa tanlash, bolalar bilan she'r o'qish, kuz qaqida qo'shiq kuylash – tartiblangan nutq.).
2) musiqiy diafilm namoyish etish (kattalar tashkil qiladilar.)
3) musiqiy viktorina (logoped bilan birgalikda musiqiy raqbar olib boradi, bolalarga tanish bo'lgan asardan foydalaniladi);
4) qazil-mutoyiba, topishmoklar aytish kechasi (kattalar tashabbusida);
5) "bizning quvnoq kontsert» (kontsert dasturi bolalarning qarakat va nutq qobiliyatlariga mos qolda kattalar tomonidan tuziladi);
6) multfilm ko'rsatish (tashkilotchisi kattalar);
7) quvnoq musoboqalar, o'yinlar, attraktsionlar (kattalar bolalar bilan o'tkazadilar, bolalar yordamchi bo'lishlari mumkin);
8) saqnalashtirilgan musiqiy o'yinlar (ijro etuvchilar kattalar va bolalar);
9) yumor kechasi (kattalar tashkil etiladilar)

Individual mashqulotlar logoped va musiqiy raqbar tavsiyasi bilan asosida o'tkaziladi va aniq maqsadga ega bo'ladi. Masalan turli asboblarda o'ynash qarakatida barmoqlar qarakatini rivojlantirishni; qo'shiqlar va xirgoyilarni kuylashda ovoz balandligini rivojlantirish; nafas yordamida chalinadigan musiqiy asboblarda o'ynashda nafas olishni rivojlantirish va boshqalar. Tarbiyachi bolalarni majburlamagan qolda puflab chalinadigan musiqiy asboblarda o'ynashni qo'shiq aytishini musiqiy burchakni o'yinchoqlar bilan bezatilgan musiqiy burchak qosil qiladi.

Bolalar raqbarlik qilish mashqulotlarda musiqiy tarbiyalash va o'qitishdan sezilarli darajada farq qiladi. Mustaqil faoliyatda esa bola o'ziga o'zi mashqulot tanlaydi, fikr va qoyalarni amalga oshiradi. Lekin bu bola o'z qoliga tashlab qo'yildi degan ma'noni anglatmaydi. Tarbiya to'qirlangan maqsadlarni kuzata borib bilvosita qolatda bolalarga raxbarlik qiladi. Birinchidan, tarbiyachi mashqulot bilan bolaning mustaqil faoliyati orasida quyuq boqlanish o'rnatadi. Bola mustaqil ravishda bajara olgan ishini mashqulot va sayr davomida qam mashqulot bilan bajaradi. Ikkinchidan, mashqlar shu darajada qiziqarli va mazmunli bo'lishi kerakki, bolalarda mazkur asarni uyda qam tasvirlash ishtiyoqi paydo bo'lsin. Mustaqil musiqiy faoliyat uchun tashqi sharoitlar qam yaratib berilishi zarurdir. Logoped ota-onalarga asboblari ko'p bo'lmagan musiqiy burchak tashkil etishni bola bilan ko'proq teatrlarga borishni tavsiya qilishi mumkin. (Maxsus va musuqiy spektakllar, bolalar opera va baletlari). Biroq bunda ota-onalar bolaning musiqiy qobilyatlaridan imkon boricha avaylab, oqilona qolatda foydalanishlari, boqchada korrektsion ishlarga mashqul qilishlari lozim,

tarbiyachining bolalar mustaqil musuqiy faoliyatiga raqbarligidagi asosiy qarakat – bu faoliyatda ishtirok etishdan iborat. Bolalarning musiqa aytishlariga raqbarlik vositalarini rejalashtirishda tarbiyachi: musiqiy faoliyatni boyitishda biror-bir yangilik kiritilishi lozimligini instrumentlar, qo'llanmalar, qo'lbola o'yinchoq uni qanday tartibda bajarish maqsadga muvofiq ekanligini va nimani kuzatib borishi lozimligini aniqlaydi, shuningdek, bolalarning qiziqishlariga qaysi ko'rinishdagi faoliyat ma'qul bo'layotganligini qam aniqlaydi.

14.O'YINDAGI FAOLIYaT

qarakat muolojasida o'yinlardan mustaqil tarzda yoki turli xil ritmik, logoritmik va musiqiy-ritmik majmualar uyqunligida foydalanish mumkin.
O'yinlar davolash muolajasida rang-baranglik va qis-qayajon kiritadi. (dizartriyada, rinoliyada va afaziyada). Davolash muolajasi shaklidagi o'yin uslubi amalda tobora ko'proq o'z tatbiqini topmoqda. Ruqiy-fiziologik rivojlanishga mos qolda bolalar o'yin vositalarining ta'siriga osongina beriladilar. Ammo bolalarning diqqat-e'tiborlari muqobil emas, o'zgaruvchan bo'lganligi sababli, ularning bir buyum bilan uzoq vaqt shuqullanishlari qiyinchilikda kechadi, to'qri nafas olishni unutadi yoki qarakat topshiriqlarini bajarish jarayonida bir necha daqiqaga to'xtatib qo'yadi.
Shu sababli bolalar amaliyotga murakkab uslubli, qarakatli, katta kuch va tezlik talab etuvchi qamda murakkab tuzilishga ega bo'lgan o'yinlar to'qri kelmaydi.
Tarbiyachi bolalar bilan ishlashda o'yinlardagi jismoniy va qis-tuyqularning yuklamasi ortiqcha yoki o'yinning qarakatiga, unga qo'yilgan boshlanqich raqobatlashuvga, uning davomiyligiga, o'tkazish sharoitlariga, o'yinchining reaktsiya darajasiga, ularning qarakatlanish madaniyati va oldingi qarakatlanish mashqulotlariga, o'yinchilar soniga, shuningdek, ularning turli xil qismlari va guruqlariga, qar bir o'yin qoidasi va unga rioya qilishlikka qamda boshlanqich qolat va o'yining rivojlanishiga boqliq ekanligini unutmasligi lozim. bola organizm funktsiyasiga o'yinning darajalangan ta'siri maqsadiga asoslanib, qoidalarni va birini o'rniga ikkinchisini kiritish orqali uni o'tkazishni o'zgartirish mumkin.

Davolash muolajasidagi o'yinlar tasnifi ko'p sonli topshiriqlarga va ularning shartlariga boqliq bo'lib, bu shartlarga davolash jarayonida javob berishi lozim. Uning maqsadi va vazifalari turlichadir. Shu tarzda qiziqtiruvchi va chalqituvchi xarakterdagi o'yinlar bolaning diqqatini chalqitadi, o'ziga jalb etadi, maxsus yo'naltirilgan o'yinlar o'yin tashkil etuvchi mualaja davrida bajarilayotgan ish yaxshilaydi, ayrim tibbiy topshiriqlarni bajaradi (tayyorlov sifatidagi dizartriyaga ega bo'lgan bolalarda bolalik serebral paralich qolatida umurtqa poqanani korrigiratsiya qilish); duduqlanish va turli xil ruqiy-asab kasalliklari bilan xastlangan kattalar va bolalar tinchlantiruvchi xarakterdagi o'yinlar foydalidir, ustki va ostki qismlar rivojlanishda ishtirok etish afvzalligiga ega bo'lgan o'yinlar.
O'yinlar unda ishtirok etuvchi o'yinchilar soniga boqliq qolda yakka qoldagi va guruqli o'yinlarga bo'linadi. Guruqxli o'yinlar komandalarga bo'lingan va bo'linmagan bo'ladilar.

O'yin shartlarining bajarilishiga va o'yinchi qolati qamda buyumlarning atrofdagilarga nisbatan o'zgarishiga mos qolda guruqli o'yinlar quyidagilarga bo'linadi:
– turgan joyida o'ynash (statistik o'yinlar) bu o'yinda kasal atrofdagi buyumlarga nisbatan o'z qolatini o'zgartirmaydi xolos. Bunday o'yinlarda (o'tirgan, turgan, ba'zida esa yotgan qolatda) xarakat miqdorr jiqatdan chegaralangan bo'ladi va asosiy ta'sir qiluvchi element qis-tuyqu omilidir.
Jismoniy yuklanish mazkur o'yinda boshqa o'yindagilarga nisbatan eng kam bo'ladi.
– kam qarakatli va yarim qarakatli o'yinlar, bu o'yinlarda bir-birlariga nisbatan turlicha munosabatda bo'lgan qarakat elementlari va statistika mavjud.
Odatda bunday o'yinlarni o'tkazishda boshlanqich qolat o'tirgan yoki tik turishdan iborat bo'ladi.

Ulardagi jismoniy va ruqiy yuklanish belgilangan bo'lib, ko'proq qis-qayajondan iborat. Shuningdek, bu o'yinlar xarakatdagi o'yinlar bilan joyda turib o'ynaladigan o'yinlar orasidagi o'tuvchi o'yinlar qisoblanadi. – qarakatdagi o'yinlarda ishtirokchi tanasining qolatini atrofdagi buyumlarga nisbatan uzluksiz o'zgartirib turadi. Ularning qis-qayajonlarning ko'pligi bilan xarakterlaydi va qarakatning turli xil shakllariga ega bo'ladi:
– yugurish, sakrash, yurish va shunga o'xshash; shuningdek, bunday o'yinlar takrorlikni, kuchlilikni, kuchlilikni, qarakatni mo'ljallay bilishni chidamlilikni talab etadi va mushaklarning funktsiyasida, nafas va yurak tomir tizimida sezilarli o'zgarish qosil qilib, organizm faoliyatiga qar tomonlama ta'sir ko'rsatadi. O'yin davomida jismoniy yuklanish ko'p bo'lganligi sababli ular bemorlardan yuqori funktsionallik va ko'proq jismoniy imkoniyatlarga ega bo'lishlikni talab etadi.
Shu bilan birga qarakatlantiruvchi o'yinlar nutqida va qarakatlanishida buzilishlarga ega bo'lgan shaxslarga juda katta korrektsiyalovchi ta'sir ko'rsatadi.
qarakatlantiruvchi o'yinlarning 1-3 yoshgacha bo'lgan bolalar organizmiga ijobiy ta'siri qaqida ko'pgina mualliflar yozganlar. Masalan, R.I. Evdokimova, O.R. Kostenko va P.E. Rudovskayalar qarakatlantiruvchi o'yinlarning yurak-qontomir va nafas olish tizimlariga nisbatan ijobiy ta'siri ustida bir qator izlanishlar olib bordilar. Bola bunday o'yinlar ta'sirida yaxshi rivojlanadi: tanasining vazni, bo'yi, eni ko'krak qafasidagi xavo aylanishi yo'llari va mushaklari ortib boradi; umutqa poqonadagi nuqsonlar kamayadi, uxlash va ishtaqasi yaxshilanadi. Bunday o'yinlarni musiqa bilan birga o'tkazishga esa yanada samaraliroq ta'sirida ega bo'lib, bunda bolaning rivojlanishi, foydali qisoblarning mustaqkamlanishi, aql va aql ortadi; qarakat, tezlik va davomiylik bo'yicha tobora moslashib boradi, ritm tuyqusi tarbiyalanadi, asab jarayonlarining mutadillshuviga olib keladi qamda bola arganizmdagi turli xil taqlillar funktsiyalar bilan mushaklar zo'riqishi boshqaruvini yaxshilashga imkon yaratadi. Shuningdek, qarakatlantiruvchi o'yinlar nutqida nuqsonlari bo'lgan kichik yoshdagi bolalar organizmga juda samarali ta'sir ko'rsatadi.
qarakatlantiruvchi o'yinlar kichik, o'rta va katta maktab yoshidagi bolalar organizmlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
Bunday o'yinlar jarayonida bolalarda diqqat-e'tibor, tashabbuskorlik, qayratlilik o'rtoqli tuyqulari, tartib intizom jamoada o'zini tuta bilish, tezkorlik, kuch, chidamlilik, epchillilik va kirishuvchanlik tarbiyalanib boradi.
Bunday o'yinlar bolalarning salomatlik qolatiga, yoshga, jismoniy tayyorgarliligiga, ruqiy rilvojlanishiga va shaxsning aloqida xususiyatlariga mos qolda foydalaniladi.
qarakatlantiruvchi o'yinlarning yagona tasnifiy guruqi bo'lmaganligi sababli ular uchun turli xil tasnifiy sinflar mavjud. Masalan: M.M. Kontorovich, L.I. Mixaylovalar qarakatlantiruvchi o'yinlarni bolalarning yoshi bo'yicha guruqlashdan tashqari ularda xosil bo'ladigan mushak zo'riqishlari darajasi bo'yicha qam taqsimlaydilar ya'ni katta va o'rta kichik xaraktdagi o'yinlar N.N. Kilpio badan tarbiya qo'llanmasida foydalaniladigan qarakatlantiruvchi o'yinlar to'plamini asoslaydi (bayroqchalar, koptoklar, tayoq va obrachlar) L.V. Strakovskaya qarakatlantiruvchi o'yinlar barschasini qabul bo'lgan ruqiy jismoniy yuklanishni qisobga olgan qolda 4-guruqga bo'lishni tavsiya etadi.
1-guruq sezilmas yuklanishda, 2-guruq mo'jjallangan yuklanishda, 3-guruq yoqimli bo'lgan, 4-guruq tarang qiluvchi yuklanishda; Masalan:
1-guruq. "quloq – burun" (7-14 yosh).
Bolalar yoki o'tiradilar yoki turadilar oldida qarsak chalib, o'ng qo'l bilan chap quloqni, chap qo'l bilan burunni ushlash lozim. Keyin yana qarsak chalib, o'ng qo'l bilan burunni, chap qo'l bilan esa o'ng quloqni ushlaydi. Bu qolat bir necha bor takrorlanadi. Kim kamroq adashsa, shu yutgan bo'ladi va navbatdagi o'yin boshlovchisi qilib tayinlanadi.
2-guruq "qopchalarni otishi" (7-14 yosh).
Bolalar stullarda o'tiribdilar, navbat bilan stullardan 3-4 metr masofada chizib qo'yilgan chiziq bo'yicha tizilishib turadilar.

Bolalar stullarga birin-ketin mo'jjallab qopchalarni otadilar, bunda qopchalar stullarga yotishi lozim. Keyin navbatdagi o'yinchiga qopcha uzatiladi. Kim ko'proq mo'jjallay olgan bo'lsa, shu ishtirokchi yutgan qisoblanadi.

3-guruq. "Itoatkor koptok" (6-11 yosh).

Bolalar gilamga chalqancha qolatda yotadilar, oyoqlari orasiga koptokni qistirib oladilar. Koptokni tushirib yubormay aqdarilib olish (qorin bilan yotish) kerak. Bu o'yin 4-6 marta takrorlanadi.

qarang qanday koptok, gapga kiruvchi koptok!

Aqdarilib ol, sekin koptok tushmasin lekin.

qushcha qafasda (bolalar qo'shiqlari eski to'plamdan kuy, V.A.Griner) qayta bastalagan.

Bolalar boshlovchini "mushukni" tanlab olishadi. Mushuk uzoqroqda turadi, bolalar esa 3-tadan guruqlarga bo'linishadi.

qar bir guruqda 2-tasi (qafas), o'yinchisi esa qushcha bilan dialog suqbat ketadi. "Sen qanday qushchasanq" – "Men snigerman" – qushcha javob beradi.

1-qism 2-marta takrorlanadi.

"qafas"lar musiqa oqangida aylanadilar, ular to'xtaganlarida esa qushchalar kuylaydilar.

"qafas biz uchun qanday zerikarli – qo'yib yuboring uchaylik". "qafaslar" ularga javob beradilar. "qushchalar, qushchalar, eqtiyot bo'linglar, mushuk sizni tutib olishi mumkin"

2-qism: (qushchalar) zalda chiqib yurishibdi. Musiqa oxirida "mushuk" yugurib chiqib, "qushchalarni" ovlashni boshlaydi. qo'lga tushgan "qushcha" (qafasga) kiritiladi, undan ozod bo'lgani esa "mushuk" bo'ladi.

4-guruq. "Sakrash-sakrash-sakrash" (3-8 yosh)

Bolalar avval bir oyoqda, keyin ikkinchisida navbat bilan sakraydilar, so'ngra bir oyoqlarini laylak kabi bukib turadilar, undan keyin esa to'rtoyoqlab turib qurbaqa kabi 5-6 metrga sakraydilar,. O'yin oxirida qo'llarini belga qo'ygan qolda ikki oyoqlab sakrash kerak. Bolalarning bir qismi matn aytib turadilar, boshqasi qarakat bajaradilar, so'ngra rollar almashtiriladi.

qarakatlantiruvchi o'yinlar ulardagi qarakat va nutq materiali mazmuniga qarab, sport o'yinlari elementlariga ega bo'lgan syujetli va syujetsiz o'yinlarga bo'linadi.

Syujetli qarakatlantiruvchi o'yinlar shartli formada xayotiy yoki ertak qaxramonlarini aks ettiradilar. Maktabgacha yoki maktab yoshidagi bolalar mamnuniyat va katta qiziqish bilan o'yin qiyofasini namoyon etadilar, bo'ri va o'rtaglarga, yoki maymun va ovchiga aylanadilar.

Syujetsiz qarakatlantiruvchi o'yinlar esa qarakat topriqlaridan iborat bo'lib, shu topshiriqlarga boqliq qolda guruqlarga bo'linadilar; musobaqalashish elementlariga mavjud bo'lgan o'yinlar: kimning zvenosi tez tizilib oladiq "Kim avvlroq bayroqcha yoniga chopib boradiq Va shunga o'xshash; murakkab estafeta o'yinlari: "kim koptokni tezroq uzatadiq"; Buyumlar bilan o'ynash: Koptoklar, obrachlar, arqon, serso; eng kichkinalar uchun qiziqtiruvchi o'yinlar: "qarsak chalish", "Chittak", «Shoxdor echki» va boshqalar. Masalan:

«Koptok bilan belgi qo'yish».

Bolalar (katta koptok) zalda erkin qolda yuradilar. Ulardan bittasi voleybol koptogini ushlab, tarbiyachiga yuzlangan qolatda, o'yinchilarga teskari qarab turadi. Kutilmagan signalda koptok ushlagan o'yinchi bolalar tomon o'girilib, ulardan ixtiyoriy bittasini bandlab qo'yadi. Agar koptok mo'ljalga kelsa, o'yinchilar rollarini almashadilar.O'yinni yugurib qam bajarish mumkin.

«Joy egallash».

Bolalar qatordagi stullarda o'tiribdilar, oralaridagi masofa 1 qadam. O'yinchilardan bittasi qatorda 4-5 qadam masofada unga teskari qarab, oldida turibdi. Royalning bass kaliti bilan berilgan signalda qamma o'rnidan turadi va o'ng tomonga yo'nalishadi qo'shni stulga

o’tiradilar. qatorning boshida birinchi bo’lib o’tirgan bola qator oxirida bo’shagan stulga o’tirish uchun qatorning ikkinchi uchi tomon yuradi bu vaqtda qator oldida turgan o’yinchi xam aynan shu stolga o’tirish uchun qarakat qildi. Birinchi etib kelgan stulga o’tirdi, kech qolgan esa qator oldida turdi.

«Obruch bilan o’ynash».

Bolalar ikki qator bo’lib turdilar xar ikkala qatordan birinchi o’yinchilarga obruch berildi. Tarbiyachining shartli signali bilan obruch ushlab turilgan uni qator oxiriga bumalatadi. Oxirgi turgan bola uni tutib olib va obruch bilan qatorning boshiga qarab yuradi. So’ngra birinchi bo’lib turib oladi.

U qam o’z navbatida obruchni qator oxiriga qarab dumalatadi.Bu amal obruch o’yini boshlangan ishtirokchi qo’liga takroran kelib tushganiga qarab davom etadi. O’yin musobaqasi qatorlardan qaysi biridan eng avvalgi o’yinchi obruchga ega bo’lsa shu qator qolib xisoblanadi.

«Kim birinchi».

Ikki stul bir biridan 10-12 qadam nazoratida tribdi ularning orqasida polga arqon cho’zib qo’yilgan stullarda o’tirgan ikki o’yinchi kutilmagan, lekin oldindan belgilangan signalda o’rinlaridan sakrab turadilar va polga tortib qo’yilgan arqonni tortib olishga qarakat qiladi. Arqonni birinchi bo’lib tortib olgan o’yinchi yutgan qisoblanadi.

«Bayroqcha estafetasi».

Bolalar qo’llarini ikki tomonga cho’zgan qolda masofasida koridor qosil qilib ikki qator bo’lib turadilar, barchaga turli xildagi bayroqchalar tarqatiladi. Ikkila qatordan xar bir juftga bir xil rangdagi bayroqchalar uzatildi. Tarbiyachi qator oldida undan 4-5 qadam masofa turadi.Uning orqasida turgan stulda bayroqchalar yotibdi – xar bir rangdan bittadan o’yinchilarga belgilangan bayroqchalar. Tarbiyachi bayroqni ko’rsatishi bilan, masalan yashil rangdagi bayroqni ko’rsatsa, yashil rangdagi bayroqcha ushlagan o’yinchi koridor bo’ylab yuguradi va tarbiyachiga o’z bayroqini uzatadi. Bundan so’ng o’yinchi qator aylanib o’tib, koridar bo’ylab tarbiyachi tomon yuguradi. O’zining bayroqiga birinchi bo’lib ega bo’lishi uchun birinchi bo’lib etib kelgan o’z qatoriga bir ochko yozdirgan bo’ladi. O’yin barcha rangdagi bayroqlar o’ynalgunga qadar davom etadi. qaysi qator ko’p ochko yiqsa shu qator yutgan qisoblanadi.

Sport elementlariga ega bo’lgan o’yinlarida boshqa o’yinlardagiga nisbatan ko’proq epchillik, kuchlilik, e'tibor va kuzatuvchanlik talab qilinadi.

«Uyqusirama!» Zal o’rtasiga mel bilan aylana chizib qo’yilgan. Uning ichiga esa turli joylariga o’yinchilar sonidan bittaga kam bo’lgan kichik aylanachalar chizilgan. qamma katta aylana ichiga kiradi. Signal berilishi bilan o’yinchilar bittadan kichik aylanalarni egallashga xarakat qiladilar. Joysiz qolgan yutqazgan xisoblanadi va o’yindan chiqadi. Bunda kichik aylanalarning biri qam o’giriladi, yana o’yinchilar sonidan bittaga kam bo’ladi.

Yuqorida sanab o’tilgan barcha qarakatlantiruvchi o’yinlarda o’yinchilarning qarakatlari takomillashib boradi, ko’rish va eshitishga bo’lgan diqqat-e'tiborlari rivojlanadi, makon qamda vaqt bo’yicha mo’ljallashga nisbatan qarakat reaktsiyasining tezligi, kuchlarini qisoblashdagi aniqlik, qarakat uyqunligidagi epchillik va tezkorlik ortadi, shaxsning jur'atlilik, qat'iyatlilik, qojatbarorlik, o’yin ishtirokchilariga nisbatan do’stona munosabatlar va jamoatchilik kabi fazilatlarga tarbiyalanib boradi.

Mos keluvchilar qoidalari bilan maxsus tashkillashtirilgan qarakatlantiruvchi o’yinlarga raqslarni misol keltirish mumkin. Turlicha ko’rinishlariga boqliq xolda raqslar ma'lum bir qat'iy qoidalarga ega bo’lib, ularning bajarilishi musiqa ishtirokida amalga oshiriladi. Raqslar o’ynovchilarda chuqur qis-qayajonni qosil qiladi. Raqslardagi jismoniy yuklanish qam turlichadir, u davomiyligi va takrorlanishi chastotasi bo’yicha darajalanadi. Turli xil raqslarda zo’riqish yoki butun organizmga, yoki faqatgina pastki qismlarga yo’naltirilgan bo’ladi. Raqslardan maxsus xarakat koordinachiyasi buzilgan qolatda foydalaniladi. (sekin ritm va tempdagi raqslar), turli genezdagi nutqning buzilishida (raqsning tempi va davomiyligi patsientning yoshi va nutq bilan birga qarakatining xam buzilishiga

aniqlanadi), asab sistemalari funktsiyalarining shkastlanishiga (tez va sekin raqslar) logoritmik mashqulotlarga eng turli xil mavzu va syujet sheri yoki prozdik matinni saxnalashtirish o'yinlarini qo'llash foydalidir. qarakatlar, pantomimo, mimika qamda irodali nutq orqali o'yinchilar o'yin mazmuni va undagi qiyofalarni namoyon etadilar. Saqnalashtirish o'yinlari butun qyin davomida musiqa bilan birgalikda yoki musiqa uning ayrim qismlariga akkomponement sifatida beriladi va shuningdek, musiqasiz o'tkaziladi. Bunday o'yinlar turli xil yoshdagilarga qiziqish uyqotadi; yoshga va korrektsiya ishining egaligiga boqliq qolda o'yinning nutq materiali qiyofaning qarakatda shakllanishini murakkablashtiradi.

«Tovuq, jo'jalar va lochin».

O'yinchilardan biri tovuqni, ikkinchisi lochin, qolganlari esa jo'jalarni aks ettiradilar. Jo'jalar «tovuq» boshchiligida zalda yugurib yurishadi, va ozuqani «cho'qilashadi». Shartli signalda «lochin» uchib chiqib, «jo'jalarni» ovlay boshlaydi. qo'rqib ketgan jo'jalar qar tomonga qochadi «tovuq» jo'jalarni ximoya qilib, lochinga tashlanadi, ularni esa uyiga (mel bilan chizib qo'yilgan joy) boshlaydi. Agar lochin biror bir jo'jani tutib olsa, uchib ketadi. qo'lga tushib qolgan jo'ja o'yindan chiqadi va «jo'jalarni» ikkita «lochin» ovlaydi. O'yin musiqa ostida o'tkaziladi yoki musiqasiz. «Tovuq, qo'rqib ketgan jo'jalar, qamla qiluvchi va ovlangan jo'ja bilan uchib ketayotgan lochin mavzusi».

«Ayiq» (M.Krasiv musiqasi, xalq so'zi)

O'yinchilar qo'llaridan ushlashib, aylana bo'lib turadilar, aylana o'rtasiga ayiq chiqadi, uning boshidagi katta qalpoq ko'ziga tushib turadi.qamma birinchi kupletini kuylaydi.

She'r:

Aylana bo'ylab yuradilar va oxirgi so'zini aytishda ayiq tomon qo'l cho'zadilar.

Tarbiyachi signal berishi bilan o'yinchilardan birortasi «ayqni» chaqiradi, tovushni o'zgartirish mumkin. Agarda «ayiq» uni kim chaqirganligini topib olsa, uning boshidan qalpoqi olinadi, o'zi esa biror bir shirinlik bilan (konfet yoki fanta) meqmon qilinadi. O'yinni uch marotaba takrorlashda qam ayiq uni kim chaqirganligini topa olmasa, aylana chetiga boshqa bolalar yoniga borib turadi.

«Men kimga o'xshayman».

O'yinchilarning biriga qarakatlar orqali o'zi yaxshi bilgan xayvonni ko'rsatib berishi taklif qilinadi. qolganlar esa qarakatlarning turiga qarab qanday qayvon ifodalanayotganligini topishlari zarur. Birinchi bo'lib topgan qam biror-bir qayvonni ko'rsatib berishga erishadi. Eng muvaffaqiyatli chiqqan namoyishni boshqa o'yinchilar qam takrorlaydilar.

15. IJODIY TAShABBUSKORLIKNI RIVOJLANTIRISh MAShqLARI

Bunday mashqlarga dirijyorlik qilish, musiqa ostida erkin qarakatlantiruvchi improvizatsiya, qo'shiqlarning qarakatlar orqali saqnalashtirilishi, asosiy planda ijod qilish ilgari surilgan musiqaviy qarakat mashqlari. Tuzatish kursining boshidan ularni engillashtirilgan variantlarida xamda bolalar va kattalarning tasavvur va fantaziyalarini raqbatlantirish bilan o'tkazish muqimdir. Shuningdek, bunda xarakatda turlicha shakllantirilishi lozim bo'lgan musiqaga va o'zining ifodalanishida aloqida xamda individual (yakka) qarakatni talab etuvchi qo'shiqlardagi, saqnalashtirish o'yinlaridagi ba'zi bir qaqramonlarning xususiyatlariga qam aqamiyat berish kerak.

B o l a l a r u ch u n m a sh q l a r.

Puflangan sharlar bilan birgalikda raqsga tushish (M.Rauxvergr musiqasi).

Bolalar mustaqil ravishda ikki qismli musiqani farqlaydilar, musiqa sifati o'zgarishi bilan bolalar qarakatlarini o'zgartiradilar. Puflangan sharlarni qavoda silkitadilar va otib yuboradilar.

«Xayrlashish-salomlashish» (Chex xalq qo'shiqi).

Bolalar qarakatlarini musiqa bilan boshlab, musiqa bilan tamomlaydilar. Fazoda to'qri mo'ljal olgan qolda raqsli-o'yin qarakatlarni ifodali bajaradilar. Improvizatsiya ikki qo'llab ushlangan qolda yoki yakka qolatda saqnadagi qoyani qarakatlarda aks ettirib, juftlikda bajarish mumkin.

Bolalar aylana bo'ylab turadilar, aylana markazida esa Bilmasvoy va Buratino kiyimidagi ikki bola turadi. qar bir qaqramon musiqasiga bolalar unng raqsini ijro etadilar. Aylana turgan bolalardan biri qarakatlarini takrorlaydi va Bilmasvoy bilan Buratinoni improvizatsiya qilishni boshlashda va davom ettirishda o'zinikini qo'shadi.

O's m i r l a r v a k a t t a l a r u ch u n m a sh q l a r.

Ritmni erkin qarakatlar bilan ifodalash. Bu shunday bo'lishi mumkin:

(ddd) – sakkizliklar belga urilgan ikki qarsak bilan (o'ng va chap qo'llarda); choraklarda ikki oyoqlab ikki marta sakrash bilan.

(dddd) – birinchi chorakda «bir» sanoqiga o'ng oyoq bilan o'ng tarafga qadam tashlash, ikkinchi chorakda ikki sanoqiga chap oyoqni o'ng tarafga qo'shish. Sakkizliklar o'zining atrofida to'rt marotaba sakrash bilan belgilanadi.

To'rt xil qarakat o'ylab topib, ularni 2-4 taktning boshida bajarish.

Marsh musiqasi: yuzma-yuz qolatda ikki qator bo'lib tizilib turadilar. qar bir qatorda birinchi bo'lib turgan o'yinchi bir qadam oldinga chiqib turishi lozim. Kirish qismining ikki taktida qarakat bo'lmaydi. qatorlardan birining boshlovchisi boshlanqich to'rt taktda o'zining to'rt qarakatini bajaradi, navbatdagi to'rt taktda esa keyingi qator boshlovchisi o'z qarakatlarini bajaradi so'ngra ikki qatordagi o'yinchilar xam boshlovchi tomon ketma-ket qolatda bir-biridan keyin o'tirib oladilar, uning ketidan aylana ichiga qarab yuradilar (bu xarakat o'nta takt davomida bajariladi). qar bir qatordagi birinchi raqamli bolalar qator oxiriga qarab yugurib ketadilar, ikkinchi raqamlilar esa ularning joylarini egallaydilar va barcha qarakatlar qaytadan takrorlanadi.

«Dirijyorlik» («Ekosez» I.Shubert musiqasi).

Avval jiddiy qarakatlar bilan, so'ngra musiqaning dinamik jilosini uzatgan qolda erkin qarakatlar bilan dirijyorlik qilinadi.

«Dirijyorlik» (2-qarbiy marsh, I.Shubert musiqasi)

Boshlanqich qolat – qo'llar ikki tomonga ochilgan. Barcha frazalar takt ortidan boshlanadi. Birinchi takt faqat o'ng qo'lda dirijyorlik qilinadi. Ikkinchi takt faqat chap qo'lda, navbatdagi ikki takt esa qar ikkala qo'lda dirijyorlik qilinadi. Ikkinchi qismdagi birinchi to'rt takt dirijyorligi ikkala qo'lda bilan bajarilishi kerakak. Avval bir bola dirijyorlik qiladi va boshqalarni unga yaqinlashishlariga, cheklanishlariga, bir joydan ikkinchi joyga o'tishlariga yordam beradi. So'ngra o'zining qarakatdagi improvizatsiyasini navbat bilan bajaradi..

Takroriy rasmga ega bo'lgan biror-bir meqnat jarayoni qarakatining improvizatsiyasi. O'zining qarakatidagi aktsentini ko'rsatishi, ojiz-bo'sh qismlarini qisobdan chiqarishi, kuchli va kuchsiz momentlarning mazkur taqsimotiga mos keluvchi musiqa o'lchovini aniqlash. qarakatga musiqiy yoki shovqinli bezak berish.

«Ketishga taraddudlanib turgan poezd vokzali» («Allegro» etyudi, B.Tadaro musiqasi, 53; №1)

Passajirlar biletlarini ko'rsatib o'tadilar va vagonlari tomon ketadilar. Oxirgi passajir paydo bo'ladi va qammani chapga chaqiradi. Barcha passajirlar shu tomonga intiladilar, ammo kech bo'lgan edi, chunki poezd gudogi eshitildi. Passajirlar to'xtashadi, o'girilib poezdga ergashadilar.

«Xonada» (F. Gaydna musiqasi, 12 ta kichik pesalar).

Etyud o’ynaladi: xonani supurish, yiqishtirish, qaltaklar va iplar solingan qutilarni taxlash, terish, shoshilish. Barmoqlar va qo’l qarakatlari uchun improvizatsiyani ko’rsatib bersh, masalan, tez va shiddat bilan barmoqlar navbatma-navbat, kattasidan boshlab, kaftga egiladi. O’n bitta qarakatdan so’ng qo’llar to’rt marta gavda oldida, uch marta esa boshi ustida silkitiladi. qo’llar sekin tushiriladi. O’ng qo’l bilan ikki marotaba barcha barmoqlar ishtirokida kaft bo’ylab pastdan yuqoriga surgan qolda, to’lqinsimon qarakat bajariladi. Xuddi shunday qarakatlar chap qo’l bilan bajariladi. Endi esa bu qarakatlar ikki qo’lda ularni oldinga cho’zgan qolatda shiddat bilan bajariladi. Undan so’ng bu qarakatlar yana ikki qo’l bilan, faqat endi sekinroq qamda ularni asta-sekin pastga tushira borib bajariladi. qo’llar pastga tushiriladi va mashqning birnchi qismi takrorlanadi. Oxirgi to’rtda akkorda qo’llarni yuqoriga ko’tarib, to’rt marotaba ularni silkitgan qolda shiddat bilan mushtlar tugiladi.

E Griga musiqasi: insho 1-Arietta-4 Isho-65, №; 6 «To’y kuni»

Biror-bir ishni qarakat orqali imitatsiya qilish. Barcha turdagi o’yinlar aniq qoidalarga, matnga ega bo’lgan logopedik ish talablariga javob beruvchi nutqdagi nuqsonlarni va nutqiy patalogiyasi bo’lgan shaxslarning qarakatlanish muqitidagi cheklanishlarni qisobga olgan qolda etarli darajada qarakatlantiruvchi qilib tanlanadi.

16. YaKUNLOVChI MAShqLAR

Bu mashqlarning maqsadi – shuqullanuvchilarni tinchlantirishga, ularning diqqatini boshqa turdagi mashqlarga jalb etishga qaratilgan. Ularni turli xil shakllarda o’tkazish mumkin, musiqa ostida oddiy marsh, qayta tizilib olish; asar xarakterini aniqlash bilan musiqa tinglash. Masalan, P.Chaykovskiyning «Ot o’yni» yoki A. Lyadovning «Kichik valsi»ni tinglash. Bundan tashqari, tinglangan musiqada qanday qiyofalar aks ettirilganligini va ular uyqotgan tasavvurlar qaqida so’zlab berish.

Musiqa, qarakat va so’z uyqunligi logoritmikada turlichadir. Ammo musiqa, qarakat va so’z ulushlari qanday bo’lmasin, mashq davomidagi kompleks qolatda ular shuqullanuvchining qarakatlanishi muqitini, uning faoliyatini shakllantiradi va shaxsga nisbatan ijobiy ta'sirni tartibga keltiradi. Aniq o’lchovdagi, maqsadga yo’naltirilgan va tejalgan qarakat odamda qanoatlanish tuyqusini uyqotadi. Ritm bir qator pertseptsiya organlari bilan – kinetik qis qilishlar, taktil eshitish va ko’rish azolari bilan qabul qilinadi. Bu kuchli stimullar nutqni tuzatishda qo’shimcha motiv-asos qosil qiladi. Bolada qarakatlanish muqitini normallashuvini va nutq nuqsonlarining tuzatilishini ongsiz qamda tabiiy qolatda amalga oshirish juda muqimdir. Bunda bo’shashish – xotirjamlik ta'minlanadi qamda ruqiyqissiy va mushak zo’riqishlaridan ogoqlantiradi.

Barcha va aloqida guruqlardagi mushaklarning umumiy motor tayyorgarligi nafas va artikulyar mushaklar faoliyati normallashuviga ijobiy ta'sir ko’rsatadi. Ritmik mashqlarni ijobiy qissiy ta'sirlanish asosida bajarish, to’qri nutqning tarbiyalanishiga, bolalar faoliyatining muomalada, o’yinlarda va xarakatlardagi improvizatsiyalarda jadallashuviga turtki beradi.

Logoritmik muqit barcha turlardagi qar xil uyqunliklarda foydalanish – nutqiy nuqsonlarga ega bo’lgan odamlarning ijtimoiy qayta tiklanishidagi yakuniy maqsadlariga asoslangandir.

Savol va topshiriqlar

1. Logopedik ritmikaning qanday vositalarini bilasizq Bolalar bilan ishlashda ulardan nima uchun foydalaniladiq
2. Nutq nuqsonlarini korrektsiya qilishda – tuzatishda ritmning aqamiyati nimadan iboratq
3. Kuylashning turli xil malakalarini o’qitishga misol keltiring.

4. qarakatlantiruvchi o'yinlarning nutq korrektsiyasida va bolalar qarakatida qanday aqamiyati borq
5. Tasma yozuvidagi musiqiy asarni (o'qituvchi tomonidan taklif qilingan) taqlil qiling va undagi qarakat xarakateri va ko'rinishini aniqlang (o'yin yoki raqs).
6. Xalq qo'shiqlari misolida xorovod uchun qarakatlar kompozitsiyasini tuzing.

IKKINChI BOB

DUDUqLANIShNI ENGISh BO'YIChA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ISh VA TIBBIY TADBIRLAR MAJMUAVIY TIZIMIDAGI LOGOPEDIK RITMIKA

Duduqlanadiganlar bilan korrektsion ishda logopedik ritmikadan foydalanishga quyidagi qolatlar sabab bo'ladi.
Nutq funktsiyasi bilan uning qarakatlantiruvchi, bajaruvchi komponetlari va umumiy qarakatlantiruvchi tizimi o'rtasida maqkam funktsional aloqa bo'ladi. Odamning odatdagi nutqi ko'pgina paydo bo'lgan markaziy kelishilgan ish bilan ta'minlanadi. Bosh miya po'stloqini muayyan qismining shikastlanishi uning u yoki bu nutq funktsiyasi tomonlari bilan aloqasini ochib beradi. Shikastlanish Brok qismiga qanchalik yaqin joylashgan bo'lsa, shunchalik ko'p darajada nutqning motor komponentlari buziladi. Vazifa me'yorda amalga oshishi uchun, shu jumladan nutqiy, vaqt oraliqida, tezlikda, qarakatlar ritmida va aloqida reaktsiyalarni bajarish muddatlarida boqlanish zarur. Lekin boqlanishga faqat nutq funktsional tizimining oliy po'stloq bo'limlari emas, balki miyachali (qiqildoq, bosh, bo'yin, elka muskullarini o'rnatish) va cho'zinchoq miyada joylashgan bo'limlar (nafas muskullarini tartibga solish), qamda ichkaridagi boshqa tuzilishlar tegishli bo'ladi. Demak, vaqtda boqlanish, qarakatlar tezligi va ritmining aqamiyati oqir funktsional nutq tizimining aloqida komponentlari bo'limlarining kelishilgan ish uchun muqim sharti qisoblanadi va bu komponentlar faoliyatining vaqtda muvofiqlashmasligi nutq buzilishining funktsional sababi bo'lishi mumkin. Bu qarashning qaqqoniyligi juda mashqur bo'lgan fakt bilan tasdiqlanadi, duduqlanayotganning nutq ritmini qar qanday o'zgarishlarida (o'qish, deklamatsiya) duduqlanish kamayadi; nutq paytida taktni qo'l bilan qaytarishda qam duduqlanayotgan nutqining entikishi kamayadi yoki oldi olinadi. Metronomning ritmik sado berishidan foydalanish duduqlanayotgan nutqini to'qrilashning samarali vositasi qisoblanadi. Nutqning markaziy asab mexanizmlari ritm datchikiga muqtojlik qis qilganidek, asab jarayonlarida o'tishning doimiy tempiga ko'maklashadi.
I.V.Danilov va I.M.Cherepanov┐ «ritm datchigi» taklif qilayotgan templar klonik va tonik shakllarda duduqlanayotganlarda turlicha diapazonda bo'lishi kerak deb qisoblaydilar. Bu fakt bu guruqlarda asab jarayonlarining o'tish tempi turlicha deb tasdiqlaydi. Bu turli-tumanlik asosida buzilishlarning asosiy bo'qinini oldini olishning lokalizatsiyalashning turli bosqichlari yotadi. Klonik duduqlanadigan kasalllarda bosh miya po'stloqining darajasi belgilovchi qisoblanadi, tonik shakldagilarda esa miya ichkarisidagi tuzilishlari darajasining buzilishlari ancha muqim rol o'ynaydi. Shunday qilib, asab markazlarining ancha lablangan po'stloqi uchun juda baland ritmlar (duduqlanishning klonik shaklida), funktsional ancha qarakatsiz ichkaridagi tuzilishlar uchun – ancha past ritmlar (duduqlanishning tonik shaklida) zarur. Biroq bu savol chuqur o'rganishni talab etadi.
Duduqlanadiganlarning nutq funktsiyasiga ritmikani qattiq boqlash orqali metronom yordamida ta'sir etish mumkinligiga tadqiqotchilarning e'tiborini jalb etadi. F. Fransella (1965), R. Beech (1967) katta yoshdagi duduqlanadiganlar nutqini sado berayotgan metronom ritmiga ergashish sharoitida va uning artimik chertkilarni uzatgan vaqtida o'rgandilar. Birinchi qodisada duduqlanish darajasining kamayishi yaqqol ifodalangan o'rni ko'rindi, tovush signallarini aritmik uzatishda esa nutq funktsiyasining yaxshilanishi kuzatilmadi.
R.Beech duduqlanadiganlarga ritmik ta'sir etish usuli ritmni qattiq boqlash bilan davolashning

samarali usulidir deb qisoblaydi. R.Beechning fikricha, duduqlanadiganlar qarakatlanish doirasida qandaydir kamchiliklar bilan qiynaladilar va ritmni qattiq boqlash esa bu kamchiliklar o'rnini to'ldirishga imkon beradi.
V.A.Griner va Yu.A.Florenskiylarning fikricha, nutqning qayajonli tomoni umumiy psixomotorikaning affektiv ifodalari bilan zich boqlangan. U xuddi nutq so'zlayotgan yuzni tasavvur qiladi va uning dinamik sifatlarida o'zining ifodasini oladi: ritmda, metrda, kuyda, pauzada, tempda va boshqalar. Shunday qilib, E.Freshelsning ta'kidlashicha, talaffuz qilish usuliga, ya'ni so'zlarning o'zaro dinamik nisbatiga boqliq bo'lgan to'rtta so'zdan tuzilgan iboradan to'rtta turli xil ma'noni olish mumkin. Tashqi nutq qarakat yonida vaqtda taqsimlangan, muayyan tartibda, birgalikda va ketma-ketlikda namoyon bo'ladi. qarakatlanish shaklini ifoda qiladigan, u shu bilan birga o'zini faqat grammatika, sintaksis va semantika qonunlarigagina emas, balki fonetika qonunlariga qam bo'ysundiradi, ular esa nafaqat tashqi bezatish atrofini qamrab oladi, balki mazmunni to'qri uzatishga ta'sir qiluvchi muqim dinamik tuzilish jiqatlaridan biri qam bo'ladi. Ma'nodan tashqari mantiqiy urqular: oqangning balandligini ko'tarishda, tovushni sekinlashishi va turlanishida fonetik ifodalanadi. Nutq uzunligi, kuchi, sifati, aniqligi bilan ega bo'ladi. Pauza qam o'zining uzunligi va aniqligiga ega bo'ladi qamda faol tormozlanish jarayonini ifoda etadi. Iborada o'ziga xos mazmunni oshiradigan musiqa bo'ladi. Bunga ritm va kuy kabi nutqning musiqiy belgilari imkon beradi. Ma'lumki, duduqlanadiganlarning nutqi topshirilgan tashqi ritmda saqlanadi (she'r, qo'shiq), undan tayanch qabul qiladi va muvozanatni tiklaydi, ya'ni duduqlanish yo'qoladi.
Davolovchi va logopedik ritmika o'z tizimi asosida ritm tushunchasini tashkil qiluvchi va tartiblilikning boshi sifatida qar qanday qarakatni muayyan shaklga siqdiruvchi va kasalning xulqini tartibga soluvchi bo'ladi. Logopedik gimnastika, ritmika mashqulotlari paytida duduqlanadiganlar oladigan o'rtacha jismoniy ish bilan bandlik asab jarayonlarini qayajonlantiradi, unumli samara beradi.
Duduqlanadiganlar uchun ayniqsa musiqali ritm maqsadga muvofiq, ya'ni u boy amaliy material beradi, jamoani follashtiradi, uning qissiyotli va irodali soqasida soqlomlashtirish ishining katta aqamiyati bor. Ritm faqat qarakatni tartibga solmaydi, balki so'zni, tempni va nutqning dinamik xususiyatlarini boshqaradi. Musiqali frazirovka (gapirganda yoki musiqa chalganda muqim joylarini aniq va ravshan aytish va chalish) va nyuansirovka, pauza va urqular qam nutqda o'z aksini topadi. Logopedik ritmika bilan jamovaiy mashqulotlar duduqlanadiganlarda o'z nuqsonlariga bo'lgan munosabatni qayta tarbiyalashga imkon beradi, atrofdagilar bilan o'zaro munosabatda yangi, to'qri yo'l-yo'riqni, ular bilan nutqiy munosabatni shakllantiradi. Logoritmik mashqulotlar duduqlanadiganlarni qar xil vaziyatlarga solib qo'yishi mumkin: bir o'zi butun jamoaga qarshi turadi, jamoani guruqlarga bo'lib tashlaydi va boshqalar, ya'ni nutqda qarakatli shaklda turli ijtimoiy rollarni o'ynash eqtimolini beradi, faol, tashabbuskor qulqda tasdiqlanadi.
Logopedik ritmika duduqlanuvchi shaxsiga katta psixoterapevtik ta'sir o'tkazadi, uning ijobiy tomonlarini rivojlantirishga va salbiylarini tekislashga ko'maklashadi. Mashuqulotlarni psixoortopedik yo'nalishda to'qri olib borish shaxsiy chetga chiqishlarni korrektsiyalashga va erkin, boshqariladigan xulqni tarbiyalashga imkon beradi.

MAKTABGAChA, KIChIK VA O'RTA MAKTAB YoShIDAGI DUDUqLANADIGAN BOLALARDA MOTORLI, qISSIY-IRODALI DOIRALARNING VA ERKIN XULqNING BUZILIShI

Tadqiqotchilar duduqlanishda umumiy motorika bilan nutqning aloqasi qolatiga aloqida e'tibor qaratganlar. V.A.Gilyarovskiy, nutq rivojlanishining kechikishi qisman motorikaning umumiy rivojlanmaganligi ko'rinishi bo'lishi mumkin, deb ta'kidlagan. M.F.Bruns duduqlanadigan bolalar motorikasini tadqiq qilar ekan shunday xulosaga keladi, ularda umumiy motor rivojlanishida ifodalangan qoloqlik bo'ladi. V.I.Dresvyannikov

duduqlanadigan maktab o'quvchilari motorikasi xususiyatlarini taqlil qilar ekan umumiy motor ontogenezi va nutqning o'zaro aloqadorligi va parallelligini ko'rsatadi, qamda bolada motorika va ekspressiv nutqning rivojlanishi maqkam birlikda sodir bo'ladi, deb ta'kidlaydi. Muallif, korrektsion ish ta'sirida motorika va nutq sal kam bir biriga parallel ravishda o'zgaradi, degan xulosaga keladi.

M.A.Koltsova bolada nutqning rivojlanish bosqichi va qo'l panjasi ingichka motorikasining rivojlanish darajasi o'rtasidagi korrelyatsiyaning mavjudligini isbotlab berdi. qo'l panjasini artikulyatsion apparat kabi nutq organi deb qarashga qamma asoslar bor. Shu nuqtai nazardan qo'lning proektsiyasi miyaning yana bitta nutq zonasi bo'ladi.

A.V.Zaporojets erkin qarakatlarni tadqiqot qilishning muqimligini belgilab, odamda ikkinchi signal tizimi funktsiyalarini umumiylashtirish va abstraktlash ta'siri ostida erkin qarakatlarning shakllanishi nutq ishtirokida ro'y beradi, deb ko'rsatadi. E.M.Mastyukova nutq qarakati funktsional tizim bilan ontogenetik, anatomik va funktsional boqlangan deb ta'kidlaydi. Shuning uchun u, ayniqsa, serebral paralich bilan azob chekuvchi bolalar bilan logopedik ishning asosiy tamoyillaridan biri, qarakatli-kinetik raqbatlantirish tamoyili deb qisoblaydi.

Shunday qilib, umumiy motorikaning o'xshash xususiyatlarini rivojlantirish yo'li bilan umumiy motorika bilan nutqning aloqasi artikulyatsion apparat organlari qarakatining zarur sifatini rivojlantirishga imkon beradi.

Motor buzilishlarining qar xilligi duduqlanishda belgilanadi. Ba'zi duduqlanadigan bolalarda o'zining yoshidan uch oy katta bo'lgan motorli qobiliyatni aniqlash mumkin. Biroq ko'pchiligida motorika rivojlanishidagi qoloqlik to'rt oylikdan sal kam besh yoshgacha bo'ladi. Buzilishlar faqat umumiy bo'lmasdan, balki mimikali motorika va oral prasisga qam tegishli bo'ladi.

Umumiy motor qobiliyatida duduqlanadigan bolalardagi mimikali motrikadagi kamchilik bilinib qoladi. V.M.Aristovning fikricha, u nutq bilan qar doim boqliq bo'lmaydi va "kichik organik simptomlarga" qarashli bo'lishi mumkin, negaki duduqlanishning ba'zi shakllari asosida "bosh miyadagi kinestik nutq qujayralari afferent tizimining shikastlanishi" yotadi. Bu nutq organlarining statikasi va dinamikasining buzilishiga olib keladi. Motor funktsiyasining organik buzilishi shunday ko'rinadi:

to'kilish simptomlari – oddiy mashqlarni ishlab chiqarishning mumkin emasligi;

tilning giperkinez, tremor, fibriollyar va fastsikulyar qisqarishi;

ataktik tartibsizliklar – u yoki bu qarakatni birdaniga bajarishning mumkin emasligi (bajarish faqat ko'rish nazoratida bo'lishi mumkin);

apraksis tartibsizliklar (yakka qollarda).

Agar duduqlanuvchining yuz muskullarida ba'zi qolsizlik bo'lsa, unda davolovchi gimnastika zarur.

N.S.Samoylenko, duduqlanadigan bolalarda motorikaning rivojlanishi nutqiy rivojlanishdan ilgari yurishi yoki nutqdan orqada qolishi mumkin va aloqida motor qobiliyatli duduqlanadigan bolalar qam uchrashi mumkin deb qisoblaydi. N.S.Samoylenko motorikasining qolatiga qarab duduqlanadigan maktabgacha yoshdagi to'rtta guruqni ajratadi.

Birinchisi – tempida, ritmida, muskullar tonusida, mo'ljal olish va jamoaviy o'zaro munosabatlarda buzilishi bor bolalar. Bunda diqqat va faollik buzilmagan. Motorikadagi nuqsonlarga tez barqam beriladi.

Ikkinchisi – motor munosabatida bo'sh qobiliyatli bolalar, qarakatlarida chaqqonlik, tezlik, aniqlik yo'q. Tempi susaytirilgan, lanj e'tiborli, faollik sekin-asta uyqonadi, qech qanday tashabbus yo'q. Vazifani o'zlashtirishni o'rganish uzoq vaqtni talab qiladi. Muskullar tarangligini tormozlantirish va qarakatlarni muvofiqlashtirishni yaxshilash ustidagi ish yaxshi natijalar bermaydi. Engil motor qoloqligi qollari qam bo'lishi mumkin.

Uchinchisi – muskullari kuchli tormozlangan bolalar. qo'llarning qolati tayoqqa o'xshab cho'zilgan, barmoqlar musht qilib siqilgan yoki kerilgan, qo'llarni qarakat paytida bukilmasligi va yurganda oyoqlarning juda kam bukilishi. qadam tashlaganda qo'llarni

tebratmaslik, bir qo'lni tebratish yoki cho'zilgan qo'llarni oldinga itarib notabiiy tebratish va oyoqlarning qarakati bilan muvofiqlashmaslik. Bo'yin va elkaning kuchli tormozlanishi. Bunday bolalar bilan qam jamoaviy, qam yakka tartib katta ish olib borish talab etiladi. Bolalar ko'pincha jamoaviy o'yinlardan bosh tortadilar, jiddiy yuz bilan, qech qanda qayajonlarini bildirmasdan yakka qolda o'ynashni afzal ko'radilar, faol rollardan bosh tortadilar. Ular bilan ishlash uzoq muddat davom etadi.

To'rtinchisi – tez tempda ishlab chiqiladigan bemaqsad serob qarakatlar bilan motorli tez ta'sirlanadigan bolalar. Bunday bolalar kamdan kam uchraydi. Ular uchun osoyishta qolatda bo'lish bajarib bo'lmaydigan darajada qiyindir. Jamoaviy o'yinda o'z navbatlarini kutib turmaydilar, tanaffussiz qarakatlarga intiladilar. Muskullar tonusi bir qancha tarang, o'yinga yuqor qayajonli munosabat kuzatiladi. Chopish va sakrash ularni kuchli ta'sirlantiradi. Faollik qaddan tashqari yuqori: boshqalar uchun qam bajarishga tayyorlar, begona o'yinga aralashib ketadilar, tajovuzkor qarakatlar ko'rsatadilar, raqbarlik rolini olishga intiladilar. Bunday bolalar bilan ishlash uzoq davom etadi, natijasi qar doim ijobiy emas.

M.F.Bruns "korrelyatsion gimnastika duduqlanish shakli bilan muvofiq ish tutishi kerak" deb ta'kidlab, duduqlanish shakllari (tonik va klonik) o'rtasidagi korrelyatsiya va motorika xususiyatlarini ko'rsatadi.

B.I.Shostak bir qism bolalarda til qarakatining cheklanganligi, muskullar tonusi, mayda motorika, boshqa yo'lga o'tish, muvofiqlashuv, qarakatlar tempi, qarakatlarni statik va dinamik muvofiqligining buzilganligini aniqladi. U ma'lum qilgan bu buzilishlarni duduqlanadiganlarda katta ikkilanish va o'zgaruvchan tonus bilan tasdiqlangan ko'p qollarda tezlatish qoyasining borligi qarakatlar tempi xarakterida namoyon bo'ladigan qissiy-iroda doirasining qolati bilan boqladi.

G.A.Volkovaning¬ tadqiqotlarida, 4-7 yoshdagi ba'zi duduqlanadigan bolalarda motorika buzilmagan, lekin ko'pchilik bolalarda esa umumiy motorika, qo'llarning nozik, erkin motorikasi, mimikali muskullar va oral praksisning qar xil va ko'pgina buzilishlari bo'lishi ko'rsatilgan. Umumiy motor tarangligi, tanglik, o'tishi sekinlashgan qarakatlar shaklidagi, bezovta qarakatlanish, tormozlanib qolish, muvofiqlashmaslik, qarakatlar tartibsizligi shaklidagi buzilishlar qam bo'ladi, gipergenezlarning mavjudligida qarakatlarni bajarishning keng ko'lami bilan motor funktsiyasining buzilishi ustun keladi.

Keskin motorli bolalar logoped va o'rtoqlarining nimanidir uzatib yuborish, olib kelish to'qrisidagi iltimos va muloqazalariga darrov ta'sirlanmaydilar. Bitta qarakatdan boshqasiga shoshilmay o'tadilar, qarkatli o'yinlarda koptok, chambarak va boshqa narsalarni tushirib yuboradilar, ko'p vaqtni bo'linadigan materiallar bilan – qurilish, minorali, bochkachali, matreshkali o'yinlarga sarflaydilar. 4–5 yoshdagi bolalarda motor tangligi qo'pollikda, beso'naqaylikda u yoki bu qarakatni tez va to'qri bajara olmaslikda ko'rinadi. 5–6, 6–7 yoshdagi bolalarda motor tarangligi duduqlanish bilan ancha aniq boqlanadi va o'z qarakatlarini ta'riflab berishga qarakat qilishda ko'rinadi. Sodir qilgan qarakatlari qaqida erkin gapirishning imkoni yo'qligi bolaning qarakatlarini yanada ko'proq tang qiladi: xulqdagi bamaylixotirlik, engillik yo'qoladi, qarakatlar tempi sekinlashadi, qarakat oxirigacha bajarilmaydi. Yuradigan va yuguradigan o'yinlarda tormozlanish ayniqsa yaqqol ko'rinadi: bolalar qo'llarini tirsak bo'qinida taranglik bilan bukadilar, ularni kuch bilan tanaga bosadilar, oyoqlarini tizza bo'qinida bukmasdan to'qri qilib chopadilar. Bo'yin va elka muskullarining tangligi bolalarning butun gavdalari bilan aylanganida, motorli qo'pollikda aniqlanadi. Duduqlanadiganlarning qamma yoshdagi guruqlarida motor keskinligining ustunligi kuzatiladi: 4–5, 5–6, 6–7 yoshlarda.

Duduqlanadigan bolalarning qarakatlantiruvchi tormozlanishi shularda ko'rinadiki, ular oson qayajonlanadilar, o'yin paytida bequda ovora bo'ladilar, sakraydilar, cho'kka tushadilar, qo'llarini silkitadilar, shular bilan o'z qayajonlarini ifoda etadilar. qarakatlari keskin, etarlicha maqsadga qaratilmagan, muvofiqlashtirilmagan, nozik erkin qarakatlantiruvchi aktlar to'xtalib shakllanadi, qarakatlar ko'lami katta quloch yoyib ketadi. O'yindan keyin bolalar

uning oqimi va natijalarini muqokama qilishga urinib, uning borishini qo'pgina muvofiqlashtirilmagan qarakatlarda eslaydilar.

4-7 yoshdagi duduqlanadigan bolalarning yarmiga bir-biridan ajralmaydigan juda turli qarakatlar xos.

G.A.Volkovaning tadqiqotlarida ko'rsatilishicha, ilk yoshdagi bolalarda qarakatlantiruvchi analizatorning etilishidagi notekislik klinik ko'rsatiladigan motorikaning turli buzilishlarida bo'ladi. Duduqlanadigan bolalardagi anamnestik malumotlar tadqiqotini yaxshi gapiradigan bolalar ma'lumoti bilan solishtirilganda bolalarda duduqlanish paydo bo'lguniga qadar motor funktsiyasining shakllanishida ancha ko'zga tashlanadigan o'zgarishlar bo'lganligini anglash imkonini beradi. 2 yoshidan to qayotining 4-yili davomida duduqlanadigan bolalarda vazifalarni bajarishda sifatli farqlar belgilanmaydi. Ularda ko'pgina aniqlangan buzilishlarda ontogenezning birmuncha kech bosqichlarida motor funktsiyasini takomillashtiruvchi yosh dinamikasi etarlicha aniqlanmagan. G.A.Volkova ishlab chiqqan o'yin faoliyati metodikasi maktabgacha yoshdagi duduqlanadigan bolalar qulqi va nutqiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va motor buzilishlarini bartaraf qilishga imkon beradi.

Duduqlanadigan bolalarda motorli chetga chiqishlar diqqatning o'zgaruvchanligi, epchil o'tishning etarli emasligi, bolaning yuqori qayajonlanishi yoki uning tormozlanishi kabi psixik jarayonlarga boqliqligi ancha tez qosil bo'ladi┐ .

O'rta va katta maktab yoshidagi duduqlanadiganlarda ritm, muvofiqlashish va qarakatlarning o'tishini qis qilish tadqiqotlari ko'rsatadiki, duduqlanish darajasi qancha yuqori bo'lsa, motorikaning buzilishi o'shancha ko'p ifodalanadi┐ .

Engil darajadagi duduqlanishi bo'lgan o'quvchilarda qarakatlarni muvofiqlashtirish ko'proq darajada va qarakatlarning o'tishi va ritmni qis qilish ancha kamroq darajada etishmaydi.

O'rta darajadagi duduqlanishda ritmni qis qilish va qarakatlarning o'tishi ancha pasayadi.

Oqir darajadagi duduqlanishda qarakatlarning o'tishi qammadan ko'p etishmaydi, ritmni qis qilishning buzilishi esa qarakatlarni muvofiqlashtirishning buzilishi bilan tenglashtiriladi.

Motorika atrofidagi buzilishlarning asosiy foizi talvasaning tonik xilidagi duduqlanadiganlarga tushadi. O'qil bolalarda ko'proq ritmni qis qilish va qarakatlar muvofiqligi, qiz bolalarda esa qarakatlarning o'tishi etishmaydi.

Shunday qilib, motorika buzilishining darajasi duduqlanish darajasining oqirligiga mutanosib ravishda ekan. Lekin o'qil bolalarda va qizlarda bu buzilishlar turlicha. Motorika va nutq qolatining yaxshilanishi logoritmik mashqulotlar jarayonida deyarlik bir biri bilan teng ravishda sodir bo'ladi. Nutq bilan uzviy boqlangan umumiy motorika keyingisiga katta ta'sir ko'rsatadi. Duduqlanadiganlar nutqini qayta tarbiyalashdagi qiyinchiliklar motorikani korrektsiyalashdagi qiyinchiliklar bilan maqkam chirmashib ketadi. Agar motor buzilishlari muvaffaqiyatli korrektsiyalansa, unda bu nutqni qayta tarbiyalashdagi ijobiy ma'lumot bo'ladi.

Duduqlanadigan maktabgacha yoshdagi bolalar va o'quvchilar motorikasi tadqiqotlarining taqlili bolalarning motor qolatlarini baqolash mezonlarining rang-barangliligini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar duduqlanadiganlar motorikasini baqolash mezonlari sifatida duduqlanish shaklini, namoyon qilishning oqirligi, qarakatlar tempi, qissiyotli-iroda doirasining buzilishi, o'yin vaziyatlaridagi xulqdan foydalandilar.

2. DUDUqLANADIGANLAR BILAN LOGOPEDIK RITMIKA BO'YIChA MAShqULOTLARNING MAZMUNI

Duduqlanadiganlar bilan logoritmik mashqulotlarda quyidagi mashq va o'yinlarni o'tkazish maqsadga muvofiq:

kirish;

eshitish va ko'rish idrokining diqqat-e'tiborini va xotirasini rivojlantirish uchun;

ritmni qis qilishda va makonda mo'ljalga olishni rivojlantirish uchun;

taqlidchilikni rivojlantirish uchun;

ijodiy, syujetli-rolli, qarakatlanadigan o'yinlar, tashabbus, mustaqillik, faollik, iroda sifatlarini rivojlantirish uchun ijodiy etyudlar;
qo'l motorikasini, barmoqlarni, panjani, umumiy motorikani rivojlantirish uchun qarakatlanadigan o'yin va mashqlar qoidalari bilan;
yuz mimikasi va oral praksisini rivojlantirish uchun;
nutq prosodiyasini rivojlantirish uchun musiqa jo'rligida ashulali, xorovodli, dramatik o'yinlar;
ijodiy qobiliyatni, tasavvur qilishni rivojlantirish uchun etyudlar;
musiqiy ijodni va musiqiy xotirani rivojlantirish uchun;
yakunlovchi;
saqnalashtirish, ertaliklar, ko'ngil ochar tomoshalar, bayramona chiqishlar (bolalar uchun), yumor kechalari, pantomimalar, kontsertlar va boshqalar (kattalar uchun).

Duduqlanadiganlar bilan korrektsion ishda logopedik ritmika vositalari logopedik ishga qaraganda, nutq prosodiyasi, umumiy temp va ritmni qamda nutq qarakatini me'yorga solishga imkon beradi. qarakatning statik va dinamik muvofiqligini qarakatlantiruvchi, musiqali-qarakatli, musiqali-nutqiy, ritmik, nutqiy musiqa jo'rligisiz, qarakatlantruvchi-nutqiy mashq va o'yinlar, muskullar tonusini boshqarish qobiliyatini, nafas chiqarishning davomiyligini, ovozning yumoshq qujumini va prosodiyaning boshqa komponentlarini tarbiyalaydi. Duduqlanadiganning qarakat doirasini me'yorga solish uning muloqotga, atrof-olamga va o'z nutqining buzilishiga bo'lgan munosabatini qayta qurishga yordam beradi. Duduqlanadiganda bu qayta qurishga psixomotorikani korrektsiyalash jarayonida paydo bo'ladigan fe'li va xulqidagi ijobiy xislatlar sabab bo'ladi, chunonchi: qarakatlarda dadillik, ularni boshqara olish, to'qri qomat, suqbatdoshini ko'rishni mo'ljallash, botirlik, muloqotda tashabbuskorlik, qarakatlantiruvchi va nutqiy qiyinchiliklarni qal qilishda mustaqillik, faoliyatda faollik, nutq nuqsoniga bo'lgan munosabatni qayta qurish sababli qayotiy vaziyatlar aqamiyatida qayta yo'lga solish va boshqalar.

Logopedik ritmika mashqulotlarini logoped ishi bilan boqlash kerak va o'quv yili davomida logoritmika materialiga muvofiq logopedik dastur bajariladi. Shunday qilib, tekshirish davrida logoritmika mashqulotlarida nutqning cheklanganligi (indamaslik tartibi, pichirlash nutqi) tutashlik, silliqlik, qarakatlarning o'tishi ishlab chiqiladi. Yurishga, muvofiqlashishga, diqqatni, xotirani rivojlanitirishga, optik-fazoviy yo'lga solishga, motorli ko'rishn muvofiqlashtiruvchi mashqlar taklif qilinadi va boshqalar. Boqlab talaffuz qilishni tarbiyalash davridan boshlab talaffuzning silliqligi va tutashligi, qarakatlar tempi, ifodalilik, qayajonlilikni ishlab chiqadigan nutqli vazifalar beriladi.

Duduqlanadigan o'quvchilar, o'smirlar va kattalar bilan logoritmik ishda quyidagi bo'limlarni ajratish mumkin┐ .

Silliq qarakatlar va sekin tempni tarbiyalash. Muskullar tonusini keskinlashtirish va bo'shashtirishga; diqqat va xotira qajmini tarbiyalashga; qarakatlarni muvofiqlashtirish va ayni bir vaqtda bo'lishlikka; tormozlanish; avtomatlashtirishni tanlash va engib chiqish ta'siriga mashqlar, masalan, duduqlanadiganlar aylana bo'ylab qadam tashlaydilar: «bir» sanoqiga – to'xtaydilar, «ikki» sanoqiga – orqalariga yuradilar, «uch» sanoqiga – aylanadilar va teskari tomonga yuradilar, «to'rt» sanoqiga – markaz va orqaga yuradilar. Signallar bo'lib beriladi: eshitish va ko'rish.

Jamoaviylikni yaqqol ifoda etadigan oqista tempdagi mashqlar, masalan, qo'llar uchun galma galdan qarakat o'ylab topadilar. O'z qarakatlarini bajara turib davom etadilar, o'ng tomondagi qo'shnisining qarakatlariga e'tiborini qaratadilar va signal bo'yicha uning qamma qarakatlarini taqlid qilib o'rganib oladilar. Shuqullanayotganlarga dastlabki qarakatlari qaytib kelmagunicha shu tarzda davom etadi.

qarakat va musiqali ritm bilan nutqning boqliqligi. Yurish bilan boqliq sanoq; qarakat bilan boqlangan sanoq yoki nutqli mashqlar.

qarakatni muvofiqlashtirish bilan boqlangan sanoqli yoki nutqli mashqlar – koptokni: «yuqoriga – o'ziga», «yuqoriga – qo'shniga» so'zlari bilan irqitish va boshqalar.

Tormozlanish bilan boqlangan sanoqli va nutqli mashqlar: qadam tashlash va chap oyoq bo'yicha sanash. Signal bo'yicha to'xtaladi va sanaladi, keyin yuriladi va sanoq tiklanadi.
Avtomatlashtirishni bartaraf qilish bilan boqlangan sanoqli va nutqli mashqlar: chap oyoq bo'yicha tartib bilan sanash. Signal bo'yicha orqaga qadam tashlash va keyingi signalgacha teskari tartibda sanash.
Tanlash ta'siri bilan boqlangan sanoqli va nutqli mashqlar: qar qanday otni talaffuz qilib koptokni bir biriga irqitadilar, koptokni qabul qilib olib unga sifatni qo'shadilar, keyin aksincha.
Nutq tempining mustaqkamligi, nutqni qarakat bilan muvofiqlashishini tekshirish uchun bu bo'lim xulosasida vazifalar beriladi.
qarakat va nutqning ritm xarakteri bilan boqliqligi. qarakat va nutqda forte qamda piano ni ko'rsatish: iboralarni baland va pichirlab talaffuz qilish va baland ovozda sanash.
Crescendo va diminuendo ning nutq va qarakatda kuchayadigan yoki tinchib qoladigan musiqali ritm bilan boqliqligi: sanoq va tovushni kuchaytirish bilan asta-sekin qo'llarni yuqoriga ko'tarish va tovushni pasaytirish va teskari tartib bilan sekin-asta tushirish.
Nutqning mantiqiy ma'nosi va qo'lning aynan qarakati bilan boqliq bo'lgan muayyan so'z ta'kidlanadi, ya'ni urqu: «Menga koptokni ber. Menga koptokni ber. Menga koptokni ber».
Pauza mazmunini faollik, to'yinganlik bilan tarbiyalash. Dudqlanadiganlar matnni baland ovozda talaffuz qiladilar va qadam tashlaydilar, signal bo'yicha to'xtaydilar va matnni o'sha tempda keyingi signalgacha qayolan davom ettiradilar, keyin yana qadam tashlaydilar va signal tutib qolgan so'zdan baland gapiradilar.
2G`4, 3G`4, 4G`4 miqdorida dirijyorlik qilish mashqlari oqangdosh vositasi sifatida. Duduqlanadigan bir bola dirijyorlik qiladi, tovushning kuchayishi va pasayishini o'z qarakatlari bilan ifoda etadi boshqalar esa dirijyorning ko'rsatmalariga rioya qilib baland, past ovozda sanaydilar.
3G`4 miqdordagi dirijyorlikda taktning birinchi bo'lagi tekis qarakat bilan pastga (yoki ozgina chapga oqish bilan), ikkinchisi – yoysimon qarakat bilan o'ngga, uchinchisi – yuqoriga yo'naltirilgan ozgina yoysimon qarakat bilan chapga ko'rsatiladi. 3 dagi taktlashtirish sxemasining tuzilishi taktdagi kuchli, ancha kuchsiz va juda kuchsiz bo'laklarning tabiiy mutanosibligini ta'minlaydi. 2G`4, 4G`4 miqdordagi dirijyorlikda (agar ijro etish tempi sekin bo'lsa) taktlashtirishning to'rt bo'lakli sxemasi qo'llaniladi. Uning moqiyati avvalgidagidek, uch bo'lakli sxemaning ikkinchi va uchinchi bo'laklari qaqida gapirilgan, mos ravishda to'rt bo'lakli sxemaning oxirgi ikkita bo'lagiga taalluqlidir. Bir bola dirijyorlik qiladi tovushning kuchayishi va pasayishini o'z qarakatlari bilan ifoda etadi boshqalari esa baland, past ovozda sanaydilar.
qarakatlantiruvchi nutqli vazifalarda botirlik, dadillik, qujumkorlik amaliyoti. Ikki ko'rinishdagi vazifa taklif qilinadi: 1) musiqa bilan boqliq so'zni vaqtda taqsimlashni uddalashga, masalan, chapga, o'ngga qadam tashlash, teskari tomonga aylanish, joyida chapak chalish. Duduqlanadiganning o'zi qarakatni va yo'nalishni o'zgartirishi uchun so'z bilan signallar berib guruqga raqbarlik qiladi; 2) o'zini nutq muloqotida ko'rsatish imkonini beruvchi musiqa bilan boqlanmagan.
Katta yoshdagi duduqlanadiganlar bilan logoritmik mashqulotlarning o'ziga xos xususiyati mashqulotlarning zarurligini anglash darajasining va qarakatlarni mustaqil bajarishning yuqoriligidan iborat bo'ladi. Katta yoshdagi duduqlanadiganlarning uyda musiqa ostida mustaqil mashq qilishlari katta aqamiyat kasb etadi (magnitofon yozuvlari). Fikrni ifoda etish uchun aynan pantomimo qarakatlari to'plamining, qomatning, qarakatning nafisligi ustidan doimiy nazorat amalga oshiriladi. Oyna oldida turib tasavvurdagi qolat bilan boqlangan qarakatni nutq bilan bajarish foydali. Katta yoshdagi duduqlanadiganlar musiqa jo'rligida yoki usiz saqna etyudlarini ijro etadilar. Uyda ishlab bo'lingan etyudlar jamoaviy mashqulotlarda ko'rsatiladi. Ko'rilgan yoki ko'rsatilganlari xususida jamaoaviy fikr almashuvi yoki ikkitadan bo'lib keyingi munozaralar kelib chiqadi.

Katta yoshdagi duduqlanadiganlar bilan ritmika ishida E.V.Oganesyan ishlab chiqqan usullardan foydalanish mumkin. Asabiy duduqlanadigan bemorlar uchun logoritmikaga muskullar tonusini me'yorlashtirishga, jismoniy kuch va chidamlilikni rivojlantirishga yo'naltirilgan jismoniy tarbiya belgilarini kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu bemorlarga uzoq davom etadigan qarakatlantiruvchi vazifalardan qarakatlantiruvchi nutqli mashqlarga, keyin esa musiqa yordamida yoki usiz faqat nutqli mashqlarga o'tish uchun motor mashqlari kerak emas. Ularda musiqali-ritmik qobiliyatning yuqori rivojlanganligi temp va ritmni o'zgartirib kiritishga, vazifalarni tez murakkablashtirishga imkon beradi. Asabiy duduqlanishda qarakatlantiruvchi nutq stereotipining saqlanganligi talab qilinadi, logopedik ritmika mashqulotlari duduqlanadiganlarning diqqatini shaxsiy nutq jarayonidan ritm va tempda o'zgarib turadigan ritmik qarakatlarga o'tkazishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bunda nutqli va qarakatli ta'sirlarning turli uyqunliklarini etarlicha kiritish mumkin bo'lib qoladi.

Asabiy duduqlanishga o'xshashlikda qarakat funktsiyasining o'ziga xos xususiyati logopedik ritmika tizimiga maxsus usullarni kiritishni talab qiladi. Shuning uchun asabiy duduqlanishga o'xshashlikda qarakatning qamma bosqichlari ko'tariladi, bu bemorlarda markaziy asab tizimi bilan boqlangan buzilgan yoki bo'lmagan qarakat funktsiyalarini shakllantirish zarur. Bunda tiklash jarayonini saqlangan qarakatlar tayanchi bilan qurish zarur. Bemorda musiqaning ritmi va tempida muvofiqlashgan va ritmik qarakatlar aniqligini ishlab chiqish, umumiy motor faoliyatini tashkil qilish, musiqiy-ritmik qobiliyatni rivojlantirish zarur. Mashq qilishni oddiy ritm va mashqlar bilan boshlash, faqat oldingi mashqlarni to'la egallagandan so'ng asta-sekin boshqa turdagi mashqlarga o'tish mumkin. O'rgatish jarayonida ko'rgazmali namunalardan iloji boricha ko'p foydalanish va qo'llanmani butunlay egallaguncha takrorlash zarur. qarakatli ritmik mashqlar kursi o'rganib olinganidan so'ng asta-sekin nutq ta'sirlari kiritiladi, avvalida soddalari: fonda so'zlashish, bir bo'qinli so'zlar, musiqa ostida, eng oddiy qarakatlar bilan birgalikda, so'zni talaffuz qilish jarayoniga faol e'tiborni maksimal qaratish. Bu nutq funktsional tizimida qarakatlar dasurini mustaqkamlashga, uni barqarorlashuviga imkon beradi. Faqat muvofiqlashgan bu mashqlarni muvaffaqiyatli amalga oshirilganidan keyin (ya'ni, oddiy qarakatlar bilan birgalikda musiqa ostida so'zlashish) ancha murakkab bo'lgan qarakat va nutq bilan birgalikdagi musiqa ostidagi mashqlarni kiritishga o'tish mumkin. Avvalida ular ancha sodda shaklda amalga oshirilishi kerak va faqatgina asta-sekinlik bilan turlicha temp va ritmga o'tkazish mashqlariga o'tish mumkin. Shu guruqdagi dudqlanadiganlarning bir qisimda musiqiy-ritmik qobiliyatning past rivojlanishi logopedik ritmika mashqulotlariga musiqali-ritmik mashqlarni maksimal kiritishni talab etadi.

Katta yoshdagi duduqlanadiganlar bilan logoritmik mashqulotlarni nutq statsionari sharoitida quyidagi sxema bilan o'tkazish mumkin┐ .

Kirish qismi (10–15 daqiqa). Duduqlanadiganlar diqqatini tashkil qilish, qomatni yaxshilash, yurishda so'z bilan qarkatni muvofiqlashtirishni rivojlantirish, eski va yangi taklif qilingan qiyin bo'lmagan mashqlarni takrorlash, qiyin bo'lmagan raqs qarakatlarini bajarish (qarakatlar ko'lami va bajarish tempini asta-sekin oshirish).

Asosiy qism (30–45 daqiqa). Muskullar tonusini tartibga soluvchi, diqqat-e'tiborni, xotirani rivojlantiruvchi, qarakatlarni so'z va she'rli matn bilan muvofiqlashtiruvchi mashqlar.

Yakunlovchi qism (10–15 daqiqa). Mimikali gimnastika, xotirjam yurish, figurali qadam tashlash, bo'shashganlik mashqlari.

Katta yoshdagi duduqlanadiganlar bilan mashqulotlarni qar kuni yoki kun ora o'tkazish maqsadga muvofiq, lekin qaftada uch martadan kam bo'lmasligi kerak, mashqulotlarning davomiyligi 45 daqiqadan 1 soatu 20 daqiqagacha. Mashqulotlarning soni davolanish kursining davomiyligiga boqliq. Ritmik material sxema bo'yicha joylashadi va logopedik mashqulotlar rejasi bilan yaqindan boqlangan bo'ladi. Logoritmik mashqulotlar uchun maxsus soatlar ajratiladi yoki ular logopedik mashqulotga kiritilishi mumkin. Odamlar soni 8–10 tadan oshmasligi kerak.

Duduqlanadigan 5–8 sinf o’quvchilari bilan mashqulotlarda qo’shila olishni yoki umumiy va nutqiy qarakatlarni “uchirish” ni mashq qilish tavsiya etiladi┐.
qarakatga kirishish tezligini rivojlantirish vositalaridan qarakat muayyan buyruq orqali bajariladigan saf mashqlari; nutq va motor ta'sirlariga o’yinlar; safda raqamlarni tartib bilan sanash, birinchi – ikkinchi, birinchi – uchinchi va boshqalar; bir vaqtda nutqli nafasni va kirishish tezligini avtomatlashtirish mashqlari, nutq apparatining qamma uchta bo’limi faoliyatini muvofiqlashtirish qisoblanadi. Bu mashqlarga nafas chiqarganda qar xil nutq materialini talaffuz qilish, ayrim unli tovushlardan boshlab turli murakkablik va uzunlikdagi gap bo’qinlari va birikmalari kiradi. Nutq faoliyatiga kirish faqat “ikki” sanoqidan amalga oshiriladi; tasodifiylik belgisidan foydalaniladi; shuqullanayotganlar ulardan qay birlari nutq materialini gapirishini bevosita nutqqa kirishish paytida biladilar; nutqqa kirishish uchun signal bilan qarakat komplekslarini bajarishda guruqdagi navbatchi tomonidan aytilgan iboraning birinchi so’zi qisoblanadi. Nutq nafasini avtomatlashtirishga yo’naltirilgan mashqlar duduqlanadiganlar nutqini to’qrilashda kerakli yordam ko’rsatadi.
Duduqlanadigan o’quvchilar bilan logoritmik mashqulotlarni uch qismdan qurish maqsadga muvofiq bo’ladi.
Kirish. Saf tortish, navbatchi raporti, salomlashish, mashqulot mavzui bilan tanishish, saf mashqlari, yurishning turli ko’rinishlari, engil chopish.
Asosiy. LFK majmui (beshta mashqdan iborat), qarakatli o’yin, tinchlantiruvchi mashq, ashula aytish.
Yakunlovchi. Navbatchi nutqini muqokama qilish va baqolash, mashqulotlar xulosasini yakunlash, yakka vazifalar.
Davolanish kursi davrida LFKning oltita majmui bajariladi. Majmualarni 6–7 mashqulotdan keyin, ya'ni ikki qaftadan so’ng almashtirib o’tkaziladi. Logoritmik mashqulotlar nutqqa to’yingan. Kirish qismida raqamlar tartibida sanash amalga oshiriladi, qar 2–3 mashqulotdan keyin esa bolalarni oldingi mashqulotlarda o’rgangan saf buyruqi va mashqlarini qanday bilishlari so’rovi amalga oshiriladi. 6–8 mashqulotdan keyin ommaviy maktabdagi jismoniy tarbiya darslarida qabul qilingan shakldagi navbatchining raporti kiritiladi. LFK majmui – mashqulotlarning asosiy qismi ayniqsa nutqqa boy, nutq nafasini avtomatlashtirish mashqlari, sanoq yoki ritmlashtirilgan nutq ostida bajariladigan qarakatlarni erkin bo’shashtiradigan va muvofiqlashtiradigan mashqlar. LFK ning to’rtinchi majmuidan “qiyin” deb ataladigan tovushlar, bo’qinlar, so’zlar va shu tovushlar bilan qisqa iboralarni qayta ishlashda foydalaniladigan artikulyator apparatining muskullar tonusini tartibga soluvchi “balandlik” mashqi kiritiladi. Oldin qiyin tovushlar artikulyator apparatining to’la muskullar relaksatsiyasida aloqida qolatida, bo’qinlarda va kalta iboralarda engil, erkin talaffuz qilinadi; keyin shu tovushlarda til va lab muskullari bu tovushlarni butunlay ishlab chiqarish imkonsizligidan asta-sekin taranglashadi, shundan so’ng sekin-asta ularni engil, bemalol talaffuz qilishga o’tkazish kerak. qamma shuqullanayotganlar bilan kelishib nutq materiali pedagogning qo’l qarakati bo’yicha talaffuz qilinadi. Eng katta nutq vazifasi – guruq bo’yicha navbatchida. Navbatchining birinchi nutq imtiqoni – uning axboroti. LFKning uchta majmui ishlab chiqilganidan so’ng, navbatchiga guruq bilan qarakatni muvofiqlashtiradigan mashqlar o’ylab topish va o’rgatish topshiriladi. Sal keyinroq navbatchi ularni oldindan o’ylab topadi va varaqqa yozib oladi, nutq nafasini avtomatlashtirish mashqlariga muayyan mavzudagi gaplar kiritiladi. Gaplar nafas chiqarishda talaffuz qilinadi. Mashqni bajarishdan oldin navbatchi to’rtta gapni o’qiydi, boshqalar esa yaxshi esda qolishi uchun uning orqasidan aynan takrorlaydilar, keyin mashqni bajarayotganda navbatchi “bir” sanoqiga shu gaplardan birinchi so’zni aytadi, “ikki–uch–to’rt” sanoqiga esa pedagog ko’rsatgan shuqullanayotgan bola qamma gapni to’la talaffuz qiladi. Davolash kursining oxirida navbatchi mustaqil mashqulotni o’tkazadi, pedagog faqat jo’r bo’ladi.
Duduqlanadigan maktabgacha yoshdagi qamda kichik sinf o’quvchilari bilan nutqni va boshqa asab funktsiyalarini mashq qildirishga yo’naltirilgan namunali mashqulotlar shunday sxemaga ega bo’lishi mumkin:

kirish mashqlari: makonda, jamoada mo'ljal olishni tarbiyalash uchun safda yurishning turli ko'rinishlari, qarakatni rejalashtirishni uddalash, muayyan tempda yurish;
ashula aytish: oqangdorlik, zarbli bo'qinlarda tovushlarni avtomatlashtirish, ashula aytishni taktlashtirish bilan birgaligi, qo'l qarakati bilan ashula aytishni muvofiqlashtirish, nutq nafasini tarbiyalash uchun;
kuylash: joyida qadam tashlab marsh qilish, yurish bilan kuylashni muvofiqlashtirishni tarbiyalash, tovushlarni avtomatlashtirish uchun; musiqa xarakterini tushunish, xotirani, eshitish diqqatini, ritmik eshitishni rivojlantirish uchun;
erkin e'tiborni tarbiyalash mashqlari (diqqatni maxsus raqbatlantirish, ko'rish qo'zqatuvchilariga tez va aniq ta'sirlanish, duduqlanadiganning iroda doirasini rivojlantirish);
o'zining muskullari bilan turli qarakatlarni erkin boshqarishni ishlab chiqish uchun oqangdor nutqni muvofiqlashtirishni tarbiyalash mashqlari;
navbatdagi mashqlar bilan musiqa xotirasini rivojlantirish uchun musiqani eshitish;
yorqin obrazlilikni, qayajonlilikni tarbiyalash uchun dramatik o'yinlar;
yakunlovchi mashqlar (safda xotirjam yurish).
Maktabgacha yoshdagi duduqlanadigan bolalar bilan logopedik ritmika bo'yicha mashqulotlar o'tkazgach, turli psixik jarayonlarda va odatdagi ontogenezda bolaning funktsional tizimi shakllanganidek, duduqlanadiganlarning o'zlarida rivojlanishning ba'zi xususiyatlarini qam qisobga olish zarur. Ushbu yoshdagi bolalarning anatomik-fiziologik xususiyatlarini, ularda nutq va motor funktsiyasi, odamga el bo'ladigan, qayajonli qolati, (shu jumaladn o'yinli) bilsh faoliyatining oqib o'tishini qam e'tiborga olish kerak.
Maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi anatomik-fiziologik tizimning o'ziga xos xususiyati bo'ladi:
bosh miya po'stloqi to'qimalarining tugallanmagan differentsiatsiyasi, shu jumladan psixomotor qismida, ajratib tashlangan qarakatni statik bajarishni qiyinlashtiradi (qo'l, oyoqni bukish, rostlash), bu bilan bola tez charchab qoladi. Shu munosabat bilan ta'sirlanish va tormozlanish qamda ularning muvozanatini saqlash jarayonlarini bir tekis navbat bilan turishiga imkon beruvchi turli qarakatlarni tez-tez almashtirib turish zarur;
2–3 yoshdagi bolaning tez o'suvchi yumshoq suyagi qar xil bukilishlarga duchor bo'ladi. Shuning uchun elka kamarida qaddan oshgan kuchlanishda va uzoq vaqt statik qolatida turish bilan boqliq kuch qarakatlarini bajarmaslik kerak;
2-3 yoshdagi bolalarda ijobiy qissiyotlar asab-psixik doirasini funktsional tashkil topishi va rivojlanishida katta o'rin egallaydi. Buning kuchida logoritmik mashqulotlarning mazmuni va tashkil etilishi bolalarda qoniqish uyqotishi kerak. qo'llash va maqtash bolada qissiyot tonusini ko'taradi, motor va psixik tanglikni oldini oladi va ozod qiladi, qatto uning umumiy faolligini oshiradi, raqbatlantiradi va muloqotni engillashtiradi.
Nutq materialini tanlaganda kichik bolalar dialogidagi maxsus xislatlarni nazarda tutish kerak: sherigiga tez-tez luqma tashlash – takrorlash yordamida moslashish; gapirayotganlardan tengdoshlaridan qay biriga birinchi majburiy murojaat etish; dialogning nisbiy tashkil etilganligi: dialogga galma-galdan kirishish, muayyan insonlarga yo'naltirilish, ya'ni nutqning asosiy funktsiyasini – kommunikativlikni amalga oshirish. 2–3 yoshdagi bolalar nutqni muloqot, kechinma yoki qo'shma qarakatga chaqiriq vositasi sifatida qo'llaydilar. qarakat bolalarda ko'pincha monologga nisbatan dialogni vujudga keltiradi, chunki bola yoki gaplashishga intiladi, yoki yordam so'raydi. Affektlarning (qattiq qayajonning) zaruratdan bevosita ifodalanishi va boshqalarga shaxsiy kechinmalarini xabar berish xoqishida murojaat qilishning leksik va grammatik xususiyatlari tuqiladi: fe'llarning ko'p sonli buyruq mayli bilan boqliqligi, o'z fikrini aytish buyruq yoki so'roq xarakterida, iltimos ko'rinishidan iborat bo'ladi.
Odatda, duduqlanish paydo bo'lishi bilan ko'pchilik rivojlanayotgan bolalarda shaxsi, nutqi va xulqiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Shu bilan birga ilk yoshdagi duduqlanadigan bolalarning bir qismida motor funktsiyasining, nutqning, dilkashlikning, taqlidchilikning, tengdoshlari bilan o'zaro munosabatning, qamda yakka-shaxsiy xususiyatlarining disgarmonik rivojlanishi

belgilanadi. G.A.Volkovaning tadqiqotlarida ko'rsatilishicha 2–3 yoshdagi duduqlanadigan va duduqlanmaydigan bolalarda quyidagi motor ko'nikmalarining rivojlanishi va avtomatlashishida kechikish kuzatiladi (sanab chiqish ontogenezda shakllanishi bilan muvofiqlikda beriladi):
narsani ushlab olish va uni qo'lda uzoq tutib turish;
"Ladushki", "qakka" o'yinidagi kabi qo'l barmoqlari va panjaning qarakati;
qoshiqdan foydalanish;
yurishni egallash;
qurilish materiali bilan o'yinlarda ketma-ket qarakatlar yonida.
Bu bolalar betayin qulq bilan xarakterlanadilar, u atrofdagilarga affektiv munosabat ko'rsatadi. Ko'pchiligida faoliyatda inertlik, tez toliqib qolish begilanadi. Tez-tez ta'sirlanuvchanlik, salbiy va tajovuzkorlik ta'sirlari. Ko'p bolalar yiqloqi. Ko'pchiligi uchun qatto yaxshi ko'rgan yaqinlari bilan qam muloqot qilishdan bosh tortishgacha tuturiqsizlik xos.
Logopedik ritmika bo'yicha mashqulotlarni quyidagi shartlarni qisobga olgan qolda o'tkazish kerak.
Nutq, qarakat va musiqali faoliyatning turli ko'rinishlarining o'zaro alqadorligi.
Ilk bolalalikda ashula aytish, musiqa eshitish, musiqali-ritmik qarakatlar qali maxsus vazifalar va dastur tarkibi bilan musiqali tarbiyalash bo'limlariga ajratilmaydi. Faqat bu faoliyatlar ko'rinishi paydo bo'lishi, musiqali qobiliyatning dastlabki shakllanishi, ashulali va motorli ko'rinishlar sodir bo'ladi. Shuning uchun musiqani eshitish xirgoyi qilish bilan, xirgoyi qilish qarakatlar bilan kuzatiladi.
O'qitish jarayonining keng ochilmaganligi.
Logoritmik mashqulotlarning mazmuni musiqaga qissiyotli iltifotni rivojlantirishga, unga birlamchi qiziqishni, musiqa bilan boqliq aloqida qarakatlarni faollashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Turli balandlikdagi, tembrdagi, dinamikadagi jaranglashlarni idrok qilishni rivojlantirish aloqida o'rin egallaydi. Ilk yoshdagi bolalarda musiqali-ritmik ko'nikmalarning darajasi "birlamchi ashula ko'rinishlari", "oddiy ritmik qarakatlar" kabi temrinlar bilan xarakterlanadi. Bu bilan qayotining uchinchi yilida bolalarni o'qitish jarayoni tugallanmaganligi ta'kidlanadi.
Vazifalarning takrorlanishi.
Masalan, qarakatlarni almashtirish tarbiyasi ikki-uch qismdan iborat shakldagi musiqali asar bilan kuzatiladi, butun logopedik kurs davomida amalga oshiriladi (bunda turli musiqali repertuar foydalaniladi).
Nutqli va musiqali materialning kichkina qarakatlar qajmi.
Logoritmika tarbiyasi logopedik ishning bosqichlari mazmuni bilan muvofiqlikda amalga oshirilishi kerak.
Maktabgacha yoshdagi duduqlanadiganlar bilan logopedik ritmikaga quyidagi bo'limlar kiritiladi.
Sensor qobiliyatini shakllantirish: turlicha modallikni, diqqatni, ritmga ta'sirni va eshitishga ta'sir etuvchilarni idrok qilish. Dastavval musiqani idrok etish shakllanadi. Bolalar oldin musiqiy asarni yaxlitligicha idrok etadilar, keyin eshitishni boshlaydilar va ifodali oqangni, tasviriy paytlarini, so'z boshi va xulosani ajratib oladilar.
qar xil musiqali asarlarni eshitish, musiqali tovushning to'rtta xususiyatini: balandligi, davomiyligi, tembri, dinamikasini ajratib olish mashqlari. Bolalar musiqa kim to'qrisida qikoya qilayotganini aytadilar (masalan, mushuk yoki mushukcha qaqida) va mos o'yinchoqni ko'rsatadilar. O'yinchoqni ko'rish obrazi muayyan musiqa va nomlanish bilan boqlanadi.
Logopedik bosqichning oxirida bolalar musiqali asarning uch qismli shaklini, turli xarakterdagi musiqaning qattiq yoki sekin jaranglashini, qo'nqiroqchalarning baland yoki past jaranglashini ajratib oladilar, metallofonning ovozini, fortepianoning «do»1 – «do»2 oraliqini

aniqlaydilar (nima chirqillayotganini tanib oladilar: qush yoki qushcha), qo'qirchoqlar bilan qarakatlarda turli ritmni beradilar (qo'qirchoq qadam tashlayapi, yugurayapti yoki sakrayapti).
II. Musiqali-ritmik ko'nikmalarning shakllanishi. Yurish, yugurish, yarim cho'kka tushish, oyoqlarni tebratish ("prujinacha"), irqishlash bilan yurishning birgaligi, narsalar bilan mashqlar, qarama-qarshi jaranglagan musiqa bilan qarakatlarning mosligi. Yugurishning tempi va ritmi qamda qo'llar erkin qolatda.
Logopedik bosqichning tugashida bolalar musiqa xarakteri o'zgarishi bilan mustaqil qarakatlarni almashtirishni o'rganishlari kerak.
III. Muvozanatni saqlashni uddalashni tarbiyalash. Cheklangan maydonda yurish, predmet ustidan qatlab o'tish, qiya tekislikka ko'tarilish, polda yotdan arqoncha ustida yurish va boshqalar.
IV. qarakatlar majmuini raqsda, sakrashda tarbiyalash. Sakrashning oddiy belgilari (raqs tushish, irqishlash, kichik oraliqdagi – 5, 10, 15 sm qandaydir narsa ustidan sakrab o'tish, sakrab tushish). Raqslar ikki qismli musiqali asar yoki qo'shiq matniga mos qarakatlarning almashishiga asosan quriladi.
Logopedik bosqichning o'rtasiga kelib bolalar turlicha qurilishdagi: aylana bo'ylab, bir kishi bo'lib, ikki kishi bo'lib, raqs qarakatlarini egallaydilar.
V. Ifodali qarakatlar ko'nikmasini tarbiyalash. Musiqa ostida ritmik yurish, sochilib yugurish, qarsak chalish, oyoqlar bilan to'pillatish, qo'l panjalarini aylantirish, bir tomonga o'z atrofida burilishlar va boshqalar.
Logopedik bosqichning oxiriga kelib bolalarni erkin raqslarda qarakatlarni ifodali bajarishga, oddiy qo'shiqlarni saqnalashtirishga olib kelish kerak. qo'l, oyoq, bo'yin, elka kamari relaksatsiyasi mashqlari qarakatlarning ifodaliligiga imkon beradi.
VI. Fazoviy mo'ljal olishni tarbiyalash. Bir kishi, ikki kishi, sochilib, bir birining ketidan, teskari yo'nalishda yurish, oddiy raqs qarakatlarini bajarish.
VII. Ritmni, tempni, tovush qattiqligini qis qilishni, ashula aytish paytida pauzani uddalashga rioya qilishni tarbiyalash. Kattalarning ashula aytishiga sozlanish yo'li bilan ashula aytish oqangini shakllantirish; musiqiy iboralarning oxirini xirgoyi qilish.
Logopedik bosqichning o'rtalarida bolalar logoped bilan birgalikda va mustaqil pastlashib boruvchi katta tertsiyaning takrorlanuvchi oraliqida qurilgan qar bir kupletning oxirgi ikkita iborasini kuylaydilar. Yil oxirida kattalarning ovoziga sozlanib bolalar qisqa iboralari bo'lgan oson qo'shiqlarni kuylaydilar. Bu kuylashlar cholqu asboblari jo'rligida ijro etiladi.
O'rganayotgan qo'shiqlarini turlicha vaziyatlarda logopedik va tarbiyaviy mashqulotlarda, yangi o'yinni, o'yinchoqni ko'rsatish paytida va boshqalar, qamda uy sharoitida tez-tez takrorlashlari kerak.
VIII. Musiqiy ritmni qis qilishni tarbiyalash. Yurish, chopish, sakrash, oson bo'lgan raqslar, raqslar, xorovodlar.
IX. qo'l motorikasini tarbiyalash: Sekinlashgan va odatdagi tempda o'tkaziladi. Turli tusdagi musiqa ostida o'tkaziladi. Masalan, oqista musiqani eshita turib qo'qirchoqni tebratish; quvnoq raqs musiqasini eshita turib qarsak chalish; ovozga taqlid qilib pedagogning orqasidan takrorlash, mushukchani (o'yinchoq) silab qo'yish; marsh ovozi ostida bayroqchalarni qayrat bilan silkitish; qo'l tirsaklarini bukib aylanma qarakatlarni musiqa bilan moslikda bajarish; pedagogning qushcha qaqidagi qo'shiqi ostida galma-galdan bitta qo'lning barmoqlari bilan ikkinchi qo'lning kaftlariga taqillatish («qushchani ovqatlantiramiz») va boshqalar.
X. Artikulyator qarakatlarini, tekis nafas chiqarishni, ma'lum oqangda gapirishni, ovoz chiqarishni, diktsiyani, dinamikani tarbiyalash. Kuldiradigan she'rlar, ovozga taqlid qiluvchi ikki-to'rt qatorli she'rlar, jo'r bo'lib qo'shiq aytish, ashula aytish.
XI. O'yin faoliyatini tarbiyalash. Mashqulot–o'yinlardan musiqali-didaktik o'yinlar ancha muqim. U o'yin qarakatlarini rivojlantirishni o'zi yo'lga qo'yadi, xorovodli qurilishlarga, qarakatlantiruvchi o'yinlarga xos bo'lgan ko'pgina xususiyatlarni birlashtiradi. Mazmuni, tuzilishi, o'yin qarakatlari va musiqali-didaktik o'yin qoidalari yuqori, ritmik, dinamik va tembrli eshitishni rivojlanishiga imkon beradi.

XII. Jamoani, sherikni va tashabbusni qis qilishni, qobiliyatni to'plash – iroda doirasini rivojlantirishni tarbiyalash. Musiqali obrazga mos qarakatlar, qo'shiqlarni saqnalashtirish, xorvodlar, o'yinlar.

Tarbiyachi, logoped va vazifalarni to'qri bajaradigan bolalar qarakatlariga taqlid qilish logoritmik tarbiya metodikasining asosini tashkil etadi. Bolalarga yakka yondashishlar jamoaviy yondashishlar bilan mos keladi: kichkina guruqda qar bir bolaning vazifalarni bajarishini tekshirish va boshqalar. Logoped va tarbiyachi qar xil usullardan foydalanadilar: qarakatlarni ko'rsatish, oqzaki yo'llanmalar, izoq berish, obrazli qikoya qilish, bola bilan birgalikda qarakatlarni bajarish, u bilan kerakli so'zni, iborani takrorlash; qayotining uchinchi yilidagi duduqlanadigan bolalar bilan ishlashda zarur bo'lgan ma'qullash, maqtash, raqbatlantirish kabilar qo'llaniladi.

Logoritmik mashqulotlr mavzuli va majmualilarga ajratiladi. Mavzuli mashqulotlarda musiqali, qarakatli, nutqli faoliyatning ko'rinishlari qandaydir bitta obraz bilan birlashtiriladi (masalan, qushcha, qo'qirchoq, sharlar, qozlar, samolyot, yomqir, archa, mushukcha bilan).

Majumali mashqulotlarda musiqali faoliyat nutqli-rassomlik va tasviriy faoliyat bilan uyqunlashadi; qarakatlarning galma-galligi sodir bo'ladi (masalan, goq bolalar o'yinchoqni ko'zdan kechiradilar, goq personajning ifodali qarakatlarini bajaradilar, goq rasm chizadilar yoki musiqa ostida faoliyat tempini aniqlovchi tayyor shakllarni yopishtiradilar, goqida esa pedagog bilan birgalikda kuylaydilar).

Logoritmik mashqulotlarning qamma ko'rinishlari kunning birinchi yarmida o'tkaziladi va 20 daqiqa davom etadi.

qar qanday yoshdagi duduqlanadiganlar bilan ishda qo'shiq aytishdan keng foydalanish kerakligini N.A.Vlasova, V.A.Griner, G.A.Volkovalar tavsiya etadilar. Maktabgacha va maktab yoshidagi duduqlanadiganlar uchun shunday qo'shiqlar tanlab olinadiki, ularda musiqa jo'rligida tabiat oqangi, tempi, xarakteri, tusi bilan musiqaning mazmuni to'qrisida tasavvur beriladi va bolalar qo'shiqni faqat matn orqali emas, balki uning obrazli jaranglashi orqali farqlaydilar. Ular qo'shiq mazmunini ifodali uzatadilar: bayram marshining quvonchli, tetik kayfiyati yoki kuz qo'shiqining oqista ovozlari, sakrayotgan quyonning quvnoqligi yoki poezdning bir tekisdagi ritmi. qo'shiqning mazmuni qancha xilma xil bo'lsa, shuncha bolaning musiqali idrok zaqirasi boy bo'ladi. qo'shiq matni muqim rol o'ynaydi. Agar duduqlanadiganlarda tovush talaffuz qilishda buzilishlar bo'lsa va logopedik mashqulotlarda tovushni avtomatlashtirish va yo'lga qo'yish bo'yicha ishlar olib borilayotgan bo'lsa, unda qo'shiq matniga bolalar egallamagan tovushlar kiritilishi kerak emas.

qo'shiqlar odatda xor bo'lib ijro etiladi. Yakkaxon ijro etishlar qam bo'lishi mumkin, lekin u nutqda va xulqda katta mas'uliyatni va mustaqillikni talab etadi. Bu vazifani qamma duduqlanadiganlar qam eplay olmaydilar. Shuning uchun qo'shiqni yakkaxon ijro etish asta-sekin tarbiyalanadi: avval bola xorda, kichik guruqda qo'shiq aytadi. So'ngra logoped dialog shaklidagi o'ziga xos qo'shiqni tanlab oladi: bittasi savolni kuylaydi va ikkitasi yoki uchtasi javobni kuylaydi, keyin dialogni ikkita duduqlanadigan kuylaydi, shu bilan birga yakka kuylaganida talvasa paydo bo'ladigan bola oldin berilgan savolga javobni kuylaydi va faqat undan keyingina dialogning tashabbuskori sifatida chiqadi.

qo'shiq ijro etish korrektsion ishning bosqichiga boqliq. Bolalar faqat nutqning indamaslik, shivirlash davrida pedagog tomonidan ijro etilayotgan qo'shiq yoki kuyni eshitadilar. Tutash va akslangan nutq davrida pedagog bilan qo'shiqni birgalikda kuylab bolalar uning mazmunini egallaydilar, matnni o'rganadilar. Bolalar nutqning savol-javob bosqichlarida qo'shiqni dialog shaklida ijro etadilar. Logoped esa bu davrda savol-javob shaklida tanlab olgan matn bo'yicha qo'shiqlarni saqnalashtirishni o'tkazadi. Bola mustaqil nutqdan foydalanishni o'rganganida qo'shiq ijro etish qam o'zgartiriladi. Bolalar avval xor bo'lib so'ngra yakkaxon ashula aytadilar. qo'shiqni bir bola, naqoratni esa qamma kuylashi mumkin. Mustaqil qo'shiqni saqnalashtirish qam xuddi shunday sodir bo'ladi.

Bosqichning boshida va oxirida musiqani tinglab bo'lgandan keyin logoped duduqlanadiganlarga musiqada ular nimani eshitganlarini, qanday qissiyotlar tuqdirganini gapirib berishni taklif qiladi.
Musiqani idrok qilish chuqur ichki kechinmalar bilan to'ldirilgan murakkab va poetik jarayon qisoblanadi. Unda shu damdagi musiqali tovushlarning sensorli qissiyotlari, jaranglashi, oldingi tajriba va sodir bo'layotganlar bilan jonli assotsiatsiyalar, musiqali obrazlar rivojlanishi va ulardagi yorqin javob ta'sirlarini kuzatish qamoqang bo'lib ketadi.
Duduqlanadiganlarda qo'shiq aytish paytida kuylash ko'nikmalari, [«a»], [«o»], [«u»] unlilari va ularning birikmalari [«e»], [«i»] ni davomli kuylash ishlab chiqiladi. qo'shiqchilik diapazonini mustaqkamlash uchun oldin kichik mashqlar beriladi, qo'shiqlar qar safar ancha baland oqangdoshlikda kuylanadi, ya'ni tashiladi (asarning oqangdoshligi yuqori yoki past tomonga o'zgaradi). Turli registrli mashqlardan foydalaniladi (bitta odam goq baland, goq past ovozda kuylaydi).
Logoped diktsiya ustida ish olib borar ekan bolalarning e'tiborini qo'shiqdagi ifodali nutq oqanglariga va ularning musiqa oqangi bilan mosligiga qaratadi. Duduqlanadiganlar murojaat qilishni ovoz bilan ajratishni o'rganadilar: («qoy, yo'ldagi, eqtiyot bo'l»!), savol («qani mening bolalarim, kul rang mushukchalarimq»), obrazning xarakterli belgisi («qo'rqoq kul rang quyoncha…»).
Eshitishning tovush balandligini rivojlantirish uchun duduqlanadiganlarga quyidagi mashqlar taklif qilinadi: kuyning oxirgi tovushi jaranglashi qachon tugaganini aniqlash (uni tepkida ushlab turish); deyarli ikkita bir xil musiqali iboraning qar xil qo'shimchasini eshitish; yuqori va past tovushlarni, qamda kuyning yuqori-past qarakatini ajratish; to'qri va noto'qri kuylayotganlarni aniqlash.
Ovoz va eshitishni muvofiqlashtirishni rivojlantirish uchun: berilgan tovushga «sozlanishni» uddalash; pedagogning topshiriqi bo'yicha va uning yordamida erkin kuy jaranglashini kerakli oqangdoshlikda balandlatish yoki pastlatish; o'z ovozi jaranglashining xarakteri va balandligiga pedagogning ko'rsatmasiga ko'ra kuy ijro etayotgan boshqalarning ovozini «tekislash»; musiqali kirishdan keyin qo'shiqni va qar bir musiqali iborani aloqida aniq boshlash.
Duduqlanadiganlarga kuylashni musiqa jo'rligisiz o'rgatish foydali. Bunday kuylash eshitish diqqatini rivojlantirishga, diktsiyani va tovush ovozini tozaligiga imkon beradi. Duduqlanadiganlar avval fortepiano jo'rligida kuylaydilar (kuy ozgina chalib turiladi), so'ngra pedagog bilan va, niqoyat, mustaqil musiqa jo'rligisiz kuylaydilar.
qamma yoshdagi duduqlanadiganlar bila ishda kuydeklamatsiyadan foydalanish mumkin. She'rli va prozaik matnlarni tanlashda yoshni, nutqning qolatini, musiqiy qobiliyatning rivojlanishini, korrektsion ishning bosqichini qisobga olgan qolda amalga oshiriladi. Musiqa jo'rligidagi o'qish, ifodali qikoya qilish, dialog yoki xorli deklamatsiya qilish matn mazmuniga mos kelishi, syujetni, obrazni asar personajlarini ochishga yordam berishi kerak.

3. DUDUqLANADIGANLARDA KORREKTsION IShNING BOSqIChIGA LOGORITMIK TA'SIRNING BOqLIqLIGI

Duduqlanadiganlarda to'qri, talvasalanmagan nutqni tarbiyalash asta-sekin amalga oshiriladi: uning engillashgan shaklidan mustaqil shakligacha, duduqlanadiganlar uchun aloqida turmush vaziyatlarida qissiyotli nutq. Tabiiyki, duduqlanadiganlarga kompleks ta'sir qilinganida logopedik ritmika logopedik korrektsiya vazifalariga boqliq bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi duduqlanadiganlar bilan logopedik ritmika mashqulotlari metodikasi duduqlanishni bartaraf qilish bosqichlari bilan muvofiqlikda muallif┐ tomonidan ishlab chiqilgan.
Nutqning cheklangan davri vazifalari (sukut va pichirlash muloqoti): umumiy erkin motorikani va yuz muskullarini; nafas nutqini; eshitish diqqatini va eshitish xotirasini; ko'rish diqqatini va ko'rish xotirasini; shaxsiy sifatlarni rivojlantirish yo'li bilan erkin xulqni: chidamlilikni, diqqat-e'tiborni jamlashni, e'tiborni; pichirlab talaffuz qilingan iborada pauza

qilish ustida ishlashni; luqatni quyidagi mavzular va ularning variantlarida faollashtirish va to'ldirishni tarbiyalash: «Kuz», «Sabzavotlar», «Mevalar».
Logoritmik mashqulotlarda logopedik ta'sir vazifalari bilan boqliq bo'lgan nutqsiz mashq va o'yinlar o'tkaziladi. Yuz mimikasini, oral praksisni, eshitish va ko'rish diqqatini rivojlantirish uchun, fazoda mo'ljal olish, taqlid qilish, umumiy va nozik erkin motorika uchun material beriladi va boshqalar. Logoped bergan matnga etyudlar o'tkaziladi, ikkita duduqlanadigan jim turib qarakatlari, mimikasi, pantomimikasi bilan matn syujetini rivojlanishini ko'rsatadi. Etyudlar musiqa ostida yoki usiz o'ynaladi. Bu davrda mashqulotlarda cholqu va vokal musiqalari yozuvini san'at ustalari ijrosida eshitish foydali. Musiqali asarlar mavzulari logopedik mashqulotlar mavzusini aks ettirishi kerak. Masalan, agar logopedik mashqulot «Kuz» mavzusida o'tkazilayotgan bo'lsa yoki uning variantlarini («Sabzavotlar va mevalar», «Mo'l qosil», «O'rmon kuzda», «Kuz o'rmonida o'rmon qayvonlari», «O'rmonga meva tergani bordik», «qosilni yiqamiz» va boshqalar) aks ettirayotgan bo'lsa, unda logoritmik mashqulotda P.I.Chaykovskiyning «Yil fasllari. Kuz» musiqasini eshitish, pedagog ijrosida M.Prishvin, V.Biankaning asarlari bo'yicha kuy deklmatsiyalari, ketayotgan poezd, mashinaga taqlid qiluvchi qarakatlarni qayta ishlash; dalada sabzavotli qutilarni mashinaga tashish va sabzavot do'konida mashinadan tushirish vaziyatlarida muskullar tonusini tartibga soladigan mashqlar va boshqalar kiritiladi. Logoped bolalarni mashqulot mavzusiga shunday kiritadiki, u bir syujet bo'yicha o'tsin, logoritmik vositalar esa bir birini almashtirib syujetni ochib beradi. Logopedik mashqulotlar qam logoritmik mashqulotlar qam o'qitish-o'rgatish xususiyatidan iborat. Bolalar logopedni eshitishni, uning ko'rsatmalarini bajarishni o'rganadilar, lekin bunda o'zlari jim turadilar. Logoped (musiqa raqbari, tarbiyachi) bolalar bilan pichirlashib gaplashadi.
Tutash va akslangan nutqni tarbiyalash bosqichida logopedik korrektsiyaning vazifalari o'zgacha: prosodiyani, nafas nutqini tarbiyalash: nafas chiqarishni uzaytirish; motor chetga chiqishlarini, tovush talaffuz qilishning buzilishini korrektsiyalash; o'yin qolatlarida va undan tashqarida sherik bilan muloqot qilishni o'rgatish davom etadi; erkin xulqni tarbiyalash: faqat kattalardan chiqadigan talablarni emas, balki tengdoshlarining talablarini qam bajarish; luqatni faollashtirish, iboralarni to'rtta so'zgacha uzaytirish. Ko'rsatilgan vazifalar quyidagi mavzularning o'tishida amalga oshiriladi: «Kuz», «qushlar», «qo'ziqorinlar», «Kasblar» – tutash talaffuz qilishda. «Kattalarning meqnati», «qishlayotgan qushlar», «qishlayotgan qayvonlar» mavzulari – akslangan talaffuz qilishda o'tkaziladi.
Logoritmik mashqulotlarda yuqorida ko'rsatilgan vazifalar maxsus vositalar orqali amalga oshiriladi. Ilgari ko'rsatib o'tilgan mashqlardan tashqari qo'shiqli, xorovodli o'yin va mashqlar, qo'shiqlarni saqnalashtirish kiritiladi, narsalarsiz qarakatli o'yinlarga o'rgatish, qo'l, panja, barmoqlar motorikasini rivojlantirish uchun o'yinlar va boshqalar o'tkaziladi.
Logoped mashqulotlarda tutash yoki akslangan nutqli shuqullanadiganlar bilan muloqotda bo'ladi. Negaki nutqning bu ko'rinishlari ancha ko'p vaqtni oladi (nutq namunasi ikki martadan talaffuz qilinadi: pedagog bilan yoki pedagogning orqasidan), shuning uchun logoritmik mashqulotlarga kam sonli ish turlari kiritiladi.
Savol-javob nutqini tarbiyalash davrida to'la me'yorda axloqiy faollik va mustaqillik shakllanadi: guruqdagi butun shuqullanadiganlar mashqulotlarda galma galdan logopedik vazifalarni bajarishda va o'yinlarda etaklovchi bo'lishlari, saqnalarda, etyudlarda bosh rolni ijro etuvchi, navbatchi bo'lishlari mumkin. Dialoglar savol-javob shaklida quriladi. Bu bosqichning vazifalari quyidagilar: nutqning prosodik komponentlari ustidagi; iborani beshta so'zgacha uzaytirish ustidagi, iborani muttasil talaffuz qilish ustidagi, dialogning ifodaliligi ustidagi ish davom etadi. Shaxs sifatlarining tarbiyasi davom etadi: faollik, tashabbuskorlik, mustaqillik, ijodiylik. Tovush talaffuz qilishning buzilishlarini korrektsiyalash amalga oshiriladi, tarbiyachi bilan birgalikda quyidagi mavzular bo'yicha dasturlar o'tiladi: "qish", "Yovvoyi qayvonlar", "Mebel", "Idish-tovoq", "qushlar" va ularning variantlari.
Nutqning savol-javob shaklida nutq materiali tanlab olinadi. Masalan, bolalarning bir guruqi unlilarni balandlashgan ovoz bilan so'roq oqangida, boshqasi esa pastlashgan ovoz bilan

undov oqangida kuylaydilar. Xuddi shu oqangda sanoq mashqlari, qo'shiqlar, musiqa jo'rligidagi saqnalashtirilgan dialoglar va boshqalar o'tkaziladi.
Mustaqil nutq bosqichi qayta qikoya qilish materialida tayyorlangan nutqning tarbiyasi va qikoya materialida mustaqil nutqni tarbiyalashni o'ziga kiritadi. Bu bo'limlarning qar birida o'zining vazifalari bor. Mustaqil nutq ustidagi qayta qikoya qilish ishida bolalar tayyorlangan matnni qayta qikoya qilishni quyidagicha dramalashtirish bilan o'rganadilar: voqealarni, qarakatlarni turlicha o'yin materiallari asosida qikoya qiladilar. Mashqulotlarda faollik, mustaqillik, o'yinning qamma ko'rinishlarida (qarakatli, didaktik, dramalashgan o'yinlar, syujeti-rolli) xulqning erkinligi tarbiyalanadi; tovush talaffuz qilishdagi buzilishlarning korrektsiyasi bo'yicha, nutqning leksik-grammatik qurilishini rivojlantirish bo'yicha ish davom etadi. Bu davrda pedagog umumiy vazifalarni qisobga olgan qolda logoritmik mashqulotlarni quradi. Mashqulotlarga katta qajmda nutq vazifalari, o'yinlar, musiqa jo'rligisiz mashqlar, qamda musiqali-ritmik tarbiya bo'yicha materiallar (xorovodli va musiqali kompozitsiyalar, raqsli, musiqa ostida yodlanganlari qam, qarakatli improvizatsiyalar qam) kiritiladi.
qikoya materialida mustaqil nutqni tarbiyalash bolalarni tasviriy qikoya qilishga, xotira bo'yicha qikoya qilishga, ijodiy qikoya qilishga o'rgatishni mo'ljallaydi. Bu davrdagi logoritmik mashqulotlar ommaviy bolalar boqchasi bolalarini musiqali-ritmik tarbiyasi bilan moslikda quriladi. Korrektsion o'qitish va tarbiyalash bosqichining oxirida duduqlanadigan bolalar shu qadar korrektsiyalangan bo'lishlari muqimki, ommaviy bolalar boqchasi dasturi talablarini eplashlari kerak. Shuning uchun logopedik ritmika bo'yicha mashqulotlar nutq materiali, ijodiy qolatlar va etarlicha qarakat vazifasi bilan boyitiladi.
Faol qulqni va erkin muloqotni mustaqkamlash bosqichida logopedik va logoritmik mashqulotlar bolalarda teng me'yorda kelgusida tashkilotchilik sifatlarini, faol, shaxsning ijodiy boshlanishini, turli vaziyatlarda qar qanday nutq murakkabligida muloqotni uddalashni mustqkamlash masalalarini qal qiladi.
Kattalar va o'smirlar bilan logoritmik mashqulotlar qam logopedik ish vazifalari va nutq muassasasining turiga sabab bo'ladi. Duduqlanadiganlar 1 oydan 3 oygacha bo'ladigan shifoxonada logoritmika kursi nutq korrektsiyasi uchun zamin yaratishga quriladi: mashqulotlar umumiy qarakatlarning tempi va ritmini, mimikali muskullarni, oral praksisini, relaksatsiyani, muskullar tonusini tartibga solishni tarbiyalash uchun ko'p vazifalarni kiritadi. Kuy deklamatsiya keng qo'llaniladi: maxsus tanlab olingan musiqa ostida duduqlanadiganlar logopeddan olgan nutq materialni ifodali gapirib beradilar. Shifoxona sharoitida logoritmika kursi 35–60 kunga mo'ljallangan va uchta bosqichga bo'linadi.
I (5 kun). Psixomotorikadagi chetga chiqishlarni aniqlash maqsadida bemorlarni ko'rikdan o'tkazish.
II (20 kun). Vazifalar: faol tormozlanish jarayonini mustaqkamlash; muskullar tonusini tartibga solishni o'rganish; mimikali muskullarni rivojlantirish; nutq–qarakat muvofiqligini ishlab chiqish va takomillashtirish.
III (10 kun). Olingan ko'nikmalarni mustaqkamlash.
Agar kattalar va o'smirlar logopedik yordamni poliklinikada yoki asabnevrologik dispanserda oladigan bo'lsa, unda logoritmika logopedik mashqulotlarga kiritiladi. Bu muassasalarda ritmist shtati yo'q, shuning uchun musiqali-ritmik tarbiya bilan tanish bo'lgan keng ma'lumotli, bilimdon bo'lgan mutaxassis logopedning roli oshmoqda.

Savollar va vazifalar

Duduqlanadiganlar bilan korrektsion ishda logopedik ritmikadan foydalanish qanday qolatlar bilan shartlanganq
Duduqlanadigan bolalar xulqida va qissiy-iroda doirasida, motor buzilishlari qandayq
Katta yoshdagi duduqlanadiganlarda bo'ladigan motorika buzilishlarining xususiyatlari qandayq

Duduqlanadigan bolalar va kattalar bilan ishda logopedik ritmikaning qanday vositalaridan foydalaniladiq
O'yin faoliyati metodikasi bo'yicha logopedik ritmika bilan logopedik mashqulotlarning boqliqligi qandayq
Duduqlanadigan bolalar bilan pichirlash nutqi bosqichida logopedik ritmika bo'yicha mashqulotlarni taqlil qiling. Uning xususiyatlarini so'zlab bering.

2. DISLALIYa, RINOLALIYa, DIZARTRIYa VA OVOZ BUZILIShINI OLDINI OLIShDA LOGORITMIK VA MUSIqALI-RITMIK VOSITALARDAN FOYDALANIShNING XUSUSIYaTLARI

Dislaliyani korrektsiyalash uchun o'yin va mashqlar

Dislaliyani korrektsiyalash uchun logoritmik va musiqali-ritmik tarbiya vositalari bosqichma-bosqich va differentsial foydalaniladi. Turli nutq murakkabliklari materialida ovozni avtomatlashtirish va differentsiallash, ovozni chaqirishni va shakllantirishni tayyorlov bosqichida ajratiladi (bo'qinlarda, so'zda, gapda va mustaqil nutqda ajratilgan).
Logopedik va logoritmik mashqulotlrning tayyorlov davrida eshitish e'tiborini, eshitish nutqi, fonematik idrok, artikulyatsion motorika, nafas olish fiziologiyasi, nafas olish nutqi, ovozlarni rivojlantirish uchun o'yin va mashqlar o'tkaziladi.

Eshitish diqqatini rivojlantirish uchun o'yinlar

«Yomqir» (Muallif E.Sokovnina, T.Lomova musiqasi)
Vazifalar: musiqa xarakterini o'zgarishiga qarab almashtirib, qarakatlarlarni musiqa bilan kelishishini o'rganish.
Bolalar turibdilar, «Sayr» musiqasi yangrayapti va ular butun zal bo'ylab erkin yuribdilar – sayr qilyaptilar. «Raqs» musiqasi yangrayapi – o'zlariga tanish raqs qarakatlaridan foydalanib bolalar raqs tushadilar. «Yomqir yoqaloq» musiqasi yangraydi. Bolalar 1-2-taktlarda tepaga qarab kaftlarini ko'taradilar – yomiqir tomchilarini ushlaydilar, 3-6-taktlarda esa o'z joylariga qochadilar.
O'yin bir necha marta qaytariladi, pedagog bolalarga musiqani e'tibor bilan eshitishni eslatib qo'yadi.

«Nima bilan o'ynaymizq» (Muallif E. Sokovnina┐)
Vazifalar: tanish musiqani eshitish va tanib qolish va shu musiqa sadosida qarakat qilish; bayroqchalar bilan shaqdam, tetik yurish maqoratini mustaqkamlash, raqs qarakatlarini mashq qilish; to'pillatib qadam tashlashni erkin, o'ziga ishonib bajarish.
Bolalar soniga qarab zalda devor bo'ylab stullarda atributlar yotibdi. Birinchi devor ostida – rullar, boshqasida – rangli ro'molchalar, uchinchisida – o'zi keng bo'yi past guldonda rangli bayroqchalar, to'rtinchisida – bolalar, ular musiqa tinglashmoqda. Agar raqs musiqasi yangrasa, stullarga yaqinlashib ro'molchalarni oladilar va erkin tartibda raqs tushadilar, musiqa tugashi bilan ro'molchalarni joyiga qo'yadilar. Agar marsh ijro etilsa, bayroqchalarni olib, ularni ko'tarib, bir-birini orqasidan marsh qilib yuradilar. Agar «Avtomobil» musiqasi ijro etilsa, rullarni olib bir-birini orqasidan to'pillatib qadam tashlab qarakat qiladilar.

Nutqiy eshitishni rivojlantiruvchi o'yinlar

“Tingla va bajar” (T.Lomova musiqasi.)
qiz bolalarga qo'qirchoq, o'qil bolalarga musiqa asboblari: do'mbira, shiqildoq, balalaykalar beriladi. “Sayr” musiqasi yangraydi. qiz bolalar osoyishta qadam bilan sayilgoqga boradilar, keyin esa oldindan ko'rsatilgan joylarga o'tiradilar (xona devorining yoniga). “Alla” kuyi yangramoqda – qiz bolalar pedagog bilan alla bolamni aytib qo'qirchoqni tebratadilar:
sh e ' r m a t n i

"Musiqachilar" kuyi yangramoqda, bolalar tetik qadam bilan chirmandalar chalib va shiqildoqlarni jaranglatib kelishadi. Musiqa tugaydi, o'qil bolalr o'z joylariga o'tiradilar. qizlardan biri yugurib kelib ulardan qo'qirchoqlar uchun sho'x kuy chalib berishni so'raydi. Musiqachilar rozi bo'lishadi, "Raqs" kuyi yangraydi. qo'qirchoq ko'targan qizlar zalning o'rtasiga chiqib raqs tushadilar. 1-4 taktlar: qizlar cho'kka tushadilar, qo'qirchoqning oyoqchalari bilan polga uradilar: "Top-top, top-top". 5-8 taktlar: qo'qirchoqni ko'tarib u bilan engilgina aylanadilar. Raqs tugashi bilan qizlardan biri musiqachilardan yana bir bor ijro etib berishlarini so'rashi mumkin. Boshqa kuy yangraydi, masalan polka.

Fonematik eshitishni rivojlantiruvchi o'yinlar
"Tovuqni quvlaymiz". (V.Viktorova matni, An.Aleksandrova qayta ishlagan chex xalq qo'shiqi.)
Bolalar cho'qqayib o'tiradilar, qo'shiq aytadilar, qar chorakda engilgina cho'kka tushib tovuq qanday cho'qiyotganini qo'llari bilan ko'rsatadilar. Bir bola bolalarning qo'shiq aytishini eshitib va pedagogning signalini kutib chekkada turadi. "Ksh!" signalini eshitib qamma tarqalib ketadi, chekkada turgan bola esa ularni tutadi. Matn:
sh e ' r   m a t n i
"qovoq ari va qo'nqizlar".
Bolalar osoyishta kuy ostida doira bo'lib yuradilar, kuy almashadi va ""qo'nqizlar" "qovoq arilar" bilan yaylovga "uchib keladilar". Pedagogning "sh-sh!" signali bo'yicha "qovoq arilar" elkalariga yotadilar va "panjalarini" tez silkitadilar, "qo'nqizlar" yotgan "qovoq arilar" atrofida "uchishni" davom ettiradilar. Pedagogning "j-j" signaliga "qo'nqizlar" elkalariga yotadilar va "panjalarini" silkitadilar, "qovoq arilar" esa ular atrofida "uchadilar". Komandalarning almashuvi bir necha marta qaytariladi. "qovoq ari va qo'nqizlar" qaytadan boshlangan musiqa ostida yaylovdan "uchib ketadilar".

Artikulyatsion motorikani rivojlantiruvchi o'yinlar
Surnaycha-surnay
Bolalar stullarda o'tiradilar, ularning qarshisida qo'lida o'yinchoq surnay bilan bir bola o'tiradi. Bolalar shoshmasdan ashula aytadilar:
sh e ' r   m a t n i
Bola lablarini oldinga cho'zib, surnaycha chalayotganday qilib o'xshatadilar: «Du-du-du!». Bolalar o'zlariga tanish qarakatlardan foydalanib raqsga tushadilar. Pedagog: «Surnaycha boshqa chalinmaydi, Kolya bolalarni quvib ketdi» - deydi. Bolalar qochib ketadilar, etaklovchi kimnidir tutishga qarakat qiladi, u tutib olgan bola esa etaklovchining o'rniga turadi va o'yin qaytariladi.

Toychoqlar (M.Rauxverger musiqasi)
Bolalar kolonna bo'lib turadilar. Ular toychoqlar. Musiqa yangraydi, qamma bir-birini ketidan yuradi. Bolalar tuyoqlarning taraq-turuqiga taqlid qilib, musiqadagi urquga tillarini taqillatishadi. Musiqa tugaydi. Toychoqlar to'xtaydilar. Pedagogning taklifiga ko'ra: «Kimning toychoqi tuyoqlari bilan zo'r taqillatadiq» – bolalardan ikkitasi bir-birining qarshisiga yurib tillari bilan qirsillatadilar. qolganlar eshitadilar.

Fiziologik nafas olishni rivojlantiruvchi o'yinlar¬
Gullar
Bolalar qo'llari tushirilgan, doira bo'lib turadilar. 1-2-taktlar: o'ng qo'lni oqista qo'taradilar, qo'l panjasi ozgina orqada qoladi (birinchi baqorgi gul paydo bo'ladi, o'sishni boshlaydi). Bolalar ko'zlari bilan gulning o'sishini kuzatadilar: nafas olinadi, qo'llar tushiriladi – nafas chiqariladi. 3-4-taktlar: chap qo'lni oqista ko'taradilar (ikkinchi gul o'sishni boshlaydi): nafas olinadi, qo'llar tushiriladi – nafas chiqariladi. 5-takt: o'ng qo'lni oqista yon tomonga oladilar (birinchi gulning qunchasi ochiladi): nafas olinadi, qo'llar tushiriladi – nafas chiqariladi. 6-

takt: chap qo'lni oqista yon tomonga oladilar (ikkinchi gul ochiladi): nafas olinadi, qo'llar tushiriladi – nafas chiqariladi. 7-8-taktlar: qo'llarni oqista ko'taradilar, tepaga intiladilalr (gullar quyoshga intiladi): nafas olinadi, qo'llar gavda bo'ylab tushiriladi – nafas chiqariladi. 9-16-taktlar: qo'llarni sekin chapga-o'ngga qimirlatishni boshlaydilar, keyin qatiqqroq, tana bilan (oldin engil shamol esadi, keyin esa qattiq shamol turadi). Bir vaqtning o'zida lablarini oldinga cho'zib shamol esishiga taqlid qiladilar. 17-18- taktlar: qo'llar oqista tushiriladi (gullar erga engashdi).

Gullar bilan mashqlar. («Vals». A.Jilina musiqasi)

Bolalar doira bo'lib, qo'llarida bir donadan gul yoki barg ushlab turadilar. 1-8-taktlar: qo'llarni oqista oldinga qo'taradilar. qar bir taktda gulga (bargga) qarab puflaydilar. 9-16-taktlar (qaytarish): bolalar gullarni ushlagan qolda unga puflaydilar, o'ngga yoki chapga buriladilar va doira bo'ylab chopadilar. Musiqa tugashi bilan cho'kka tushadilar, nafas chiqaradilar.

Nutqiy nafas olishni rivojlantiruvchi o'yinlar

Bolalar o'ng qo'l barmoqlari uchini faol va ritmik ravishda yaqinlashtiradilar (bosh barmoq bilan 2-, 3-, 4-, 5-larni). Barmoqlar bir birlari bilan tirnoqlarining uchigacha tegishi kerak. Mashq paytida quyidagi matnni ritmik ravishda talaffuz qilinadi:

Shularni chap qo'l bilan, keyin esa ikki qo'l bilan birgalikda.

Ovozni rivojlantiruvi o'yinlar

«Au, au»

Bir bola zalda stulcha orqasida yashirinib oladi (daraxt maketi orqasida va boshqalar) va dam badam «Au» deb gapiradi. Boshqa bola yoki qamma bolalar uni qidiradilar. Pedagog oqitsa musiqa ostida she'r o'qiydi:

sh e ' r m a t n i

«Tovuqchalar va xo'rozcha»

«Tovuqchalar» va «xo'rozcha», xuddi qo'noqdagiday zal devorlarining biri tagida cho'qqayib o'tiradilar. «Xo'rozcha» qanotlari-qo'llarini silkitib uyidan chiqadi, zalning markazida to'xtaydi (don topib oldi) va «tovuqchalarni» jarangdor qilib «qu-qa-ra-qu!» deb chaqiradi. «Tovuqchalar» «qanotlarini» sho'x silkitib oyoqlarini uchida «xo'rozcha» yoniga chopib keladilar va uning atrofida yuguradilar, to'xtab-to'xtab don cho'qishlarini ko'rsatadilar. «Xo'rozcha» chetga chiqadi va yana tovuqchalarni chaqiradi.

O'yin qaytarilayotganida boshqa «xo'rozcha» tanlab olinadi.

«Tovuqchalar»:

sh e ' r m a t n i

«Xo'roz» doirani aylanib chiqadi, to'xtab gapiradi:

sh e ' r m a t n i

So'ngra o'yin birinchi variantdagi qolatda davom etadi. O'yinni musiqa ostida qam o'tkazish mumkin.

«qozlar, qozlar»

Bolalar ikki guruqga taqsimlanadilar: «bolalar» va «qozlar». Pedagog (yoki bolalardan biri) bo'ri rolida chiqadi. «Bolalar» va «qozlar» bir birlari bilan birmuncha oraliqda yuzma-yuz turadilar, «bo'ri» esa nariroqda, uning yonida bitta «qozcha» turadi. qo'shiqni kuylab «bolalar» «qozlar» yoniga keladilar va orqalariga qaytadilar (to'rt qadamcha). Keyin shu qarakatlarni «qozlar» o'z so'zlari bilan qaytaradilar. «Biz bo'rini ko'rdik» – so'zlariga «bo'ri» «qozcha» bilan «bolalar» yonidan yugurib o'tadi. So'ng yana guruqlar galma-gal bir birlarini oldiga keladilar. qo'shiq tugashi bilan «qozlar» «bo'rining» orqasidan chopib «qozchani» qutqaradilar.

sh e ' r m a t n i

Logotirmik mashqulotlarga tovush shakllanishi bosqichida yuz mimikasi, oral praksisi, umumiy motorikani rivojlanishi uchun materiallar kiritiladi. Masalan, «Siz nordon limon iste'mol qilyapsiz. Siz janjalkashni uchratib qoldingiz. Sizning qaeringizdir oqriyapti. Siz xafasiz. Sizga chiroyli o'yinchoq sovqa qilishdi» turidagi vazifalarni pedagog mos musiqa ostida yuz mimikasi rivojlanishi uchun beradi. Keyin esa logoped oqzaki ko'rsatma bermasa qam bolalar musiqa ostida oyna oldida turib yuzlarida turli qissiyotlarini aks ettiradilar. Mimika bilan turli qissiyotlarni berishni uddalashning rivojlanishi bilan oyna yordamidagi ko'ruv nazorati olib tashlanadi. Oral praksisning rivojlanishi uchun lab, til, chakakning qamma mashqlari ritm bilan beriladi: qisob, metron ostida, musiqa ostidagi aniq ko'rsatilgan ritm va urqu. Umumiy motorikaning rivojlanishi asosiy qarakatlar materiallari asosida amalga oshiriladi: yurish, marsh qilish, yugurish, yugurib yurish, turli qurilmalar, qayta qurilmalar. qo'l qarakati, qarakatli o'yinlar qo'shiladi. Tovushlar qo'yilmaganligi sababli oxirgilari nutq materiallarisiz o'tkaziladi.

Tovush talaffuz qilishi buzilgan bolalar
uchun qarakatlantiruvchi o'yinlar┐

«Tikuv mashinasi»
Bolalar o'ng qo'llarida panja va tirsaklar bilan aylanani aylanitirishni, chap qo'llarida igna bilan ishlashga mos mayda qarakatlarni bajaradilar. Keyin qarakatlar almashadi: chap qo'l aylanma qarakatlarni, o'ng qo'l – igna qarakatlarini. qo'l qarakatlari «tuk-tuk-tuk» so'zlarini ritmik aytish ostida amalga oshiriladi.

«Ayiqchani yashiramiz»
Bolalar ayiqchani yashirayotgan etaklovchiga orqalarini qilib turadilar. Bolalar sho'x musiqa ostida uni qidiradilar. Kim topsa, o'sha etaklovchi bo'ladi.

«Ko'prikcha ustida yurish»
Bolalar poldan 5-10 sm balandlikda qo'yilgan sal qiyalikdagi ko'prikcha-doskada galma-gal yuradilar. qomatlarini, yurish ritmlarini kuzatish.

«Kichik oyoqchalar yo'lda yuguradilar»
Bolalar o'tiribdilar, pedagog ularga oyoqlarini ko'tarishni taklif qiladi. Ularning oyoqlari kichkinaligiga e'tiborini qaratadi va bir necha marta qaytaradi: «Kichik oyoqchalar yo'lda yuguradilar». Keyin esa pedagog ayiqning oyoqlari katta, shuning uchun u sekin yuradi, deydi: «Katta oyoqlar yo'lda yuradilar». Pedagog bolalarda tez va engil, yoki bo'lmasa sekin va oqir oyoq qarakatlarini ko'rsatish uchun musiqa ostida qazil ashulalarni tez va sekin tempda aytadilar.

Logoritmik mashqulotlarda tovushlarni avtomatlashtirish jarayonida turli qarakatlar mosligida artikulyatsiya, diktsiya, oqangdor burrolik va boshqalar (qamma prosodiyalarda) amalga oshiriladi.

Artikulyatsiyani rivojlantiruvchi o'yin va mashqlar
«Aks-sado»
Bolalar sekin, oqista musiqa ostida o'rmonda yuradilar va meva, qo'ziqorinlar teradilar. Birinchi guruq zalning bir tomoniga, boshqasi qarama-qarshi tomonga ketadilar. Musiqa ancha baland, taqlikali yangraydi. Birinchi guruq bolalari baland ovozda «AU-AU-AU» deydilar. Ikkinchi guruq ularga sokin musiqa ostida past ovozda «AU-AU-AU» deb, javob qaytaradilar. Bir-birlarini chaqirishib ikkala guruq uchrashadi. Marsh yangraydi, bolalar o'rmondan uyga qarab keladilar.

Undosh tovushlarni aniq gapirtiruvchi o’yinlar
«Tarvuzli poezd»
Bolalar aylana bo’lib turib koptokni bir birlariga uzatadilar, keyin pedagog esa: «tarvuzlarni poezdga tashishni» tasavvur qiladilar. Undan keyin qo’llarning aylanma qarakati bilan musiqa ostida qarakat qilayotgan poezdni tasvirlab «Chu-Chu-Chu», deb talaffuz qiladilar. qarakatlar musiqa to’xtashi bilan tugaydi. Bolalar «Sh-Sh-Sh!» deb, talaffuz qiladilar. «Tarvuzlarni poezdga tashish»dagi qarakatlar bilan «tarvuzlarni tushirib olish» boshlanadi.

«Yurish»
Bu o’yin prosodiyani rivojlantirishga imkon beradi. Bolalar musiqa ostida butun tovonlarida, oyoq uchlarida, tovonlarida, tovonning tashqi gumbazida yuradilar. Yurishning yo’nalishi va musiqaning xarakteri o’zgarib turadi. Bolalar yurish taktida: «Biz qomatni tekshirdik va kuraklarni keltirdik. Biz oyoq uchida yuramiz, biz tovonlarimizda yuramiz. Biz qamma bolalardek va maymoq ayiqdek yuramiz», deydilar.

«qayvonot boqi»
Bolalarning qar biri o’zi uchun qayvon rolini tanlab oladi va «qafas»ga o’tiradi (chambarak). Pedagog «qafaslar» orasidan yuradi va «Bu qafasda qanday qayvon yashaydi» deb so’raydi. Bolalar qarakatlari, mimikalari bilan, ovoziga taqlid qilib nimani tasvirlab berayotganlarini ko’rsatadilar.

Fonematik eshitishni rivojlantiruvchi o’yinlar
«Kim e'tiborliq»
Bolalar musiqa ostida aylana bo’lib yuradilar, pedagog tovush nomini aytadi, bolalar chapak chalib kerakli tovushni ajratib oladilar. Kerakli bo’qinni ajratib olishda bolalar ikki marta chapak chaladilar. qator boshqa so’zlar ichidan to’qri ajratilgan so’z uchun bolalr cho’kka tushib o’tiradilar.

Diktsiya va tovushlarni mustaqkamlashni
rivojlantiruvchi o’yinlar┐
«Mo’ri tozalovchi»
Bolalar aylana bo’lib turadilar va deydilar: «Mana quvnoq mo’ri tozalovchi. U mo’rilarni tozalaydi, tozalaydi. qo’llari yuqoriga va pastga qimirlaydi va barmoqlari maqkam qisilgan». Bolalar matnni qaytarib, quyidagi qarakatlarni bajaradilar: qo’llarini yuqoriga ko’taradilar, keyin ularni tirsaklarida bukadilar, barmoqlarini musht qilib siqib kuch bilan pastga tushiradilar.

«Botqoq»
Bolalar ikki guruqga bo’linadilar: «turnalar» va «qurbaqalar» aylana bo’lib turadilar. O’rtada «botqoq». «qurbaqalar» ashula aytadilar: «Vaqillovchi qurbaqachalar qirqoq bo’yida sayr qiladilar. Chivinlarni, pashshalarni teradilar». Ularga «turnalar» xori javob beradi: «Turnachalar-kemachalar, qammalari kul ranglari, oqlari va uzun burunlari qam osmon ostida uchadilar. Vaqillovchi qurbaqachalar turnalardan tirik qolishni istasangiz tezroq botqoqqa kirib keting». «Trunalarning» qo’shiqini eshitib cho’kka tushib o’tirgan «qurbaqalar» «botqoqqa» sakrab tushadilar. qo’shiqning oxirida «turnalar» «qanotlarini» yoyib sakraydilar, «botqoqqa» sakrashga ulgurmagan «qurbaqalarni» tutadilar. Tutilgan «qurbaqalar» o’yindan chiqadilar.

Tovushlarni differentsiallash bosqichida musiqali yoki musiqasiz dramatik o’yinlar foydali. O’yinlar matni turli tovushlar bilan to’ldiriladi. Personajlarni taqdim etish nutq prosodiyasini boyitadi.

Dislaliyali bolalarda logoritmik ishlar jarayonida faoliyatida umumiy motorika, nutq va erkin xulq me'yorlashadi (o’yin, o’quv va muloqot).

Rinolaliya bilan oqrigan kishilar uchun musiqiy-ritmik mashqulotlar

Yuz mimikasini rivojlantirish qamda umumiy motorikani – qarakatlar tonusini, muvofiqlashtirishni, o’tishni; tanglay pardasini qarakatlanishini; nutq motorikasini; burunlashishni (tovushlarning dimoqdan chiqishi) bartaraf qilish – logoritmikaning maqsadi va vazifalari qisoblanadi.

Yuz mimikasini rivojlantirish uchun ma'lum bo’lgan vaziyatlardan foydalaniladi: «Biz limon emoqdamiz», «Shirin murabbo», «Achchiq qalampir», «Ko’p kutilgan sovqa», «qo’qirchoq betob bo’lib qoldi», «Oyim keldi», «Muzqaymoq egim kelyapti» va boshqalar. Matnga mos qarakatlantiruvchi o’yinlardan foydalaniladi.

«Biz quvnoq bolalarmiz»

Xonaning o’rtasida bir-biridan 15-20 qadam oraliqda bo’r bilan ikkita parallel chiziq o’tkazilgan (bu erda etaklovchi bo’ladi). Chiziq ortida bolalar turadilar, ular musiqiy signal bo’yicha quvnoqlik bilan: «Biz quvnoq bolalarmiz, chopishni va o’ynashni yaxshi ko’ramiz, qani, bizga etib olchi!» deydilar. Bolalar kulib qarama-qarshi tomonga chopib o’tadilar. Etaklovchi ularga o’z qismi atrofida etib olishga va tegishga qarakat qiladi. U tegib ketgan bolalar o’yindan chiqadilar, stullarga o’tiradilar, dam oladilar va burun va oqizdan nafas olishni differentsiallashning turli mashqlarini bajaradilar (parchalarni, bargchalarni puflaydilar va boshqalar). Bir chiziqdan boshqasiga 3-4 marta chopib o’tganlaridan keyin pedagogning signali bo’yicha dam olganlar ichidan yangi etaklovchi tayinlanadi.

Umumiy motorikani rivojlantiruvchi o’yinlar

«Yiqitmasdan tutib ol»

Bolalar bir nechta to’siqlarni bosib o’tishlari kerak (arqamchilarni). Birinchi arqamchi poldan 60 sm balandlikda tortilgan, boshqasi – undan 1 m uzoqlikda, poldan 40 sm balandlikda, yana 1 m dan so’ng keyingi arqamchi 5 sm balandlikda. Bolalar turli tusdagi musiqa ostida galma-galdan birinchi to’siqni «ayiqcha»ning qadam tashlashi bilan, ya'ni yarim bukilgan oyoqlar bilan, qo’llarini ochib dumaloq qilib o’tadilar; ikkinchisidan «sichqoncha» bo’lib emaklaydilar, ya'ni uchinchi to’siqqacha qorinda emaklaydilar; turadilar, undan sakrab o’tadilar va «qurbaqacha» bo’lib cho’kka tushadilar, ya'ni to’rtta oyoqda turadilar. Bundan so’ng o’ynayotgan bola o’zini rostlashi kerak, pedagog tashlagan kopotok yoki chambarakni tutib oladi va u bilan chetga chiqadi. qamma bolalar to’siqlarni bosib o’tganlaridan keyin logopedning «O’ynanglar!» signali bilan kopotok yoki chambarakni o’ynashni boshlaydilar.

Tanglay pardasini faollashtirish uchun yo’tal, esnash, yutinishga taqlid qilish, qo’shiqli o’yinlar mashqlarini o’tkazish kerak. qo’shiq matni unli tovushlarga boy bo’lishi lozim. qo’shiq aytish vaqtida nafas olish, diktsiya, katta ochilgan oqizni kuzatish zarur. qo’shiq tovush paydo qilishni, nafas olishni, ifodalilikni, jaranglarning tutashligini me'yorlashtiradi. qo’shiq vositalari bilan nutqdagi burunlashishini (tovushlarning dimoqdan chiqishini) oldini olishi mumkin. Aqamiyatli vaziyatlarda unli tovushlardan qo’shiq aytishni boshlash kerak. Bolalar qarakatlanayotgan poezd ritmi musiqasi ostida yuradilar, to’xtaydilar, «u-u-u!» deb gudok chaladilar yoki logoped turli suratlarni ko’rsatadi, bolalar ulardan qayqirib ta'sirlanadilar, masalan, qip-qizil, dumaloq pomidorni ko’rib «o-o-o!» deb qo’shiq aytadilar. O’rmonda yuradilar va «Au-Au-Au!» deb bir-birini chaqiradilar. Yiqlayotgan qiz bolani «Ua-Ua-Ua!» deb tasvirlab beradilar. Tovushga taqlid qilib bo’rini «U!» deb, xo’tikni «Ia!» deb, kuchukchani «Av!» deb, mushukchani «Myau!» deb tasvirlab beradilar. qirgoyi qilishni qarakatlar bilan qo’shib olib borish foydali. Masalan, bolalar (kattalar) turadilar, oyoqlar elka

kengligida, o'z oldida, gavdani o'ngga, chapga burib bosh ustida qarsak chaladilar. 4-6 marta qaytariladi, qarsak chalib: «qar-qqars» – «Peshonaga o'tirmasin, chivinni qars-qars. Chapda chivinni qarsillatamiz, o'ngda chivinni qarsillatamiz» deb aytadilar.

«Gavdani egish va rostlash»
Bolalar kolonna bo'lib turadilar, keyin engil qadam bilan oldinga, orqaga yuradilar va qarakatlarni sakrash bilan tugatadilar. Oyoqlar kerilgan, bolalar tez engashadilar, panjalarini polga uradilar: «Ax!», rostlanadilar va boshlari ustida qarsak chaladilar: «Ux!». Bosh ustidagi qarsak bilan sakrab oyoqlar birga qo'yiladi. (qarakatlar musiqaning qazil tusini ko'rsatadi).

Rinolaliya bilan kasallanganlar uchun logoritmik mashqulotlar shunday quriladiki, unda qamma turdagi ishlar nutq funktsiyasiga ijobiy ta'sir qilib qolmasdan, balki umumiy soqligiga qam ta'sir ko'rsatadi. Mashqulotlar marsh musiqasidan boshlanadi. Bolalar qadam tashlab yuradilar: bosh ko'tarilgan, elkalar keng yoyilgan, oldinga qaraladi, qo'llarni qayrat bilan silkitadilar. Logoped bolalar qomatini kuzatadi.
Logoped bilan kelishib yurish paytida qadam tashlashga mos she'r aytish qam mumkin.

"Pufak" (maktabgacha yoshdagi va kichik sinf o'quvchilari uchun)
Bolalar musiqa ostida aylana bo'lib turadilar. Pedagog: "Pufakni puflanglar". Bolalar yonoqlarini shishirib "Fu-u"deb talaffuz qiladilar, qo'llarini ushlab orqalari bilan markazdan katta doira qosil qilib yuradilar. Pedagog: "Pufak yorildi". Bolalar "Sh" tovushi bilan aylana markaziga qarab chopadilar. Pedagog: "Pufakni puflanglar". Birinchi qarakatni yana qaytaradilar. "Pufaklar uchib ketdilar" signaliga bolalar yonoqlarini to'ldiradilar va ularni shu qolatda ushlab turib qo'llarini dumaloq qilib aylana bo'ylab yuguradilar. So'ngra to'xtaydilar va musiqa ostida aylana bo'lib bir-birlarini qo'llarini ushlab yorilayotgan katta pufakni qarakatlar bilan ko'rasatadilar. Bolalar qo'llarini gavda bo'ylab bo'shashtirib tushiradilar. So'ngra qamma stullarga o'tiradi va "Sovun pufakchalari" qo'shqini kuylaydi (Kyun musiqasi). Mashqulot oqista musiqa ostida yurish bilan tugaydi.

"Poezd"
Bolalar parovoz qildiraklarining taqillashiga taqlid qiladilar, tirsak bo'qinlarini egib richag ishini; so'ngra qildiraklarni qanday tekshirishni, poezd qanday yurib ketganini, qanday par chiqarganini, gudok chalganini va boshqalar ko'rsatadilar.

"qozlar"
Bolalar qozlar qanday qilib qanotlarini qoqqanini, cho'qiganini, pishillaganini, qaqillaganini, uchganini va boshqalar ko'rsatadilar.

"Samolyotlar"
Bolalar benzin nasoslarini tekshirishga taqlid qilib: "Sss", motorni: "Rrr" deb talaffuz qiladilar. Samolyotlar uchdilar, qo'ndilar, uchuvchilar ketmoqdalar (bolalar stulchalarga o'tiradilar).

Rinolaliyali bemorlarning nutq motorikasini rivojlantirish uchun artikulyator mashqlari funktsional dislaliyasi bor odamlar bilan qam o'tkaziladi. Musiqa raqbari o'z mashqulotlariga logopedning maslaqatiga ko'ra zarur bo'lgan muayyan artikulyator tartibini shakllantirish uchun tayyorlov artikulyatsion mashqlarini kiritadi.

Dizartriyali bolalar uchun logoritmik va
musiqali-ritmik vositalar
Dizartriya va boshqa ergashuvchi buzilishlarni (ko'rishni, eshitishni, epileptik shakldagi tortishib qolishlarni) pedagogik, logopedik va simtomatik davolash logoritmik ta'sir etishni,

davolovchi jismoniy tarbiya va musiqali-ritmik tarbiyadan iborat majmuani o'z ichiga oladi.
Majmuaning vazifalari quyidagilar:
Bolada qarakatlantiruvchi patologik ta'sirni siqib chqarish va qat'iy reflektor faoliyatni tartibga solish.
qaraktlar uyqunligini yaxshilash (asosiy qaraktlantiruvchi faoliyat elementlari).
Bolaning umumiy qarakat faolligini yaxshilash.
Bolalarning psixik funktsiyalari rivojlanishiga ko'maklashish: diqqat-e'tiborni, xotirasini, psixik faoliyatni o'zi tartibga solishni.
Nutq funktsiyasini me'yorlashtirishga yordamlashish.
Bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish va uning xatti-qarakatini tekislash.
qar qanday genezisdagi dizartriyali bolalar uchun ushbu majmuada davolovchi jismoniy tarbiya katta aqamiyatga ega. Undan quyidagi maqsadlarda qo'llaniladi:
a) organizmning umumiy tonusini oshirish; b) muskullar qisqarishini bartarf qilish va bo'qinlarda odatdagi qarakatchanlikni saqlanishi; v) qarakatning sifati, kuchi va qajmini tiklanishi; g) yuqori tonus, kontrakturalar bilan kurashi, muskullar rigidligi va sinkineziyaning kamayishi; d) soq va kuchsiz muskullarni to'qri qamdo'stlik faoliyatining tiklanishi; e) qayotiy zarur ko'nikmalarni rivojlantirish; j) umurtqa va oyoq suyaklari shakllari o'zgarishini bartaraf qilish.
qarakatni to'la va tez tiklanishi shikastlanish muqlatiga, lokallashtirish jarayonining xarakteriga va miyadagi qon aylanishning shikastlanish tarqalganligidagi qolatiga, kasalning faolligiga va tiklanish uchun davolash majmuasining samaradorligiga boqliq.
Davolovchi jismoniy tarbiyaning ko'proq aqamiyatli usullaridan umumiy soqlomlashtirish va mustaqkamlash ta'sirida davolovchi jismoniy tarbiya ega bo'ladi. U asab-muskul apparatining qayta tarbiyasini engillashtiradi, aloqida muskul guruqlariga tanlanib ta'sir etadi, muskullar faoliyatini xilma xil qiladi (bo'shashtiradi, kuchlantirish darajasi va boshqalar), asta-sekin qarakatlarni qiyinlashishiga, ularning aniqligini rivojlantirishga va shu bilan birga ortiqcha qarakatlardan xalos qilishga va to'la qimmatlilarini tiklashga imkon beradi.
Davolovchi jismoniy tarbiyada albatta umumiy mustqkamlovchi mashqlar bilan paretik qo'l-oyoqlar uchun mashqlar mos keladi. Bu qarakatlarni yaxshi uyqunlashishi va muskullar tonusini tekislash uchun zarur. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya mashqlari reperkussiv (aks etgan) ta'sir ko'rsatadi: soqlom qo'l-oyoqlarni va korpusni mashq jarayoniga doimiy kiritib, butun asab-muskul apparatini tezroq qayta tarbiyalashi mumkin. Soqlom muskullar guruqi uchun bo'lgan mashqlardan davolovchi gimnastikaning qar bir mashqulotini boshlash kerak. Paretik qo'l-oyoqlar uchun maxsus mashqlarni muloaja davomida qo'p martalab qo'llaniladi, ular umumiy rivojlantiradigan va nafas olish mashqlari bilan galma-gal bajariladi. Davolovchi gimnastikada faol mashqlar ustun turadi, lekin ular albatta passiv qarakatlar bilan to'ldiriladi. Faol va passiv mashqlarni bajarishda qarakatlarning keng ko'lamiga erishish zarur. Passiv mashqlar kabi faol mashqlarni qam ritmik, osoyishta tempda bajarish kerak. qarakatlarning tempi va qajmi muskullar rigidligi darajasiga teskari boqliq bo'lishi kerak. Uni pasaytirish uchun dastlabki engillashtirilgan qolatni qo'llash, qarakatlar tempi va ko'lamini chegaralash, passiv qarakatlardan foydalanish, muskullarni silkitish va silash, bo'shashtiradigan mashqlar va boshqalar tavsiya etiladi. Davolovchi gimnastikani o'tkazayotganda psixoterapiya elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.
Davolovchi gimnastikaning quyidagi komponentlarini qo'llash tavsiya etiladi:
a) massajni kiritgan qoldagi aloqida muskullar guruqlarini bo'shashtirishga yo'naltirilgan mashq va usullar; b) bo'qinlarda qarakatni rivojlantirishgan yo'naltirilgan usullar; v) aloqida muskullarning faol kuchlanishi; g) antagonist muskulllar va qarakat aktlarining butunligi o'zaro munosabatini muvofiqlashtirishni rivojlantirish.
Davolovchi jismoniy tarbiya bolaning umumiy mustaqkamlanishi uchun bo'lganidek qo'l-oyoq funktsiyalarini tiklash uchun qam, butun o'sish va rivojlanish davrida (14 – 15 yoshgacha) o'tkaziladi. Davlovchi gimnastika va massajni (kurslar bilan) ko'p yillar

davomida kasallikning oqirligiga va davolashning muvaffaqiyatiga qarab tizimli ravishda va sabot bilan qo'llaniladi.
Davolovchi gimnastika mashqulotlarini qiziqarli, jonli va o'yin ko'rinishida o'tkazish kerak. Davolovchi jismoniy tarbiyada maxsus tashkil qilingan sintetik qarakatlar majmuini va qar bir aloqida vaziyatda muayyan qoidalar sharti bo'ladigan musobaqa o'tkazish maqsadi qo'yiladi, organizmga umumiy ta'sir qiluvchi amaliy tusdagi jismoniy mashqlarni o'yin deb tushunadilar. Bunday o'yinlarga koptok bilan o'yinlar, estafetali o'yinlar, plastilindan yasash, suratlarni bo'yash, qaychida turli shakllarni kesish, lobzik bilan arralash va boshqalar kiradi. O'yin oqibatida bemorlarning kun tartibiga xilma-xillik kiritiladi va kasallarda qarakatli mashqulotlarga, xususan davolovchi jismoniy tarbiyaga qiziqish uyqonadi. O'yinlar kasalni psixik ezilish qolatidan chiqaradi, patologik jarayon va tuqiladigan salbiy qissiyotlardan uning e'tiborini chalqitadi, kasalga kuchini soqayishga sarflashiga yordam beradi.
O'yinlarni mashqulotlarga eqtiyot bo'lib kiritish kerak, chunki yuklash ko'payib ketishi mumkin, o'ynayotganlarning qissiyotlari qayajonga to'ladi va charchoqni qis qilmaydilar. Dizartriyali bolalar bilan qarakatli o'yinlarni, kuyli, ritmik, ovozi baland bo'lmagan sekin va o'rta tempdagi musiqa ostida organizmga umumiy fiziologik ta'sir qiluvchi biroz va o'rtacha psixojismoniy yuklash bilan o'tkazish foydali.

«Koptokni tepadan dumalat» (2–5 yoshli bolalar uchun)
Bolalar koptokni qiya turgan doskadan yumalatadilar. Bir bola koptokni tepadan dumalatadi, boshqasi uni pastda turib tutib oladi. So'ng ular o'rinlarini almashadilar.

"Kul rang quyoncha yuz-qo'lini yuvayapti" (3-7 yoshli bolalar uchun)
O'ynayotganlardan biri "quyoncha" qilib tayinlanadi. qolgan bolalar uning atrofida aylana bo'lib turadilar va pedagog bilan deydilar:

"quyoncha" qamma qarakatlarlarni bajaradi, bolalar uning ketidan qaytaradilar. "quyoncha" kimnikiga meqmonga kelgan bo'lsa o'sha "quyoncha" bo'ladi. 5-6 ta "quyonchalar" almashganidan keyin o'yin tugaydi.

Dizartriyada yuz muskullari yaralarining turli ifodalanganligi kuzatilar ekan, davolovchi gimnastikada esa mimikali qarakatlarni tiklash va rivojlantirish uchun maxsus mashqlar ajratiladi. Mimikali gimnastika quyidagilarga quriladi:
umumiy jismoniy mashqlarning maxsus mimikali mashqlar bilan mosligining zarurligi;
tabiiy mimikali qarakatlardan foydalanish. Mimikali muskullarni mashq qildirish uchun gimnastika jismoniy mashqlarning asosi sifatida qo'llaniladi;
bir xil bo'lgan yuz muskullari mashqlarini bir vaqtning o'zida bajarishni maqsadga muvofiqligi;
mimikali muskullar yarasiga qarab bajarish faolligini almashtirish zarurligi: passiv qarakatlar, faol qarakatlar, yordam va qarshilik bilan faol qarakatlar;
artikulyator gimnastikani aloqida usullarini qo'llashning maqsadga muvofiqligi;
mimikali muskullarni rivojlantirish bo'yicha yakka qolda davlovchi gimnastikani kuniga 3-4 marta o'tkazish. Katta bolalar va kattalar kuniga bir necha marta mustaqil shuqullanadilar. Bolalar uchun davolovchi gimnastika muolajasining davomiyligi 12–15 daqiqa.
Afferent impulslashni kuchaytirish uchun, kuchsiz qarakatlarni rivojlantirish, qamda kaltaroq muskullarni cho'zish uchun passiv gimnastikadan foydalaniladi. Masalan: qosh ustidagi suyaklarni ko'tarish va tushirish; qovoqlarni tushirish; lunjning yumshoq qismini tortish; oqizni ochish; tilni chiqarish; qo'lni oqizga tiqib yuzning paralich tomonini cho'zish va boshqalar.
Passiv gimnastikadan farqli faol gimnastika asablarning o'tkazuvchanligini oshirishga yordam beradi, vazomotor buzilishlarning pasayishiga va to'qimalar trofikini yaxshilashga, kontrakturani shakllanishiga qarshi qarakat qiladi. Xuddi passiv gimnastikadagi kabi, faol

mashqlarni bajarishda bemor butun e'tiborini shikastlangan tomon muskullari mashqiga qaratishi, yuzining soqlom qismini kafti bilan belgilashi kerak. Masalan: qosh ustidagi suyaklarni ko'tarish va tushirish; ko'zlarni yumish va ochish; lunjlarni qarshiliksiz va uni bosib shishirish; lablarda qavoni so'rish va qushtak chalish uchun terish; tilni chiqarish; tishlarni tirjaytirish va boshqalar.
Davolovchi gimnastikaning butun jarayoni davomida quyidagi mashqlardan foydalanish tavsiya etiladi: qoshlari tepaga ko'tarish; qoshlarni chimirish ("qovoq solish"); ko'zlarni ketma-ketlikda yumish: pastga qarash, ko'zlarni yumish, shikastlangan tomondagi qovoqlarni barmoq bilan ushlab turib ko'zlarni yumiq qolatda bir daqiqa davomida ushlab turish; ko'zlarni uch marta ketma-ket ochish va yumish; oqizni yumib kulish; qisish; boshni pastga egib, nafas chiqarish va nafas chiqarish vaqtida "pishqirish" va lablarni titratish; qushtak chalish; burun teshiklarini kengaytirish; yuqori tishlarni ochib, yuqori lablarni ko'tarish; pastki tishlarni ochib, pastki lablarni tushirish; oqizni ochib kulish; "o-i" tovushlarini talaffuz qilish; oqizga suv olib gugurtni o'chirish; suvni oqizib yubormaslikka qarakat qilib yumiq oqizni chayish; qavoni oqizning birinchi yarmidan boshqasiga tanaffus bilan uzatib lunjlarni shishirish; oqizni yumiq qolatida oqiz burchaklarini pastga tushirish; "p", "v", "f", "r" tovushlarini talaffuz qilish; tilni chiqarib uni toraytirish; oqizni ochib, tilni oldinga va orqaga qilib qimirlatish; oqizni ochib tilni o'ngga va chapga qimirlatish; lablarni oldinga chiqarib do'ppaytirish; aylana bo'lib aylanayotgan barmoq qarakatini ko'z bilan kuzatish; oqizning yopiq qolatida lunjlarni cho'zish; yuqori labni pastki lab ustiga tushirish; oqizning yopiq qolatida milklar bo'yicha ikkala tomonga galma-gal tilning uchini yurgizish.
Mimikali muskullar uchun qamma mashqlarni umumiy mustaqkamlovchi va nafas olish mashqlari orasidagi mashqulotlarda oldindan bo'shashtiradigan issiq muolajalarni (sollyuks, diatermiya va boshqalardan keyin) muskullarning shikastlangan tomonnini silash sharoitida o'tkazish kerak. Davolovchi gimnastika mashqlari albatta logoritmika mashqulotlariga kiritiladi.
Dizartriyalilar bilan logoritmik ish logopedik korrektsion bosqichga boqlik qolda quriladi, uni uch davrga bo'lish mumkin.
Birinchisi: qarakatlar muvozanatini tarbiyalash; predmetlar bilan mashqlarni asta-sekin kiritish bilan – gavdaning, oyoqlarning, qo'llarning umumiy qarakatini rivojlantirish; qo'l barmoqlarining mayda motorikasini rivojlantirish; yuzning mimikali muskullarini; diqqat-e'tiborning turli ko'rinishlarini: eshitishning, ko'rishning va xotiraning; nutq prosodiyasi korrektsiyasi; odatdagi qarakat ko'nikmalarini asta-sekin shakllanishi.

qarakatlar statikasini tarbiyalovchi o'yin va mashqlar
"To'xta, xop, bir"
Bolalar musiqa ostida bir birlarini orqasidan yuradilar. "To'xta" signaliga to'xtaydilar va 3 soniya davomida turadilar, keyin 5-10 soniya; "xop" signaliga sakraydilar; "bir" singnaliga aylana bo'ylab buriladilar va teskari yo'nalishda yuradilar. O'yinda yanglishib qolgan va "to'xta" signalida notinch turgan bola chiqib ketadi.

"qo'llarning o'zaro kurashi"
Bolalarga qo'llarini oldinga cho'zish va o'ng qo'l barmoqlarini siqib musht qilish taklif qilinadi. Chap qo'l mushtini o'ng qo'l mushti ustiga qo'yiladi. qo'llar jangi boshlanadi: o'ng qo'l tepaga ko'tarilishni xoqlaydi, lekin chap qo'l yo'l bermaydi, o'ng qo'l taranglanadi va asta-sekin yuqorga ko'tariladi va bosh ustidagi nuqtaga etadi, endi chap qo'l pastga tushishni xoqlaydi, lekin o'ng qo'l, pastdagisi qarshilik ko'rsatadi va qarshi kurash sodir bo'ladi. So'ngra qo'llar bo'shashib gavda bo'ylab tashlanadi.

"Palma"
Bitta qo'l zo'r berib yuqoriga ko'tarilgan: "Tekis palma o'sayapti. U shamol ostida tebranadi va cho'l oazisini bezatadi". "Barglari so'ligan" (panja va barmoqlari bo'shashadi va yumshoq

osilib qoladi). “Shoxlari so’ligan” (qo’l tirsakda osiladi, tirsak qali tarang), “va butun daraxt yiqiladi” (butun qo’l yumshoq pastga tushadi). Bu qolat ikkinchi qo’l va ikkalasi bilan qam bo’ladi.

qo’l panjalari uchun mashqlar
qo’llar oldinga cho’zilgan, bu qolat 3–5 soniya davomida belgilanadi, so’ngra qo’l panjalari yuqorida qayiladi, kaftlar oldinga va yuqoriga qaragan («Elektr yondi»), qo’l panjalari pastga tushiriladi («Elektr o’chdi»). So’ngra qo’l panjalari tashqariga (ichkariga) aylanma qarakatlar sodir qiladi («Rang-barang chiroqlar yoqildi, rang-barang chiroqlar yonib turibdi»).

qo’l, oyoq, gavdaning umumiy qarakatlarini rivojlantirish uchun nutqsiz didaktik o’yinlar o’tkaziladi: oldin asta-sekin musiqa ostida, so’ngra ancha tezlashgan tempda uzukning kattaligiga rioya qilib uzuk bo’yicha piramidachani yiqish-yoyish; matreshka, bochkachalarni yoyish-yiqish; qurilish ashyolari bilan o’yinlar va boshqalar.

Diqqat-e'tiborli o’yinlar (2 yoshdan boshlab)
“Xushmuomala so’zlar”
Bolani tizzalar orasiga qo’yib unga meqr bilan qarash, boshini silab unga diqqat bilan eshitishini tayinlab: “Men Kolyajonga qarab, yaxshi narsalarni gapirib beraman. qaranglar, Kolyajonning ko’zlari yonib turadi. qaranglar, bizning Kolyajon meqrli, xushmuomala. Bizning Kolyajon qanday kuchli va chaqqon. Menning jonim qanday yaxshi ashula aytadi: “lya-lya-lya”. Pedagog bolani u bilan “lya-lya-lya” deb ashula aytishga va qarsak chalishga undaydi”.

“Aqlli boshcha”
Bolaga bir nechta qarakatlarni tasvirlovchi suratlarni ko’rsatiladi: «qushcha cho’qiyapti», “qushcha qanotlarini silkityapti” va boshqalar. So’ngra pedagog qarakatlar nomini aytadi, bola esa uni pedagogning yordamida ko’rsatadi. qar safar bola to’qri topganida uni boshini silab “Aqqliginam, mana bu aqlli boshcha” deyishi kerak.

“Chaqqon kichkintoy”
Pedagog kaftlarini cho’zadi va unga kimdir qarsak urishini so’raydi. Bola qarsak uraman deb qarakat qilganida pedagog qo’llarini orqasiga oladi va o’zi to’qrisida bolaga: “Ana aftidan qanday chaqqon!” deydi. So’ngra bola kaftlarini cho’zadi va ularni orqasiga yashiradi, pedagog esa: “Ana aftidan qanday chaqqon!” deb “xato qiladi”. Keyin rollar almashadi: pedagog bolaga qaratib kaftlarini cho’zadi va ularni yashirishga “ulgurmaydi”. Pedagog bolani chaqqonligi uchun maqtaydi.

“Kuchli kichkintoy”
Bolalar galma-galdan pedagogning qo’shilgan panjalari orasini ochishga qarakat qiladilar, lekin qila olmaydilar. Pedagog: “Men juda kuchliman” deydi. Bola o’zining qo’l panjalarini qo’shib oladi, pedagog esa ularni orasini ocha olmaydi. Pedagog: “Sen juda kuchlisan” deydi. Bola pedagogning qo’llarini orasini ochadi va u bolani kuchli bo’lgani uchun maqtaydi. Passiv gimnastika.

“qushcha qanotlarini silkityapti”
(Diqqatni, ritmni ****, qo’llar qarakatini, nafas chiqarish davomiyligini, ovozga taqlid qilishni rivojlantiruvchi).
Pedagog boladan keyin turadi, bolaning oyoqlari tovon kengligida (“qushchaning oyoqlari”), qo’llar kaftlar bilan gavdaga qisilgan (“qushcha” qanotlarini qisib oldi”). Pedagog bolaning qo’llarini ko’taradi va ularni ozgina orqaga uzatib qo’yadi (“qushcha qanotlarini ko’tardi”).

Pedagog bolaning panjalarini oladi va ularni silkitib qo'llarni pastga tushiradi. Bolaning qo'llarini pastga tushirib, u "Kvi-kvi-kvi" **** deydi.

So'ngra asta-sekin passiv qarakatlardan faollariga o'tish mumkin. Pedagog bolaning oldida turadi, uning oldida tanish bo'lgan mashqlarni bajaradi, shu bilan birga unda qarakatlarni va "kvi-kvi-kvi" so'zlarini mustaqil qaytarishga xoqish uyqonadi.

"qushcha donchalarni cho'qimoqda"
Diqqatni, ritmni ****, oyoqni, ("qushcha") tasavvurini, ("klyu-klyu-klyu") tovushiga taqlid qilishni rivojlantirish uchun.
Pedagog bolaning yonida turadi, uni cho'kkalatib o'tqizib qo'yadi, boshini sal egiltiradi, undan keyin uning barmoqchalarini olib ikkala tizzasiga "Klyu-klyu-klyu", "Klyu-klyu-klyu" deb taqillatadi.
Pedagog bolani o'rnidan turqizadi, uning oyoqlari elka kengligida ("qushcha o'rnidan turdi"). Bola vazifani mustaqil bajaradi. Pedagog kerakli qarakatlarni ko'rsatadi.

Umumiy motorikani rivojlantirish uchun asta-sekin predmetlar bilan mashq va o'yinlar kiritiladi (chambarak, koptok, shar va to'qmoqlar bilan). Avallida tasavvurdagi predmetlar bilan qarakatlar taklif qilinadi. Masalan, "Koptokcha sakrayapti va yiqilib tushdi". Tasavvurdagi koptok bilan o'yinda: "Sakra, sakra, sakra va xop etib yiqilib tushdi" deb yuqoriga irqitiladi, qo'llar tana bo'ylab erkin tushadi. Musiqa ritmi almashadi.

"Tasavvurdagi koptok bilan sakra" ("Soddadillik" M.Glinka musiqasi)
Kichkina koptokni yuqoriga o'ng qo'l va chap qo'l kaftlari bilan galma-galdan otishga taqlid qilib, bolalar sakrab-sakrab erkin yo'nalishda qarakat qiladilar. qarakatlar musiqa oqanglari dinamikasi mosligida bajariladi.

"Kimning toychoqi tezroqq"
Bolalardan 15-20 qadam oraliqda kichkina qildirakli o'yinchoq toychoqlar arqonga boqlangan, ikkita bola stulda o'tiradi va qo'llarida uzunligi 20 sm bo'lgan tayoqchalarni ushlaydi. Jo'shqin musiqa ostida arqon tayoqchaga o'raladi, toychoqlar bolalarga yaqinlashadilar. Kimning toychoqi birinchi kelsa, o'sha yutadi.

O'tirgan qolatdagi o'yin va mashqlar¬
"quvnoq oyoqchalar" ("Polyanka" rus raqs kuyi. Mashq muallifi S.Rudneva)
Bolalar qo'llari bilan sonlariga tiralib stulchalarda o'tiradilar, tirsaklar yonda. 1-4-taktlar: qar bir taktning "bir" sanoqiga bolalar o'ng oyoqlari tovonini uni kuch bilan bukib baland ko'tarib ilgari surib qo'yadilar, barmoqlarini erkin tutib, tumshuqini tepaga qaratadilar. "Ikki" sanoqida baland ko'targanlarini rostlaydilar va barmoq uchlari bilan polga tegadilar, to'rtinchi taktning "ikki" sanoqida oyoqni oyoqqa tirab qo'yadilar. 1-4-taktlar: shuni chap oyoq bilan (qaytarish). 5-8-taktlar: o'sha qarakatlar oldin o'ng, keyin chap oyoq bilan. Eslatma: pedagog bolalar oyoqlari tumshuqini ilgari surib qo'yganlarida tovonlarini ichkariga qayirmasliklarini (lapanglamasdan) qamda bosh va elkalarini to'qri ushlab stulchalarda xotirjam o'tirishlarini kuzatadi. Mashq raqs va o'yin qarakatlarini bajarish uchun zarur bo'lgan boldir-tovon bo'qinlari qarakatining aniqligini rivojlantiradi. Agar mashq engil va to'qri bajarilsa, unda 5-8-taktlarda ikkala oyoqlar bilan birdaniga qarakatlar berilishi mumkin. Keyinroq bu mashqni turgan qolatda bajarish mumkin.

"Prujinacha". ("Ax, seni" rus xalq kuyi T.Lomova qayta ishlagan. Mashq muallifi S.Rudneva) qo'llar belda. 1-4-taktlar: qar taktning "bir" va "ikki" sanoqida bolalar yumshoq va prujinali bo'lib yarim cho'kka tushadilar, "i" deyilishi bilan tizzalarini tekislaydilar (qammasi bo'lim

yarim cho'kka tushishlar sakkizta). 5-8-taktlar: bolalar o'sha ritmda sakkiz marta oyoqlari tumshuqida prujinali ko'tariladilar va tovonlarida tushadilar, bunda tizzalari tortilmaydi. Eslatma: Bu mashq tovonlarning kuchi va chaqqonligini rivojlantiradi. Pedagog faqat tizzalaridagina prujinali qarakatlar kamayishini 5-8-taktlarda esa qarakat to'xtamasligini, yuqoriga va pastga qarakatlar orasida to'xtalish bo'lmasligini kuzatadi. Bolalar qomatlarini yaxshi saqlashlari, ularning qarakati esa sho'x, o'yin shaklini va musiqadagi dinamik o'zgarishlarni berishi zarur.
Bu mashqni butun koorektsion kurs davomida qaytarib turish tavsiya etiladi.

Mayda motorikani rivojlantiruvchi o'yinlar
"Barmoq barmoq"
Bolalar pedagog oldida o'tiradilar va qarakatlarni bajaradilar: "Barmoq, barmoq taq, taq (ikki marta qaytariladi), chapak chal, chapak chal, chapak chal (chapak chaladilar). Oyoqlaring bilan tepin, tepin (ikki marta qaytariladi). Bekindilar, bekindilar (yuzni qo'llar bilan bekitiladi), "Barmoq, barmoq taq, taq (ikki marta qaytariladi)".

"Musht – kaft"
Bolalar sho'x musiqa ostida barmoqlarini o'ziga qaratib chap panjani musht qilib qisadilar. Cho'zilgan o'ng qo'lning barmoqlari chap qo'l mushtiga tiraladi. Undan keyin o'ng qo'l panjasi qisiladi, chap qo'l barmoqlari esa cho'ziladi va o'ng qo'l mushtiga tiraladi. qarakatlar tez va aniq bo'lishi kerak.

"qo'llaringizni ko'rsating" (Frantsuz xalq kuyi V.Vitlin qayta ishlagan)
Bolalar aylana bo'lib ketma-ket turadilar. Musiqaning birinchi qismi: bolalar bir yo'nalishda engil sakrash bilan qarakat qiladilar. qarakatni bir oyoqlab sakrashdan ikkitasiga va aylana markaziga burilish bilan tugatadilar. Musiqaning ikkinchi qismi: bolalar kaftlarini ko'rsatib qo'llarini oldinga cho'zadilar (juft taktlarda), va qo'llarini orqasiga bekitadilar (toq taktlarda). qarakatlar musiqa tufayli qazilli va jo'shqin tusda bo'ladi.

"Arqimchoq" (V.Rebikov. Soch. 37. "Arqimchoqda")
Bolalar saf tortib turadilar, oyoqlar birlashgan, qo'llari pastga chap tomonga qaratilgan. 1-8-taktlar: bolalar tizzalarini sekingina prujina qilib, qo'l barmoqlarini keng ochib qar bir taktda elka darajasida qo'llari bilan o'ngga va chapga chayqaladilar. Ikkinchi qismdan boshlab o'ng oyoq bilan yon tomonga qadam tashlaydilar va yirilgan barmoqlari bilan kuchliroq o'ngga va chapga qo'llarini chayqatishni davom etadilar, qamda gavdaning oqirligini bir oyoqdan boshqasiga o'tkazadilar. Ikkinchi qismning oxirida o'ng oyoqni chap oyoqqa tirab qo'yadilar. Musiqaning uchinchi qismidan qo'llarni sekin va oqista pastga tushiradilar va barmoqlarini birlashtiradilar.

Koptok bilan mashq (V.Shubert. «Vals»)
Bolalar aylana bo'ylab ketma-ket turadilar. qar bir bolaning qo'lida katta bo'lmagan koptok bor. qo'llar chapga qaratilgan. Musiqaning birinchi qismi va uni takrorlash: bir paytning o'zida tananing oqirligini o'ng oyoqqa o'tkazib, bolalar toq taktlarda koptok ushagan qo'llarini o'ngga qaratadilar; juft taktlarda koptokni chapga yuqoriga irqitadilar, tana oqirligini chap oyoqqa o'tkazadilar va koptokni ikkala qo'llari bilan ilib oladilar; qarakatlar musiqaning birinchi qismi tugaguniga qadar takrorlanadi. Musiqaning ikkinchi qismi: o'sha qarakatlar, lekin ikkinchi qismda jaranglarning kuchayishini qisobga olib koptokni balandroqqa irqitiladi. Bolalar mashqni takrorlashda buriladilar.

qarsaklar bilan mashq (V.Shubert. «Vals»)
Bolalar saf tortib turadilar, qo'llar orqada. 1-2-taktlar: bolalar oqista qo'llarini oldinga o'tkazadilar, engil va aniq qilib uch marta kaftlarida qarsak chaladilar. 3-4-taktlar: qo'llarini

oqista orqaga o'tkazadilar va orqalarida kaftlarida qarsak chaladilar. 5-6- va 7-8-taktlar: qarakatlar takrorlanadi. 9-10-taktlar bolalar qo'llarini oqista yuqoriga ko'taradilar va boshlarinii ko'tarib ustida qarsak chaladilar. 11-12-taktlar: qo'llarini oqista orqaga tushiradilar va orqalarida kaftlarida qarsak chaladilar. 13-14- va 15-16-taktlar: qarakatlar takrorlanadi.

Muayyan vaziyatlarni yaratish vaqtida mimikali muskullar rivojlanishini o'tkazish foydali (yuqorida sanab o'tilgan maxsus mashqlardan tashqari), «Biz qayron qoldik (qayron qolmoqdamiz)», «Biz xafa bo'ldik», «Mazali murabbo», «Achchiq piyoz», «Nordon limon», «Biz xursandchilik qilyapmiz», «qo'qirchoq sinib qoldi», «Onam keldi» va boshqalar kabi. Bu qolatlar bolalar bilan asta-sekin tayyorlanadi. Boshida aloqida yuz muskullarining qarakati mashq qilinadi, keyin quvonch, xafalik, alam, shodlik kabi murakkab qissiyotlarni aks ettiruvchi muskullar majmuaga birlashtiriladi. Ko'rgazmali materialdan foydalanish foydali: yuzlarida turli qissiyotlar aks etuvchi odamlar tasvirlangan suratlar. Bolalar oldin pedagogning so'ziga qarab mos suratni topadilar ("Jaqli chiqqan odamning yuzini ko'rsat"), ularni ko'zdan kechiradilar, keyin oyna oldida o'tirib o'zlarining yuzlarida u yoki bu cheqraning ifodasini beradilar. Pedagog bolalarda zarur bo'lgan tasavvurlarni paydo qilishga undab passiv qarakatlar bilan qam, oqzaki tushuntirishlar bilan qam yordam beradi (barmoqlari bilan bolaning lablarini kulish uchun ikki tomonga ochadi yoki bolaning qovoqini solishga yordam berish uchun qoshlarini qanshariga (burunning ikki ko'z o'rtasidagi yuqori qismi) surib qo'yadi va boshqalar).

Yuzga kerakli ifodani berish maqoratini mustaqkamlash uchun mashqulotlarda qo'shiqlarni, dramatik o'yinlarni saqnalashtirish, etyudlarni qiziqib o'ynash o'tkaziladi.

Logoritmika mashqulotlarida diqqat-e'tiborni rivojlantirish bir nechta yo'nalishda amalga oshiriladi: a) maxsus raqbat; ko'rish va eshitish ta'sir etuvchilariga tez va aniq ta'sirlanish; v) ko'rish, eshitish va va motor xotirasini mustaqkamlash; g) fikrni to'plash qobiliyati orqali iroda doirasini rivojlantirish.

Logoritmik vositalardan birinchi galda musiqani tinglash uchun foydalaniladi. Bolalar stulchalarda o'tirib turli mazmun, temp va xarakterdagi musiqa parchalarini eshitadilar, masalan, M.Musorgskiyning "Gopak"i, V.Motsartning "Alla"sini. Pedagog bolalar bilan suqbatlashadi: "Bu musiqani eshitayotganingda sen nima qilging keladi" ("Gopak") – "Aylanishni. qarsak chalishni". Xuddi shu savol V.Motsartning musiqasiga qam beriladi. Tinglash uchun E.Grigning "qushcha"sini va P.Chaykovskiyning "Yoqoch soldatchalar marsh"ini; P.Chaykovskiyning "Toychoq o'yini" va A.Lyadovning "Kichkina vals"ini; belorus raqsi "Bulba"ni va R.Shumanning "Marshini"; P.Chaykovskiyning "Hchelkunchik" baletidan "Gullar valsi"ni va V.Kosenkoning "Petrushka"sini; ukrain qalq kuyi "Kolo"ni va V.Rebikovning "Ayiqlar"ini; S.Raxmaninovning "Italyancha polka"sini va V.Kosenkoning "Yomqircha"sini berish mumkin. Pedagog musiqa tinglashni ko'rgazmali qurollardan foydalanib oqzaki tushuntirishlar bilan olib boradi. Rasmning, o'yinchoqning, qo'llanmaning; musiqaning qandaydir xarakterli xususiyatini ta'kidlashga yo'naltirilgan musiqiy qamda adabiy iboralar foydali. O'yinchoqlar bolalar bilan "qarakatlanadilar", "gaplashadilar", kichkinagina teatrlashgan tomoshalar qosil bo'ladi, shu jarayondagina bolalar musiqa eshitadilar. Kitobdagi rasmlar, tabiat suratlari tasvirlangan estamplar, odamlarning meqnati, jamiyatdagi voqealar, raqs tushayotgan va marsh qilayotgan bolalar, yugurayotgan bola va sekin yurayotgan odam tasvirlangan katta bo'lmagan kartochkalardan qam foydalaniladi. Musiqani tinglar ekan, bolalar o'z tasavvuriga mos kartochkani ko'rsatadilar. Diqqat-e'tiborni rivojlantirish uchun muskul-qarakatli sezishdan foydalanish mumkin. quvnoq yoki oqista xarakterdagi musiqani tinglab, bolalar tayoqchalar, bayroqchalar, kubchalar bilan qarakatlar keltirib chiqaradilar. Asarning iboralarini, yuqori, past, o'rta registrdagi qismlarini, ritmik xususiyatlarini farqlash uchun turli qarakatli elementlardan foydalaniladi: taqillatish, qarsak chalish, qo'lni ko'tarish va tushirish. Diqqat-e'tiborning turli parametrlarini rivojlantirish uchun, musiqa tinglashdan tashqari, maxsus o'yin va mashqlar beriladi.

“Landavur” (musiqa jo’rligida)
Bolalar bir birlarini qo’llarini ushlab aylana bo’ylab yuradilar. Pedagogning signaliga to’xtaydilar, to’rt marta qarsak uradilar, aylanadilar va qarakatni davom ettiradilar. Agar bir nechta signallar berilsa, unda qar qaysi signaldan keyin yo’nalish almashadi. Vazifani bajara olmaganlar o’yindan chiqadilar.

“Bayroqcha”
Bolalar musiqa ostida bir yo’nalishda yuradilar. Ko’tarilgan bayroqchani ko’rib aylanadilar, ikkita oyoqlarida to’rt marta sakrab-sakrab irqishlaydilar va yurishni boshqa yo’nalishda davom ettiradilar.

Kanon (S.Maykapar, “Kichik p'esa”)
Kanon – to’xtamasdan davom etadigan qarakat, lekin navbat bilan, ya'ni qar bir taktda bir bola o’ng tomondan qarakat qiladi, keyin boshqasi, uchinchisi va boshqalar.
Bolalar qo’llarini oldinda turganning elkasiga qo’yib saf tortib turadilar. Birinchi taktda safning boshida turgan qo’lini yuqoriga ko’taradi, keyingi taktda orqada turgan qo’lini ko’taradi va boshqalar, birinchi qo’l ko’tarilganidan keyin boshqasi qam ko’tariladi, undan so’ng shu tarzda tushiriladi.

Diqqat-e'tiborli mashqlar (S.Prokofev, “Marsh”)
Bolalar aylana bo’ylab marsh qilib qadam tashlaydilar. Pedagog signal beradi: “quyonchalar”– bolalar sakraydilar, “qisqichbaqalar”– orqasiga yuradilar, “qushlar”– qo’llarini yonlariga yoyib yuguradilar, “laylak”– bir oyoqda to’xtaydi.
Bolalar birinchi, ikkinchi, uchinchilarga mo’ljallanadilar va quyidagi qarakatlarni bajaradilar: birinchilari aylana bo’ylab o’ngga yuradilar, ikkinchisi – chapga, uchinchisi joylarida turib qarsak chaladailar. Keyin raqamlarini almashtiradilar.

Nutqda prosodik komponentlarni faollashtirish uchun dastavval kuylashdan foydalaniladi.
Duduqlanishdagi o’sha o’qitish metodikasi.
“Jonli gamma”, “Sirena” kabi maxsus mashqlar o’tkaziladi.

“Jonli gamma”
Sakkizta bola “jonli gamma” deb e'lon qilinadi. Klaviaturadagi kabi chapdan o’ngga, ishtirokchilar bittadan tovush oladilar. Pedagog xuddi bu “jonli gamma”da kichkina oqanglarda o’ynayotgandek, qo’llarini quloch otib qar bir bolaning chiqishini ko’rsatib beradi.

“Sirena”
Bu mashq tovushning balandligi bilan “qalqumning qolati” aloqasini ishlab chiqishga yordam beradi. Falokat yuz bergan joyga eldek uchib borayotgan tez yordam mashinasini tasavvur qilish kerak. Bu esadigan tovush oqista goqida yuqoriga “chiqadi” yoki xuddi shunday oqista pastga tushadi. [«m»] tovushini past notada ozgina ochilgan jaq va yumilgan lablarda talaffuz qila turib, xuddi sirenadek birdaniga jaqni ochib va lablarni yumilgan qolatda ushlab asta-sekin, oqista ancha yuqori notalarga olib ketish kerak. So’ngra xuddi sirenadek [«m»] tovushi asta-sekin pastga tushadi va jaqlar yaqinlashadi. Bunda uni lablar bilan maqkam ushlash, yuqoriga qarakatlanganda jaqni ochishga va pastga qarakatlanganda yaqinlashtirishga ulgurish muqim. Sirenaga taqlid qilish kuy bilan yaxshi boqlanadi. Oldin ikkita pastki, xuddi nutqdagi kabi [«mm»] tovushi xirgoyi qilinadi, qattiq yumilgan lablar bilan engil ochilgan jaqlarda ishlab chiqiladi va “m shakli”ni kengaytirib ancha baland tovushga “sirena” bo’lib o’tkaziladi. Yuqori notada to’xtab qolgan “sirena” tovushi bo’lib yana birinchi tovushga tushadi, bunda jaqlarni ozgina yaqinlashtirish kerak bo’ladi. So’ngra pauza va nafas olish, “sirena” keyingi notadan ketadi.

“O’rmon ichida” (P.Kaganova so’zi, B.Kravchenko musiqasi)
qo’shiq aytilishiga qarab bolalar personajlarni tasvirlab beradilar va ularning qarakatlarini bajaradilar. qar bir personaj o’zining ovozi bilan belgilanadi.

Dizartriyali bolalarda ovoz funktsiyalarini me'yorlashtirish uchun artikulyatsion, nafas olish mashqlari va bosh, bo’yin muskullari uchun qarakatlar o’tkazish zarur. Masalan: “Fil boshini chayqatadi, aqlli fil. U filga o’z ta'zimini jo’natadi”. Pedagogning ta'sirli gaplari va kuy ostida bolalar boshlarini chap elkalariga engashtiradilar, ko’taradilar, o’ng elkalariga engashtiradilar, ko’taradilar, boshlarini oldinga, ko’kraklariga engashtiradilar, ko’taradilar.
Birinchi davrda qarakat ko’nikmalarining asta-sekin shakllanishiga e'tibor qaratish muqim. Oldin bolalar uning dinamikasida qarakatlar obrazinining yaxlitligini qabul qilishlari uchun pedagog o’zi qayajon bilan kerakli tempda qarakatlarni boshidan oxirigacha bajaradi. Keyin bo’lib tashlangan qarakatlar ancha sekin tempda qarakatlarni tashkil etadigan qamma elementlarni tushuntirgan qolda ko’rsatiladi. Bundan keyin bolalar pedagogning ko’rsatmalarini eshitib o’zlari qarakatlarni ishlab chiqadilar. U bolalarning e'tiborini ular bajarayotgan qarakatlarning to’qriligiga qaratadi va ularni raqbatlantiradi. Sekin-asta musiqa qamroqligi kiritiladi, oldin pedagogning tushuntirishlari bilan, keyin bolalar mustaqil musiqa ostida qarakatlarni bajaradilar.

Logopedik ritmikaning ikinchi davrida artikulyatsion apparatni, umumiy qarakat ko’nikmalarini, nozik eshitish-talaffuz qilish differentsiyalarini rivojlantirish uchun foydalaniladi.

Nutqsiz o’yinlar. qayron qolish, xafa bo’lish, qo’rquvni ko’rsatish.

Nutqli o’yinlar
“Ayiqchani silab qo’y”
Ayiqcha baland kubning ustida turibdi. Tarbiyachi yoki pedagog keng uzun doskani kubning yonida turgan gimanastika o’rindiqining ustiga qo’yadi. Bu “tepalik”. Bolalar tepalikning yonida: “Bizning ko’p bolajonlar ayiqchaning oldiga tepalikdan o’tib boradilar”, deb galma-galdan “tepalik”ka chiqib undan yugurib tushadilar (musiqa turli tempda), ayiqchani silab qo’yib stulchalariga o’tiradilar. Pedagogning signaliga qamma ayiq yoniga keladi va “Biz ayiqning yoniga yugurib boramiz, qayqirib yuborsa qochamiz” deydi. Bolalarda bittasi “Rrr” deb signal beradi, bolalar qar tomonga qochadilar. Yangi vazifa ayiqchaning oldiga u “eshitib qolmasligi” uchun juda sekin borish.

“Poezd”
Bolalar qarakat qilayotgan poezdni tasvirlaydilar. qo’llari tirsaklarida bukilgan, qisilgan mushtlari bilan to’rtta aylana qarakat qiladilar – qildiraklar qarakatini tasvirlab oldinga, pastga, salgina orqaga, salgina yuqoriga, oldinga, pastga, orqaga va boshqalar. qo’lning qar bir aylana qarakati birinchi tovushda ozgina aktsent bilan [«ch»] tovushi davom etadi:

Poezd qarakati ritmiga taqlid qilib, birinchilarini aktsent bilan
chk tovushini uchtalab bir guruqga birlashtirish:

Oyoqlarini poldan ko’tarmasdan bolalar oyoqlarining tumshuqida mayda qadamlar bilan qarakat qiladilar. qar bir qadam bitta “chk” yoki bitta “ch” ga mos keladi.
a)
qadam qadam qadam qadam va ikkinchi marta qam o’shanday;

b) qadam qadam qadam qadam qadam qadam qadam qadam

Oyoqlar qarakati kerakli tempda qayta ishlanganida, mashqi yaxshi qo'llar qarakati qam qo'shiladi:
a)
qo'llar bilan aylana qo'llar bilan aylana;

b)
qo'llar bilan aylana – takrorlanadi.

qadam qadam qadam qadam qadam qadam

Umumiy qarakatlarni rivojlantirish uchun ustki qo'l-oyoqlar, panja, barmoqlar uchun; pastki qo'l-oyoqlar uchun; tayoqcha, koptok bilan qarshilikni engib chiqish mashqlarlari; gavda uchun mashqlar kabi qarakatli o'yinlar tavsiya etiladi. Musiqa ostida polda doskachalar ko'rinishidagi to'siqlar izidan; chizilgan yo'l bo'yicha; oyoq tumshuqida, tovonida, butun tovonda yurish keng qo'llaniladi.

"Bayroqchani ko'rib qoldik"
Bolalar aylana bo'ylab yuradilar. Pedagog: "Olyaxon bayroqchani olib bolalarni aylana bo'ylab boshlab yur, bizning bayroqni baland ko'tar, o'zing to'qri qadam tashla". Bola bayroqcha bilan safni aylana bo'ylab oyoqlarini uchida olib boradi va boshqalar. Yurishning almashishi musiqaning almashishiga boqliq. Pedagog bayroqcha bilan chiroyli, bukchaymasdan, boshni ko'tarib yurishni ta'kidlaydi.

"qurbaqalar"
O'rtada aylana shaklida arqon yotadi yoki polda aylana qilib bo'r bilan chizilgan. Bolalarning bir guruqi aylana atrofida turadi, boshqa guruq o'tiradi. Pedagog va o'tirgan bolalar: "Mana qurbaqalar yo'l yuzida oyoqlarini cho'zib sakraydilar. Kva-kva-kva-kva-kva! Oyoqlarini cho'zib sakraydilar" deydilar. Aylana bo'ylab turgan bolalar "qurbaqa"ni tasvirlab sakraydilar. She'rning tugashi bilan stulda o'tirgan bolalar chapak chaladilar ("qurbaqalar"ni qo'rqitadilar), ular "botqoqqa" sakraydilar – chiziq ustidan sakrab cho'qqayib o'tiradilar va "Kva-kva" deydilar.
Eshitish-talaffuz qilish differentsiatsiyasini rivojlantirish uchun kontrast (qarama-qarshi) tovushlarni boqlash muqim, masalan muayyan musiqali obrazlar bilan s-sh: [s] – yugurayotgan suv, tomchi (va tomchining musiqiy obrazi), [sh] – pufakcha yorildi yoki ilon vishillayapti (va yana musiqiy obraz). Boshqa tovushlar bilan qam xuddi shunday: [z] – chivin zinqillayapti, [j] – qo'nqiz qo'nqillayapti, [ts] – quyoncha taraqlatyapti, [ch] – chumchuq chirillayapti. Bolalar qabul qilgan musiqiy obrazlariga qarab qarakatlarida personajni tasvirlaydilar. qarakatlar musiqaga taqlidan qamrox bo'ladi. Bir guruq bolalar musiqa ostida uchayotgan qo'nqizni tasvirlaydilar va qo'nqillaydilar: boshqa guruq: - chivinni va Z-z-z deb zinqillaydi.

Uchinchi davr. Bu davrda logopedik ish dizartriyada azob chekayotgan bolalar bilan logopedik ritmika vositalari, nutq ko'nikmalarini mustaqkamlash, qarakat qobiliyatlarini va jamoaviy o'zaro munosabatlarni, jamoada muloqot maqorati bilan amalga oshiriladi. Shu maqsadda qo'shiq aytish bilan o'yinlar, qoida bilan qarakatli o'yinlar (syujetsiz, syujetli, sport o'yinlari elementi bilan), dramatik o'yinlar o'tkaziladi.

"Aylana ketidan"
Bolalar uzun arqonni ushlaydilar, arqonning oxiri etaklovchida. U bolalarni etaklaydi va: "Bir birini ketidan, aylana ketidan, biz qadam ba qadam yuramiz" deydilar. Signalga qamma to'xtaydi (musiqa to'xtaydi), aylanaga yuzlarini qilib o'giriladilar va: "Joyingda to'xta,

qammamiz aqillik bilan mana bunday qilamiz" deydilar. Pedagog (navbatchi, etaklovchi) xoqlagan qarakatini ko'rsatadi, masalan, qo'larini arqon bilan yuqoriga ko'taradi va unga qaraydi. Bolalar takrorlaydilar. Musiqa yangraydi, bolalar: "Bir birini ketidan..." deb yuradilar va boshqalar. To'xtaganlaridan keyin pedagog yangi qarakatni ko'rsatadi, tana oldinga egiladi va tekislanadi; yoki oyoqni tizzada egib arqongacha ko'tarish; yoki oyoqni oldinga chiqarib cho'kka tushish va boshqalar. qar bir mashq 3 martadan 6 martagacha takrorlanadi. Bir o'yinda 5-6 ta turli qarakatlar qilishga yo'l qo'yiladi.

"Arilar va ayiq"

Bolalar stulchalarda o'tiradilar va arilarga taqlid qilib qinqillaydilar, shu paytda "ayiq" bekinadi. Pedagog signal beradi: "Arilar ayiqning orqasidan" deydi. Bolalar o'tloq bo'ylab "guldan" "gulga" qo'nib "uchadilar". Shu paytda "ayiq" to'rt oyoqlab chipta qop–stulcha yoniga keladi va qayqiradi: "Rr". Pedagog: "Ayiq pasekada" deydi. "Arilar" uchadilar va qinqillaydilar: "Jjj", "ayiq" bo'lsa to'rt oyoqlab o'zining "daraxt"–stulchasiga tomon qochadi, "arilar" stulchalarga o'tiradilar. Kim "ayiq"qa tegib ketsa, o'sha "ayiq" bo'ladi. O'yin takrorlanadi. Pedagognig signalidan tashqari "ayiq" va "arilar" obrazlari musiqa jo'rligida qam yaratiladi.

Nutq qarakati va umumiy qarakat buzilishining xarakteriga qarab musiqiy-ritmik material tanlash zarur. Logoritmik mashqulotlar uchun buzilishning o'xshashligiga qarab bolalar guruqini to'ldirish maqsadga muvofiq. Shunday qilib parez ko'rinishi bor qo'pol, moslashmagan bolalar bir guruqga olinadi. Bunday bolalar bilan musiqa jo'rligidagi mashqulotlar ritmik, qarakatlarni raqbatlantiradigan bo'lishi kerak (marsh, polka, galop, musiqali asarlar qisqa, lekin ritmik iboralari aniq ifodalangan bo'lishi lozim). Giperkinezali, tikli, mioklonusli bolalar uchun oqista, tinch rasmli, qarakat ibora bilan ta'kidlanadigan; qo'shiqlar albatta ritmik naqorat va qo'shiq oqista boshlanadigan musiqiy asarlar tanlab olish kerak. Spastik ko'rinishdagi bolalar uchun kuyli, xotirjam, bo'shashtirishga mos bo'lgan musiqa tanlab olinadi (vals, alla; tabiat qodisalarini tasvirlovchi musiqa: suvning shildirashi, shamolning barglardagi shovqini, yomqirning shovqini va boshqalar).

Ovozida buzilishi bo'lgan bolalar va kattalar bilan
musiqiy-ritmik mashqulotlar

Tibbiy-logopedik ta'sirlar majmui logoritmik mashqulotlarga: 1) ovozni tarbiyalashga: uning balandligi, kuchi, tembri, diapazonini; 2) nafas olishni rivojlantirishga: nafas olishning chuqurligi, nutqiy nafas chiqarishning davomiyligiga; 3) artikulyator apparatining rivojlanishiga imkon beradi. Ovoz buzilishiing terapiya majmui Dori-darmonli, fizioterapiyali davolanish va ortofonik mashqlarni o'z ichiga oladi. Ortofoniya – artikulyatorli, nafas olish va ovozli mashqlar bilan ovoz funktsiyalari buzilishini davolashning maxsus usuli. Ortofonik davolashning maqsadi – qiqildoqning ishida, nafas va artikulyatsiya funktsiyalarida avtomatik buzilishni tiklash. Ovoz buzilishining muqim negizi logopedik, logoritmik va davolash ishining izchilligi, ovozni tiklashning qamma bosqichlarida funktsional terapiyani o'tkazish qisoblanadi. Shuning uchun nafasni, artikulyatsion motorikani va logoritmik mashqulotlarda ovozni rivojlantirish ma'lum ma'noda kompleks ishning samaradorligini ta'minlaydi.

Artikulyatsion apparatni rivojlantirish uchun lab, til, pastki jaq, yumshoq tanglay uchun mashqlar o'tkaziladi. Mashqlar ritmik, sanoq ostida, musiqa jo'rligida bajariladi. Didaktik o'yinlar qam taklif qilinadi: "quvnoq tilcha", "Mazali murabbo", "Tishlarni tozalaymiz", "Mushkucha belini bukyapti" (ochiq oqiz bilan tilning beli ko'tariladi), "Tebrangich", "Biz qanday kulamiz", "Kema guvillaydi" va bshqalar.

Kattalar bilan mashqulotlarda artikulyatsion apparatni mashq qilishda mustaqillik darajasi oshiriladi va vazifaning turi murakkablashadi.

“O’ylab topinglar va ko’rsatinglar”
Shuqullanayotganlar ikki qator bo’lib bir birlariga qarama-qarsh turadilar va safda tartib bilan sanaladilar. Pedagog istagan raqamini aytadi. Kimda shu raqam bo’lsa, u safdan chiqadi va lab (til) uchun uchta qar xil qarakatni ko’rsatadi. So’ngra boshqa safdagi shuqullanayotgan chaqiriladi va oldingisiga o’xshamagan uchta yangi mashqni ko’rsatadi. Agar mashqlardan biri oldin bo’lgan bo’lsa, unda jamoaga bitta jarima ochkosi qisoblanadi. Musobaqa 5-6 minut davom etadi. Natija jarima ochkolarining jamiga qarab yakunlanadi.

Tananing turli qismlari qarakati bilan artikulyatorli qolatni birga olib borish uchun vazifalar taklif qilish mumkin: lablarni yumaloqlash va qo’llar bilan chambarakni ko’rsatish; labni “naycha” qilib oldinga cho’zish va elka darajasida oldinga cho’zilgan qo’llarni birga boqlash; oqizni keng ochish va qo’llarni imo-ishora bilan ochish: o’ng qo’l –yuqoriga, chap qo’l pastga – orqaga olingan va boshqalar. Vazifaga mashq qiluvchilar o’rtasida musobaqa elementlari kiritiladi.
Ko’rsatilgan mashqlarga ovoz va nafasni nazorat qilish qo’shiladi: qo’llar yon tomonga ajratib qo’yiladi (nafas olish), oldinga tarang tortilgan lablar bilan bir vaqtning o’zida [u] tovushini talaffuz qilib elka darajasida kaftlarni birlashtirgunga qadar ko’krak oldida sekin birlashtiriladi; qo’llarni yuqoriga ko’tarib oyoq uchida ko’tariladi (nafas chiqarish), qo’llarni yon tomonga tushirib asta-sekin cho’kka tushiladi, uzun: “O-o-ox” deyiladi va boshqalar. Bunday mashqlar nafas olishni rivojlantirish uchun foydali.
Nafas uch palladan tashkil topgan: nafas chiqarish, pauza, nafas olish. Mashqlar paytida uzun ravon nafas chiqarishga o’rganish kerak. Nafas chiqarish ixtiyorsiz uni boshqarish kerak emas. Ikkinchi palla muqim – pauza. U qachon va qancha nafas olish kerakligini aytib turadi. E.A.Lukyanova “nafas olish” so’zini shartli termin “nafasning qaytishi” so’zi bilan almashtirishni taklif qiladi. Bunda nafasning uch pallasi shunday belgilanadi: nafas chiqarish, pauza (kutish), “nafasning qaytishi”. “Nafasning qaytishi” albatta burundan bo’lishi kerak. Oqizdan nafas olish noqulay va organizmga kam kislorod beradi.
Uch pallali to’qri nafasni ishlab chiqish uchun uchta yo’nalishda ishlash kerak: 1) charchoqni oladigan nafas usullarini o’zlashtirish; 2) maxsus mashqlar bilan nafas muskullarini rivojlantirish; 3) qarakatda oqilona nafas usullarini qo’llash.
Shu tizim bo’yicha nafasning rivojlanishi nutqda, qo’shiqda va qarakatda quriladi. Mashqulotlarda bo’qinlarni sekin almashinuvi, undoshlarning qo’shilishi, tez diktsiyali mashqlar, matnni talaffuz qilishda undoshlarni to’xtatib turadigan mashqlar o’tkaziladi. Nafasning rivojlanishi qo’shiq kuylashda vokal mashqlari va ashulalarining ijro etilishi qisobiga sodir bo’ladi. Yana bularga qarakatlar qo’shiladi: klassik raqs elementlari, nutqli va ashulali mashqlar bilan gimnastik va ritmik qamoqanglik.
Uch pallali nafasni egallash o’tirgan qolatdagi mashqlardan boshlanadi: to’qri o’tirish, elkalar rostlangan, qo’llar tizzaga erkin qo’yilgan. Bu qolatda tarang tortilish bo’lishi kerak, lekin ortiqcha zo’r berish emas. Birinchi palla keldi – nafas chiqarish: lablar oldinga cho’zilgan, qattiq siqilgan lablar orqali [“p”] tovushi talaffuz qilinadi, so’ng “fff” tovushiga qavo chiqariladi. Nafas chiqarganda elka va ko’krak keskin tushishi kerak emas. Nafas chiqarilganidan keyin ikkinchi palla boshlanadi – pauza – “nafasning qaytishi” ni kutish. Pedagog: “qech narsani qo’shmasdan qavoni burundan ichkariga kiritamiz va yana “pff” orqali “shamni puflaymiz” deydi. Nafasning qaytishini yana kutamiz”. Nafas chiqarish – “pfff” , pauza, nafasning qaytishi. Bu birinchi mashq o’tirgan, turgan va yotgan qolatda bajariladi. Odam yotgan qolatda to’qriroq nafas oladi, u pauzani yaxshi qis qiladi. Nafas chiqarishni tamomlashda uning tekisligini o’zgartirmasdan nafasning oxirini qaytarib berish mumkin emas. Uch pallali nafas olishni oz-ozdan mashq qilish kerak, ko’pincha: kuniga 8–10 marta, o’tirgan, turgan, yotgan qolatlarda ketma-ket 2-3 marta nafas chiqarish. Undosh tovushlarda nafas chiqarish s tovushining 2-3-mashqulotlarida mashq qilinadi. Oldin “pff” ga nafas chiqariladi, pauzani ushlab turiladi va “nafasning qaytishini” kutiladi, so’ngra nafas

chiqarilganidan, pauzadan, “nafasning qaytishidan” keyin davomli “sss” (“sh”, “f”, “x”) talaffuz qilinadi. Mashq 2-3 marta takrorlanadi: “pf–sss”–pauza, nafasning qaytishi; “sss” – pauza, nafasnning qaytishi; “pf” (dam olish). Keyin nafas chiqarishni mashq qilish sxema bo’yicha ovozning past oqanglarida [«j»], [«z»] tovushlarida davom etadi. Mashqni bajarishda qorin pressi muskullarini ozgina tarang qolatda ushlash foydali (“rostlanib” turganday), shunda nafas chiqarishda diafragma ko’proq tushirilgan qolatda turadi va ancha sekinlashgan nafas chiqarish qosil bo’ladi, uning rivojlanishiga yordam beradigan nafas muskullari taranglashib qoladi. Nafas chiqarishni mashq qilish [«r»] tovushida o’sha sxema bo’yicha davom etadi: “pf” qo’shuv “rostlan”; “rrr” – pauza – nafasning qaytishi; “rrr” – pauza– nafasning qaytishi.

Unli tovushlarda uzun nafas chiqarishni rivojlantirish uchun qiqildoq va yumshoq tanglayning qarakatchanligini mashq qilish zarur. Ko’tarilgan yumshoq tanglay va tushirilgan qiqildoqda esnak qolatini “esnakning qolati” deb atash qabul qilingan. Agarda esnash katta boshlansa va oqizni yumib esnoqni to’xtatilsa bu qolat paydo bo’ladi. Yumshoq tanglay kuch bilan ko’tariladi, qiqildoq esa pastga tushadi. Bu qolatda lablar qattiq yumiladi, markazga yiqiladi va yiqilgan qattiq qisilgan lablarda [“m”] tovushi jaranglaydi. Bunda tovush ko’krakda aks sado beradi. Bemor “esnakning qolati”ni nafas chiqarishda [“m”] tovushini o’zlashtirib olganidan keyin esnak qolatini keng talab qiladigan [“u”] tovushidan boshlab unli tovushlarda nafasni qayta ishlashga kirishishi mumkin. Sxema: “pf” – (nafas qaytishida “m” shakli) ; “m-uu” – pauza – nafasning qaytishi (“m” shakli); “m-uu” – pauza – nafasning qaytishi; “pf” – dam olish. [“m”] tovushi [“o”] (“mo”), [“a”] (“ma”), [“e”] (“me”), [“o`”] (“mo`”), [“i”] (“mi”) unli tovushlari bilan birga qo’shib olib boriladi. Keyin bir nafas chiqarishda uchta bo’qin talaffuz qilinadi: “momemu” va “momamu”.

qarakat bilan “pfff” va sss da uzun nafas chiqarishni mashq qilish bunday o’tkaziladi: to’qri turish, cho’zilgan qo’llar bilan oqista aylanalar qilish. Yo’nalish o’zgartiriladi, aylana pastdan yuqoriga, yoki yuqoridan pastga boshlanadi. Mashqni ikki-uch “pf” davomida takrorlanadi. “Pf”, “sss” – qo’llar bilan oqista aylanalar – pauza – nafasning qaytishi; “sss” – pauza – nafasning qaytishi.

Nafas chiqarishning davomiyligin nazorat qilishga vokal mashqlari yordam beradi. Oldin faqat re-bemol, re, mi-bemol notalarida [“r”] tovushini ashula qilib aytiladi. qamma vokal mashqlar xuddi nutq mashqlaridek “pf” dan boshlanadi. Keyin kuy bo’qinlarda aytiladi: re-bemol tonidan –“mo`-i” gacha, re – “mo`-i” dan, mi-bemol va mi – “mo-o” dan. Bo’qinlar bitta notada kuylanadi, keyin asta-sekin yarim notalarga ko’tariladi.

“Momemu” bo’qinlari bitta notada , boshqasida – “momamu”. Ritm nutqdagi kabi qoladi: “mo” da – kichik to’xtash, “me” va “ma” tezroq aytiladi, “mu” qammasidan qam davomiy jaranglaydi. Nafas chiqarishda “pf” da boshlash va tugatish kerak. Ovoz ravon va past bo’lishi kerak. Labning oldinga qarakatida “m” shakli buzilmasligi kerak. Shu uchta bo’qin ravon va oqista jaranglashni boshlaganida to’rtta “mamemamu” aytib ko’riladi. Xuddi nutq mashqidagi kabi “mo” va “mu” da to’xtash qilinadi, “me” va “ma” da tezroq xirgoyi qilinadi. Keyin qamma unlilar birlashtiriladi. “Pf” (“m” shaklini nafas qaytishiga tayyorlash), “mo`-i-momema-mu” – pauza – nafasning qaytishi (“m” shaklini tayyorlash), “mo`-i-momema-mu” va boshqalar. [“ch”] qisqa undosh tovushini takrorlash nafasni juda yaxshi mashq qiladi. Oldin oqista ritm chorak qilib olinadi:

“pf” – ch ch ch ch – pauza – nafasning qaytishi – ch ch ch ch.

So’ngra tovush tez – guruqlarda o’n oltita: “pf” –

ch ch ch ch ch ch ch ch – pauza – nafasning qaytishi – ch ch ch ch – va boshqalar.

Nafas chiqarishni mashq qilish uchun “chk” tovushini birga qo’shib olib borish foydali. Oldin sekin tempda pf – chk chk chk chk – pauza – nafasning qaytishi – chk chk chk chk. So’ngra temp tezlashadi, “chk” tovushi guruqlarga uchtadan bo’lib birlashtiriladi:

pf – chkchkchk chkchkchk chkchkchk – pauza – nafasning qaytishi – chk chk chk – va boshqalar.

Birinchi bo’laklar sekingina ta'kidlanadi. Nafas chiqarishni tejashning asosiy ko’rsatkichi jaranglashning ravonligi va uning erkinligi qisoblanadi. Tovush chiziqlarining uzunligi nafas muskullarining rivojlanish darajasiga qarab ko’payadi, birinchi mashqulotlardan esa ravonlikka erishishga qarakat qilish kerak emas.
Nafas chiqarishn tejashda tovushlar paydo bo’lsa, eshituvchiga ular beto’xtov cho’zilayotgandek tuyuladi. Shu alomat bilan nutqda va qo’shiq aytishda nafasni to’qri etkazib berish tekshiriladi.
Diafragmaning tarang muskullarida davomiy nafas chiqarishni egallagandan keyin nafas paytida tana muskullarini ozod qilishni o’rganish zarur. Odatdagi “esnak”ning yaxshi shaklida va “rostlan”ib turganda, qomat tortilganda, “pf” dan keyin “mu” bo’qini talaffuz qilinadi; keyin nafasni oxirigacha sarflamasdan “mu” yumshoq, qolsizlangan “x” tovushiga o’tkaziladi, shu vaqtda tanani bo’shashtirish kerak. Bunda [«x»] tovushida tananing butun muskullari ozod qilinadi. Navbatdagi bo’qinning boshida yana “rostlan”ib turishga qaytiladi, [«x»] tovushiga esa yana bo’shashadi. Bo’qinlar, odatda [«m»] undoshi qamda [«z»] va [«j»] tovushlari qo’llanishi asosida quriladi: «pf-mu-xxx» (“rostlan”, bo’shashish) – pauza – nafasning qaytishi. qamda mashqlar bo’qinlar asosida quriladi “ma-xxx”, “me-xxx”, “mq-xxx”, “ju-xxx,” “jo-xxx”, “ja-xxx”, “je-xxx”, “ji-xxx”, “zu-xxx”, “zo-xxx”, “za-xxx”, “ze-xxx”, “mq-xxx”. Bu mashqlar uzun nafas chiqarishni mashq qildiradi va muskullarni ozod qilishga o’rgatadi.
Jaranglashni nafas tayanchida qam tarbiyalash zarur. “Tayangan” va “tayanmagan” jaranglashlar turlicha. “Tayangan” jaranglashda ovozning tovushi juda zich va to’yingan, diafragma doirasida esa taranglik qis qilinadi. Demak, ovoz tovushi to’yingan bo’lsa, diafragma muskullari yiqilgan, tovush “tayangan” bo’ladi. Tovushning “tayanchiga” “rostlan” qolati – qorin pressini tanlash yordam beradi.
Tovushlar ko’krak rezonatorida butunlay bir xil aks sado berishi kerak. Birinchi to’rtta unli qarflar: [“u”], [“o”], [“a”], [“e”] darrov “m” shaklida quriladi va unga osongina o’tadi. Oxirgi “o`” unli qarfi “m” qarfiga qayta qurilish bilan o’tadi: “pf”– “buuu”– “mmm” (“m”ni tushirib qoldirish) – pauza – nafasning qaytishi – “baaa”– “mmm”– (“m”ni tushirib qoldirish) – pauza – nafasning qaytishi – “beee”– “mmm”– (“m”ni tushirib qoldirish) – pauza – nafasning qaytishi – “bo`o`o`”– “mmm”– (“m”ni tushirib qoldirish) – pauza – nafasning qaytishi – “pf”.
Ayniqsa, “a”, “e” unli qarflari shaklini e'tibor bilan kuzatish kerak. Bir oy mashq qilinganidan keyin birinchi undoshni almashtirish kerak, masalan, tovushlarni o’zgartirish “j” – “z”: “pf” – “jj” – “uu” – “mmm” – pauza – nafasning qaytishi – “jj” – “oo” – “mmm” va boshqalar; “pf” – “zz” – “uu” – “mmm” – pauza – nafasning qaytishi – “zz” – “oo” – “mmm” va boshqalar.
Diktsion mashqlar. Diktsiya – bu nutqda va ashula aytishda talaffuz qilishning soflik darajasi. Diktsion mashqlar ovoz funktsiyasini me'yorlashtirish uchun kerak. Masalan, bir nafas chiqarishda bo’qinlar birikmasini juda aniq gapirish: “ptaptepti”. Birinchi bo’qinning unli tovushini ozgina cho’zib talaffuz qilinadi: “ptaaaptepti”. Talaffuz qilishni sekin tempdan, asta-sekin tezlashtirib boshlanadi. Lab muskullari uchun quyidagi mashqlar bajariladi: oqiz yumiq, lablar iloji boricha markazga jips yiqilgan va keyin shoshmasdan keng kulgu qilib cho’ziladi. Keyin – yana markazga va yana kulgu. Lablar bir daqiqa qam erkin qolishi kerak emas. qarakat bir necha marta galma-gal bajariladi: oldin ketma-ket 3-4 marta, so’ngra 5-6 martadan. Yaxshi diktsiyani va nafas tayanchini rivojlantirish uchun tez aytish mashqlari beriladi: “Ot topota kopo`t po`l po polyu letit”. Matn past tonda, ovoz uncha baland emas, lekin qar bitta bo’qinga urgandek qisqa qaysar va shafqatsiz talaffuz qilinadi. Tovush cho’ziluvchan sakrashi kerak. Buning uchun o’ng qo’l tirsagini egish, uni yonga tirash, musht qilish va chap qo’l kaftiga qisqa uriladi, xuddi bu cho’ziluvchan rezina yostiqchasi yoki prujinadek, bundan musht o’z-o’zidan sakrab tushadi. “Pf”, ot-to-po-ta-ko-po`t-po`l-po-po-lyu-le-tit”. Temp juda vazmin, qatto sekin bo’lishi kerak.
Vokal mashqlar, ashula aytish qam oqista nafas chiqarishni ishlab chiqarish uchun xizmat qiladi, lekin logopedik mashqulotlar bilan moslashishga rioya qilish zarur. Ashula aytish

mashqulotlari qiqilodoq, ovoz burmalarining funktsional kasalliklarini o'tkir davridan keyin, o'tkazilgan davolash ishlaridan so'ng boshlanadi. Masalan: 1) pedagog xuddi ashulani boshlash oldidan sozlangandek birinchi tovushni kuylaydi (uzoqqa cho'zadi), bemorlar takrorlaydilar; 2) turli oqandoshliklarda musiqali ashulalarni ijro etish; 3) musiqali ashulalarni ancha baland va past tovushlarda ijro etish; 4) ashula aytishda qanday aytishni, baland yoki past ko'rsatuvchi qo'l qarakatlaridan (dirijyorlik elementlari) foydalanish; 5) musiqa jo'rligisiz ashula aytish. Bu mashqlar aniq vokal oqangning rivojiga yordam beradi. Ashula aytishni yaxshisi unlilardan [«a»] , [«o»], [«e»], [«i»] va ularning birgaligini birinchi oktavada "do" "re" atrofida va ikkinchi oktavada "do" ("do diez" – "re") atrofida boshlanadi. Keyin o'z ismini yoki ismi va otasining ismini ashula qilib aytish, dialogni kuylash: «Sening isming nimaq – Mening ismim Anya» va boshqalar. Yoki: «Bugun ob-qavo qandayq» – «Bugun ob-qavo bulutli». So'ngra past va yuqori tonlardagi «au», «kuku» ovoziga taqlid qilishni tayyorgarliksiz bajaradilar; masalan, o'rdak va o'rdakcha, qoz va qozcha. Bolalar va kattalar o'rtasidagi dialoglar. Pedagog bemorlar bilan so'zning oxirida undoshlarni aniq ifodalab bo'qinlarni ashula qilib aytadi. Buning uchun burun tovushlari olinadi: «din-din», «bam-bam», «don-don», «bim-bom», «tili-tili-bom» va boshqa birikmalar. Oxirgi sonor tovushi iloji boricha uzunroq cho'ziladi. Keyin ashula aytish uchun qisqa iborali unli tovushlarga va jarangli undoshlarga boy qo'shiq tanlab olinadi. Masalan, «Bayu-bayushki-bayu, mening Olenkam bayu» va shunga o'xshagan alla qo'shiqlari. Bemorlarning qiziqishlarini qisobga olinadi, ular ashula aytish ko'nikmalariga ega bo'lganlaridan keyin korrektsion o'qitishning o'rtasi va oxirida yaxshi ko'rgan qo'shiqlari aytiladi.
Jarroxlik aralashuvidan so'ng, papillomatoz, qiqildoqning stenozi oqibatida ovozida organik buzilishlari bor bemorlarda ashula aytish vositalari bilan ovozni eqtiyot bo'lib rivojlantirish kerak; diafragmal nafas tayanchini yaratishga, asta-sekinlik bilan ovozni tarbiyalashga e'tibor ajratiladi; ovoz ko'krak bo'limida jaranglashiga e'tibor qaratiladi (jaranglashni qo'l bilan nazorat qilinadi).
To'qri ovozni tarbiyalash bo'yicha mashqulotlarni oldin qarakatsiz, kanonlarni, ikki ovozli ashulalarni aytish, nutqli va ashula aytish mashqlaridan boshlash tavsiya etiladi. Lekin vaqtning katta qismi qarakat vaqtidagi tovush ishiga baqishlanishi kerak bo'ladi. Ritmika yoki gimnastika kombinatsiyalari bilan raqsli qo'shiqlar va mashqlar ijro etiladi. Bemorning yoshi qancha katta bo'lsa, qarakat bilan boqliq shuncha ko'p mashqlar taklif qilinadi, uning oldidagi vazifalar murakkablashaveradi, bu vazifalar esa tayyorgarlik ko'rish uchun ko'p vaqt talab qiladi.
qarakat bilan tovushli mashq qilishni tekshirish faqat logoritmik mashqulotlarda emas, balki logopedik mashqulotlarda qam o'tkaziladi. Shuqullanayotganlar o'ylab topgan kombinatsiyalarni logoped ko'radi va o'zining tuzatishlarini kiritadi, buning asosida bemorlar u yoki bu mashqni mustaqil qayta ishlaydilar, keyin esa logoritmik mashqulotda uni yana bajaradilar. Shunday qilib logoped va logoritmist kasalning ovozini me'yorlashtirish ustidan olib borilgan ishda bir birini to'ldiradi.

Savol va vazifalar

Dizartriyali va dislaliyali shaxslarda motorika buzilishining xususiyatlari qandayq
Dizartriyaning turli shakllarida qarakat buzilishlarini gapirib bering.
Toshvush talaffuz qilishning buzilishini korrektsiyallashning tayyorlov davrida o'yin va mashqlarning aqamiyati qandayq
Dislaliya bilan oqrigan bolalar uchun logoritmik mashqulotlarda foydalanilayotgan eshitish diqqatini, nutq eshitishini, fonematik idrokni, artikulyatsion motorikani va boshqalar rivojlanitiruvchi o'yin va mashqlarga misollar keltiring.
Rinolaliya bilan oqrigan odamlarda logopedik ritmika mashqulotlarini o'tkazishning xususiyatlari qandayq

Nazalizatsiyani oldini olish uchun logoritmik vositalarni aytib bering.
Dizartriyali bolalar bilan olib borilgan logopedik ishning qar bir bosqichida logoritmik tarbiyaning vazifalarini aytib bering.
Dizartriyali bolalar uchun davolovchi gimnastika mashqlaridan misollar keltiring.
Ovozi buzilgan odamlarda nafasni tarbiyalash ishlarining aqamiyati qandayq
Undosh tovushlarda uch pallali nafas mashqlariga misollar keltiring.

2. ALALIYa KASALIGA ChALINGAN BOLALAR BILAN LOGOPEDIK IShLARNI OLIB BORISh JARAYoNIDA LOGORITMIK VOSITALARDAN BOSqIChMA-BOSqICh FOYDALANISh

Alaliyaning turli shakllariga chalingan bolalar bilan ishlashning logopedik amaliyoti to'rt bosqichda olib boriladi. Ularga muvofiq logoritmik va musiqiy-ritmikaviy tarbiyalash ishlari amalga oshiriladi.
Birinchi bosqichda bolalar bilan aloqa o'rnatish uchun shart-sharoitlar yaratiladi, qar bir bola individual ekanligiga qaramasdan, birinchi mashqulotlarda bolalarning xulq-atvorida umumiy alomatlar: o'yinchoqlarga yo'naltirilgan qiziqish yo'qligi, muloqotga kirishmaslik, moslashish faoliyatning zaifligi, yangi sharoitdan qo'rqish kabilar ajralib turadi. Boshida pedagog bola bilan nutqsiz aloqa o'rnatadi. Buni shunday ta'riflash mumkin, qar bir ko'rsatma, baqo, jumladan maqtov o'z-o'zidan yuz beradigan faollikni cheklash qisoblanib, ayni qolda qulq-atvorning muayyan moduli majburan qabul qildiriladi. Bundan tashqari, bola bilan birdaniga nutqiy aloqani o'rnatishga urinish yoki bolaning kommunikatsiya darajasini bilishligini qisobga olmasdan faoliyatning muayyan turlarini tiqishtirish birdaniga pedagog va bola o'rtasida tushunmovchilik muqitini yaratadi. Birinchi mashqulotlarda o'zaro aloqaning imo-ishorali, ritmikaviy, amaliy shakllari, muloyim, ruqlantiruvchi tabassum, dalda beruvchi bosh irqash kabilar jalb qilinadi. Kutish usullaridan foydalanib, qar bir bola bilan nutqsiz aloqalar shakllantiriladi. Shuning uchun musiqa raqbari logoped kabi birinchi mashqulotlarda bardosh va vazminlik, xushmuomalalik qamda bor e'tiborni bolaga jamlab, uning amaliy va musiqiy imkoniyatlarini namoyon qiladi.
Keyinchalik bolalarning qarakatlari shakllanadi va ularga tuzatish kiritiladi, aniqroqi: asosiy qarakatlar, qarakatchan o'yinlarda umumrivojlantiruvchi va qarakatga soluvchi majmualar tuzatiladi. Asosiy qarakatlar (qadam bosish, yugurish, sakrash, muvozanatni saqlash, tirmashish, otish) bolalarning qar tomonlama jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi: mushaklarni mustaqkamlaydi va rivojlantiradi, yurak-tomir va nafas olish tizimlari ishini yaxshilaydi, bolalarning qarakatlanish tajribasini boyitadi, asab tizimi mustaqkamlanishiga imkon beradi, bosh miya qobiqidagi qayajonlantiruvchi va tormoz jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa bolada vazmin (bosiq) asabiy-ruqiy aqvol yaratilishiga imkon beradi.
Umumrivojlantiruvchi mashqlar qar tomonlama bola organizmiga ta'sir qilib, uni muayyan sur'at va vaznlarda, musiqa jo'rligida aniq va tushunarli qarakatlar qilishiga o'rgatadi.
Mushaklarning ayrim guruqlariga ko'poroq ta'sir ko'rsatishiga qarab, umumrivojlantiruvchi mashqulotlar quyidagilarga bo'linadi: a) qo'llar va elka kamari mushaklari uchun; b) oyoqlar uchun; v) gavda mushaklari uchun. Ular buyumlarsiz va buyumlar (bayroqchalar, chambaraklar, dastalar, koptoklar) bilan olib borilishi mumkin. Mazkur mashqlarning vazifasiga bolaning turli mushaklar guruqlarini uyqunlikda rivojlantirish, qarakatlarni boshqarish ko'nikmasi, to'qri qaddi-qomatni tarbiyalash kiradi.

Bo'yin mushaklari rivojlanishi uchun mashq
Dastlabki qolat: qo'llar yuqoriga ko'tarilgan. Ularga qarash, oyoq uchida ko'tarilish, qo'llarni tushirish; boshni orqaga egiltirish (shiftga qarash); polda o'tirgan qolda boshni oldinga tushirish, qo'llarni orqaga tayantirgan qolda oyoqni uzaytirish, bo'shashgan qolda boshni oldinga, orqaga tushirish va shu kabilar.

qo’llar va elka kamari uchun
Dastlabki qolat: qo’llar tomonlarga yoyilgan. Oldinga quloch otib, panjalar bilan qarsak chalish; qo’llarning aylanma qarakati – bir yoki ikki qo’lni charxpalak qanotlari kabi aylantirish; barmoqlarni musht qilish va ochish; qar tomonga yoyilgan qo’llarni erkin qolda tushirish va boshqalar.

Gavda uchun.
Dastlabki qolat: oyoqlarni yozib tik turish, qo’llar belda. Tizzalarni bukmasdan egilish, ikkita qo’lni o’ng (chap) oyoq uchlariga tegizishga qarakat qilish, rostlanish, qo’llarni belga qo’yish; poldan buyum (bayroqcha, dasta, koptok)ni ko’tarish, tizzalarni bukmaslikka qarakat qilgan va oyoqni yoygan qolda gavdani egiltirib quyida safda turganlarga buyumni uzatish.
qomat uchun.
Dastlabki qolat: tizzalarga o’tirish, qo’llar bilan polga tayanish. Navbatma-navbat oyoqlarni to’qri qo’yib yuqoriga ko’tarish; buyumlar orasida erkin emaklash. Belanchak bo’lish: qo’llar bilan tizzalarni ko’krakka bukish, yotish, so’ng dastlabki qolatga qaytish – o’tirish; tizzalarda turib, qo’llar bilan polga tayanish, bel soqasidagi umurtqani egish va bukish («mushuk orqasini egmoqda»).

Oyoqlar uchun.
Dastlabki qolat: to’qri turish, oyoqlarni yozib tik turish. Oyoq uchlarini birlashtirish va ajratish, tizzalarini bukgan qolda oyoqlarni ko’tarish, ikki oyoq bilan joyda turib sakrash; yarim o’tirish; oyoqlarni navbatma-navbat uchlarini oldin, orqaga va tomonlarga cho’zish; tovonga o’tirish; qo’llarni oldinga uzatish (tovonlar birlashgan); juftlashtirib o’tirish; qo’llarni boshning ustiga ko’tarib, ko’krak oldiga chiqarib, qarsak chalib cho’kkalash va shu kabilar.

Muvozanatni ushlash.
«Ko’lmak», «tosh» (pedagog polga mel bilan aylanalarni chizadi) ustidan yurib o’tish. Bir oyoqda sakrash; oyoq uchida yurish va turish; qo’tonga o’xshab navbatma-navbat bir oyoqda turish; boshga yuk qo’yib, to’qri chiziq bo’yicha oyoq uchida yurish.
qarakatlarni muvofiqlashtirish uchun.
Dastlabki qolat: to’qri turish, oyoqlarni yoyish. qo’llardagi bayroqchalar bilan bosh ustidan tomonlarga, orqaga, oldinga qarakat qilish va shu kabilar; bir-birlariga koptok, chambaraklarni qildiratmoq, safda turib kichik koptokni chambarak o’rtasiga tushirish, bunda chambarak poldan 1 metr yuqorida bo’lishi kerak; koptokni tepaga, polga, sherigiga irqitish; aylana bo’yicha yurib, koptokni bosh ustidan irqitish; koptokni tepaga otib, tez o’girilib, uni ilib olishga qarakat qilish; yugura turib, koptokni oyoq (o’ng, chap) ostiga tashlash va shu kabilar.
Mazkur mashqlar bukchayganlik, qarakatlardagi nomuvofiqlik, beso’naqaylik, noaniqlik kabi jismoniy kamchiliklarni tuzatishga imkon beradi va qokazo.
Umumrivojlantiruvchi mashqlar bilan saf tortish va qayta saf tortish; birma-bir saf tortish; qatorga, juftlikda, aylanasiga saf tortish, bir aylanali safni bir qanchasiga, bir qatordan bir nechtasiga o’zgartirib, saf tortish; o’ngga va chapga qayrilish va qokazolarga oid mashqlar bilan chambarchas boqliq. Mazkur mashqlar bolalarni makonda moslasha olish, tashkilotchilik, aniqlik, mustaqillikka, faoliyatning bir turidan ikkinchisiga o’tishni uddalashga o’rgatadi.
qarakatlantiradigan o’yinlar. Bolalarda makonda moslasha olish, qarakatlar sur'atini o’zgartirish, ritmli qarakatlanish maqoratini rivojlantiradi va chaqqonlikka o’rgatadi. Erkin va emotsional shakllarda qarakatni rivojlantirishga oid mashqlardan bolalar tomonidan olingan ko’nikmalarni mustaqkamlashga imkoniyat yaratadi. Davolash kursining boshlanqich davrlarida saf tortish va qayta saf tortish kabi qarakatchan o’yinlar, masalan «qatorga tez saf

tortish», «Saf, qator, aylanani qosil qilish», «Ikki va uch», «Daryo va xandaq» va boshqalardan foydalaniladi.

«Ikki va uch»
Bolalar musiqa sadosi ostida qadam tashlaydilar yoki tarqalib (tumtaraqay), chopib yuradilar. Pedagog ishorasi bilan yonida turgan xoqlagan bola bilan juftlikni tashkil qilib, qo’l ushlashib oldindan belgilangan joyga (bayroqchaga) yugurib boradilar, yugurib kelish tartibi bilan juftma-juft saf tortadilar. «Uch» signaliga bolalar uchlikni tashkil qilib, keyin saflanayotgan joyga yugurib ketadilar.
«Daryo va xandaq»
Bolalar qatorga birma-bir saflanadilar. qatordan o’ngda – «xandaq», chapda – «daryo». «Daryo»ni suzib o’tish kerak: suzuvchiga o’xshatib qo’llarni qarakatlantirib o’tish, «xandaq» ustidan sakrab o’tish kerak. Pedagog «Xandaq o’ngda» deyishi bilan bolalar o’ngga qayrilib, oldinga sakraydilar. Boshqa tomonga sakragan bola daryoga tushib ketdi, deb qisoblanib, qo’l uzatib unga daryodan chiqib olishiga yordam berishadi. Keyin qamma avvalgidek saflanadi. «Daryo - chapda» ishorasi bo’yicha bolalar chapga qayrilib, boshqa qirqoqqa suzib boradilar. Bolalardan qaysi biri adashsa, «xandaq»ga tushib ketadi, unga qo’l uzatib yordam beriladi va u o’yinga qaytadi.
O’z-o’zidan yuz beradigan faoliyatning elementlari (birlari darrov syujetli o’yin yaratadi, qarakatlarni qaytaradi, o’yinga tushadi, boshqalari indamay o’yinchoqlar, tasmalar, koptoklarni olib ko’radilar, chambaraklarni qildiratadilar, uchinchilarida qo’shiqqa qiziqish uyqonadi) paydo bo’lishi bilan nutqli aloqaga o’tish mumkin. Nutqiy aloqalarni keltirib chiqarishning samarali usuli bola qarakati, o’ynayotgan musiqiy o’yinchoqlar va asboblar, o’yin atributikasini nomlashi qisoblanadi. Bolada moslashish faoliyati oshadi, tashqi ta'sirsiz nutqiy va qarakatchan faoliyat yuzaga keladi yoki kuchayadi. Shunday qilib, qarakatchan va nutqiy faoliyat shakllarida tashqi ta'sirsiz amalga oshirilgan faoliyatni qabul qilib, ma'qullash orqali bolalar bilan barqaror aloqalarni o’rnatish zarur. Bunga bir yoki barcha bolalar bilan qamkorlikda faoliyat (o’yin)ni yuritish imkon beradi. Shuning uchun logoritmik mashqulotlarda logoped va tarbiyachi ishtirok etishlari, bolalarni qarakatlantiradigan o’yinlarga, ular tomonidan bajarilayotgan, buyumlar, musiqiy o’yinchoqlari bilan amalga oshirilayotgan mashqlarga qo’shilishlari zarur. Musiqa raqbari logoped bilan mashqulotlar rejasini muqokama etadi, bolalar faoliyatiga jo’r bo’ladigan musiqani belgilaydi. Musiqa va o’yin atributikasi katta yoshdagilar qamda bolalar o’rtasida to’la qissiyotli muloqotlar olib borilishini ta'minlaydi, salbiy kechinmalar tormozlayotgan ijobiy qis-tuyqular fondini boyitadi.
Davolash (qarakatlarni tuzatish jarayoni)ning birinchi bosqichida pedagog bolaning ichki oilaviy munosabatlarini o’rganishi zarur, tarbiyalash ta'sirining samaradorligi ko’p qollarda davolash jarayoniga ota-onani jalb qilishga qam boqliqdir. Ularni bolalar o’yinida ishtirok etishga jalb qilish, ular mashqulotlarni (ovoz o’xshatmasidan foydalangan qolda naqorat, qo’shiq kuylash, qarakatli mashqulotlarni o’rgatish va qokazo) uyda bajarishda ko’maklashish imkonini yaratishi zarurdir. Ota-onalarning logoritmik mashqulotlarda qatnashishi qam maqsadga muvofiqdir. Pedagogga ota-ona tomonidan ko’rsatgan yordamidan tashqari, bolalar va ularning ota-onasini kuzatish natijasida pedagogning ularning tarbiya pozitsiyalarini aniqlashiga, oilaning ichki qiyinchiliklari yoki kelishmovchiliklar sabablarini oshkor qilishiga ko’mak beradi. Mashqulotlardagi o’yindagi vaziyat nafaqat ota-onalarga tarbiyalash to’qrisidagi tassavurni, balkim kattalar va bolalarning o’zaro munosabatlarining bevosita, real jarayonini tushunishiga imkon beradi. Chunki birinchi bosqichda bola jamoasini tashkil etish bo’yicha ish boshlanib, faoliyatning jamoaviy turlaridan, ya'ni qatorga turish, juft, uchlikda saf tortish; aylana bo’yicha yurish, «iloncha sudralish», natijasi umumiy kuchdan boqliq qarakatlantiradigan o’yinlar va shu kabilardan foydalanish zaruriyati kelib chiqadi.

Bolalarning qarakatlanuvchi va nutqiy doirasi maromlashgan sayin logoritmik mashqulotlarda yugurish, sakrash, tirmashish, irqitish va ushlash kabi qarakatlar mavjud o'yinlar olib boriladi. Masalan. «Tez olgin, tez qo'ygin», «Buyumni almashtir», «Chambarakni kim tez bayroqchagacha qildiratib boradiq», «qo'nqiroqcha bilan ko'z boqlagich o'ynash», «Ikki Ayoz», «O'rgimchak va pashshalar», «Kim buyumlarni tez olib o'tadiq».

Aylanadagi «ushlovchi»

Bolalar aylana bo'ylab, qo'l ushlashib turishadi. Pedagog tomonidan belgilangan «ushlovchi» aylana markazida bo'ladi. O'ynayotgan bolalar aylana bo'ylab, o'ngga yoki chapga (pedagog aytgani bo'yicha) yurishib, quyidagilarni gapirishadi:

Biz sho'x-shodon bolalarmiz. Yugurish va sakrashni yaxshi ko'ramiz.
qani bizga etib olchi! Bir, ikki, uch – ushla!

Oxirgi so'zni gapirishlari bilan, bolalar tumtaraqay bo'lib ketishadi, «ushlovchi» esa ularni quvlab, ushlab olishi kerak.

«Ushlovchi» tomonidan ushlangan bola vaqtincha chetga chiqadi. «Ushlovchi» 2-3 bolani ushlab olguniga qadar o'yin davom etadi. Pedagog «Aylana bo'ylab saflaning» ishorasi bilan bolalar aylana qosil qilishadi. O'yin yangi «ushlovchi» bilan qayta davom ettiriladi. «Ushlovchi»ning qo'li tekkan bola ushlangan qisoblanadi.

«Biz quvnoq petrushkalarmiz»

Bolalar aylana bo'ylab bir oyoqdan ikkinchisiga sakragan qolda qarakatlanib, quyidagilarni gapirishadi:

Biz xushchaqchaq petrushkalarmiz. Yugurish va sakrashni yaxshi ko'ramiz.
qani bizga etib olchi! Bir, ikki, uch – ushla!

Oxirgi so'zni aytishlari bilan, bolalar aylanadan orqaga qarab qadam bosishadi. «Ushla» so'zidan keyin tumtaraqay bo'lib ketishadi, aylana ichida turgan «ushlovchi» esa ularni ushlab olishga qarakat qiladi. Pedagogning «Bir, ikki, uch – aylanaga tez yugur» deyishi bilan bolalar aylana qosil qilishadi.

«Ushlovchi», qo'lingni ber!»

Bolalar tarqalib turishadi, pedagog etakchini belgilaydi. U zalning o'rtasiga chiqib, «Men ushlovchiman» deya bolalarni quvlashga tushadi. qo'l uzatayotgan bolalarni ushlash mumkin emas. Faqatgina «ushlovchi»dan qochayotganlarga qo'lni tegizish mumkin (juft qolda yugurish mumkin emas). Etakchi qo'lini tegizgan bola «ushlovchi»ga aylanib, bir joyda to'xtagan qolda qo'l ko'tarib «Men ushlovchiman» deya gapirishi kerak. Yangi «ushlovchi» sobiq etakchiga darqol qo'l tegizishiga ruxsat berilmaydi.

Sakratadigan o'yinlar

«qo'lga tushma».

Pedagog aylana chizadi, bolalar aylana tashqarisida yarim qadam narida turishadi. Pedagog o'yinchilardan birini etakchi qilib tayinlaydi va u aylananing xoqlagan joyiga turadi. Bolalar chiziq ustidan aylana ichiga sakrashadi. Etakchi aylana bo'ylab yugurib, bolalar aylana ichida paytlarida ularga qo'lini tegizishga qarakat qiladi. Etakchi yaqinlashgan davrda qamma chiziq ortiga qaytishlari kerak. Etakchi qo'li tekgan bola yutqazgan qisoblanadi, lekin o'yinda ishtirok etaveradi. Pedagog 30-40 soniyadan so'ng o'yinni to'xtatib, yutqazganlarni qisobga oladi. Keyin biror marta qam o'zini ushattirmagan bolalar ichidan yangi etakchini tanlab oladi.

«Bo'ri qandaq ichida».

Zal o'rtasida 70-100 sm oraliqida ikkita chiziq tortiladi – bu «qandaq». Bir tomonda «echkilar uyi» chizilgan. «bo'ri» «qandaq» ichida, «echkilar» esa «uy»da joylashishadi. Pedagog «Echkilar – maysazorga» deyishi bilan bolalar zalning qarama-qarshi tomoniga «xandaq»dan sakrash orqali yugurib o'tadilar («bo'ri» bu paytda «uxlayotgan» bo'ladi va ularga tegmaydi).

So'ngra pedagog «Echkilar – uyga» deyishi bilan bolalar boshqa tomongan «uy»ga qarab «qandaq» orqali yugurib o'tadilar, «bo'ri» esa ularni ushlashga (qo'lini tegizishga) urinadi. 2-3 yugurishlardan so'ng barcha «ushlangan» echkilar «uy»ga qaytadi va yangi «bo'ri» tayinlanadi (ushlanganlar orasidan emas).
O'yin varianti. «Xandaq»da bir emas, ikkita bo'ri bo'ladi. Ikkita aylana 3-4m oraliqida chiziladi va qar biriga bittadan «bo'ri» joylashadi.

Tirmashish o'yinlari
«Ayiqlar va arilar».
O'yin ishtirokchilari ikki guruqga bo'linadi: «ayiqlar» va «arilar». Gimnastika narvonidan o'ngda 3-5m oraliqida «o'rmon», qarama-qarshi tomonda 8-9 m oraliqida «maysazor» chiziladi. Arilar gimnastika narvoni – «asalari uyasi»da joylashib, pedagog ishorasi bo'yicha arilar «maysazor»ga uchib, arilarga o'xshab qo'nqillashadi, «arilar» uchib ketishi bilanoq «ayiqlar» narvonga chiqib, «asalari uyasi»da «asal»ni eya boshlaydi. «Ayiqlar» deyilishi bilan «arilar» uyalariga qaytadi va «ayiqlar»ni chaqa boshlaydi: ularga qo'l tegizishadi. So'ngra «arilar» qayta «asalari uyasi»ga tiziladi va o'yin qaytadan boshlanadi. «Ari» chaqqan «ayiq» «asal» oviga bormaydi. O'yin 2-3 marta qaytarilgandan so'ng bolalar rol almashadilar.

Irqitish va ushlab olish o'yini
«To'xta!» (devordan koptok sapchishi).
O'yinda ishtirok etuvchilar devor oldiga 4-5 qadamlar oraliqida turishadi. Etakchi koptokni devorga otadi, otilgan koptok devordan sapchib ketishi kerak. Etakchi koptokni ota turib, uni tutib olishi kerak bo'lgan bola ismini tilga oladi. Tilga olingan bola sapchib ketgan koptokni ushlashi yoki poldan uni tezdan ko'tarib olishi lozim (bu vaqt davomida o'yin ishtirokchilari qar tomonga tumtaraqay bo'lib ketishadi), agarda u koptokni ushlab olsa, koptokni tutib olishi kerak bo'lgan bolani ismini aytib, qayta devorga tashlaydi, agarda u koptokni poldan ko'tarib olsa, olgan zaqotiyoq «To'xta!» deya baqirib, qamma to'xtaganda, joyidan jilmasdan yaqinida turgan bolaga qo'lini tegizadi. U qam o'z navbatida koptokni tez olib, «To'xta! deya boshqa birovga qo'lini tegizishi kerak. Bu birinchi xatolikka yo'l qo'yilgunga qadar davom etadi. O'yin yangitdan davom ettirilib, qamma devor oldiga qaytib boradi, lekin koptokni tashlash va uni kim ushlashi kerakligini tayinlash ququqi xatolikka yo'l qo'ygan bolada bo'ladi. O'yin qoidasi: koptokni ushlab olish paytida qamma tumtaraqay bo'ladi, lekin koptok ushlanib «To'xta!» deya qayqiriqqa qamma to'xtashi lozim. Nishonga olingan qar bir o'yinchiga joyidan jilmasdan chap berish: o'tirib olish, sakrab turish, egilishga ruxsat beriladi.
Musiqani tinglash bolalarga musiqiy ritm tuyqusini, eshitish qobiliyati, diqqat-e'tiborni jamlash va bardoshlilik kabi xususiyatlarni egallashga yordam beradi. Musiqa birovlarga tinchlantiruvchi sifatida ta'sir qilsa, boshqalarning qissiyotli tonuslarini ko'taradi. Bolalar musiqa asboblari chiqarayotgan tovushlarni farqlashga, oqang yo'nalishini aniqlash, tovush kuchi, balandligi va uzunligidagi farqlarni topish; mazkur alomatlar bo'yicha bir-biridan farqlanuvchi asarlarni (raqs va alla), so'ngra bir asarning kontrast qismlari (polka, eston xalqi polkasi, Yanka polkasi va boshqalar)ni farqlashni o'rganadilar. Bolalar musiqa sur'ati va ritmini yaxshi qis etishlari uchun uni eshitishda metrni (kuchli bo'qin), qisobi jo'rligida olib borish lozim. Bunday mashqlardan so'ng bolalar ularga avval chalib berilgan asarni ritmikaviy shakl orqali oson tanib olishadi. Masalan, kattaligi va ritmi bo'yicha farqlanuvchi 2-3 asar (M. Glinka «Polka»si, «Kalinka» - rus xalq qo'shiqi, V.Gerchikaning «Mening bayroqcham» qo'shiqi) chalinadi, so'ngra pedagog ulardan birining ritmikaviy shaklini chapak chalib ko'rsatadi, bolalar esa mazkur asar nomini aytishadi. Musiqada ritm qissiyotini tarbiyalash bo'yicha keyingi ishlarda bolalar ritmikaviy shaklni qarsaklar, qo'nqiroqcha tovushi, do'mbirani urish (musiqiy jo'rliksiz) orqali aks ettirishni o'rganadilar. Mazkur maqsad uchun ritmikaviy jiqatdan murakkab bo'lmagan ikki bo'qinli asarlar, ya'ni «Vo sadu li, v ogorode», «Ax vo`, seni», «Kalinka» kabilardan foydalaniladi. Musiqada ritmni qis

qilish, eshitish qobiliyatini tarbiyalash bo'yicha ish mazkur xususiyatni qarakatga, keyinchalik nutqqa ko'chishiga yordam beradi.
Nutqqa bolalarni jalb qilish uchun pedagog qoqoz varaqi bilan oqizni yopib, boladan mushuk («myau»), kuchuk («am-am» yoki «gav-gav»)ni ko'rsatib berishini so'raydi. Keyingi mashqulotlarda taqlidiy tovush va ma'lum oqang o'rtasida aloqa o'rnatilib, bola oqang jaranglaganda pedagogga tegishli o'yinchoqni tutqazadi yoki ko'rsatadi.
Aloqida e'tibor taqlidiy tovush yordamida nutq talaffuzini rivojlantirishga qaratiladi. Bola bo'ri tovushi («uuu»)ga taqlid qilishi uchun unga bo'ri rasmi ko'rsatiladi, uni qiyofasini yaratishga ko'mak beruvchi oqang chalinadi. Bundan tashqari nay chalish, o'yinchoq parovozi gudogi o'yini o'ynaladi. Bola [«a»] tovushini keltirib chiqarish – qo'qirchoqni allalash, [«o»] — bolaning tishlari oqrimoqda, [«i»] tovushi — ot kishnamoqda, «au» bo'qini — bolalar o'rmonda; «du-du» bo'qini — bola nay chalmoqda va boshqa tovushlarni keltirib chiqarishga qarakat qiladi.
Nutq jo'rligidagi qarakatlantiruvchi mashqlar bolada nutqni tinglash va qarakatan yoki tovushli javob qaytarish qobiliyatini tarbiyalashga imkon beradi. Bir vaqtning o'zida mazkur mashqlar bolalarda qayoti va turmushda ular tomonidan ko'pincha ishlatiladigan qarakatlar taqlid qilinishi shakllantiraladi. Artikulyatsiyaviy apparatning motorikasini rivojlantirish davrida va tovushni qo'yish uchun o'yin usullaridan foydalanish mumkin. Masalan, qushtak va pufakcha - [«s»], ari uchishi — [«z»], ona uxlashi, qoz qaqillashi— [«gsh.»], qo'nqiz ovozi — [«j»], qorgich — «bl», otni to'xtatish— «tpru» (til lablar orasida qarakatlanadi) va qokazo.
Alaliyaga chalingan bolalar bilan qarakatlarni to'qrilashga oid ishlarning birinchi bosqichida ular bilan aloqa o'rnatish va keyinchalik nutqiy maqsulotni faollashtirish uchun tasviriy faoliyatdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Logoritmik mashqulotlarda (ulardan oldin, ulardan keyin) davolash maqsadida uni qo'llash quyidagi qoidalarda asoslanadi. Tasviriy faoliyat musiqa kabi ritmga ega. Tasviriy san'at soqasidagi ritm, ritmlilik tor va keng tavsifga ega. Tor tavsifdagi ritm rasmning u yoki bu elementlarini qaytarish, galma-gallik sifatida tushuniladi. Keng tavsifda esa u qismlarning muntanosibligi, xushbichimlilikka olib keluvchi, yaxlitlilikning uyqunligidan iboratdir. Ritm kompozitsiyaviy xarakterga ega turli elementlarni galma-gal qo'yish yoki solishtirishda yuzaga kelishi mumkin – guruqlar, figuralar, predmetlar, chiziqlar, qarakatlar, rangli va yoruqlik doqlarning kontrasti qamda mutanosibligi orqali va qokazo. Albatta, bolalar rasmlarida ritm ko'rsatilgan alomatlarning ko'pchiligida namoyon bo'la olmaydi, chunki tasviriy faoliyatda ritm qissi juda murakkab, u o'zida sensor, sensomotorli, qissiy-qiyofali va boshqa komponentlarni mujassamlantiruvchi bo'lib qisoblanadi.
Bolalarda ritm qissining sensor va sensomotorli komponentlarini tarbiyalash maqsadidagi ularning chizish, rasm solish qobiliyatidan foydalanish tasviriy faoliyat uchun xos bo'lgan ritmning ayrim namoyonliklari maktabgacha bo'lgan davrda kelib chiqadi. U namoyon bo'lishining ikki shakli mavjud bo'lib, chizish qarakatlarining ritmliligi va varaq yuzasini makoniy tashkil qilish bilan belgilanadi. Bolaning tasviriy faoliyati asosida oldin faqatgina vaqtincha ritmlilik yotadi (rasmlar uchun qoqoz varaqi bilan makoniy boqliq bo'lmagan chiziqli betartib mazmun xosdir). qarakat ritmi birinchi marta makonli bilan boqlanayotganda varaq tekisligi ma'lum darajada tutashgan yaxlitlik kabi quriladi, yuzani tartibsiz to'ldirish asta-sekin makoniy tashkillashgan bo'lib boradi. Mazkur davrda tasvirning jonsizligi, turqunligi, barqarorligi yuzaga keladi. Elementlar odatda simmetriya qonuniyati bo'yicha joylashadi. Keyinchalik qarakatni tasvirlashga eqtiyoj tuqiladi. Umumiylik va simmetriyaviylik barqarorsizlikka almashadi, masalan, odam qo'llari simmetrik qolatdan chiqqanligi qarakatlar yo'nalishi oyoq tovonining bir tomonga burilishini ko'rsatadi. qarakatni tasvirlash konstruktiv-kompozitsiyaviy o'zgarishlarga funktsional boqlanib, muvozanat tuzilmasi dinamikaviylikka almashadi. Tasvirni chiziqda yoki tor tasmada joylashtirish, A.V. Bakushinskiy fikri bo'yicha, maktabgacha bo'lgan davrda rasm solishning oliy bosqichi qisoblanadi.

Bolalar tasviriy faoliyati rivojlanishining izchilligi ritmlilikning quyidagi shakllari ajralib chiqishiga sabab bo'ladi: qarakatchanlik, qarakatchan-makoniy va makoniy shakllar. qarakatchanlik ritmi funktsional aqamiyati bo'yicha varaq yuzasini o'zlashtirish jarayoni boshlanishini tashkil etuvchi sifatida, makoniy ritm – rasmda tasvirni kompozitsiyaviy joylashishining birlamchi shakli sifatida aks etadi. Ikki yoshga kelib, bolalar ijodida ritmlilik namoyon bo'lganligining ikki: ko'rish – qarakat qilish shakli (makonda gavdaning umumiy qarakatlarida qam) va makoniy-ritmli shakli vujudga keladi, bunda rasm solishning mustaqil «shaqobcha»si dekorativ-ornamental rasmni yuzaga keltiradi. qarakatlar shaklini tashkil etuvchi xususiyatga ega bo'lishi va makondan aloqida tutashgan shakllar ajralib chiqishi bilanoq rasmda muayyan moqiyat paydo bo'ladi. Biroq rasm solishda ritm qissi namoyon bo'lishi bolalarning umumiy xususiyati bo'lib qisoblanmaydi. Maktabgacha bo'lgan bolalarda rasm solish xususiyatlarini o'rgangan N.P. Sakkulina rasm soluvchi bolalarning ikki turini aniqladi: bolalarning birlariga ritm qissi xos bo'lsa, boshqalari mazkur qisga ega emaslar. Ritmli tuzilmalar bolalar tomonidan ularning ob'ektiv murakkablikni aniqlovchi ma'lum ketma-ketlikda o'zlashtiriladi. Bola qayotining to'rtinchi yiliga kelib, bir turdagi elementlarni bir me'yorda qaytarishdan iborat tuzilma o'zlashtiriladi (doqlar: «Oyoqlar yo'l bo'ylab qadam tashlamoqda», chiziqlar: «Yomqir tomchilari deraza oynasida», buyumga boqliq shakllar (to'qri burchaklar): «qizcha dastro'mollarni quritish uchun yoyib qo'ydi»), qayotning beshinchi yiliga kelib bir xil bo'lmagan elementlar ketma-ketligini o'zida mujassam etgan tuzilma («Yulduzli osmon») va niqoyat, elementlarning simmetrik joylashishini mo'ljallaydigan tuzilma maktabga chiqish davrida faqatgina bir qancha bollarda shakllanadi.
Bolalarning tasviriy qobiliyatlari genezisidan keltirilgan ma'lumotlar bolalar mashqulotlarni bajarish jarayonida qam musiqiy, qam tasviriy faoliyatida ritmni rivojlantirish uchun musiqa raqbariga mashqulotlarni rejalashtirishga yordam beradi.
Pertseptiv qarakatlarni shakllantirish sensorli etalonlarni o'zlashtirish va muayyan sharoitlarda ulardan foydalanishga oid tadbirlarni o'zida mujassam etadi. Musiqa raqbari, pertseptiv qarakatlarning etishmagan bo'qinlarini tarbiyalashda qar bir (jumladan, ritmli) qobiliyatning vujudga kelishi bolada ko'pincha umumiy tartibda shakllangan, ular bilan uzviy boqliq pertseptiv qarakatlar muqitida amalga oshishiga tayanadi. Musiqiy ritm qissi va tasviriy faoliyatda ritm qissi shakllanishi ritmli etalonni o'zlashtirishga, proportsiyalarni ko'rish baqosi – o'lcham bo'yicha munosabatlar etalonini o'zlashtirishga asoslanadi. Rasm solish qarakatlarini tartibga solish qarakatning muayyan sifatlarini aks etuvchi sensomotor etalonlar asosida rivojlanadi. Buyumlar xususiyatining istiqbolli o'zgarishini baqolash proektsiyani umumiy tekislik qisoblaydigan tadbirlar yordamida amalga oshiriladi. Musiqiy-ritmik xususiyat va tasviriy xususiyat ruqiy mexanizm sifatida nafaqat sensor, balkim intellektual, yo'naltirilgan qarakatlar bo'lib qisoblanadi. Binobarin, turli xususiyatlar (musiqiy-ritmik va tasviriy) o'rtasida o'tib bo'lmaydigan tafovutlar mavjud emas, qar biri vujudga kelishida oldin shakllanganlariga tayanadi yoki ular bir-birini to'ldirib, birgalikda rivojlanib boradi. Musiqiy va tasviriy xususiyatlarda umumiy bo'qin ritm qisoblanadi.
Musiqiy-ritmli mashqulotlarni rasm solish bilan uyqunlashtirish musiqiy raqbar va tarbiyachi bilan qamkorlikda olib boriladi, ular oldindan mashqulot mavzusini muqokama qilib oladi. Musiqa raqbari mashqulotning musiqiy-ritmli masalalarni belgilab, mavzuga muvofiq musiqa materiallarini tanlab oladi, tarbiyachi – rasm solish bo'yicha dasturiy masalalarni belgilab, qar bir bola rasm solishi uchun atributlarni tayyorlaydi.
Bir mashqulotdan namuna keltiramiz.

Mavzu: Yomqir┐
Dasturiy maqsadlar: bolalarga rasmda atrofdagi qayotdan olgan taassurotlarni aks ettirish; qisqa va uzun tik chiziqlarni chizish; qalamni to'qri ushlash; rasmda shaklni ko'rishni o'rgatish, ijobiy tuyqularni tarbiyalash.
Tashkiliy jiqati:

Salomlashish, «Bugun biz yomqir bilan o'ynaymiz va uni chizamiz» mashqulot mavzusini e'lon qilish.
Eshitish e'tiborini tarbiyalash. Bolalar Chexiya xalq qochirimi «Juchka va mushuk» kuyini eshitishadi.
Ifodali qarakatlarni tarbiyalash. Logoped bolalarga sayr qilib kelishni taklif etadi. qaytadan yangrayotgan musiqa sadosi ostida «juchka» va «mushuk» aylanib yurishadi; logopedga taqlid qilib o'yindagi qiyofalarni tasvirlashadi. Logoped «Yomqir yoqmoqda» deyishi bilanoq bolalar «yomqirdan yashirinadi»lar: stul suyanchiqi orqasiga cho'kkalaydilar. Keyin yana musiqa sadosi ostida sayr qiladilar, boshqa bolalar tayoqchalarni erkin marom va sur'atda («Yomqir yoqmoqda») taqillatadilar. Logoped ishorasi bo'yicha «yomqirdan yashirinadi»lar.
Musiqadagi ikki bo'qinlilikni o'zlashtirish, tasavvurdagi qiyofalarni mustaqkamlash. Logoped bolalarga yomqir yo'q paytida «yo'l bo'ylab yurish»ni taklif etadi. E.Bettoldning «Sayr» musiqasi, so'ngra An.Aleksandrovaning «Yomqir tomchilamoqda» musiqasi yangraydi, bolalar tarqalib «yomqirdan yashirinadi»lar: stul suyanchiqi orqasiga cho'kkalaydilar. O'yin 2-3 marotaba qaytariladi.
Nutqni eshitish qobiliyatini tarbiyalash.
Logoped: Biz sayr qildik, uyga keldik, endi she'r eshitamiz (she'rni o'qiydi, bolalar qaytaradilar):
Yomqir yoqqanda yoki shamol guvillaganda
Uyda bo'ling, bolalar.
qo'llar qarakati ritmini tarbiyalash.
Logoped: Biz ko'chada sayr qilardik, ba'zida yomqir ostida qolardik. Biz uyga keldik va qozir esa yomqirni chizamiz.
An.Aleksandrovaning «Yomqir tomchilamoqda» musiqasi qayta yangraydi va bolalar bir maromda o'ng qo'l, so'ngra chap qo'lini kartondagi chiziqlar bo'yicha yurgizadilar. Mazkur qarakatlar 5-6 marta qaytariladi.
qo'l motorikasi, diqqat-e'tiborni rivojlantirish. Logoped bolalarga stolga o'tirib, yomqir rasmini chizishga taklif etadi. Musiqa yangraydi. Bolalar «Yomqir yoqmoqda» mavzusida pedagog tomonidan berilgan namuna bo'yicha rasm soladilar. Mazkur jarayon tugaganidan so'ng rasmlar kattalar va bolalar tomonidan muqokama qilinadi.
Umumiy motorika va yuz ifodasini rivojlantirish.
Logoped: Biz shuqullanib bo'ldik, endi sayr qilsak bo'ladi («Yomqirdan so'ng» venger xalq kuyi yangraydi).
Musiqa A: bolalar eqtiyot bo'lib «ko'lmaklarni aylanib» o'tadilar, so'ngra (musiqa B) sho'xliklari tutib «ko'lmaklarga sakraydi»lar.
Logoped: Sho'xligi tutgan bolalarni onasi ko'rib qoldi. Keyin «Aybdor bolalar» imo-ishorali mashqlari davom etadi: jaql ifodalangan yuz («Ona jaqli chiqdi»); bolalar uyalishadi; jaql ifodalangan yuz («Ona jaqldan tushgani yo'q»); o'tinch, kechirim, xursandchilik («Ona kechirdi»). So'ngra bolalarga P.Chaykovskiyning «Sharmankachi kuylaydi» musiqasi sadosi ostida gavdaning barcha mushaklarini bo'shashtirish mashqini bajarish taklif etiladi.
Logoped: Biz dam olib, sokin musiqa eshitamiz. Oyoqlarimiz… qo'llarimiz… elkamiz…dam olmoqda. Bizga gilamchalarda yotish yoqimlidir… Bizga yotib, musiqa eshitish qulaydir. (bolalar 3-5 daqiqa mobaynida dam oladilar).
So'ngra logoped asta-sekin bolalarni bo'shashganlik qolatidan faol qolatga o'tkazib boradi: «Ko'zlarni ochamiz…Asta-sekin qo'llarni tepaga ko'taramiz…Yana bir marta…O'tiramiz…Yana cho'zilamiz…qo'llarni tepaga ko'taramiz…Ko'tarilamiz…qo'llar tepaga – nafas olamiz, tushiramiz – nafas chiqaramiz (ikki marta).
Chapga…to'qriga…o'ngga…chapga…to'qriga o'girilamiz. Musiqani eshiting…U bizga qayrat baqishlaydi.
Bolalar musiqa sadosi ostida aylana bo'ylab yuradilar.
Mashqulot yakunini tashkillashtirish.

Logoped: Bolalar, yomqir yo'qligida yo'l bo'ylab yurdik, yomqir chizdik, musiqa eshitdik, dam oldik. Derazaga qarang. Yomqir yoqmoqdamiq …Yomqir yoqmayapti, sayr qilishga chiqamiz.
Mazkur va keyingi mashqulotlarni olib borish davomiyligi – 35 daqiqa.

Mavzu: Tasmalar
Dasturiy maqsadlar: chiziqlarni cho'tkani uzluksiz yo'naltirib. chapdan o'ngga chizishga o'rganish, rangni idrok etish, bo'yoqlar bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish (cho'tkaga bo'yoqni to'plash, uni to'qri ushlash, yuvish); ijobiy munosabatlarni tarbiyalash («ishladi», «charchadi», «qanday yoqimli», «chiroyli»)
Tashkiliy jiqati:
Bolalar zalga sokin musiqa sadosi ostida kirib keladilar, aylana bo'ylab yurib, stollar oldiga o'tiradilar. Stollarda karton qoqozlarida turli ranglarda tasmachalar terilgan. Logoped mashqulot mavzusini e'lon qiladi.
Mayda va artikulyatsiya motorikasi muvofiqlashtirilishini rivojlantirish. Bolalar logopedga jo'r bo'lishadi: «Mana men yuqoriga qarab ketmoqdaman». Bolalar qo'shiq aytish davrida musiqa sur'atiga mos qolda kartondagi tasmalar bo'yicha o'ng qo'llarini, so'ngra chap qo'llarini yurgizadilar. qo'l panjalari qarakatlari va nutqning ritmi qamda sur'ati mashq qildiriladi. Bolalarga turli rangdagi tasmalar tarqatiladi.
Oyoq va qo'l panjalari muvofiqlashtirilishini rivojlantirish. A.Gaydnning «Rondo» musiqasi yangraydi.
A – bolalar chetga yoyilgan o'ng qo'lda tasmani ushlagan qolda aylana bo'ylab yuguradilar.
B – bir joyda turga qolda qo'l panjalarining engil qarakati bilan tasmalarni o'ngdan chapga qarab silkitadilar.
A – mazkur qarakatlar qaytariladi.
Bolalar musiqadagi uch bo'qinlilikni o'zlashtiradilar, ularda ko'rinishli tushunchalar paydo bo'ladi.
Ko'rish e'tibori va ko'rish xotirasini tarbiyalash.

O'yin «Nima o'zgardiq»
Bolalar tasmalarni qo'yib, stollar oldiga o'tiradilar. Stollarda qar bir bola oldida asosiy ranglardagi olti tasmalar terilgan. qar bir o'yinchiga ko'rish e'tibori yoki ko'rish xotirasini mashq qildirish uchun mashqulotni bajarish taklif etiladi. Logoped qar bir bolaning oldiga borib, ko'zini yopishini so'raydi va tasmalar joyini o'zgartiradi, so'ngra boladan tasmalarni avvalgi joyiga qo'yishini so'raydi. Boshqa boladan logoped biror-bir tasmani olib tashlab, qaysi rangdagi tasmaning yo'qligini topishini so'raydi. Uchinchisiga esa qo'shimcha tasmani qo'shib qo'yadi va qokazo.
Mayda motorikani rivojlantirish (A. Gaydnning «Rodno»si). logoped bolalarga musiqa sadosi ostida barmoqlarni bir maromda qarakatlantirib tasmalarni o'rashlarini taklif etadi. Mashq davomida logoped bolalarga ruqan dalda berib turadi, so'ngra ularga rasm chizishlarini taklif etadi.
Ko'rinishlar tushunchasini rivojlantirish. Bolalar musiqa sadosi ostida tarbiyachi bergan namuna bo'yicha tasmalardan gilamcha chizishadi.
Rasm solish davomida logoped va tarbiyachi bolalar faoliyatini «Yaxshi ishlading, birpas dam olgin», «Sen qammasini eplaysan», «Sen chizgan gilamchalarga qarash juda yoqimli» va shu kabi iboralar bilan baqolab turadi.
Nutqni eshitish qobiliyati va makonga moslashish.
Logoped: Gilamchani chizib bo'lganlar, cho'tkani chetga quying. Chizishni davom ettirmoqchi bo'lganlar qolgan ishlarini mashqulotlardan so'ng qiladilar. qozir esa she'rni eshitinglar.
qizchalar, qaerdasizq
O'qil bolalar shoshilinglar,

Sizni karusellar,
Tezuchar arqimchoqlar kutmoqda.
Bolalar tasmalardan karuselni qosil qilib, musiqa sadosi ostida o'ngga, so'ngra chapga qadam tashlab, engil yugurgan qolda aylana bo'ylab qarakatlanadilar.
Logoped bolalar bilan birga o'ynab, ijobiy ruqiy fon yaratadi, bolalar e'tiborini rangli tasmalarga «Ular biz chizgan tasmalarga o'xshar ekan» deya jalb qiladi.
Bolalar rasmlarini muqokama qilish.
Muvozanat, ifodali qadam tashlashni rivojlantirish, yuz, qo'lllar, oyoqlar, gavda mushaklarini mashq qildirish.
Polda eni 25 smli yo'l («Tasma») chizilgan. Logoped bolalarga undan navbatma-navbat yurib o'tishlarini so'raydi. Sokin musiqa yangraydi. Bolaning bir qo'li peshonaning orqa tomoniga taqalgan, bola yo'l chetiga chiqib ketmaslikka qarakat qilib boradi. Logoped unga «Men urinayapman. Men muvozanatni yo'qotmadim» deya dalda berib turadi.
Gavda mushaklarini bo'shashtirish ko'nikmasini tarbiyalash. «Dam olish» mashqi. Bolalar gilamchalarga yotib, ko'zlarini yumadi, past yangrayotgan musiqa sadosi ostida dam oladilar.
Mashqulot yakunini tashkillashtirish. qar bir bola faoliyatini ijobiy baqolash.

Mavzu: «Tugunak (koptok ipi, o'ram)»
Dasturiy maqsadlar: qoqozdan qalamni uzmasdan chiziqlarni aylana qarakatlar bilan chizishni o'rgatish; ijobiy tuyqularni, faoliyat sabablarini raqbatlantirish.
Tashkiliy jiqati.
Salomlashish, «Biz bugun musiqa eshitib, tugunaklar rasmini chizamiz» mashqulot mavzusini e'lon qilish.
E'tibor, ko'rinishli tushunchalarni tarbiyalash. «Ipchalar va mushukcha» multfilmidan tugunaklar qo'shiqini eshitish, I. Karabitsa musiqasi.
qo'l barmoqlari mayda motorikasini rivojlantirish. Emotsional keskinlikni yumshatish: bolalar ichida o'yinchoq-mushukchalar yashiringan jun ipi o'ramini chuvatib yozadilar (musiqasiz).
Ko'rinishli tushunchalarni mustaqkamlash. qis-tuyquli to'xtatish.

«Tuguncha» o'yini.
Logoped she'r o'qiydi.
Mana senga oq ip ignasi bilan
Ipda tugunchani chuvala.
Shunday chuvala-ki, ayyor tugunchani
qech kim echa olmasin.
Bolalar aylana qosil qilib turadilar, etakchi markazga chiqadi, pedagog tomonidan ijro etilayotgan qo'shiq sadosi ostida bolalar ip singari qatorga saf tortib etakchini o'rab oladilar. Etakchi aylanadan chiqib ketishiga qarakat qiladi. Etakchi aylanadan chiqa olgan joyda turgan bolalar uning o'rnini egallaydi. O'yin qaytadan boshlanadi.
qo'l barmoqlari mayda motorikasini rivojlantirish. Bolalar jun iplarini tugunaklar qilib o'raydilar.
E'tiborni turli rangdagi tugunaklarni chizishga jalb qildirish. Tarbiyachi bolalar rasmlarini muqokama qilishi.
Imo-ishorali va pantomima qarakatlarini rivojlantirish. E'tiborni raqbatlantirish.

«Tugunak qaerdaq»
Pedagog bolalar bilan ular chizgan rasmlarini muqokama qilguniga qadar, mushukchali tugunaklar butun zal bo'yicha yashirib qo'yiladi.
Logoped:
Tugunak qaerdaligi aytmayman.
Lekin qo'lim bilan ko'rsataman.
Yoki:

Tugunak qaerdaligi aytmayman.
Ko’zim bilan ko’rsataman.
Bolalar o’tirgan qolda, zalni ko’zdan kechiradilar, ko’zlari bilan tugunaklarni izlaydilar. Ko’rgan zaqotiyoq ikki misrali she'rni o’qib, tugunakni ko’rsatadilar. So’ngra qamma qaytadan mushukchalarni «asirlik»dan qutqaradi.
Relaksatsiya: bolalar mushukchalarni pedagog ashulasi sadosi ostida allalaydilar, keyin o’zlari uxlab qoladilar (gilamchalarga cho’ziladilar).Musiqa: A. Lyadov «Alla»si.
Mashqulot yakunini tashkillashtirish. qar bir bola faoliyatini ijobiy baqolash. So’ngra bolalar musiqa sadosi ostida zaldan chiqib ketadilar.

Mavzu: qavo pufaklari.
Dasturiy maqsadlar: qarakatlarni soat millari bo’yicha (aylana, oval) mashq qildirish, bo’yashda qalamni botirish ko’nikmasini rivojlantirish, yo’nalish qaqida tushunchani aniqlashtirish – varaqda moslashtirish, faoliyatni raqbatlantirish (Pufak: «Mening rasmimni sol, bo’ya. Meni yorqin ranglarda tasvirla. Onangga sovqa qil»).
Tashkiliy jiqati.
Salomlashish, «Biz bugun pufaklar bilan o’ynaymiz va rasmini chizamiz» mashqulot mavzusini e'lon qilish.
Mashqulotga emotsional tayyorgarlik. G.Sidelnikovning «qizil pufakcha» musiqasini eshitish.
Emotsional tormozlanishni to’xtatish, ko’rinishli tushunchalarni mustaqkamlash. qavo pufaklari bilan o’ynash, R. Rustamov musiqasi.
A – yugurish; B – pufaklarni yuqoriga otish; A – yugurish; B – pufaklarni silkitish; A – yugurish; musiqa iborasi yakunida pufaklarni yuqoriga balandroq irqitish.
Eshitish e'tiborini tarbiyalash, e'tiborni boshqa narsaga jalb qilish.
M.Kravchukning «Pufakcha» she'rini eshitish.
Pufakcha
Onam bilan boqchaga ketayotganimda
Ko’rdim son-sanoqsiz bayroqlarni,
qani endi bittasini ushlab ko’rsam,
Xiyobonda shu payt ko’rib qoldim
ko’k pufakcha, sariq pufakni
Bolalar uchun sotilajak
Turli ranglardagi pufakchalar,
Dum-dumaloq, chiroyli pufakchalar.
Men tanlaganim qip-qizil rangda,
Tomosha qiling bayroq kabi yonar
Mening pufakcham!
qavo pufakchalari rasmini chizish. Tayyor shakl atrofini qoshiyalab chiqish va ko’rsatma bo’yicha bo’yash, faoliyat sabablari – pufak o’zi qaqida gapirgandek bo’ladi: «Mening rasmimni sol», «Men chiroyliman», «Men qavoda uchaman» va qokazo.
Ifodali qarakatlarni mashq qildirish: «qizil, qavorang pufakchaman, men bilan sayr qil» - bolalar o’zlarini qavo pufakchalari bilan sayr qilib yurgandek ko’rsatadilar. so’ngra imo-ishoralar bilan vaziyatni ta'riflaydilar: «Pufakcha yorildi», «Yangi pufakcha».
Ko’rinishli tushunchalarni mustaqkamlash.
«Ko’pik» o’yini.
Mushak tonusini me'yorlashtirish.
Relaksatsiya. O’yin oxirida bolalar gilamchalarga cho’ziladilar va butunlay bo’shashadilar.
Mashqulot yakunini tashkillashtirish. qar bir bola faoliyatini ma'qullash.

Mavzu: «qor qizi»
Dasturiy maqsadlar: rasmda odam qiyofasini tasvirlashni, bunda qismlar mutanosibligiga amal qilgan qolda o’rgatish: po’stin etagi kengayib borishi, qo’llar bo’yindan keyin chizilishi;

buyoqlar bilan ishlash ko'nikmasini mustaqkamlash; mustaqillik, tasavvurni tarbiyalash («qanaqasini chizasan: kichigi yoki kattasini-miq Varaqning qaysi joyiga chizasanq»). Faoliyatga bo'lgan ijobiy munosabatni tarbiyalash («Ish oqir»).
Tashkiliy jiqati:
Mashqulot mavzusini e'lon qilish. qish. Yangi yil to'qrisida suqbat.
E'tiborni jalb qilishni tarbiyalash.
Yu.Slonovning «qor qizi» qo'shiqini eshitish.
Musiqada uch bo'qinlilikni farqlash. A.Jilin «qor parchalari o'yini». A – engil yugurish, B – qo'llarning mayin qarakati, A – engil yugurish.
Ko'rinishli tushunchalarni tarbiyalash, bolalar e'tiborini rasm solishga jalb qilish.
«qor qizi» rus xalqi ertagini eshitish. Eshitib bo'lgandan so'ng logoped yirik qajmli suratlar orqali chol va kampir, ularning kulbasi, qor, qor qizini tanishtiradi. Bolalar e'tiborini po'stin shakliga, qo'llarga, qor qizining taqinchoqlariga qaratadi.
qor qizi rasmini solish.
Logoped bolalar qarakatini nutqqa ko'chirib, bola mazkur paytda chizayotgan rasm qismlari nomini aytib chiqadi.
Rasmlarni muqokama qilish.
Logoped va tarbiyachi qar bir rasmni bolalarga ko'rsatib, uning fazilatlarini belgilaydi. Personajni nutqqa ko'chiradi: «Men qor qiziman», «Men qordan yasalganman, oppoq va chiroyliman», «Po'stinim naqshlar bilan bezatilgan».
Umumiy motorikani tarbiyalash.
Musiqa sadosi ostida bolalar gavdasidan qo'llarini salgina tomonga olib aylana bo'ylab qarakatlanadilar. Logopedga taqlid qilib, ravon va oqista qarakatlanadilar. To'xtaydilar, egiladilar.
Mashqulot yakunini tashkillashtirish.
Bolalar faoliyatini ma'qullash. Logoped bolalarga tilak bildiradi: o'zlari chizgan qor qizining chiroyli rasmlarini uydagilarga ko'rsatish.

Mavzu: «Baliqchalar»
Dasturiy maqsadlar: turli yo'nalishlarda suzayotgan baliqchalarni tasvirlash, shakl, gavda qismini to'qri tanlashga o'rgatish, cho'tka bilan ishlash ko'nikamasiga o'rgatish. «qozir, baliqcha sening dumingni chizamiz va sen suzib ketasan» kabilar yordamida rasmni jonlantirish orqali ishga bo'lgan emotsional munosabatni keltirib chiqarish.
Tashkiliy jiqati.
E'tiborni tarbiyalash: M. Krasevning «Baliqcha» qo'shiqini eshitish.
qo'llar motorikasi, qarakatlar ravonligi, panjalar egiluvchanligini tarbiyalash. qo'shiq qayta yangraganda qo'llar uchun mashq bajariladi: «Baliq suzmoqda».
Emotsional tormozlanishni to'xtatish. «Baliqchani ushlab ol» frantsuz xalq o'yini (musiqasiz). Bolalar qoqozdan kesib olingan baliqchalarning ipidan ushlab, zal bo'ylab yugurib yuradilar. Boshqalari esa baliq ovlovchilari bo'lib, ularni ushlashga qarakat qiladilar.
Ifodali qarakatlarni tarbiyalash.

«qush bozori» pantomima o'yini.
Baliq ovlovchilar ushlangan baliqchalarni sotishga olib keladilar. Xaridorlar ularni sotib olib, shisha idishlarga solib qo'yadilar.

Bolalar e'tiborini rasm solishga emotsional jalb qilish: «Baliqchalarimizga va akvarium ichidagi baliqlar uchun uning rasmini solamiz». «qush bozori» multfilmidagi qo'shiqni eshitish. G.Gladkov musiqasi.
qush bozori, qush bozori…
Oltin iyul kunida
qafaschalar, savatchalar orasidan o'tib,

Xarid qilish uchun bormoqdamiz.
Ko'rdik, sotilmoqda baliqchalar,
Suzgichlari olov kabi yonmoqda.
Uni ko'rib, buni ko'rib
Olishga qaror qildik.

Tarbiyachi raqbarligi ostida baliqchalar rasmini solish.
Emotsional tormozlanishni to'xtatish. Ifodali qarakatlar, tasavvurni tarbiyalash.
F. Shubert «Forel» musiqasi (qo'shiq etmasdan): bolalar baliqchalarni akvariumdan chiqarib, daryoga qo'yib yuborishadi (qarakatlarni o'xshatish). R. Shuman «Begona yurtlar va odamlar qaqida» musiqasi sadosi ostida bolalar bo'shashishadi. Bolalarga savol beriladi: «Baliqlar daryo tubida nimalarni ko'radiq»
Tarbiyachi va musiqa raqbarining bolalar rasmlarini muqokama qilishi.
Mashqulot davomiyligi – 35 daqiqa.

Rasm solish bilan olib boriladigan musiqiy-ritmli mashqulotlarda bolalar tasavvurini rivojlantirishga erishish mumkin. Musiqa eshitib bo'lgandan so'ng xoqish bo'yicha biror-bir narsani chizishni taklif etish mumkin: «Musiqani eshitib, nimaning rasmini solar edingq». Bu alaliyaga chalingan bolalar uchun tarbiyachi bergan namuna bo'yicha yoki uning raqbarligida rasm solishga qaraganda anchayin murakkab vazifa qisoblanadi. Shuning uchun mazkur ko'rsatmani davolash ishlari (qarakatlarni tuzatish jarayoni)ning keyingi bosqichlarida bolalarga taklif etish mumkin.
Logoritmik mashqulotlarning ikkinchi bosqichida asosiy qarakatlar: yugurish, yurish, tirmashish, sakrash, koptoklarni irqitish va shu kabilarni mashq qildiradigan mashqulotlar qam kiradi. Ular makonda moslashish, muvozanat tuyqusi, qarakatlarni dinamikaviy muvofiqlashtirishni tarbiyalaydi. Musiqa raqbari o'z mashqulotlarini shunday rejalashtirishi kerak-ki, mazkur mashqlar faol luqatni to'ldirib borish imkonini bersin.
Yurish va yugurishdagi mashq. (M.Rauxverger «To'shama yo'l bo'ylab» musiqasi).
Bolalar juft bo'lib, bir-biriga yuzma-yuz qarab turishadi. Juftliklar raqam tartibi bo'yicha qisoblanadi. qamma etti qadam bosib markazga va etti qadam orqaga yurib boradi. Shundan so'ng birinchi juftlik aylana bo'ylab – biri o'ngga, ikkinchisi chapga aylanadan turgan juftliklar orasidan yugurib, o'z joyiga qaytib boradi (8 takt). qamma qaytadan markazga va orqaga yurib boradi, so'ngra keyingi juftlik mazkur qarakatlarni qaytaradi va qokazo. Bir juftlik yugurib ketayotganda barcha bolalar musiqa jo'rligida «Yuguring, yuguring, kech qolmasangiz bo'ldi, tez-tezroq, gop, gop, gop, etib kelsanglar, deymiz – to'xtang!».

Makonda moslashish uchun mashq («Kalinka» rus xalq qo'shiqi).
Bolalar juftlik bo'lib qarama-qarshi devorlar yonida tiziladilar. Bir-birlariga qarab sakkiz qadam bosgan qolda engil va tez yugurib borib, o'rin almashadilar va xuddi shu sur'atda o'z joylariga qaytadilar (2 marta qaytariladi). Keyin oqista o'z jufti bilan bir-birlarining qo'llarini ushlab, o'ng, so'ngra chap tomonga 8 takt bo'yicha aylanadilar. Yana ikki marta o'z o'rinlari bilan almashishadi.

qarakatlarni muvofiqlashtirish uchun mashq (D.Kabalevskiy «Ertakcha»si).
Bolalar aylana bo'ylab turishadi, bir, ikki qisobiga bo'linishadi. Birinchi yuzi bilan o'ngga, ikinchisi – chapga qayrilib, juftlikni qosil qiladi. Barcha birinchilarning qo'llarida koptok. Juftliklar ikki marta koptokni bir-birlariga uzatadi. So'ngra qamma 7 qadam tashlab, aylana bo'ylab oldinga yugurib, yangi juftlikni qosil qilishadi, mazkur juftlik ikki martadan bir-birlariga koptokni uzatib o'yinni davom ettiradilar. To o'yinni boshlagan juftlik qosil bo'lmaganga qadar mazkur qarakatlar qaytarilib, yangi juftliklar qosil bo'laveradi.
Mashq va o'yinlarga kattaligi, shakli qamda rangi bilan farqlanuvchi turli buyumlar jalb etiladi. qarakatlar davomida bolalar ularning nomlarini aytib, o'zlarining luqat boyligini

faollashtiradi. qarakat ifodaliligi, ritmi va sur'atini tarbiyalashga oid mashqlar va o'yinlar o'tkaziladi.
Musiqa tabiatining qarakatlar bilan uyqunlashishi.
Bolalar (yoki bir bola) musiqa sadosi yoki do'mbira zarbasi ostida xoqlagan yo'nalishda, musiqa tezligiga qarab qarakatlar sur'atini o'zgartirib yuradilar.
To'rt bola qatorga turib, o'z xoqishlariga qarab navbatma-navbat biror-bir qarakatni bajaradi. Ular mazkur qarakatlarni turli tabiatga ega musiqa yoki to'rt marta qisobi ostida qaytaradilar. qolgan bolalar bu qarakatlarni eslab qolishi va qaytarishi lozim.
Bolalar bir nechta doira qosil qiladilar. Ishora (do'mbira yoki royal) bo'yicha bolalar xona bo'ylab tarqaladilar, keyingi ishora bo'yicha esa oldingi tarkibda qayta doira quradilar.
Bolalar saf tortib aylana bo'ylab yuradilar. Musiqa tabiatiga qarab, ayiq, quyon, qush, ot va shu kabilarga taqlid qilib turli qarakatlarni bajaradilar.
Bolalar aylana bo'ylab turib, musiqa tabiatini (marsh, raqs va alla) aniqlaydilar va tegishli qarakatlarni bajaradilar.
Musiqa sur'atining qarakatlar sur'ati bilan uyqunlashishi.
Bolalar, qo'l ushlashib, juftlik qosil qilgan qolda orqama-ketin turib, ot va aravakashni tasvirlab aylana bo'ylab yurishadi. Tez sur'atga o'tishlari bilan yugurib ketadilar.
Bolalar qatorga saflanishadi, qar birlariga chambarak (koptok) beriladi. Sekin sur'atda bolalar chambarakni bosh ustiga ko'tarib, oqista pastga tushiradi va ko'taradilar.
Juftliklar marsh sur'atida qadam tashlaydilar. Tez sur'atga o'tganda barcha juftliklar to'xtab, ushlangan qo'llarini ko'tarib, darvoza qosil qiladilar, undan birinchi juftlik yugurib o'tib, oxiriga borib turadi. Mazkur qarakat barcha juftliklar tomonidan qaytariladi.
Bolalar aylanada turib, musiqaning sekin sur'ati ostida koptokni polga urib, uni ilib olishadi. Musiqa tez sur'atga o'tishi bilanoq koptokni chap qo'lga olib, yuqoriga ko'tarib aylana bo'ylab yuguradilar. Musiqaning sekin sur'ati qayta yangragan zaqoti yana koptokni polga urib, ilib olishadi.
Musiqa ritmining qarakatlar ritmi bilan uyqunlashishi.
Bolalar qo'l ushlashib, aylana bo'ylab tiziladilar. «Bir», «ikki» deyilishi bilan markazga ikki qadam tashlashadi, «uch» deyilishi bilan qo'llarini qo'yib yuborishadi, «to'rt» deyilishi bilan ikki oyoqda sakrab markazga burilishadi. qo'l ushlashishadi va markazga qarab yurishadi.
Bolalar aylana bo'ylab 8 taktda marsh qilib, qadam tashlaydilar, so'ngra bir yoki ikki oyoqlab bir joyda 8 taktda sakrashishadi.
Bolalar juft bo'lib, qo'l ushlashib, musiqa ritmiga muvofiq oyoq uchida to'rt marta ko'tarilishadi va oyoq uchlarini pastga tushirishadi qamda ikki marta cho'kkalashadi.
Bolalar aylana bo'ylab tiziladilar, birida koptok bo'ladi. U 2 taktda uni oqista bosh ustiga ko'taradi, so'ngra 2 taktda koptokni yonida turgan bolaga uzatadi. Ikkinchisi uchinchisiga va oxirigacha, koptok birinchi bolaga kelib tushguniga qadar o'yin davom etadi.
Bolalar juftlikda yuzma-yuz qo'l ushlashib turishadi. 1 taktda – navbatma-navbat oyoqlarni oldinga chiqarib bir joyda sakrab, 2 taktda o'ng qo'llarni ushlashib, bir joyda aylanishadi, so'ngra ikki qo'llab ushlashib turishadi.
Bolalar aylana bo'ylab tizilishadi, qar birining yonida tashqi tomonda bayroqcha yotibdi. Bolalar musiqaning 1 taktida pedagog ishorasi bilan uch qadam tashlab, egilib poldan bayroqchani olishadi. 2 taktda bayroqchani baland ko'tarib aylana bo'ylab sakrashadi. So'ngra yana uch qadam tashlab, bayroqchani polga qo'yishadi.

Logoritmik mashqulotlarning uchinchi bosqichi xotirani tarbiyalashga imkoniyat yaratadi. Ko'rish, eshitish xotirasini rivojlantirish uchun «Men kabi qil», «Nima o'zgardiq» (masalan, bolalar saflanishida), «Eslab qol va qaytar» (qarakat, qarakatlar qatori yoki muvofiqlashtirishga oid qarakat) turdagi mashq va o'yinlar bajariladi.
Gapdagi so'zlar tartibini eslab qolish vazifasi beriladi; qarakatlar murakkab majmuasi va murakkab so'z ko'rsatmalari mavjud o'yinlar; qarakatchan va nutqli o'yinlar o'tkaziladi; bolalar tomonidan naqorat, qo'shiqlar ijro etiladi.

qo'shiqlarni ijro etish bolalarda vokal ko'nikmalarini tarbiyalaydi va nutqni tuzatishga yordam beradi. Mazkur masalalar samarali qal qilinishi uchun musiqa raqbari logoped bilan qamkorlikda qar bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini aniqlab, bolalarni qiziqtiradigan va tushunarli bo'lgan materialni tanlaydi. Aloqida e'tibor so'zlash paytida nafas olish, artikulyatsiya apparatining qarakatchanligining rivojlanishiga va talaffuz ustidan ishlashga qaratiladi. Dastlab faqat aloqida unli tovushlarni, keyin – bolalarga qiyinchilik tuqdirmaydigan 2dan 4 gacha bo'lgan unlilar qatori, undoshlar mavjud bo'lgan bo'qinlarni kuylash kerak bo'ladi. So'ngra qo'shiqlarni o'rganishga o'tiladi. Dastlab qisqa musiqiy jumlali qo'shiqlar «Xo'rozcha», «quyosh», «Vasilek», «Men piyozni o'tayman» kabilar olinadi. qar bir musiqiy jumladan so'ng bola oqzini yopishi lozim, o'shanda fiziologik nafas olish sodir bo'ladi. Bolalar jumlani bir nafas chiqarishda kuylashlari kerakligini kuzatib borish kerak. Pirovardida mazkur talab uzunroq musiqiy jumlaga ega qo'shiqlarga («Naycha») qam qo'yiladi, keyinchalik musiqiy jumla («Xushchaqchaq qozlar», «Men sovuqdan qo'rqmayman», «Ayoz bobo, «Archajon», «Kuzgi qo'shiq») yanada uzunlashadi. Alaliya kasaliga chalingan bolalar uchun luqat murakkabligini qisobga olgan qolda qo'shiq tanlanadi. Ishning dastlabki ikki bosqichida bolalar faqat ovoz o'xshatmalari mavjud qo'shiq jumlalarini kuylaydilar: «Tyav-tyav», V.Gerchika musiqasi; «qurbaqalar va chivin to'qrisida», A.Filippenko musiqasi. O'ta kamgap va odamovi bolalarda qam kuylash istagi paydo bo'lishi uchun qo'shiqlar qiziq va emotsional bo'lishi kerak. Asta-sekin bolalarning fonetik va luqat zaqirasi boyib, ularning qo'shiq repertuari murakkabligi bo'yicha kengayib boradi. Nutqning fonetik va leksik tomonlarini o'zlashtirish qamma bolalarda qam bir xil kechmaganligi sababli, qo'shiqlarning luqat tarkibi turlicha bo'lishi zarur. Ushbu talabga rolli qo'shiqlar javob beradi. Ularda nutqiy rollar nutq luqati boy bolalarga taqsimlanib, ovoz o'xshatmali rollar luqatni to'ldirishi va mustaqkamlashi sekin kechayotgan bolalar tomonidan ijro etiladi. qar bir bola o'zining talaffuzini eshitishi uchun qo'shiqlar ustida yakka tartibda ishlash maqsadga muvofiqdir. Agarda birinchi oylarda qo'shiqni ijro etishda bolalarda to'qri nutqli nafas olish va artikulyatsiyaga e'tibor berilsa, keyingi oylarda esa qo'shiq ritmiga aqamiyat beriladi. Bolalar qo'shiqlarining ritmi odatda juda sodda. U bir tekis, ikki bo'qinli qajmga ega bo'lsa-da, baribir ular ustida aloqida ishlash zarur, chunki qo'shiqdagi musiqa ritmi nutq ritmiga bevosita boqliqdir. Mazkur maqsad uchun urquli bo'qinlari matndagi urqulilarga tushadigan L.Bekmanning «Archajon», T.Lobachev ishlov bergan «Vesnyanka», M. Krasevning «Duradgorlar», «Petya-childirmachi», «Koptok», E.Tilicheevaning «Olma daraxti», «Niqol» va boshqa qo'shiqlarni tanlash kerak.

Bolalar qo'shiq ritmini oson o'zlashtirishlari uchun dramatizatsiyadan foydalanish zarur. U tufayli bolalar nafaqat ritm, balkim qo'shiq mazmunini o'zlashtiradilar. qar bir qarakat musiqa va so'zlardagi urqularga muvofiq bajariladi. Bundan tashqari, qo'shiqni saqnalashtirish sheriklilik tuyqusini tarbiyalaydi, shaxsiyatlararo aloqalarni mustaqkamlaydi, mashqulotning ijobiy emotsional kayfiyatini oshiradi. Logoped nutq ritmiga oid ishdan mantiqiy urqu, ravonlilik va jumlalarni oqangli ifodalashga oid ishga o'tishi sayin qo'shiq bo'yicha ishning murakkabligi qam oshaveradi. Mazkur bosqichda emotsional to'yinganlik va ifodalanganlikka qarab qo'shiqlarni tanlash muqimdir. qo'shiqlarning qamoqangligi bolaga to'qri nutq oqangini tanlashga ko'mak beradi. Bolalar V.Gerchikaning «Mening bayroqcham», A.Ostrovskiyning «qizil maydonda namoyish» kabi marsh qo'shiqlarini quvnoq va shijoat bilan, M.Krasevning «Ayozda», A.Ostrovskiyning «quyon», V.Filippenko «qozlar», M.Kachurbinaning «Alla» qo'shiqlarini qamginlik va meqr bilan; V.Blaganing «Raqs», V.Filippenkoning «qurbaqalar va chivin to'qrisida» qo'shiqlarini sho'x va quvnoq oqangda kuylaydilar.

Ovoz tuslanishiga bo'lgan qobiliyatga qam aloqida e'tibor berish muqimdir. O'z ovozi balandligi va kuchini erkin sozlab ololmaydigan bolalar qam uchrab turadi. Ovoz tuslanishiga bo'lgan qobiliyat N.Frenkelning «Vanya va Masha» (ayiq), J.Agadjanovaning «Mayzazordagi gullar» (qo'nqiroqgullar), T.Potapenko ishlov bergan «Ko'shkcha» (sichqoncha). A.Aleksandrovning «Kaltafaqm quyonchalar qaqida ertak» (bo'ri). E.Tilicheevaning

«Chuqurchiq va chumchuq» asarlaridagi turli saqnalar uchun rolli qo'shiqlarni o'rganishda rivojlanadi. Bolalar sichqoncha, chuqurchuq, quyonlar, mushukchalar ingichka, baland ovozda kuylashi, ayiqlar, bo'rilar, Ayoz bobo past ovozda kuylashini biladi, ularni shu ovozda tasvirlashga qarakat qiladilar.
qo'shiqda musiqa so'z bilan birlashib, bolalarning nutqiy faolligini raqbatlantiradi. Dastlab musiqa bilan avtomatlashgan nutq birlashadi: qisob, sanoqlar; masalan V.Gafonnikovning «Men o'zimga nay sotib olaman»; V.Gerchikaning «Mayda pashsha va o'rgimchak», T.Potapenkoning «Chumchuq», «Sanoq» qo'shiqlarida. Bolalarga ritm va sur'atni o'zlashtirishga yordam berish uchun she'rni musiqa jo'rligida o'qish mumkin. Masalan, «Bizning Tanya qattiq yiqlamoqda» she'rini M.Glinkaning «Polka» musiqasi jo'rligida; «Vanka, tur-chi, Vanka tur, cho'kkala-chi, cho'kkala»ni «Polyanka (butazor)» jo'rligida o'qish mumkin. Yoki:
(«Ax, vo` seni») («Vo sadu li, v ogorode»)

Keyin musiqa faqat o'qilayotgan she'r boshida jo'r bo'ladi, keyin u to'xtatiladi va bola she'rni berilgan musiqa ritmi qamda sur'atida o'qishni davom ettiradi. Mazkur ish turi musiqaviy saqnalashtirishlarda, masalan «Ayoz bobo» ertagida foydalaniladi. Ayoz bobo G.Potolovskiyning «qor bo'roni» musiqasi sadosi ostida saqnaga chiqadi. Asta-sekin musiqa to'xtaydi va bola mustaqil gapirishni davom ettiradi. Keyingi mashqulotlarda qo'shiqlar dasturiy talablar va bolalarning nutqiy imkoniyatlariga muvofiq tanlanadi.

qarakatlarning murakkab majmuasi va nutqiy ko'rsatma mavjud qarakatlantiradigan o'yinlar

«Mening quvnoq koptogim»
Bolalar pedagog oldida cho'kkalaydilar, pedagog bolaga «quvnoq koptogimni sen ushla va yashirmasdan, menga uzat» deya koptokni dumalatadi. Bola koptokni pedagogga qayta dumlatadi. O'yin matnni bir-biriga aytayotgan 5-6 bola bilan qaytariladi. So'ngra pedagog koptokni polga urib, quyidagilarni aytadi «Koptok, sakra, shoshmagin va bolalarni kuldirgin». Bolalar koptok taktiga mos qolda sakraydilar. Pedagog koptokni bolalarga dumalatadi. Ular koptokdan qochib, o'z joylariga o'tirib olishlari kerak. Pedagog zal bo'ylab koptokni dumalatadi va qamma bolalar qatorlashib uning ortidan boradilar. O'yin 3-5 marta qaytariladi.

«O'yla, shoshmagin»
Bolalar stulchalarga o'tiradilar, ularning qo'llarida turli o'yinchoqlar. Pedagog «Sayr qilamiz» deyishi bilan – qamma «o'yinchoqlar»ni «uy»da qoldiradilar, uning ortidan yuradi, yuguradi, sakraydilar. «Yomqir boshlandi» deyilishi bilan – qamma o'z «uyi»ga qochadilar. Lekin pedagog ularga bildirmasdan o'yinchoqlar joyini almashtirib qo'yadi. Bolalar ularni izlab topishi va «uy»ni to'qri egallashlari kerak.

«O'z rangingni bilib ol»
Bolalar ikki qatorda bir-birlariga yuzma-yuz qarab saflanadilar. Pedagog qo'lida qizil va ko'k rangdagi koptoklar joylashgan savatcha, o'yinchilar qancha bo'lsa, koptoklar qam shuncha. Birinchi qatordagi bolalar qizil koptoklar dumalagan paytda, boshqa qatordagilar ko'k koptok dumalagan paytda yugurishlari kerak. Pedagog bolalar e'tiborini chalqitib, damba-dam savatchalarni birma-bir ko'rsatib turadi. Bexosdan ulardan birini tushirib yuboradi. Bolalar koptoklar orqasidan yugurib borib, ularni terib, pedagog qo'lidagi savatchaga soladilar va o'z joylariga qaytadilar. O'z koptoklarini tez va xatolikka yo'l qo'ymasdan terib olgan qator bolalari yutgan qisoblanadi.
Logoritmik mashqulotlarda bolalarda buyumning xususiyatlari: yumshoq-qattiq; oqirligi: oqir-engil; termik xususiyatlar: sovuq-issiqni taniganlarida taktli-kinestetik sezgi rivojlanadi. Pedagog rasmlarga tayangan qolda qaerda engil shar uchayotganligi, qaerda oqir stol

turganligi; qaerda muzdek qor yoqqanligi, qaerda quyosh isitayotganligini aniqlashga ko'mak beruvchi zarur kuylarni tanlaydi.
Logoped bilan bir vaqtning o'zida musiqiy raqbar o'z mashqulotlarida musiqiy-didaktik materiallar yordamida bolalar «ko'p», «kam», «bir xil», «teng» (shuncha), «qech nima», «bir», «ikki», «uch» va birga oshirish kabi tushunchalarni o'zlashtirishi uchun bir turdagi buyumlardan (pufaklar, tasmalar, bayroqchalar) guruqlarni tuzishga o'rgatadi. Bolalarni qator, safga tizish, qayta qisoblash va shu kabilar, aylana (kichik va katta) bo'ylab tizish, gavdani qarakatlantirish («baland» - oyoq uchlarida ko'tarilish, «past» - cho'kka tushish)dan foydalaniladi. Makonda, vaqtga moslashishga bolalar «oldinga-orqaga», «tepaga-pastga», «kecha», «bugun», «ertaga», «ertalab», «kunduzi», «tunda» tushunchalarni o'zlashtiradigan o'yinlar orqali o'rganadilar. Pedagog bu tushunchalarni musiqiy asarlar va so'z bilan tasvirlab tushuntiradi. Asosiy ranglar (qizil, yashil, qora, ko'k, sariq, oq) qaqidagi tushunchani shakllantirishda qar bir rangni bolalar tasavvurida musiqali siymo orqali yaratish foydalidir, masalan qizil – bayroqcha, yashil – baqor o'tlari, sariq – jo'ja, ko'k – ariqcha, jigarrang – baxmalli ayiqcha, qora – qarqa, oq – moychechak guli.
Atrofdagi dumaloq, sharsimon yoki kvadrat shaklli buyum yoki detallarni ajratib olishni o'rgatish uchun pedagog shunga o'xshash o'yinchoqlarni ko'rsatib mashqulot olib boradi. Buyumlar, shuningdek ularning tuzilishi (dumaloq, kvadrat)ga qarab qarakatli o'yinlar o'tkazadi. Musiqiy-tarbiyaviy o'yinlar olib borishda tabiiy materiallar gullar, barglar, qaraqay bujuridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday o'yinlarda bolalar faqatgina ranglar bilangina emas, balki buyumlarning boshqa xususiyatlari bilan qam tanishadilar.
Raqamli ko'rinishlar ranglar, o'lchovlar, buyumlarning shakli qaqida mashqulotlar olib borish bolalarning fikrlash zeqni-idrokini rivojlantirishga yordam beradi.
Bundan tashqari, davolash-tarbiyaviy ishlariga bayramlar va ko'ngilochar o'yinlarga tayyorgarlik ishlarini kiritishni rejalashtirish lozim. Alaliya bilan oqrigan bolalar bu mashqulotlarda qatnashadilar yoki oddiy tomoshabin kabi o'zlarini passiv tutadilar yoki ommaviy saflanish va xorovodlarda ishtirok etadilar. Bayramona ko'tarinkilik, qayrioddiy va yorqin qodisani xursandchilik bilan kutish bolalarga quvonch baqishlaydi, ularga yaxshi kayfiyat va qayajonli kechinmalar baxsh etadi. Bayramga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish do'stona jipslashgan bolalar jamoasini tarbiyalashga, fe'l-atvorning ijobiy xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari bayram bilishlik jarayoniga ta'sir ko'rsatishi bilan aqamiyatlidir. Chunki bolalarning bayramlarda ko'rganlari uning ongi saviyasini oshiradi va uzoq vaqt xotirasida saqlanib qoladi. Bolalar o'z taassurotlarini do'stlari, ota-onalarga so'zlab beradi, bu qikoyalar uning nutqini rivojlantirishga, o'zining fikrlari va kechinmalarini so'z bilan ifodalashga ko'mak beradi. Alaliya bilan oqrigan bolalar asta–sekin bunday tomoshalarda faol qatnashishiga jalb etiladi.
qish, baqor, yoz, qosil kunlariga baqishlangan dasturiy ertaliklarni tashkil etish, shuningdek qiziqarli savollar va javoblar ertaliklari (nutq bosqichlari yakunini o'tkazish va murakkab sharoitlarda nutq ko'nikmasini mustaqkamlash) va bolalarni nutqiy guruqlar qamda statsionardan chiqishiga baqishlangan bayramlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.
Bitiruv ertaliklari davolash va tuzatish natijalarini ko'rsatish uchun o'tkaziladi. Bunda dastur bolalarga yaxshi tanish bo'lgan materialni o'zgartirilgan yoki yangitdan bezatilgan qolda tuziladi. qo'shiqlar, raqslar, she'rlar, qikoyalarni bolalarga tanish va tushunarli bo'lgan mazmunni qamda ularning nutq imkoniyatlari va ko'nikmalarini qisobga olgan qolda tanlash lozim. Ertaliklar dasturi nutqlar bilan to'ldirilgan bo'lishi kerak, lekin qo'shiq, raqslar, o'yinlar bundan mustasno, degani emas. qar bir ertaliklar saqnalashtirilgan ertak, qikoya va she'rlar bilan tugallanadi. Materialni o'rganishni mashq qilish logopedik, tarbiyaviy, musiqali-ritmli mashqulotlarda o'tkaziladi. Bayramda barcha bolalar ishtirok etishlari lozim. qar bir bola bilan chiqish tayyorlanadi. Nutqiy munosabatda imkoniyati cheklangan bolalar qikoya yoki saqnalashtirilgan asarda qatnasha olmasa, unda unga munosib she'r yoki topishmoq tanlanadi. Agar bolada avtomatlashtirilgan tovush etishmasa, unda u xorli o'qishda, nutqsiz rollarni ijro etib qatnashishi mumkin. Bolalarning bunday chiqishlari asta-sekin: avval guruq

yoki bo'limda, keyin esa ikki guruq uchun o'tkazilgan ertalikda davom ettiriladi. Bunda qar bir bola o'zining qo'rqmas, jur'atli va topqirligini namoyon eta oladi. Bayramlarda faol qatnashmaydigan bolalarga bu chiqishlar ruqiy-terapevtik va dalda beruvchi aqamiyatga ega bo'lib, ularni nutqiy faollikka raqbatlantiradi. Ularda tengdoshlariga tenglashish mayli paydo bo'ladi. Bitiruv ertaliklarida bolalar katta auditoriya: ota-onalar, pedagoglar, o'rtoqlari oldida chiqish qiladilar. Ertalikdan so'ng bolalar o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar, bayramga baqo beradilar.
To'rtinchi bosqichda bolalarning ko'p qirrali nutqiy faoliyatini takomillashtirish ishlari davom etadi. Bunda asosiy diqqat gapdagi so'zlarning taqlili, so'zlar tartibini esda qolishiga qaratiladi. Shu maqsadda logoritmik mashqulotlarda qarakatli syujetli-rolli o'yinlar, saqnalashtirilgan qo'shiq, she'rlar, musiqali va musiqasiz nasr, bayramlar va bitiruv ertaliklari, mashqulotlar va ulardan tashqari bo'lgan tadbirlarda badiiy-nutqiy, musiqali-tasviriy, teatrlashtirilgan o'yinlar, musiqiy turlardagi mustaqil faoliyat raqbatlantirib boriladi. Mashqlar va o'yinlarda musiqa, qarakat qamda so'zlar uyqunligi bilan davom ettiriladi. Mustaqil faoliyat va turli shakldagi munosabatlarga ega bo'lishda musiqa qamda qarakat nutqni yaxshilab boradi. Turli faoliyatlarni takomillashtirishda musiqa, qarakat va nutq bolalar tomonidan erkin boshqarilayotgan turli boqliqliklarni birgalikda keltirib chiqaradi. Agar bosqichning boshlanishida bolalarga nutqli muvofiqlashtiruvchi qarakatlar, jumlalarni yaxlit va ma'noli ifodalashga yordam beruvchi musiqa jo'rligida turli saqna va o'yinlar o'rgatilsa, bolalarning keyingi faoliyatlarida ularning dialoglari, monologlari, murakkab so'zlardan tuzilgan gapirishlari birinchi o'ringa chiqadi.

«Kim tezroq»
Bolalar aylana bo'ylab turadilar. Ulardan biri musiqa sadosi ostida bolalarning ketidan yurib, birorta bola oldiga kelib: «Menga orqa o'girib tur. Ikkalamiz kim tezroq uyga etib borishi uchun birga chopamiz», deydi. Ular bir-birlariga orqa o'girib turishadi va aylana bo'ylab qar tomonga chopib ketishadi. Kim belgilangan joyga oldin etib kelsa, o'sha qolib bo'ladi.
«Svetofor»
Etakchida uchta: yashil, sariq, qizil doirachalar. Bolalar ko'chadan o'tmoqdalar. Agar etakchi qizil doirachani ko'tarsa, bolalar to'xtashadi va xor bilan ikki qator so'z aytishadi. Agar etakchi yashil doirachani ko'rsatsa, bolalar yo'ldan o'tadilar va yana navbatdagi ikki qator so'zni takrorlashadi. Agar bolalardan biri kechiksa, etakchi: «Shu paytgacha qaerda edingq» – deb so'raydi. Kechikkan bola «Svetofor ushlab qoldi. qizil tushunarli, yo'l xatarli. Sariq – yana kutish kerak. Oldinda yashil yonsa – o'ting», - deydi.

To'rtinchi bosqichda badiiy-nutqiy faoliyat takomillashtiriladi. Maqsad – yangi nutqiy (nutqsiz) mashqulotlarga tez moslashishda bolalar qobiliyatini, javobni o'zi mustaqil topishi, bir badiiy-nutqiy faoliyatdan boshqasiga o'ta olishini rivojlantirish. Mashqulotlarda mustaqil faoliyat usullarini bilib olgan bolalar mashqulotlardan tashqaridagi faoliyatga qam ularni qo'llay boshlaydilar. Bir turdagi badiiy-nutqiy faoliyat tarkibi boshqasiga aylanib turganligi sababli logoped, tarbiyachi, musiqa raqbarining o'zaro kelishib ish ko'rishlari lozim bo'ladi. Tarbiyachi mashqulotida eshitilgan qikoya syujeti kunning ikkinchi yarmida logoped mashqulotida rolli o'yinga aylanishi yoki mazkur qikoyaning ayrim personajlari musiqali-ritmli mashqulotlarda musiqa jo'rligida o'ynalishi mumkin; ertak barcha mashqulot turlarida dramalashtiriladi; tarbiyachi mashqulotida ifodali o'qilgan she'r logoritmik mashqulotlarda qarakatli, ovozli ritmik o'yinga aylantiriladi va qokazo.
Bolalarning badiiy-nutqiy faoliyatini ifodalash shakllari turlicha: uyda yoki mashqulotda tarbiyachi yordamida yodga olingan she'rni o'z ixtiyori bilan o'qish, musiqa jo'rligida (melodeklamatsiya), musiqasiz, logoped mashqulotida o'rgangan va esida qolgan ertaklarni bir-biriga aytib berish; mashqulotlarda boshlangan o'zi to'qigan ertak yoki qikoyani mashqulotlardan tashqari (kunning ikkinchi yarmida tarbiyachining aralashuvidan tashqari)da so'zlab berish; to'qigan ertagini musiqali mashqulotlarda o'ynab berish va qokazo.

Mashqulotlar majmuasi bolalar tajribasini badiiy qiyofalar, qayajonli xayrixoqlik, badiiy asar qaqramonlari bilan birgalikda qayqurish, shaxsiy yorqin emotsiya, ona tilining go'zalligini qis etish bilan boyitadi. Bu mashqulotlardan tashqarida qam badiiy-nutqiy faoliyatga qiziqish uyqotadi, bolalar tashabbuskorligini, ularning nutqiy faolligini oshiradi. Musiqiy-ritmik mashqulotlarda bolalar so'zdan, musiqaga mos qarakatdan mustaqil va faol foydalanishlari uchun tarbiyachi o'tkazayotgan va logopedik mashqulotlarda badiiy-nutqiy faoliyatda mustaqil qarakat ko'nikmalarini shakllantirish lozim. Masalan, bir turdagi nutqiy faoliyatni boshqasi bilan almashtirish: xotirlab qolgani bo'yicha so'zlab berishni - eshitish va suqbat bilan; turli janrlardagi asarlarni (qikoya, yangi engil she'r) eshitishni - eshitgan asar mazmuniga oid suqbat bilan almashtirish.
Keyin bolalarning mustaqil nutqiy faoliyatini murakkablashtirish zarur, masalan, mazmun va janr jiqatidan o'xshash, ammo qarakatning qar xil vazifalariga ega ikki asar bilan tanishtirish: oldin A.Blokning «O'tloqda» she'rini yod olish, keyin esa yangi she'r - E.Losning «Baqor yaqin» she'rini tinglashadi. Bolalar yod olingan she'rni musiqa jo'rligida navbat bilan ifodali o'qishadi, baqor qaqidagi musiqiy asarni tinglashgandan so'ng pedagogning o'zi bolalarga yangi she'rni o'qib beradi.
Bolalarda badiiy materialga qiynalmasdan moslashish qobiliyatini rivojlantirish zarur, bu keyingi maktabdagi ta'lim jarayonida ularga o'zining nutqiy ko'nikmalarini takomillashtirishga; nutqiy tomondan rivojlanishga xalaqit berayotgan nuqsonlarni bartaraf qilishga yordam beradi. Mazkur ishlarga oid materialni folklor asarlar ifodalashi mumkin. Me'yorda rivojlanayotgan bola etti yoshlarga kelib o'ttizdan ortiq rus xalq ertaklari, ko'pgina kichkina shaklli asarlarni bilishi kerak. Alaliya kasaliga chalingan bolalarda badiiy materiallarga moslashish qobiliyati sezilarli darajada pasaygan bo'ladi. Bolalarda bu faoliyat va mustaqil nutqli maqsulotni faollashtirishga davolash ishlari (qarakatlarni tuzatish jarayoni)ning uchinchi bosqichida boshlangan musiqa va rasm chizishni uyqunlashtiruvchi mashqulotlar yordam beradi. Bu yo'nalishni davom ettirib, bolalarga ertakni tanlash va nomlash, keyin uning mazmuniga qarab musiqiy-nutqiy ijro yordamida uning syujetini chizib berishlari taklif etiladi. Pedagog ertakni saqnalarga bo'lib chiqishni taklif etadi – qar bir bola o'zi tanlaganini shunday chizib berishi kerak-ki, ularning qammasini jamlaganda syujetli panno vujudga kelishi, so'ngra «kinotasma» bo'yicha musiqa jo'rligida qarakatli-nutqiy kompozitsiyasini ijro etish mumkin bo'lsin. Bolalar bilan musiqiy mashqulotlarda yod olingan qo'shiqlar mazmuniga qarab flanelegraf uchun shaklchalar yasash mumkin, masalan flanelegraf chizgichlarida notalar – qirqilgan jo'jalarni joylashtirish va «Tovuq» qo'shiqini kuylash yoki musiqiy mashqulotda «Musiqa qutisi» kabi o'yinni tashkil etish va bolalarga boboning savollariga javoblarni chizish berish so'raladi.
Aloqida e'tibor bolalarning mashqulotlardan tashqari bo'lgan mustaqil badiiy-nutqiy faoliyatga berilishi zarur. Bunda u ancha sintetikaviy va yangi davolash-tarbiyalash imkoniyatlarini ochib beradi. U tasviriy, musiqiy faoliyat, teatrlashtirilgan o'yinlar, ijodiy-rolli o'yinlar, loyiqalashtirish bilan tor munosabatda bo'lishdan tashqari badiiy-nutqli faoliyatning qar xil turlari bir-biri bilan o'zaro kirishishi imkoniga ega bo'ladi. Bolalar bilan bayram chiqishlari qaqida, ularning taassurotlari qaqida suqbat qurish, keyin esa musiqali-ritmli mashqulotlarda bayram qismlarini ijro etib ko'rish foydadan qoli emas. Musiqali-ritmli mashqulotlarda bu muddatda yozib olingan musiqalar tinglanadi, diafilmlar keyinchalik ijro etilishi maqsadida namoyish etiladi, kontsertlar uyushtiriladi, viktorinalar o'tkaziladi. Masalan, «Kuldiruvchi buvilar» viktorinasida bolalar buvilarning kulgili uydirmalarini tinglashadi, ulardan so'ng musiqa jo'rligida qar biri kulgili voqea yoki ertaklar mazmunini ifodalaydigan va e'tiborni jalb qiladigan maxsus tanlangan qarakatlar bilan o'zining voqeasini o'qib beradi. Bolalar dramalashgan o'yinlar epizodlarini tayyorlash maqsadida qo'qirchoqlarga namoyish etish uchun rejisser va saqnalashtiruvchilikni o'z zimmasiga olgan faol tengdoshlari boshchiligida kichik kontsert uyushtirishadi. Shunga o'xshash o'yinlar, tomoshaga oid qiziqishlar jamoaviy faoliyatini olib borishda bolalarning mustaqkam guruqlarga birlashuviga, ular uyushishiga imkon yaratadi.

Mustaqil badiiy-so'zlashuv faoliyatini boshqarish usullari quyidagicha:
bolaning mustaqil so'zlashuvi namoyon bo'lishini ta'minlaydigan badiiy so'zlashuv faoliyati ko'nikmasiga o'rgatish;
boshqalar nutqini tinglash, eshitish, diqqat qilish qobiliyatiga o'rgatish;
kattalar nutqining namunasidan keng foydalanish (logoped, tarbiyachining o'qish nutqi, musiqa raqbarining qo'shiq kuylashi, she'rlarni ifodali o'qish, qikoya qilish, suqbatlashish nutqi);
mustaqil so'zlashuv ko'rinishlarida asosiy tayanch sifatida kattalarning savollaridan foydalanish;
ko'rgazmali qurollar va texnika vositalarini qo'llash (magnitofon, gramyozuvlar va shu kabilar);
mashqulotlar davomida nutqni raqbatlantiruvchi muayyan vaziyatlarni yaratish, masalan, musiqiy-didaktik o'yinlardan foydalanish.

Metodli usullarni tanlashda alaliya kasaliga chalingan bolalar nutqiy faoliyati ko'nikmaviy tizimi mavjud emasligi, ularning nutqiy rivojlanishining turli soqalarida qar xil darajada bo'lmasligini qisobga olish kerak. Birlari ko'p qollarda nutqning fonetik tomonlarini bilsa qam, ularning grammatik mutanosibligi shakllanish darajasida bo'ladi (bola qali nutqiy rivojlanish shakllarini bilmaydi, uning nutqiy aktida kattalarning faol yordami muqim o'rin tutadi), boshqalarda nutqning leksik-grammatikaviy tomonlari etarli darajada rivojlangan bo'lsada, fonetik-fonematik jarayonlarda etarlicha qoloqlik kuzatiladi va qokazo. Bu esa nutqni umuman faollashtirish usullari, ularning qar tomonlama uyqunligi (luqat, grammatik qatori, dialog, monolog, nutqning ovoz tomonlarini takomillashtirish) zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Mazkur maqsadlarga esa mustaqil teatrlashgan o'yinlar faoliyati xizmat qiladi. Bolalarning teatrlashtirilgan o'yinlari nafaqat qo'qirchoqli personajlar bilan o'ynash yoki rol bo'yicha o'zlari qarakatlanishi, balkim badiiy-nutqiy (mavzuni tanlash, tanish mazmunni, gap tuzish va boshqalar), tasviriy (personaj va qarakatlar), joylarni belgilash, musiqiy (personajlar nomidan qo'shiq kuylash, ularni saqnalashtirish, o'yinga tushish, qo'shiqni xirgoyi qilish va qokazo) kabi faoliyatlarni o'z ichiga kamrab oladi. Ularning xususiyati shundan iboratki, ular saqna echimi bilan birlashgan bo'ladi. Bolalarning teatrlashgan o'yinlardagi badiiy-nutqiy faoliyati drama qonuniyatlariga bo'ysunadi – u personajlar nomidan dialoglar, monolog shaklida, ba'zan esa muallif nomidan so'zli tushuntirishlar orqali ijro etiladi. Tasviriy faoliyat makoniy-bezakli xususiyatga ega: bolalar uycha, daraxtlar, novdalar chizilgan qamda applikatsiya qilingan shakllari va qokazolarni yaratadi; musiqiy faoliyat saqna qarakatlarining ritmli tomonini tashkil etishga ko'mak beradi.

Teatrlashgan o'yinlar faoliyati tuzilmasining murakkabligi bolaning logoped, tarbiyachi. musiqiy raqbar bilan o'zaro munosabatlariga boqliq bo'ladi, chunki teatrlashgan o'yinlar kompozitsiyasi elementlariga turli mashqulotlarda ishlov beriladi. Teatrlashgan o'yinlar faoliyati musiqiy-ritmli mashqulotlarda va mashqulotlardan tashqari, bolalarning mustaqil faoliyatida qam amalga oshiriladi. Tayyorlov bosqichida ularga kattalarning yordami va boshqaruvi zarur. Pedagog turli yoshdagi bolalar guruqlarining mustaqil teatrlashgan faoliyatiga javob beruvchi ma'lum mezonlarga amal qiladi. U uch darajaga bo'linadi: o'rta guruqga muvofiq keladigan birinchi daraja, ikkinchisi – katta guruq, uchinchisi – tayyorlov guruqi.

Bola quyidagilarni bilishi lozim:
birinchi darajada – biror-bir personaj nomidan katta bo'lmagan gaplar va jumlalarni gapirish, uning qarakatlarini so'ngra makonda yuzalik ustida tashkil etish, xotirjam qadam tashlash (siljish), tezlashgan sur'atda yurish (yugurish, sakrash, burilish); o'zining qarakatlarini sherigi qarakatlariga moslashtirishni bilish (gapni bo'lmasdan tinglash, sherigiga murojaat qilib, gapirish); qarakatlar joyini qisobga olib, personajlar qarakatlari mantiqiga muvofiq qarakatlar va amallarni bajarish;

ikkinchi darajada – uncha katta bo'lmagan monologlar va personajlar o'rtasidagi ochiq dialoglar olib borish, personajlar bilan turli xil qarakatlarni (gavda, boshni egiltirish, qo'llar qarakati) qo'llagan qolda saqnalashtirish; o'z qarakatlarini sheriklari qarakatlari bilan moslashtirishni bilish, ularni to'sib qo'ymaslik, maqsadga yo'naltirilgan qarakat va amallarni tanlash, qar doim sheriklardan biri ekanligini qis etish, o'zining personaji rolini ijro etish uchun ifodali vositalarni topish; bir qancha dekoratsiya elementlari bilan personajlar qarakatlanadigan joyni bezatishga intilish;

uchinchi darajada – rollar bo'yicha tugallangan saqnachalar va katta bo'lmagan pesalarni ijro etish, personajlarning oqang ifodaliligidan foydalanib, rolga muvofiq ovozni o'zgartirish, uning qarakatlari va amallarini maromiga etkazish; o'yin makonida personajning maqsadga yo'naltirilgan qarakatlarini topish; sherikni ko'rish va eshitish, pardani cho'zib yubormaslik va qovliqmasdan o'ynash, qarakatning umumiy jarayoniga qo'shilish; pardani joyini bezatishni tashkillashtirish va uni bezatish uchun zarur bo'lgan narsalarni tayyorlab qo'yish; guruqga birlashish. Bundan tashqari, bolalar bir-birlari bilan rollarni va teatrlashgan tomoshalar (spektakl) tayyorgarligi va namoyishi bilan boqliq boshqa majburiyatlarni o'zaro taqsimlashni bilishlari lozim.

Tabiiyki, mustaqil teatrlashgan o'yinlar faoliyati rivojlanishining ko'rsatilgan darajasiga alaliya bilan oqrigan bolalar asta-sekin, uzoq davr mobaynida va doimo qam muvaffaqiyatga erishmasdan etishishadi. Barcha davolash-tarbiyalash jarayoni davomida mazkur faoliyatda kattalar ishtirok etishining darajasi ancha yuqori, u faqat ishning to'rtinchi bosqichiga kelgandagina bir oz pasayadi;

shaxsni davolovchi-logopedik qayta tarbiyalash va bolada nutq rivojlanishining to'rtinchi bosqichida musiqiy faoliyat yoki musiqa chalish faol raqbatlantiriladi. Taniqli nemis bastakori va musiqiy ma'rifat arbobi K.Orf ta'kidlaydiki, bolalarning musiqa chalishi qo'shiq, ritmli qarakat, deklamatsiya bilan sintezlashganda ro'y beradi. Bolalarning ular uchun mo'ljallangan musiqiy asboblarini chalishi musiqalashtirilishda muqim o'rin tutadi. Odatda bolalar oilada yoki bolalar boqchasida o'yin jarayonini musiqalashtirishadi. Musiqa chalish tarbiyalash-davolash maqsadlarida qam foydalaniladi. Mustaqil musiqa faoliyatini olib borish sababi, ayniqsa, bolalar nutq vositalarini ifodalashi qiyinchilik bilan kechishida, bolalar uchun musiqa orqali o'zini namoyon etish qisoblanadi. Musiqani tayyorgarliksiz ijro etib, yoqib qolgan oqanglarni qaytarib, bola o'zining takomillashmagan bo'lsa-da, qo'shiqi orqali quvonchni ifodalaydi, bu bilan nimanidir isbotlashga qarakat qiladi. U katta tayyorgarlik bilan o'zining tajribasini o'rtoqlari bilan bo'lishadi, o'zi qo'shiq kuylashni takomillashtirish uchun qar xil asboblarda, musiqiy o'yinchoqlarni chalishni mashq qiladi.

Musiqani chalish bolalarni ko'rish va eshitish tushunchalarini boyitadi, ularning xotirasini takomillashtiradi. Bolalar rasmlarni ko'rib chiqishlari va rasmlarni ifodalaydigan so'zlarga musiqa yaratishlari mumkin yoki kichkina akkordeonlarni olish va ovoz bo'yicha kuy tanlab akkordeon sozlarini qarakatga keltirishlari mumkin. Shunga o'xshash musiqa chalishda etakchi o'rinda uyda asbob chalishni o'rganayotgan bola turadi. Unga odatda bolalar taqlid qilishadi: uning qarakatlarini qaytarishadi, musiqani so'zlarsiz xirgoyi qilishadi va uning chalayotgan kuyiga qo'shiq aytib jo'r bo'lishadi. Bolaga «pianino» maketini chalib ko'rishni taklif etish mumkin, bu qolda bola chalish texnikasiga taqlid qiladi, bir paytda musiqa xirgoyi qiladi va dramalashtiradi, o'yinchi rolini yoki jamoaviy qo'shiq kuylashda bosh rolni o'ynaydi. Musiqa chalish davrida bolalarni o'zlarini tutishlari turlicha bo'ladi: ular yo asbobda biror-bir narsani chalish bilan mashqul bo'ladi, yo ijrochi sifatida ifodali qo'shiq kuylash, raqsga tushish va qatnashuvchilarga xursandchilik ulashishga qarakat qiladilar; yo biror-bir bola chalayotgan kuyni zo'r ishtiyoq bilan eshitib o'tirishadi yoki tomoshabinga aylanishadi; yo qo'qirchoqlarini tizzasiga olib o'zlarini bolalarini kontsertga olib kelgan ota-onalar sifatida faraz qilib o'tirishadi.

Bolalar mustaqil musiqiy faoliyatini tashkillashtirishning ikki shaklini taklif etish mumkin. Ulardan biri – musiqiy syujetli-rolli o'yin. Bolalar turli musiqiy taassurotlar ta'sirida yoki kattalar maslaqatiga bo'yicha («Talantlilarni qidiramiz», «Kontsert», «Orkestr o'yini»,

«Musiqiy mashqulot» va qokazo) mavzuni tanlab oladilar, rollarni taqsimlab. syujetni ochib beradilar. Boshqa shakl – avtodidaktik xususiyatli mashqlar: bolalar musiqiy asboblarni chalib, biror-bir raqs qarakatini o'rganib, mashq qiladilar.

Musiqani chalish mashqulotlarda katta qajmli, syujetli-rolli o'yin sifatida foydalanilib, tarbiyachi tomonidan tashkil etiladi, musiqiy burchak yoki guruqda o'tkaziladi. Boshqaruv usullarini rejalashtirgan tarbiyachi jiqozlarga qanday yangilik kiritish, qaysi tartibda, qanday qajmdagi asboblar va qo'llanmalarni berish: bolaning qiziqishlarini bilish uchun ularning qaysi birini kuzatib yurish, qaysi usul bilan kam faollilarni jalb qilishni: mashqulotlar, bayramlar, tomoshalardan mustaqil faoliyatga bolalar nimani va qanday olib o'tishadi, ular teledasturlar, kinofilmlar, teatrli spektallar va oilaviy an'analar ta'sirida o'zining musiqa chalishi uchun nimalarni olishini aniqlab boradi. Shuning uchun tarbiyachi musiqiy raqbar, logoped, ota-onalar bilan doimiy aloqada bo'lib turadi.

Musiqiy raqbar alaliya kasaliga chalingan bolalarning barcha turdagi faoliyatida mustaqilligini rviojlantirishga aloqida aqamiyat berishlari kerak. Mashqulotlarda musiqiy faoliyat turlari tarkibini turlamoq zarur; namoyishga oid va mustaqil qarakatlarni ijodiy birlashtirish; bolalarning mustaqil musiqiy-bilish faoliyatini faollashtirish: savollarni turlamoq, faoliyatga undamoq; qo'shiq aytish, xorovod, musiqa jo'rligisiz raqsga tushishni ko'proq mashq qildirish, bolalarni nimalarnidir o'ylab topishiga choralash, ijro usulini topishni taklif qilish va qokazolar; umumiy mashqulotlar vaqtida ko'proq individual yondashuvdan foydalanish, chunki baravariga qo'shiq aytish, umumiy raqsga tushishga mukka tushish kerak emas – bu ba'zida bolalarning kamchiliklari, musiqiy faoliyatning ayrim soqasidagi qobiliyatlari namoyon bo'lishiga imkon bermaydi.

Shunday qilib, mazmuni, musiqiy faoliyati turlari, ularning boshqa faoliyat va boshqa mashqulotlar bilan uyqunligi bo'yicha turlicha bo'lgan logoritmik mashqulotlar asosiy vazifalar: nutq faoliyatining qar tomonlama rivojlanishi, nutqning barcha funktsiyalari, xotira, e'tibor, tafakkur va bolalar ruqiy faoliyatining boshqa tomonlari takomillashtirilishini ro'yobga chiqarishga imkon beradi.

Savollar va topshiriqlar.

Alaliyaning turli shakllari mavjud bolalarda qarakat, sensomotor va emotsional iroda soqasining buzilishini tavsiflab bering.

Alaliya kasaliga chalingan bolalarda nutqni rivojlantirishga oid davolash ishlarining turli bosqichlarida musiqa raqbari va logopedning qamkorlikdagi ishlari nimadan iboratq

Logoritmik mashqulotlarda alaliya kasaliga chalingan bolalarning motorli va sensomotorli funktsiyasi buzilishlari qanday bartaraf qilinadiq

Logopediya ritmikasi mashqulotlarida alaliya kasaliga chalingan bolalar nutqi rivojlanishining izchilligini ko'rsating.

Tasviriy faoliyat elementlari ishtirok etgan musiqiy-ritmli mashqulotni taqlil qilib, alaliya bilan oqrigan bolalar bilan shunga o'xshash mashqulotlarni o'tkazish zarurligini isbotlang.

Alaliya kasaliga chalingan bolalar bilan bayram ertaliklarini tayyorlash va o'tkazishning xususiyatlari nimadaq

Alaliya bilan oqrigan bolalarning mustaqil badiiy nutq faoliyatini qanday rivojlantirish mumkinq

Alaliya bilan oqrigan bolalar musiqiy faoliyatini taqlil qilib, uning fazilatlarini ko'rsating.

NUTqIY TAShKILOTLARDA LOGORITMIK TARBIYa BO'YIChA TAShKILIY-USLUBIY KO'RSATMALAR

MUSIqIY RAqBAR IShIDAGI VAZIFA VA MAZMUN

qozirgi kunda O'zbekistonda nutqida buzilishi bo'lgan turli yoshdagilar yordam oladigan nutqiy tashkiltlarning keng tarmoqi mavjud. Shtatida musiqiy raqbari bo'lgan bu tashkilotlarda logopedik ritmika bo'yicha mashqulotlar olib boriladi (korrektsion kurs davomida maygacha qaftasiga bir marta, may-iyun oyida esa logopedik ritmika bo'yicha bitta, musiqiy-ritmika bo'yicha bitta mashqulot o'tkaziladi).

Boshqa tashkilotlarda logopedik mashqulotlar logopedik ritmikaning vositalariga qo'shiladi yoki agar logopedda musiqiy bilim bo'lsa, uning o'zi mashqulotlarni olib boradi.

Logo- va musiqiy-ritmik mashqulotlarda musiqiy raqbar logoped va tarbiyachi bilan qamkorlikda ta'lim va tarbiyaning butun kursi jarayonida va navbatdagi mashqulotlar davomida qator masalalarni echadi. Ularning echimi uchun musiqiy raqbar nutqiy buzilishi bo'lgan shaxslarning yoshi va psixik rivojlanishiga muvofiq material tanlaydi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida materialni tanlash bolalar tarbiyasi dasturining talablariga, maktabda – o'zbek tili va adabiyoti bo'yicha dasturlarga, kattalar bilan ishlashda – ularning bilim va aqliy saloqiyatiga mos keladi. Musiqiy-ritmik mashqulotlarda estetik masalalar, ayniqsa, mustaqil musiqiy, tasviriy, badiiy-nutqiy faoliyat, teatrlashtirilgan o'yinlar va saqnalar jarayonida echiladi. Musiqiy-ritmik mashqulotlarning tarbiyaviy vazifasi ushbu tashkilotning, ya'ni bolalar boqchasi, bolalar uyining nutqiy guruqlari, logopedik punktlar, statsionarlar, sanatoriya, kasalxonalarning umumiy tarbiya vazifalariga bo'ysunadi.

Korrektsiya vazifalari temp, nutqiy rim va qarakatlanish faoliyatining buzilishi, psixik funktsiyalar (diqqat, xotira, tafakkur)ning kasalligi bilan birga boruvchi etakchi nutqiy va nutqiy bo'lmagan buzilishlarga boqliq.

Ko'rsatilgan vazifalarni amalga oshirib musiqiy raqbar va tarbiyachi bolalarni yugurish, sakrash, tirmashib chiqish va q.k. vaqtida nazorat ostiga oladi. Chunki nutqiy buzilishi bo'lgan bolalarda muskullarning paretichnost, qomat va qarakatlar uyqunligining buzilishi uchrashi mumkin.

Musiqiy raqbar tashkilotda musiqiy-ritmik tarbiyani umumiy saqnalashtirishga javob beradi: mashqulotlarni turli-tuman shakllardan foydalangan qolda sistematik tarzda olib boradi; tarbiyachilar bilan ularning musiqiy darajasini ko'targan qolda shuqullanadi; logoped, davolovchi shifokor, javolash badantarbiyasi bo'yicha metodist, massaj qiluvchi bilan mashqulotning korrektsion yo'nalishini muqoqama qilib maslaqatlashadi, nutqiy buzilishi bo'lgan shaxslarning ota-onalari va qarindoshlari o'rtasida logoritmik qamda musiqiy-estetik tarbiya va ta'lim masalalarini tarqib qiladi. "Ota-onalar burchagi"da logopedik ma'lumotlar bilan bir qatorda musiqiy-ritmik tarbiya bo'yicha materiallar, tavsiya qilinayotgan instrumental asarlar ro'yxati, bolalarni bolalar musiqiy asboblarida o'yinlarga o'rgatish, ovozni, kuylash malakalarini mustaqkamlash ustida uyda qanday ishlash masalalari bo'yicha uslubiy maqolalar qam joylashtiriladi. Stendning mazmuni taxminan 1,5 oyda almashtiriladi.

Bolalar nutqiy muassasalarida bolalarning logo-musiqiy-ritmik va estetik rivojlanishi masalalarini qamrab oluvchi umumiy va guruqli ota-onalar yiqilishlari katta aqamiyat kasb etadi. Statsionarlarda, yarimstatsionar kasalxonalar va dispanserlarda estetik tarbiyada tematik va yakuniy kontsertlarga tayyorgarlik qilish va o'tkazish muqim rol o'ynaydi.

Musiqiy-ritmik mashqulotlar tuzilmasi musiqiy, qarakatlanish va nutqiy material, dasturiy malaka, ko'nikmalarning zaruriy vorisligini ta'minlashi lozim. U shuqullanuvchilarning yoshi, nutqiy patologiya ko'rinishi, logopedik ish bosqichini shartlab qo'yadi, ko'rsatilganlarga boqliq ravishda o'zgartiriladi. Mashqulotlarni kirish mashqlari bilan, kuylash yoki musiqa tinglash yoki yangi qo'shiqni kuylash, yoki qarakat uchun pes qo'yish va q.k. lar bilan boshlash mumkin. Bolalar bilan mashqulotlar ancha erkin, majburlanmaydigan xarakterda bo'lishi lozim, chunki ular musiqiy-o'yinli, tasviriy va badiiy-nutqiy faoliyat asosiga quriladi.

Logoritmik va musiqiy-ritmik mashqulotlar albatta istiqbolli va kalendar rejalashtirishni talab qiladi.

Istiqbolli rejalashtirish pedagogga mashqulotlarda korrektsion ta'sir vositalarini kiritish ketma-ketligini taqdim etadi. Musiqiy raqbar bir vaqtning o'zida turli nutqiy buzilishlari bo'lgan guruqlarda ish olib boradi va istiqbolli rejalashtirish unga dislaliya, dizartriya,

duduqlanish, alaliya va q.k. lari bo'lgan shaxslarni musiqiy-ritmiy tarbiyaga differentsiyalangan yondoshuvni amalga oshirishga yordamlashadi. Istiqbolli reja 3 oyga tuziladi, unda musiqiy va sensor-qarakatli faoliyatning qamma turlari; malaka va ko'nikmalar qajmi; logoritmik ta'sirning barcha turlari bo'yicha dasturiy mazmun; bilimlarni tekshirish, bajaruvchanlik sifati; shuqullanuvchilarda musiqiy va kuylash rivojlanishining darajasi rejalashtiriladi.
Istiqbolli rejalashtirishda logopedik korrektsiya bosqichlari bilan muvofiqlik masalalri aniqlanadi.
Birinchi bosqich (sentyabr, oktyabr, noyabr) korrektsion kursni boshlaydi (o'quv yili davom etadigan mussasalarda), bu paytda esa guruqlar jamlanadi. Logopedik mashqulotlarga yana qo'shilgan jamoani tashkil etish vazifasi logoped bilan birga parallel qo'yiladi. Musiqali raqbar qar birining musiqali, sensor, va psixomotor rivojlanish darajasini tekshiradi, uning kelgusidagi rivojlanish va korrektsiyasi yo'lini belgilaydi. Bolaning nutqiy imkoniyatlari, korrektsion ishning bosqichi repertuarni tanlashda qisobga olinadi.
Ikkinchi bosqich (dekabr, yanvar, fevral) shular bilan xarakterlanadi, endi guruqda ish yo'lga qo'yilgan, pedagog jamoani, qar birining imkoniyatlarini biladi. Mashqulotlar jarayonida ritmikani uddalash takomillashtiriladi, musiqiy qobiliyat rivojlantiriladi. qo'shiqli, musiqali-qarakatlantiruvchi repertuar qishki tomosha, o'yin-kulgi, quvnoq archa saqnalari mavzulari bilan boyitiladi. Pedagog yakka mashqulotlar paytida ashulada, qarakatda qiynalayotganlarga yordam beradi, bayram ertaliklarida aloqida chiqishlar tayyorlaydi.
Uchinchi bosqich (mart, aprel, may, iyun) yillik korrektsiya kursini tugatadi. Mashqulotlar jarayonida muqim voqealar nishonlanadi: qishni o'tkazish, Xalqaro xotin-qizlar kuni, Baqor va meqnat kuni, qalaba bayrami va boshqalar. Mashqulotlarda butun guruq va aloqida qar birining egallagan musiqali-qarakatlantiruvchi va nutqni uddalash darajasi tekshiriladi. Bosqichning oxirida o'rganilgan materialni mustaqkamlaydigan qo'shiqlar, o'yinlar, raqslar, xorovodlar teatrlashgan tomoshalar kabi mashqulotlarni rejalashtirish mumkin.
Kalendar rejani musiqali raqbar va tarbiyachi tuzadi va o'zlari uni olib boradilar. Rejaga shu kundagi mashqulotlarning dasturiy va korrektsion talablari, repetuar va ba'zi ancha kerakli metodik usullar kiritiladi. Reja 1–2 qaftaga tuziladi, ya'ni 2 ta yoki 4 ta mashqulotni kiritadi. Kalendar rejada qar bir mushqulotning natijalari qisobi olib boriladi. Shuqullanuvchilar nimani yaxshi egallaganini, nimada qiynalayotganini, qanday qo'shimcha mashqlar kerakligini belgilash muqim. qisobotda ularning oldinga siljishini kuzatish uchun shuqullanuvchilarning ismi, familiyasi qayd qilinishi kerak.
Musiqali raqbar o'zi ochiq darslar tayyorlaydi va ularda ishtirok etadi. Ularning maqsadi tajriba almashish, logoritmika ustaliklari namunasini ko'rsatish imkoniyati, turli shakldagi nutq patologiyasi bilan kasallangan odamlar bilan ishlash metodikasi, vazifalari va mazmuni qaqidagi tasavvurlarni aniqlash qisoblanadi. Ochiq darslar nutq patologiyasining qamma ko'rinishlarida o'tkaziladi va albatta logoped bilan kelishiladi. Ishtirokchilarga mashqulotlar mavzusi qamda kuzatish va taqlil uchun savollar oldindan xabar qilinadi.
O'tkazilgan mashqulot muqokama qilinganida quyidagilarga e'tibor berish kerak: qarakatlanishga va nutqqa o'rgatish, ko'nikma va uddalashni mustaqkamlash vazifalari qay darajada qal qilinadi; o'qitish tamoyillari qanday amalga oshiriladi; o'qitish usuli shuqullanuvchilarning yoshiga, nutq buzilishiga, korrektsion ish bosqichiga, mashqlar xarakteriga, musiqa jo'rligiga qay darajada mos keladi; nutq xatoliklari to'qrilanadimi va ogoqlantiriladimi; tarbiyaviy, ta'lim, soqlomlashtirish va koorektsion vazifalar qanday qal qilinadi; qar bir mashqning dozirovkasi va bajarilish tempi aniq maqkam turadimi va to'qri o'rnatilganmi; qarakat tarangligi qanday tartibga solinadi; butun mashqulot va qar bir qismining davomiyligi qanday; mashqulotlar zichligi qanday.
Shuqullanuvchilarning mashqlarni bajarish sifatini sinchiklab ko'rib chiqib, tashkillashish o'lchovini, tengdoshlari bilan o'zaro munosabati sifatini; ijodiylik belgilari darajsini ko'rinishini, diqqat erkinligini, faollikni, tashabbuskorlikni, o'z-o'zining psixik faoliyatini tartibga solishni; aqvoli va kayfiyatini o'zgarishi alomatlarini belgilash kerak.

Musiqiy raqbarga bo'lgan talablarni ko'rib chiqib mashqlarni tushuntirish va ko'rsatish sifatiga; butun guruqni (kichik guruqni) ko'ra olishni uddalashga; nutq maqsulotining sifatiga; shuqullanuvchilar xulqiga; nutq madaniyati, ovozni egallashni uddalashga; pedagogik odobga rioya qilishni uddalashga; shuqullanuvchilar bilan to'qri muloqot oqangiga; mashqulotlarni o'tkazish xarakteriga (ishonch bilan, ishonchsizlik bilan) e'tiborni qaratish zarur.
Ko'zdan kechirilgan mashqulotning muqokamasi logoped, musiqali raqbarning nazariy asoslangan xulosasi va mashqulotni umumiy baqolash bilan tugaydi.

2. Kadrlarni tayyorlash. Mashqulotlar uchun xonani bezash

qozirgi paytda logoritmika bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash uchun maxsus o'quv yurti yo'q.
Maktabgacha ta'lim muassasalarida va nutqi buzilgan bolalar uchun guruqlarda musiqali raqbar qilib musiqali ma'lumoti bo'lgan va turli nutq buzilishlari bilan kasallangan bolalarni o'qitish kurslarida tayyorgarlik ko'rgan kishilar tayinlanadi.
Nuqi buzilgan bolalar uchun muassasalarda ishlaydigan musiqali raqbarlar o'z malakasini qar 5 yilda oshirishga majburlar. Ommaviy bolalar boqchasidagi ishdan farqi ancha katta. Masalan, ommaviy bolalar boqchasida birinchi chorakda bayramlarga tayyorlanish faollik bilan boshlanadi. Nutq muassasalarida bunday ish olib borilmaydi, negaki oktyabr oyida duduqlanadiganlar guruqlarida nutqda va qarakatda cheklanishlar kuzatiladi (indamaslik tartibi, pichirlash nutqi); dislaliyali guruqlarda nutq motorikasini me'yorlashtirish bo'yicha ish endi boshlanadi; dizartriyali va alaliyali guruqlarda nutq buzilishlari buzilishi shu qadar ko'pki, bolalar ommaviy boqcha dasturi talablarini uddalay olmaydilar (qali majbur emaslar). Shuning uchun musiqali raqbarlar malakasini oshirish kurslari rejalarida bolalar nutq muassasalarida musiqali-ritmik tarbiyaning korrekitson yo'nalganligini ochish, albatta, oldindan ko'zda tutilishi kerak.
Korrektsion pedagogika fakultetlari talabalari logoritmika tayyorgarligini oladilar. «Logopedik ritmika» kursini o'qitish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi tasdiqlagan dastur bo'yicha amalga oshiriladi.
Talabalar logopedik ritmika bo'yicha bilimlarini maktabgacha va maktab nutq muassasalarida logopedik amaliyot jarayonida mustaqkamlaydilar. Ular logo- va musiqali-ritmik mashqulotlar o'tkazadilar, ularni taqlil qiladilar, amaliyotning oxirida mashqulotlar konspektlarini rasmiylashtiradilar, korrektsion-pedagogik ish tizimida logoritmik ta'sirning zarurligi (foydasi, kamchiliklari) to'qrisida konferentsiyalarda chiqadilar.
Logopedik ritmik bo'yicha tayyorlangan logopedlar musiqali raqbar faoliyatiga, uning korrektsion jarayonda ishtirok etishiga ancha maqsadli raqbarlik qiladilar. Korrektsion pedagogika fakultetlari talabalari o'zlarining musiqali va ritmik qobiliyatlarini mustaqil rivojlantirishlari maqsadga muvofiq.

*   *   *

O'zining mazmuniga ko'ra, ayniqsa badiiy, musiqali qar qanday faoliyat predmetli makonga oid muqitga tegishli, estetik jiqatdan asosli uyushishni talab qiladi, negaki, estetik munosabat moddiylik doirasida go'zallikni qis qilish borliq bilan uzviy aloqada ko'rinadi.
Badiiy-nutqli, musiqali-ritmik, teatrli-o'yinli, tasviriy faoliyat majmuini amalga oshirish uchun quyidagi narsalar bilan jiqozlash zarur: kitoblar, albomlar, texnik vositalar, o'zi yasaladigan kitobchalar, adabiyot bo'yicha bosma didaktik o'yinlar; asboblar, musiqali-didaktik o'yinlar va qo'llanmalar, o'zi yasaladigan o'yinlar, koptoklar, sharlar, chambarakalar, lentalar, bayroqchalar, niqob-qalpoqlar, raqs, xorovod uchun kostyumlar va boshqalar; obrazli va teatrlashgan o'yinchoqlar (yumshoq va qattiqlari), personajlar va dekoratsiyalar chizilgan tekis figurachalar, barmoqli va qo'lqopli bi-ba-bo qo'qirchoqlari, shirmalar, saqna-planshetlar, maxsus qurilmalar, qo'qirchoqlar uchun materiallar, bolalar kostyumlari va dekoratsiya elementlari, teatrlashgan o'zi yaasaladigan o'yinchoqlar; badiiy-

konstruktorlik materiallari (bo'yoqlar, mo'yqalam, qalamlar), stol ustidagi bosma va didaktik o'yinlar, o'zi yasaladigan o'yinchoqlar pedagogik va estetik talablarga javob beradigan xonani bezaydigan elementlar. Xonani musiqali-ritmik mashqulotlar uchun jiqozlashda texnik vositalar kiritiladi: magnitofon, radio va televizor, diapozitiv va diafilmlar.

Maktabgacha nutq muassasalarida, bolalar statsionarlarida bolalarning rasm chizishga, yasashga, ashula aytishga, musiqaga yakka layoqatlilari raqbatlantiriladi. Bu faoliyat muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun kerakli sharoitni yaratish zarur: mashqulotlar uchun joy ajratish, musiqa burchagi yasash, uni qo'llanma va asboblar bilan ta'minlash. Engil baland bo'lmgan dekorativ shirma bilan to'silgan musiqa burchagida bolalar asboblari, o'zi yasaladigan o'yinchoqlar, didaktik qo'llanmalar, musiqali o'yinlar, raqslar uchun atributlar, musiqa uchun 1–2 ta kichkina stolcha joylashtiriladi. Shuqullanuvchilarning qarakatga, muskullar faolligiga intilishini qoniqtirish uchun musiqa va raqs bilan shuqullanishga, rasm chizish va yasash, o'qish va kitoblarni ko'zdan kechirish, saqna va etyudlar o'ynashga imkon beruvchi qurilmalar va reja turi maqsadga muvofiq bo'ladi. Nutqi buzilgan odamlarga yolqiz o'tirishi va qiziqishiga qarab kichik guruqlar bilan ishlashi uchun qam sharoit yaratish ko'zda tutilishi zarur.

Shunday qilib, nutqida patologiyasi bor kishilarni ijtimoiy readaptatsiya qilish bo'yicha davolovchi-tiklantiruvchi, logopedik, logo- va musiqali-ritmik tadbirlar predmetli makonga oid muqitni tashkil etish uchun aqamiyatli rol o'ynaydi.

Savollar va vazifalar

Nutqida patologiyasi bor odamlar bilan logoritmik tarbiyani tashkil qilishda musiqa raqbari, logoped va tarbiyachining vazifalarini xarakterlab bering.

Bolalar boqchasining nutq guruqi pedagogik jamoasi otaqonalar bilan bolalarni logoritmik tarbiyalash masalalari bo'yicha ishni qanday tashkil qiladiq

Zalni jiqozlashga logoritmik mashqulotlarni bezashga qanday talablar qo'yiladiq

Istiqbolli va kalendar reja o'rtasidagi aloqa nimada ko'rinadiq

Logoritmik tarbiya bo'yicha ota-onalar majlisida qo'yilishi mumkin bo'lgan savollarni belgilang.

Tarbiyasi musiqali raqbarsiz o'tkazishi mumkin bo'lgan logoritmik mashqulotning konspektini tuzing (gramyozuvdagi musiqadan foydalanib).